

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İLAHİYAT ANABİLİM DALI
DİN SOSYOLOJİSİ BİLİM DALI

**KIRSAL YAŞAMDA KADIN VE DİN
(KONYA ÖRNEĞİ)**

Doktora Tezi

HALİDE NUR ÖZÜDOĞRU

İSTANBUL 2009

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İLAHİYAT ANABİLİM DALI
DİN SOSYOLOJİSİ BİLİM DALI

**KIRSAL YAŞAMDA KADIN VE DİN
(KONYA ÖRNEĞİ)**

Doktora Tezi

HALİDE NUR ÖZÜDOĞRU

Danışman
PROF. DR. ZEKİ ARSLANTÜRK

İSTANBUL 2009

Marmara Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Tez Onay Belgesi

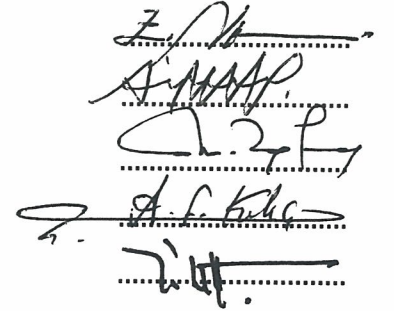
İLAHİYAT Anabilim Dalı DİN SOSYOLOJİSİ Bilim Dalı Doktora öğrencisi
HALİDE NUR ÖZÜDOĞRU nın KIRSAL YAŞAMDA KADIN VE DİN (KONYA ÖRNEĞİ)
adlı tez çalışması ,Enstitümüz Yönetim Kurulunun 06.10.2009 tarih ve 2009-16/9 sayılı
kararıyla oluşturulan jüri tarafından oybirliği/oyçokluğu ile Doktora Tezi olarak kabul
edilmiştir.

Öğretim Üyesi Adı Soyadı

İmzası

Tez Savunma Tarihi : 28.10.2009

- 1) Tez Danışmanı : PROF. DR. ZEKİ ARSLANTÜRK
2) Jüri Üyesi : DOÇ. DR. ALİ COŞKUN
3) Jüri Üyesi : PROF. DR. M.TAYFUN AMMAN
4) Jüri Üyesi : DOÇ.DR.A.FARUK KILIÇ
5) Jüri Üyesi : DOÇ.DR.İRFAN BAŞKURT

ÖZET

Bu çalışmada bir Orta Anadolu şehri olan Konya’da yaş, medeni durum, eğitim düzeyi, gelir seviyesi gibi çeşitli değişkenler açısından farklılıklar gösteren kırsal alanda yaşayan kadınların dini inanç, ibadet ve sosyal yaşamları incelenmiştir. Mülakat ve gözlemlerimizle birlikte 415 kadın katılımcıyla anket çalışması yapılmıştır.

Konya’daki kasabalar, geleneksel bir toplum özelliği taşımakla birlikte hızlı bir değişim süreciyle de karşı karşıya bulunan, dinî hayatın yaşanan değişimle birlikte çeşitli düzey ve yoğunlukta farklılaştığı yerlerdir. Yaşanan değişim süreciyle birlikte kadınların sosyal konum ve statülerinde meydana gelen dönüşümler kadın dindarlığının çeşitli boyutlarındaki farklılaşmaları da beraberinde getirmiştir.

Araştırmamıza katılan kadınların, ülke genelinde yaşanan hızlı sosyo-kültürel değişim sürecinden çeşitli düzeylerde etkilendikleri ifade edilmelidir. Bu değişme olgusu diğer alanlar gibi dini hayat üzerinde de etkilidir. Dolayısıyla toplumda yaşanan sosyal ve kültürel değişme süreci ile dini hayat arasında karşılıklı bir etkileşim söz konusudur.

Araştırmada, kırsal alanda yaşayan kadınların, sosyo kültürel değişim süreçleri çerçevesinde kır toplum yapısı içindeki yeri ve dini inanç, tutum ve yaşayışlarının din sosyolojisi bakımından incelenmesi yapılmıştır.

ABSTRACT

In this study, religious belief, worship and social life of women living in rural areas of a Central Anatolian city Konya, which shows differences in various variables such as age, marital status, education level and income level were investigated. Together with our observations and interviews, 415 women participants were surveyed.

Towns in Konya have a traditional society features, but also face a quick change process, religious life in this change process differs with various levels and density from place to place. Along with the change process, the changes and transformations occurring in the social position and status of women, has brought differentiations in various dimensions of women religiosity.

This should be expressed that women participating in our research are also effected by the rapid socio-cultural changes in the country at various levels. This change phenomenon is also effective on the religious life like other areas. Therefore, there's a mutual interaction between the social and cultural change in society and the religious life.

In this research; within the framework of socio-cultural change process place of women living in rural areas and rural social structure, their religious beliefs, attitudes and life styles in terms of the religion sociology have been examined.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ABSTRACT	ii
İÇİNDEKİLER	iii
TABLO VE GRAFİKLER LİSTESİ	vi
KISALTMALAR	x
GİRİŞ	1
1. ARAŞTIRMANIN KONUSU	1
2. ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ	4
3. ARAŞTIRMANIN DENENCE VE SAYILTI LARI	6
3.1. Denenceler	6
3.2. Sayıltılar	8
4. KAPSAM VE SINIRLAR	8
5. EVREN VE ÖRNEKLEM	9
5.1. Evren	9
5.2. Örneklem	9
6. VERİLERİN TOPLANMASI	10
7. İLGİLİ LİTERATÜR	11

BİRİNCİ BÖLÜM SOSYAL DEĞİŞME VE DİN

1. SOSYAL DEĞİŞME KAVRAMI	14
2. DİN-TOPLUM İLİŞKİLERİ	22
3. SOSYAL DEĞİŞME VE DİN İLİŞKİSİ	24
3.1. Sosyal Değişme Faktörü Olarak Din	25
3.2. Sosyal Değişmeye Engel Olarak Din	26
3.3. Sosyal Değişmenin Din Üzerindeki Etkileri	28
4. SOSYAL DEĞİŞME SÜRECİNDE KADIN VE DİN	29
4.1. Geleneksel Toplumlarda Kadın ve Din	29

4.2. Modern Toplumlarda Kadın ve Din.....	32
4.3. Geçiş Toplumlarda Kadın ve Din	36
5. TÜRKİYE’DE KIRSAL TOPLUM VE SOSYAL DEĞİŞME	39
6. DEĞİŞİM SÜRECİNDEKİ TÜRKİYE’DE KADIN VE DİN.....	42
7. TÜRKİYENİN DEĞİŞEN TOPLUM YAPISI VE KIRSAL KADIN	48

İKİNCİ BÖLÜM

KONYA KIRSALINDA KADIN VE DİN

1. ARAŞTIRMA ALANININ GENEL ÖZELLİKLERİ	57
1.1. Coğrafi Konum	57
1.2.Tarihçe	58
1.3. Nüfus.....	59
1.4. Ekonomik Özellikler.....	59
2. ÖRNEKLEM GRUBUNUN DEMOGRAFİK VE SOSYO EKONOMİK ÖZELLİKLERİ	60
2.1. Araştırma Grubunun Genel Özellikleri.....	60
2.2. Örneklem Grubundaki Kadınların Yerleşim Yerlerine Göre Durumu	61
2.3. Örneklem Grubunun Yaş ve Doğum Yerlerine Göre Dağılımı.....	61
2.4. Örneklem Grubu ve Medeni Duruma Göre Dağılımı.....	62
2.5. Örneklem Grubu ve Eşlerinin Meslekleri.....	63
2.6. Örneklem Grubunun Öğrenim Durumu.....	66
2.7. Örneklem Grubunun Sosyo-Ekonomik Düzey ve Gelir Durumu.....	66
2.8. Örneklem Grubunun Tüketim Araçlarına Sahip Olma Eğilimi ve Konfor Durumu.....	68
3. DEĞİŞİM SÜRECİNDE KIRSAL HAYATTAKİ KADINLARIN DİNİ YAŞANTILARI	71
3.1. İnanç Boyutu İle İlgili Bulgular.....	71
3.1.1. Allah’a İnanç.....	72
3.1.2. Peygambere İnanç.....	74
3.1.3. Meleklerle İnanç	75
3.1.4. Kur’an’a İnanç	76
3.1.5. Ahirete İnanç.....	80

3.1.6. Kadere İnanç	82
3.1.7. Halk İnanışları.....	84
3.2. Dini Pratikler ve İbadet Boyutu İle İlgili Bulgular	90
3.2.1. Namaz Kılma Durumu.....	91
3.2.2. Oruç Tutma.....	97
3.2.3. Zekat Verme Durumu	101
3.2.4. Kurban Kesme	103
3.2.5. Hac İbadeti.....	105
3.2.6. Dua İbadeti.....	109
3.3. Dini Yaşayışın Bilgi Boyutu.....	110
3.3.1. Dinî Bilgi Düzeyi.....	110
3.3.2. Dini Bilginin Kaynakları	112
3.3.3. Dini Konuda Danışma Çevresi ve Evde Bulunan Dini Kitaplar	113
4. DİNİN TOPLUMSAL ETKİSİ KARŞISINDA KIRSAL KADIN.....	116
4.1. Din-Eğitim İlişkilerindeki Değişmeler	116
4.2. Dini Tutum ve Davranışların Ekonomik Ahlak ve Davranışlarla İlişkileri.....	129
4.3. Din İle Kişiler Arası İlişkilerdeki Değişimler.....	134
4.4. Din-Aile İlişkilerindeki Değişimler	138
4.5. Kitle Haberleşme ve Boş Zaman Değerlendirme Tutum ve Davranışları	167
4.5.1. Kitle Haberleşme Araçlarıyla İlgili Davranışlar	167
4.5.2. Boş Zaman Değerlendirmeye İlgili Davranışlar.....	173
4.6. Dinî Yaşantıda Bireyselleşme ve Cemaatleşme Eğilimleri	175
4.7. Kırsal Kadının Dindarlık Düzeyi	180
4.8. Dini Tutum ve Davranışların Siyasal Tutum ve Davranışla İlişkileri	183
4.9. Kadınların Gelecekle İlgili Tutumları.....	185
GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ.....	188
E K L E R.....	193
EK-1 : ANKET FORMU	194
EK-2 : HARİTA.....	205
KAYNAKÇA.....	206

TABLO VE GRAFİKLER LİSTESİ

Tablo 1: Cinsiyete Bağlı İşgücüne Katılım.....	52
Tablo 2: Tarım-Tarım Dışı İstihdamın Dağılımı ve Kadın Oranı	53
Tablo 3: Evren ve Örneklem Grubunun Dağılımı	60
Tablo 4: 2008 Yılı Adrese Dayalı Nüfus Sayımı Sonuçları	60
Tablo 5: Örneklem Grubundaki Kadınların Yerleşim Yerlerine Göre Dağılımı.....	61
Tablo 6: Örneklemen Yaş Gruplarına Göre Dağılımı	61
Tablo 7: Örneklemen Doğum Yerlerine Göre Dağılımı.....	62
Tablo 8: Örneklemen Medeni Durum ve Yerleşim Yeri Göre Dağılımı.....	63
Tablo 9: Örneklemen Meslek Gruplarına Göre Dağılımı.....	63
Tablo 10: Örneklemen Eşlerinin Meslekleri	64
Tablo 11: Örneklemen Öğrenim Durumu	66
Tablo 12: Örneklemen Ailesinin Sosyo-Ekonomik Durumu	67
Tablo 13: Örneklemen Ailesinin Aylık Geliri.....	68
Tablo 14: Örneklemen Sahip Olduğu Tüketim Araçları	69
Tablo 15: Örneklemen Beraber Oturdıkları Aile Fertlerine Göre Dağılımı	70
Tablo 16: Allah İnancıyla İlgili Eğilimler	72
Tablo 17: Peygamber İnancıyla İlgili Eğilimler	74
Tablo 18: Melek İnancıyla İlgili Eğilimler	75
Tablo 19: Kur'an'a İnanma İle İlgili Eğilimler	76
Tablo 20: Kur'an Okumayı Bilme Durumu.....	78
Tablo 21: Kuran Okumayı Bilme İle Yaş Grupları Arasındaki İlişki.....	79
Tablo 22: Kur'an Okumayı Bilme İle Eğitim Düzeyi Arasındaki İlişki.....	80
Tablo 23: Ahiret Hayatına İnanma Eğilimi	81
Tablo 24: Kaza ve Kadere İnanma Eğilimi	83
Tablo 25: Halk İnançlarına İnanırlık Durumu	85
Tablo 26: Günlük Namaza Devam Durumu	92
Tablo 27: Günlük Namaz Kılma İle Öğrenim Durumu Arasındaki İlişki	93
Tablo 28: Namaz Kılma İle Yaş Grubu Arasındaki İlişki	93
Tablo 29: Namaz Kılma İle Medeni Durum Arasındaki İlişki	94

Tablo 30: Günlük Namaz Kılma İle Ailenin Sosyo Ekonomik Durumu Arasındaki İlişki ...	95
Tablo 31: Nafile Namaz Kılma Durumu	96
Tablo 32: Oruç İbadeti	99
Tablo 33: Oruç Tutma İle Yaş Grupları Arasındaki İlişki	99
Tablo 34: Oruç Tutma İle Medeni Durumu Arasındaki İlişki	100
Tablo 36: Zekat İbadeti İle Ailenin Sosyo Ekonomik Durumu Arasındaki İlişki	102
Tablo 37: Kurban İbadeti	103
Tablo 38: Kurban İbadeti İle Ailenin Sosyo Ekonomik Durumu Arasındaki İlişki	104
Tablo 39: Yaş Gruplarına Göre Hacca Gidenlerin Sayısı	106
Tablo 40: Hac İbadeti İle Ailenin Sosyo-Ekonomik Durum Arasındaki İlişki	107
Tablo 41: Hac İbadeti İle Eğitim Düzeyi Arasındaki İlişki	108
Tablo 42: Dua Etme Durumu	109
Tablo 43: Dua Etme İle Yaş Grubu Arasındaki İlişki	110
Tablo 44: Dini Bilgi Düzeyi	111
Tablo 45: Dini Bilgi Düzeyi İle Yaş Grubu Arasındaki İlişki	111
Tablo 46: Dini Bilgi Kaynakları	112
Tablo 47: Dini Konuda Çevreye Danışma Durumu	114
Tablo 48: Evde Bulunan Dini kitaplar	115
Grafik 1: Çocukların Dinî Bilgilerinin En İyi Nereden Öğrenileceği Hakkındaki Görüşler	118
Tablo 49: Çocuklar için Gerekli Görülen Din Eğitimi Düzeyi	120
Tablo 50: Dinî Sohbet ve Toplantılara Katılma	121
Tablo 51: Dini Sohbetlere Katılma İle Yaş Grubu Arasındaki İlişki	122
Tablo 52: Vaazdan Etkilenme Durumu	124
Tablo 53: Din Görevlilerinin Faydalı Olması İle Eğitim Düzeyi Arasındaki İlişki	125
Tablo 54: Kadın Din Görevlisine İhtiyaç Duyma Durumu	126
Tablo 55: Çocukları İçin Seçilmesi İstenen Meslekler	127
Tablo 56: Çocukları İçin Uygun Gördükleri Öğrenim Durumu	128
Tablo 57: Zenginlik İsteme Durumu	130
Tablo 58: Zenginlik İsteme Nedeni	130
Tablo 59: Zengin Olmayı İstememe Nedeni	131
Tablo 60: Meşru Kabul Edilen Kazanç Yolları	131

Tablo 61: Alışveriş Tercihinde Dindarlığın Etkisi	133
Tablo 62: Alışveriş Tercihinde Dindarlığın Etkisi İle Eğitim Düzeyi Arasındaki İlişki	133
Tablo 63: Komşularla İlişki Düzeyi.....	135
Tablo 64: Çevredekilerle Dini Konuda Sohbet Sıklığı.....	136
Tablo 65: Yakın Çevre Dindarlığı	136
Tablo 66: Yakın Çevrenin Dindarlığına Önem Verme İle Öğrenim Düzeyi Arasındaki İlişki.....	137
Tablo 67: Eşini Seçerken Dikkat Edilen Hususlar.....	141
Tablo 68: Eş Seçimi İle Eğitim Düzeyi Arasındaki İlişki	142
Tablo 69: Evlenme Biçimi.....	143
Tablo 70: İlk Evlilik Yaşı	144
Tablo 71: Olması Gereken Evlilik Yaşı.....	145
Tablo 72: Örneklem Grubunun Eşiyle Paylaşım Durumu.....	145
Tablo 73: Dinî Nikah Durumu	146
Tablo 74: Çokevlilik Fikrine Katılım	148
Tablo 75: Dini Gereklere Eş Müdahalesi	149
Tablo 76: Aile İçi Şiddet.....	150
Tablo 77: Doğum Kontrolü Hakkındaki Düşünceler.....	152
Tablo 78: Örneklemen Sahip Olduğu Çocuk Sayısı.....	153
Tablo 79: Örneklem Grubunun İsteddiği Çocuk sayısı	154
Tablo 80: Örneklem Grubunun İsteddiği Çocuk Cinsiyeti.....	154
Tablo 81: Çocuklarına İsim Koyarken Dikkat Edilen Husus	156
Tablo 82: Kız Çocuğunun Serbestliği.....	156
Tablo 83: Kızının Giyimine Müdahale.....	157
Tablo 84: Kızların Dışarıda Başörtüsü Gezmesi.....	157
Tablo 85: Kızının Başını Örtme İsteme Durumu.....	158
Tablo 86: Kızının Başını Örtmesini İsteme İle Öğrenim Durumu Arasındaki İlişki....	159
Tablo 87: Kız-Erkek İlişkilerine Yaklaşım.....	160
Tablo 88: Evlilik-Öncesi Kız-Erkek İlişkilerine Yaklaşım İle Eğitim Düzeyi Arasındaki İlişki.....	161
Tablo 89: Ailedeki Karar Sahibi	162
Tablo 90: Misafirle Oturma Şekli	163

Grafik 2: Deneklerin Kendilerini ve Ailelerini Dindarlık Bakımından Değerlendirmesi....	164
Tablo 91: Kadınların Çalışması	165
Tablo 92: Miras Taksimiyle İlgili Tutumlar	166
Tablo 93: Gazete Okuma Alışkanlığı	169
Tablo 94: Televizyon İzlenme Durumu.....	171
Tablo 95:Kitap Okuma Alışkanlığı.....	172
Tablo 96: Boş Zaman Değerlendirme Tutumları.....	174
Tablo 97: Dini Gereklere Uygun Yaşam Yolu	175
Tablo 98: Dini Gereklere Uygun Yaşam Yolu İle Eğitim Düzeyi Arasındaki İlişki....	177
Tablo 99: İdeal Müslüman Tanımı	178
Tablo 100: Müslüman Tanımı İle Yaş Grupları Arasındaki İlişki.....	179
Tablo 101: Kendi Dindarlık Durumu.....	180
Tablo 102: Dini Hayatın Değerlendirilmesi İle Yaş Grupları Arasındaki İlişki.....	181
Tablo 103: Oy Verirken Dindarlığa Önem Verme İle Eğitim Düzeyi Arasındaki İlişki.....	184
Tablo 104: Örneklem Grubunun Kendi Gelecekleri İçin Görüşleri	186
Tablo 105: Ümit Durumu İle Öğrenim Durumu Arasındaki İlişki	186

KISALTMALAR

a.g.e.	Adı geçen eser
a.g.t.	Adı geçen tez
ATAÜSBE	Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
AÜEBFY	Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları
AÜEFY	Ankara Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları
AÜFBE	Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü
AÜİFY	Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları
AÜSBE	Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
AÜSBF	Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi
bkz.	Bakınız.
C.	Cilt
Çev.	Çeviren
Der.	Derleyen
DPT	Devlet Planlama Teşkilatı
EÜSBE	Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
HÜEF	Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi
İFAV	İlahiyat Fakültesi Vakfı
İSAV	İslami İlimler Araştırma Vakfı
İÜEFY	İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları
İÜİF	İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
İÜSBE	İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
İÜMTFKB	İstanbul Üniversitesi Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri
MEBY	Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları
No.	Numara
s.	Sayfa
S.	Sayı
TDVY	Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları
TÜBİTAK	Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu
t.y.	Tarih Yok
v.b.	Ve benzeri
Yay.	Yayınevi, Yayınları

GİRİŞ

1. ARAŞTIRMANIN KONUSU

Bu araştırmanın konusunu, teorik düzeyde, toplumsal bir kategori olarak kadın olgusu ve sosyo kültürel değişim süreçleri çerçevesinde kadın-din ilişkisinin ele alınması, pratik düzeyde ise hızlı sosyo-ekonomik ve kültürel değişimlere sahne olan Konya'daki kırsal nüfusta yer alan kadınların dini inanç, tutum ve yaşayışlarının din sosyolojisi bakımından incelenmesi oluşturmaktadır. Sosyo kültürel değişim sürecinde kadın-din ilişkisi sosyolojik yaklaşımla incelenirken sosyal değişimin Konya kırsalında yaşayan kadınların dini yaşayışına yönelik tutumlar üzerindeki etkilerinin anlaşılması ve bulguların uygulamalı olarak çözümlenmesi amaçlanmaktadır.

Din, toplumsal yönü olan bir kurum olarak tarih boyunca toplumların hayatında önemli bir yere sahip olmuştur. İnsanlık tarihinde çok önemli bir faktör olan din, bugün de aynı önemini devam ettirmektedir. Buradan da dini, sosyal bir hadise olarak kabul etmekten başka olanağımız olmadığını söyleyebiliriz.¹ Çünkü, bir toplumsal yapı, çeşitli sosyal kurumlarla, bu kurumların karşılıklı ilişkilerinden meydana gelmiştir.² Din de toplumsal yapı içerisinde büyük bir öneme sahip olan bir kurumdur. Bilinen bütün insan toplulukları içinde bir dine rastlanıldığı gibi, toplumsal bir olay olması nedeni ile sorunların ve çatışmaların olmadığı bir din de var olmamıştır. Çünkü dinin toplumsal bir olay olması demek, din olaylarının belli ölçülerde, coğrafi, toplumsal, kültürel değişkenlere bağlı bulunması demektir. Bu durum bizi din ve toplum ilişkilerine götürmektedir. Dinin toplum içerisinde gördüğü bu önemli fonksiyonlarla birlikte, dinin toplumdaki etki derecesi ve algılanışı birbirinden farklılaşmaktadır. Bu nedenle de, eğer bir içtimai bünyeyi incelemek istiyorsak onu meydana getiren gruplar ve bunlar arasındaki ilişkileri iyice araştırıp, anlaşılmasına çalışmalıyız.³

¹ Din-Toplum İlişkileri Komisyonu, Abant Platformu, Gazeteciler ve Yazarlar Vakfı Yayınları, İstanbul 2000, s.170.

² Muzaffer Sencer, "Türkiye'de Köye Yönelme Hareketleri" Sosyoloji Dergisi, İ.Ü.E.F.Y., S: 17-18, 1962-1963, s.241.

³ Mümtaz Turhan, "Köy Tetkiklerinde Kullanılacak Metotlar Hakkında Bazı Düşünceler", Sosyoloji Dergisi, İ.Ü.E.F.Y., 1958, s.101.

Değişme olgusu hayatın bir gerçeği ve sosyolojinin temel ilgi alanlarından biridir. Toplumsal yapının bir ögesi olarak dinin, toplumdaki genel değişmeden bağımsız olduğunu söyleyebilmek zordur.

Değişen sosyo-kültürel yapı ve koşullara bağlı olarak, din ve toplum arasında da değişik ilişkiler, etki ve tepkiler ortaya çıkar. Din Sosyolojisi, din ve toplum ilişkileri ve bu ilişkilerden doğan etki ve tepkilerin, dini grupların incelenmesini bilimsel yöntemlerle konu edinen bir bilimdir. Bu çerçevede, din kurumunun toplumsal sistem içinde olduğunu dikkate alarak, başlı başına dini yaşayışı kendine konu edinen deneysel din sosyolojisi araştırmaları da önemini göstermektedir. Dini hayatın sosyo-kültürel yapılarda yansımalarının ampirik sosyal araştırma metotları ile incelenmesi sayesinde, din sosyoloji konu ve çözümleme bakımından teolojik yaklaşımlardan farklılaşmıştır. Nesnel gözlem ve analizi içermesi şartıyla, çeşitli değişim süreçlerinde gündelik hayat ile dini yaşayış arasındaki etkileşimi ele alan ampirik araştırmalar, toplumsal sorunların anlaşılması ve çözümünde önemli ipuçları ortaya koyabilmektedir.

Toplumsal kurumların en önemlilerinden biri olan din, Türk toplumunun dini yaşantısının, değerlerinin ve sosyal ilişkilerinin temelini oluşturur. Bu yüzden din, sosyolojik araştırmalarda büyük titizlik ve objektiflikle ele alınması gereken önemli toplumsal bir realitedir.

Ayrıca din ve kadın olguları, hızlı bir değişim sürecini yaşayan toplumumuzda geleneksel anlayışlarla modernizmin paradoksal etkileşimine sahne olan iki olgu görünümündedir. Geleneksel halk dindarlığının görüldüğü Anadolu kasabalarında kadınların dinî yaşantısı kentlere oranla daha yavaş bir değişim yaşamaktadır. Toplumsal hayat içinde yoğun bir etkileşimde bulunmayan kadınlar, geleneksel inançların ağırlıkta olduğu dinî bir hayat sürdürmekte ve değişen değerler karşısında tepkilerini gösterebilmektedir. Böyle sürekli bir değişme süreci içinde bulunan bir toplumda, toplumun her kurumu ortaya çıkan bu birikime değişik aralıklarla uyum sağlar. Bir toplumun kurumsal yapısının kırsal alanında değişmelere uyum sürecini de sürekli hale getirmesi gerekir. Eğer bunu gerçekleştiremezse toplumun içinde gerilmeler doğar⁴. Araştırmanın kadın ve din etkileşimini içermesi, konunun “Kadın Sosyolojisi” ile kavramsal ve kuramsal düzeyde bir ilişki içinde olmasını sağlamaktadır. Aynı zamanda bu çalışma,

⁴ M. Çubuk, Türkiye’de Kentleşme Süreci ve Kırsal Alan Sorunları Kolokiyumu, Mimar Sinan Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yayınları 1, İstanbul 1985, s. 29.

genelde farklı kırsal yerleşim birimlerinde bulunan kadın ile zihniyet ve yaşam tarzı arasındaki etkileşimi, özelde kırsal alandaki din ilişkilerini içermesi nedeniyle sosyolojinin alt dallarından olan köy sosyolojisi ile de ilişkilidir. Rogers'e göre köy sosyolojisi, grup ilişkileri içinde köy halkının bilimsel araştırmasıdır. Ayrıca köy sosyal yapısını ele alan “Köy Sosyolojisi” ile şehir hayatını ele alan “Şehir Sosyolojisi” hem ana bütünün parçaları ve hem de birbirini tamamlayan ayrı bir bütün oluştururken bir yandan da “Genel Sosyoloji”ye bağlı kalırlar.⁵ Çalışmanın temel kavramlarından oluşan köy, 1924 tarihli Köy Kanununa göre nüfusu 2 bine kadar olan, 2.000-20.000 arası kasaba, 20 binden fazla olan yerleşim yeri de şehir olarak tanımlanmaktadır. 1930 tarihli Belediyeler Kanunu nüfusu iki binin üstünde olan yerleşme birimleriyle il ve ilçe merkezlerinde belediye örgütü kurulabileceğini ön görmektedir. O halde belediyelerin sunduğu hizmetlerin, şehrsel özellikler göstermesi yönünden köyü, “belediye örgütü olmayan yerleşim yerleridir.” diye tanımlamak da mümkündür.⁶ Bağlı olduğu toplumun kültürünü çeşitli yönleriyle içinde taşıyan köyün, kişinin sosyal ve dini hayatı üzerindeki etkileri önem arz etmektedir.

Ülkemiz sosyoloji geleneği içinde, köy ve kent toplulukları üzerine, özellikle Le Play araştırma tekniğine dayanan deneysel sosyoloji araştırmaları son yıllarda önemli bir yer tutmaktadır. Türkiye’de özellikle II. Dünya Savaşı’ndan sonra gelişen teknoloji ve sanayileşme hareketlerinin, kent merkezlerindeki yaşamın yanı sıra kırsal alanları da etkilemesi göz önüne alındığında, Türk toplumu içinde halkın yaşadığı dinin incelenmesi konunun önemini arttırmaktadır. Buna bağlı olarak “geleneksel kırsal alandaki kadının sahip olduğu değerler, ilişkiler ile dini hayat arasında nasıl bir etkileşim ortaya çıkmakta, dini inanç, pratikler ve gruplaşmalarda bu faktörler nasıl bir etki bırakmaktadır?” sorusu bu araştırmanın ana temasını oluşturmaktadır.

⁵ Amiran Kurtkan Bilgiseven, Köy Sosyolojisi. 2. Basım, Filiz Kitapevi, İstanbul 1988, s.1.

⁶ Orhan Türkdoğan, Türkiye’de Köy Sosyolojisi, IQ Kültür Sanat yay., İstanbul 2006, s. 89.

2. ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ

Bilim ve tekniğin son birkaç yüzyıldan beri, kaydetmiş olduğu baş döndürücü ilerlemeler, modern medeniyetin gerekleri karşısında köklü değişmelere sahne olmaktadır. Bu değişiklikler yalnızca bilimsel, teknolojik değil aynı zamanda ekonomik, demografik, kültürel ve dini yapılarda kendini göstermektedir. Böylece bir yönden toplumların öteden beri alışagelmış geleneksel yaşam biçimleri, sanayileşme ve kentleşme süreçlerinin dinamiği altında sarsılır ve yeni şekillere bürünürken, öte yandan geleneksel toplumda sosyal hayatın içinde bulunan din de ister istemez bu değişmelerden etkilenmiştir. Bu değişmelerin kırsal alana da yayılması, kullanılan teknoloji, yol ve ev tipleri, toplumsal, ekonomik, politik vb. kurumların yanı sıra, inanç ve değerler sistemini etkilemiş, din kurumunun da farklılaşması ve yeni biçimler almasına sebep olmuştur. Hızlı toplumsal değişimlerin yaşandığı bu süreçte dini hayat, karşılıklı etkileşimlerin yaşandığı değişim ve bunların nedenleri, din sosyologları için ilgi çekici ve önemli sonuçları taşıyor görünmektedir.

Gerçekte Konya ili, köy ve kasabaları, temsil ettiği maddi ve maddi olmayan kültür unsurları, inanç ve değerler sistemi, akrabalık, aile yapısı, zirai ve ekonomik örgütleriyle bütünleşmiş geçiş dönemi kimliğini taşıyan bir sosyal yapıyı ortaya koymaktadır. Robert Redfield'in "Küçük ve Büyük Toplum" şeklinde ifade ettiği sınıflandırmada, köyler daha ziyade cemaat (Community) niteliğini sürdüren bir kimliği yansıtır. Köyler, aile, komşuluk ve gerçek kan bağına dayalı olan mahalli yerleşim yerleridir. Kentler; devlet ve millet yapısı ise rasyonel ilişkilerin ürünü olup kozmopolit yığınları oluştururlar. Kasabalar ise böyle bir sınıflamanın içinde geçişli (intikal) birimler olarak kabul edilebilir. Kasabalar yörelerindeki kent, yol, iletişim araçları ve sanayi odak noktalarına göre büyük topluma dönüşümü gerçekleştirebilirler. Kasaba için küçük topluma dönüş pek nadir gerçekleşen bir olgudur. Bu çalışmada Türkiye'nin coğrafi konumu ve sanayileşme kimliği ele alındığında köy ve kasaba birimlerinin bir gerçek olduğu açıkça görülmektedir.⁷

⁷ Tülay Uğuzman Er, Dörtdivan Kasabasının Sosyal ve Kültürel Araştırması, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2000, s. 11.

Türkiye'nin XX. Yüzyıl başından beri girmiş olduğu sosyal değişim, yıllar itibariyle artarak kırsal ve kentsel formlarda hızlı değişmelere neden olmaktadır. Türkiye'nin sosyo-kültürel ve sosyo-ekonomik değişime maruz kalması ile toplumsal yapının temel taşı olan aile kurumunda, bir aile bireyi olarak kadınların dini inanç, tutum, sosyo-kültürel beklenti ve sorunları da gündeme gelmiştir. Bu nedendir ki, bu çalışmada sosyal değişim sürecinde olan toplumumuzda büyük bir tarım potansiyeline sahip bir şehir olan Konya'da kırsal alanda yaşayan kadınlar, toplum içinde kendilerinden beklenen rollere ilişkin tutumları, sorunları, dini yaşamla etkileşimleri değerlendirilmeye alınacaktır.

Dini inanç ve pratiklere olan bağlılık kişisel olduğu kadar aynı zamanda toplumsal bir olaydır. Her birey, kendini belli bir tutuma zorlayan bir çevrede gözlerini dünyaya açar ve yaşar. Kişinin doğduğu ve büyüdüğü çevresinin, ait olduğu toplumsal tabakası veya sınıfının, yaşadığı yerin ve çağın gelenek ve göreneklerinin, dünya görüşünün, dini inançlar ve pratiklere duyduğu ilginin de bireye etkisinin bulunduğu kuşkusuzdur. Bunun yanı sıra bağlı bulunduğu toplumun kültürünü çeşitli yönleriyle taşıyan kırsal nüfus, sosyal-ekonomik, kültürel ve dini hayatın da ayağını oluşturan bir yapıdır. Bu açıdan bakıldığında kırsal hayatın, kişinin sosyal ve dini hayatı üzerindeki etkileri önem arz etmektedir.

Bu bağlamda araştırmamızın amacı da kırsaldaki kadının dini yaşayış sorununu sosyal sistem içinde, hem teorik hem de Konya örneğinde uygulamalı olarak ele almak ve bu süreçte dini anlayışlar, inançlar ve gruplaşmalardaki değişimleri din sosyolojisi açısından incelemektir. Bunun yanı sıra din ile sosyo-kültürel yapılar, koşullar ve değişmeler arasındaki karşılıklı etkileşimi ortaya çıkarmak ve böylece kırsal alandaki kadının dini yaşayışını, farklılaşmasını sosyolojik yöntemlerle göz önüne sermek suretiyle, hem Türkiye'deki dini yaşayış gerçeğini daha derinlemesine anlamak hem de din sosyolojisi çalışmalarına katkıda bulunmak amacımız olmaktadır.

Toplumun diğer alanlarında olduğu gibi dini alanda da teorik ve ampirik araştırmalar, dini hayatın sağlam temellere oturması açısından bir gerekliliktir. Bu alanda yapılacak objektif çalışmalar, toplumumuzun dini hayatının kalitesinin yükselmesine olumlu katkı sağlayacaktır. Biz de bu çalışmamızda Batı dünyasındaki ve

Ülkemizdeki Din Sosyolojisi ile ilgili çalışmalar çerçevesinde kırsal alandaki kadın ile dini yaşam arasında nasıl bir etkileşim bulunduğunu teorik ve pratik olarak araştırmayı amaçladık.

Teorik olarak araştırmanın kavramsal ve kuramsal temellerini ortaya koyarak, konunun zihinsel olarak dahi iyi anlaşılmasına çalıştık. Uygulama ile de kırsal alandaki kadın ile din ilişkisinin realitede nasıl olduğunu, toplumun parçasını oluşturan kır alanındaki kadın ile din arasında ne tür bir ilişki kurulduğunu ve bunu hayatına ne şekilde yansıttığını gözlemlemeyi hedefledik.

İnceleme alanı olarak seçtiğimiz Konya ilinde de kırsal yaşamdaki kadın ile dini hayat arasındaki etkileşim nasıldır? Sosyal ve kültürel değişmelere bağlı olarak kadınların dini inanç, ibadet ve sosyal yaşamları değişikliğe uğramakta mıdır? Din, sosyal hayatı hangi boyutlarda ve nasıl etkilemektedir? Bu bağlamda elde edilecek sonuçlarla Konya'nın toplumsal yapısındaki kırsal yaşamdaki kadın ile dini hayat arasındaki ilişkiyi tespit etmeye ve lkemizdeki Din Sosyolojisi alanındaki çalışmalara bir yensini de ilave ederek Türkiye'nin din haritasının ortaya çıkmasına katkı sağlamayı amaçlamaktayız.

3. ARAşTIRMANIN DENENCE VE SAYILTILARI

3.1. Denenceler

Araştırmamızın ana hipotezi; değişik sosyo kültürel alanlara paralel olarak dini yaşayışta da bir farklılaşma ve çeşitlemenin olduğu varsayılmaktadır. Dinle toplum arasında karşılıklı etkileşim nedeniyle sosyolojik anlamda din kurumunun da aile, ekonomi, eğitim gibi kurumlarla birlikte toplum içinde kadınların sosyal konum ve statülerinin şekillenmesinde etkilerinin bulunduğu varsayılmaktadır.

Dünyamızın, hızlı bir değişim süreci yaşadığı gerçeği malumdur. Bütün dünyada olduğu gibi Türkiye'de de bu süreç etkisini göstermektedir. İnceleme alanı olarak seçtiğimiz yörede de, bu değişimin bariz etkilerini görmek mümkündür. Gerek

teknolojik gelişmeler, gerekse bu gelişmelere bağlı olarak meydana gelen bilgi boyutundaki ilerlemelerle, kırsal kesim de etki kapsamına girmektedir.

Bu ana hipotezin yanında diğer denenceler de şunlardır,

- a. Kadınların yaşları ile dinî anlayış, yorum ve davranışları arasında belirli bir etkileşim vardır. Katılımcıların yaşları yükseldikçe dini inanca bağlılıkları ve dinsel pratikleri yerine getirme sıklıkları ve dindarlığın şiddet ve yoğunluğunda gözle görülür bir artış yaşanmaktadır.
- b. Eğitim düzeyindeki farklılıklar, dinî ilginin yoğunluğuna etki etmektedir. Eğitim düzeyine bağlı olarak dinî pratiklere duyulan eğilim de farklı düzeylerde olmaktadır. Buna göre eğitim düzeyi yükseldikçe dini inançlar ve pratikler boyutunda gevşeme ve zayıflama meydana gelmektedir.
- c. Sosyo-ekonomik durum ve gelir düzeyindeki farklılaşmalar kadınların dinî idrak ve yönelişlerine etkide bulunmuştur. Sosyo-ekonomik düzeye bağlı olarak alt gelir ve sosyo-ekonomik tabakaya mensup olanların dini yaşayışlarının üst tabakaya göre daha yoğundur.
- d. Medeni duruma göre dini hayata yönelik tutumlarda bir farklılaşma söz konusudur. Düzenli bir aile hayatı yaşayan evliler, dul ve bekar kategorisindeki bireylere göre, dini hayata yönelik tutumları daha güçlüdür.
- e. Kırsal kadınlardaki dini duruma, cemaatçi bağlar hakimdir. Fakat kente uzak bulunan kasabalarda din, toplumsal yaşantı içinde büyük bir yer tutmasına karşın, kente yakın köy toplumlarında dine ilgi azalmaktadır.
- f. Araştırma alanımızda, kadınların dini inanç normlarına katılımları ibadet normlarına göre, daha yüksektir.

3.2. Sayıtlar

Araştırmanın dayandığı temel sayıtlar şunlardır:

- a. Literatürdeki bilimsel çalışmaların sonuçları doğru kabul edilmiştir.
- b. Kendileriyle anket ve mülakat yapılan kişiler soruları içtenlikle ve doğru cevaplamışlardır.
- c. Örneklem ana kitleyi temsil edecek niteliktedir.
- d. Araştırma için kullanılan model ve araştırma yöntemleri doğru tespit edilmiştir.

4. KAPSAM VE SINIRLAR

Araştırma, Konya kırsalında yaşayan kadınların dini inanç, ibadet, tutum, değer ve davranışlarının belirlenmesi ile dini hayata yönelik tutum ve davranışlarının çeşitli faktörlere göre nasıl bir farklılaşma ortaya çıkardığının saptanması ile sınırlıdır. Çalışmamız, araştırma için örneklem olarak aldığımız Konya kırsalında yaşayan, çeşitli sosyo-ekonomik durum ve eğitim düzeyindeki farklı meslekî gruplardan muhtelif kadınların yaşadığı kesimleri kapsamaktadır. Her ne kadar kadın olgusu ve dinî hayat arasındaki etkileşimin incelendiği araştırmamızın sonuçlarını Türkiye genelinde genelleştirmek mümkün görünmese de bu bağlamda çalışılan konuların sınırlılığı dikkate alındığında geleneksel toplumsal yapı içinde kadın-din olgusunun etkileşimini göstermek açısından tipik bir örnek sayılabilir.

Yine araştırma, belli bir zaman diliminde yapılacağından, araştırmaya katılanların zamanla tutum ve davranışlarının değişebileceği düşünülebilir. Dolayısıyla bu çalışma, yapıldığı zaman dilimi ile sınırlıdır. Ayrıca araştırmada elde edilen veriler araştırmaya katılanların verdikleri cevapların samimi ve doğru olduğu varsayımıyla sınırlıdır.

Ampirik araştırmalar, belirlenen örneklem ile sınırlı olduklarından, bu araştırmada da elde edilecek olan sonuçlar, örnekleme alanı ile sınırlıdır.

5. EVREN VE ÖRNEKLEM

5.1. Evren

Evreni, araştırma sonuçlarının genellenmek istendiği elemanlar bütünü şeklinde tarif eden Karasar, “evren”i ikiye ayırır. “Genel evren, tanımlanması kolay fakat ulaşılması güç, soyut bir kavramdır. Çalışma evreni ise araştırmacının doğrudan gözleyerek ya da seçilmiş bir örnek küme üzerinde gözlemlerden yararlanarak hakkında görüş bildirebileceği, ulaşılabilen, somut evrendir.”⁸

Bu tanıma göre toplumsal değişim açısından kadınların dini yaşantı, tutum ve davranışlarını konu alan çalışmamızın genel evreni, Türkiye’deki tüm kırsalda yaşayan kadınlar oluşturmaktadır. Araştırma evreninin çok geniş bir alanı kapsaması nedeniyle ve araştırmadan emek ve zaman bakımından tasarruf kazanmak amacıyla anket uygulaması ve gözlemler, Konya örneğinde yapılmıştır. Çalışma evreni ise, Konya ili Hotamış kasabası , Çetmi ve Avşar kasabalarında yaşayan kadınlardır.

5.2. Örneklem

Örneklem seçimi, tesadüfi, kota ve monografik olmak üzere üç şekilde olabilir. Tesadüfi örneklemede, evrende bulunan her bir unsurun örnekleme girme imkanının eşit düzeyde olması gerekir. Kota örneklemesinde, ana kütlenin modelini araştırmanın amacına uygun kategorilerden oluşturmaktır. Monografik örneklemede ise, mevcut bilgiler çerçevesinde ana kütlenin herhangi bir alt grubunun, ana kütleyi temsil edeceği varsayılarak, örneklem seçilir.⁹ Biz de çalışmamızda kota örnekleme tekniğini kullandık.

Araştırma evreni olarak düşündüğümüz Konya kırsalında yaşayan kadınların tümü üzerinde uygulama yapmanın zorluğundan dolayı kota örneklem yöntemiyle anket uygulaması yaptık. Anket uygulamasını seçmen yaşı olarak belirlenen 18 yaşın üzerinde bulunan toplam 415 kadına uyguladık. Ayrıca köyde yaşayan kadınların dinî tutum ve davranışlarını belirleyebilmek ve kasaba kadınının dinî yaşantısındaki farklılıkları tespit edebilmek için de mülakat yaptık.

⁸ Karasar, a.g.e., s.110.

⁹ Zeki Arslantürk, Araştırma Metod ve Teknikleri, İFAV Yay., İstanbul 1995, s.87-93.

6. VERİLERİN TOPLANMASI

Bu araştırma kavramsal ve ampirik olmak üzere iki aşamada gerçekleştirilmiştir. Kavramsal çerçevenin oluşturulmasında dökümantasyon metodu kullanılmıştır. Bu metod verilere doğrudan ulaşma kolaylığı sağladığı için tercih edilmiştir.

Uygulama alanı ile ilgili verilerin toplanması için ise, bir anket formu düzenlenmiş ve örnekleme yöntemiyle araştırmaya katılanlar üzerinde uygulanmıştır. Anket tekniğinin seçiminde bu tekniğin uygulama kolaylığı ve muhataba rahat cevaplama imkânı sağlaması gibi niteliklere sahip olması etkili olmuştur.

Ayrıca araştırma alanlarımızla ilgili tarihi, sosyo kültürel, ekonomik v.b. yönleri hakkında bilgi edinmeye, yapılan gözlem ve mülakatlarla sosyal hayatı anlamaya çalışılmıştır. Bu aşamalardan sonra elde edilen bilgiler çerçevesinde, daha önce yapılmış anketlerden de faydalanarak hazırlanan sorular pilot olarak 30 kişiye uygulanmıştır. Böylece ankette anlaşılmayan veya eksik görülen soru ve konuların tespiti mümkün olmuştur. Bunun sonucunda anket sorularımızı yeniden değerlendirerek 81 anket sorusu oluşturulmuştur.

Kırsalda yaşayan kadınların dini inanç, tutum, davranışlarını ve sorunlarını en iyi şekilde ortaya çıkartabilecek sorular, mümkün olduğunca basit¹⁰, kapsamlı, anlaşılır, anlamca yansız, cevapları belli bir doğrultuya yönlendirmeyen¹¹ bir tarzda hazırlanmıştır. Sorular genellikle tek cevap işaretlenecek şekilde hazırlanmış, tutum ve görüş isteme durumunda birden fazla tercih imkanı tanınmıştır. Kapalı uçlu soruların tamamı bilgisayarda değerlendirilmiştir. Ayrıca açık uçlu soruların cevapları kaydedilip değerlendirmelerde dikkate alınmıştır. Sorular arasına kontrol soruları yerleştirilerek, cevapların genel geçerliliği kontrol edilmiştir.

Anket formlarının dağıtılması işlemi 2008 yılının mayıs ayında gerçekleştirilmiştir. Araştırma örneklemini göz önünde bulundurularak 450 anket formu hazırlanmış ve örneklemini oluşturan birimlere tarafımızdan, lise ve üniversitede okuyan bir grup öğrencinin de yardımıyla uygulanmıştır. Anket formlarından 437'si geri toplanmış, 22 tanesi yeterli

¹⁰ Robert A.Day, Bilimsel Bir Makale Nasıl Yazılır ve Yayınlanır?, Çev.Gülay A.Altay, 5.Baskı, TÜBİTAK Yay., Ankara 2000, s.2.

¹¹ Muzaffer Sencer,Yakut Sencer, Toplumsal Araştırmalarda Yöntembilim, Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü Yay., Ankara 1978, s. 261.

bulunmayarak değerlendirmeye alınmamıştır. Böylece geçerlilik ve güvenilirlik çalışması için 415 anket formu değerlendirme kapsamına alınabilmiştir.

Dağıtılan formlar toplanarak işlem tamamlanmıştır. Daha sonra elde edilen veriler sosyal bilimler alanında uygun olarak kullanılan SPSS istatistik paket programı kullanılarak¹² bizzat tarafımızdan bilgisayara aktarılmış, verilerin frekans ve yüzdeleri tespit edilmiştir. Değişkenler ile verilen cevaplar arasında korelasyon bulunmaya çalışılarak tespit için çapraz tablolar oluşturulmuş ve yorumlanmıştır.

7. İLGİLİ LİTERATÜR

Ülkemizde, kadın olgusu türlü yönleriyle araştırma ve incelemelere konu olmuştur. Sosyal bir olgu olmak üzere kadınların dinle olan ilişkileri sürekli gündemde olmuş, yaşanan sosyo-ekonomik ve kültürel değişimle birlikte kadınların dinî yaşantı, tutum ve davranışlarına ilgi de giderek artmıştır. Bu doğrultuda ilgili literatür başlığı altında alacağımız konumuzla ilgili yapılmış ve incelemiş olduğumuz bazı çalışmalar yer almaktadır.

Örneğin bu konudaki araştırmalardan bazıları şunlardır:

Ünver Günay, Erzurum ve Çevre Köylerinde Dinî Hayat, Erzurum Kitaplığı, İstanbul 1999,

M.Emin Köktaş, Türkiye’de Dinî Hayat, İşaret Yay., İstanbul 1993,

Mübeccel Kıray, Ereğli Ağır Sanayiden Önce Bir Sahil Kasabası, Bağlam Yay., İstanbul 2000,

İlkay Şahin, Gelenek ve Değişim Açısından Kadınların Dini Yaşantıları, Tutum ve Davranışları, Boğazlıyan Örneği, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, E.Ü.S.B.E., Kayseri 2002,

Mümtaz Turhan, Kültür Değişmeleri, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1972,

Ahmet Tuğaç, İbrahim Yurt, Gül Ergil, Hüseyin Sevil, Türk Köyünde Modernleşme Eğilimleri Araştırması-Raporu-DPT Yay., Ankara 1970,

¹² R. Altunışık, R. Coşkun, E. Yıldırım, S. Bayraktaroğlu, Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri SPSS Uygulamalı, 2.Basım, Sakarya Kitabevi, Sakarya 2002, s.227.

Şirin Tekeli, "1980'ler Türkiye'sinde Kadınlar", Kadın Bakış Açısından 1980'ler Türkiye'sinde Kadın, İletişim Yay., İstanbul 1995,

Lewis Mumdorf, "What is a City?", The City Reader, Ed. Richard T. Le Gates and Frederic Stout, Routledge, London 1996,

Mustafa Orçan, Kır ve Kent Hayatında Kadın Profili, Harf yay., Ankara 2008,

Carol Delaney, Tohum ve Toprak, Çev. Selda Somuncuoğlu-Aksu Bora, İletişim Yay., İstanbul 2001,

Nancy Lindisfarne, Elhamdülillah Laikiz, Çev. Selda Somuncuoğlu, İletişim Yay., İstanbul 2002,

Celalettin Çelik, Şehirleşme ve Din , Çizgi Yay., Konya 2002,

Paul Stirling, Turkish Village, Charles Birchall and Sons Ltd., London 1965,

Feridun Merter, 1950-1988 Yılları Arasında Köy Ailesinde Meydana Gelen Değişmeler (Malatya Örneği), 2. Baskı, Aile Araştırması Kurumu Başkanlığı Yayınları, Ankara 1990,

Tülay Uğuzman Er, Dörtdivan Kasabasının Sosyal ve Kültürel Araştırması, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2000 ve Beypazarı'nda Sosyal-Kültürel Yapı ve Değişme, Beypazarı Belediyesi Kültür Yayını, Ankara 2002.

Emre Kongar, Türkiye Üzerine Araştırmalar, Remzi Kitabevi, İstanbul 1996.

Koşar Hız, Ünal Bozyer, Savaş Çağlayan, Sosyolojik Açından Kötekli Köyü Sosyo-Kültürel ve Ekonomik Değişimin Araştırılması, Muğla Üniversitesi Yay., Muğla 2002.

Ayşe Lale Yalçın, Kinship and Tribal Organization in the Province of Hakkari, Southeast Turkey, Submitted for the Ph.D. degree at the London School of Economics and Political Science, London 1986.

Beşir Atalay, Köy Gençliği Üzerinde Sosyolojik Bir Araştırma Büyükgeçit Köyü Araştırması, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Erzurum 1979.

Ayşe Berktaş Hacımiraçoğlu, 75 Yılda Kadınlar ve Erkekler, Tarih Vakfı Yay., İstanbul 1998.

Erdoğan Güçbilmez, Yenimahalle ve Kayadibi Karşılaştırmalı Bir Köy Araştırması, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara 1972.

Cavit Orhan Tütengil, 100 Soruda Kırsal Türkiye'nin Yapısı ve Sorunları, Gerçek Yay., Ankara 1977.

Leyla Neyzi, Beyond Tradition&Resistance, Presented to the faculty of the Graduate School of Cornell University, 1991

BİRİNCİ BÖLÜM

SOSYAL DEĞİŞME VE DİN

1. SOSYAL DEĞİŞME KAVRAMI

20. yüzyılın ikinci yarısında kendisini gösteren ve çeşitli sosyal bilim çevrelerinin dikkatini çeken konularından biri, belki de en önemlisi ülkelerin sosyal yapılarında meydana gelen değişikliklerdir. İktisadi kalkınma ile yakın ilgisi olan sosyal değişme, iktisadi gelişmenin hızlı olduğu ülkelerde çok hızlı bir şekilde seyretmektedir.¹³

Sosyal değişme, sosyal bilimler alanında kullanılan ve sosyolojinin temel problemlerinden biri olan bir kavramdır. Günümüzde daha önce görülmemiş hıza ulaşan sosyal değişmeler tüm toplumları etkilemekte ve sonuçları sosyolojiyi ilgilendirmektedir. Kavram olarak değişme önceki durum ya da davranıştan farklılaşma¹⁴, herhangi bir zaman dönemi içinde bir şeyde gözlemlenen farklılaşma¹⁵, toplumun hayat tarzındaki farklılaşma ve bunların toplum yapısını etkilemesi¹⁶ gibi anlamlara gelir. Değişme olumlu veya olumsuz, anlamlı veya anlamsız, pozitif veya negatif, değerli veya değersiz, iyi veya kötü gibi hiçbir istikamet (yön) ve değer ifade etmeyen bir kavramdır. Ancak değişme, bu yönlerden her birinde gerçekleşme imkanına sahiptir.¹⁷

Sosyal değişme konusunda sosyolojinin ortak görüşü şöyledir .¹⁸

- Değişme doğal bir olgudur.

¹³ Enis Öksüz, “Sosyal Değişme”, Sosyoloji Konferansları, 12.Kitap İ.Ü.İktisat Fakültesi Yay., İstanbul 1974, s. 135.

¹⁴ Mahmut Tezcan, Sosyal ve Kültürel Değişme, A.Ü.E.F.Y., Ankara 1984, s.6.

¹⁵ Özer Ozankaya, Toplumbilim, Cem Yay., 8.Baskı, İstanbul 1991, s.534.

¹⁶ Sami Şener, “Sosyal Değişmenin Dini Hayata Etkisi”, Sosyal Değişme ve Dini Hayat, İlmi Neşriyat, İstanbul 1991, s.97.

¹⁷ Emre Kongar, Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği, 4. Baskı, Remzi Kitapevi Yay., İstanbul 1985, s. 56.

¹⁸ Rüstem Erkan, Kentleşme ve Sosyal Değişme, Bilim Adamı Yay., Ankara 2002, s.226.

- Değişme önüne geçilmez, kaçınılmazdır.
- Değişme süreklidir.
- Değişme gereklidir.
- Değişme benzerlikler gösterir.

Sosyal ve kültürel olguların ilk insan topluluklarından modern toplumlara kadar dinamik bir karakterde oluşu kesin olarak bilinen bir gerçektir. Ancak bu dinamizmin başka bir ifadeyle değişimin yönü ve şiddeti insanlık tarihi içerisinde zaman ve zemine olduğu gibi toplumdan topluma, kültürden kültüre de farklılık göstermiştir.¹⁹ Buna göre değişimin, kültür ve toplumun doğasında var olduğunu ve kısaca önceki bir durum veya var oluş tarzının çeşitlenmesini²⁰ ifade ettiğini belirtmek mümkündür. Sosyal değişim, farklı zaman dilimlerinde sosyal yapı unsurlarında ortaya çıkan nitelik ve nicelik farklılaşmasıdır.²¹ Bu anlamdaki değişim, toplumun yapısında izlenebilen ve gözlenebilen bir durumu ifade eder. Dolayısıyla, fiziksel ve toplumsal sınırlar içinde ortaya çıkar. Yani onu sosyo-kültürel bir çevrede ya da coğrafi bir alan içinde gözlemek mümkündür.²² Buna göre sosyal değişim, sosyal süreç değişimini, sosyal davranış ve sosyal münasebet değişimini ve son tahlilde topyekün sosyo-kültürel yapı değişimini kapsamaktadır.²³

Görüldüğü üzere her toplum ve kültür sürekli değişim içerisinde. Değişimin olmadığı insan topluluğu düşünülemez. Ancak değişimler bazen hızlı bazen de yavaş bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Hızı toplumun yapısına göre değişmektedir. Eğer geleneksel bir toplumdan söz ediyorsak değişim yavaş, geleneksel özelliklerini kısmen de olsa kaybetmeye başlamış veya kaybetmiş toplumlarda ise hızlı seyretmektedir. Ama yine de toplumsal değişimin merkezinde insan yer almaktadır.

¹⁹ Hans Freyer, Endüstri Çağı, Çev. Becta Akarsu, H. Batuhan, İ.Ü.E.F.Y., İstanbul 1954, s. 55.

²⁰ Joseph Fichter, Sosyoloji Nedir?, Çev. Nilgün Çelebi, Atilla Kitapevi, Ankara 1996, s. 166.

²¹ Mustafa Erkal ve Diğerleri, Ansiklopedik Sosyoloji Sözlüğü, Der Yay., İstanbul 1997, s. 222.

²² İsmail Doğan, Sosyoloji, 5. Baskı, Pegem A Yay., Ankara 2002, s. 222.

²³ Zeki Arslantürk ve Tayfan Amman, Sosyoloji, 4. Basım, Çamlıca Yay., İstanbul 2001, s. 26.

Köylerdeki kültür değişmelerinde tek tek bazı unsurlarında değişmeler olsa da bir değerler sisteminin hayatı düzenleyici etkisi sürekli hissedilmektedir. Herkes ne yapacağını, şu ya da bu durumda nasıl davranması gerektiğini bilmektedir. Buna karşılık şehirlerde, birçok kültür unsurlarının, yerlerine daha iyisi konulmadan terk edilmesi hayat düzenini bozmaktadır.²⁴ Zaten benzeşmeye dayalı bir yapı özelliği gösteren geleneksel toplumda değişme oldukça yavaş ve ağırdır.²⁵

Sosyal değişmeler insan yaşamının önemli bir parçası olan²⁶ karmaşık bir süreçtir ve bu karmaşıklık değişme olayının farklı açılardan ele alınmasını zorunlu kılmaktadır. Biz burada bu farklı model ve bakış açılarını detaylarıyla açıklamak durumunda olmadığımız için belli başlı görüşleri konumuz açısından ele almaya çalışacağız.

Evrim, basit, sade ve biçimsiz olandan, belirgin ve karmaşık olana, ilkelden mükemmele doğru, doğrusal, düzenli ve ilerlemeci nitelikteki değişimin adıdır. Buna göre evrimci teoriler, hayatın temel işleyiş yasasının evrim olduğunu ve her toplumun sürekli kendi kendine değişen, doğrusal bir evrim sürecinin ürünü olarak ortaya çıktığını ileri süren modellerdir.²⁷ Evrimci yaklaşım modeli içinde değerlendirebileceğimiz A. Comte, toplumsal değişmeyi tüm insanlık için geçerli olan düz ve doğrusal bir ilerleme ile özdeşleştirmektedir.²⁸ Comte'un ortaya koyduğu tarihçi görüşe göre insanlık tarihi bir kanuniyet içinde, bir düzen dahilinde daha ileriye doğru üç aşamalı bir süreçten geçmiştir. Daha doğrusu insanlık böyle egemen bir düzen tarafından yönetilmektedir. İnsanlığın en iyi ve en doğruyu bulmak için geçirdiği bu sebep ve sonuç ilişkisi içinde birbirine bağlı üç aşamayı Comte, bir tek çizgi üzerinde gelişen bölünmez bir bütün olarak değerlendirmiştir. Comte sosyolojiyi “sosyal statik” ve “sosyal dinamik” olmak üzere ikiye ayırır. Sosyal statik, “concensus” (sosyal uzlaşma) adını verdiği kavramla toplumun durgunluğunu, değişmezliğini ve eş zamanda toplumda meydana gelenleri ifade etmektedir. Sosyal dinamik ise, insan toplumlarının

²⁴ Yılmaz Özakpınar, Kültür Değişmeleri ve Batılılaşma Meselesi, T.D.V.Y., Ankara 1999, s. 140

²⁵ Edibe Sözen, Toplum Yapısı, Değişimi ve Sosyal Kimlik: İki kültürün Karşılaşması, Basılmamış Doktora Tezi, İ.Ü.S.B.E., İstanbul 1989, s.72.

²⁶ Fuat Ercan, Kırsal Yapıda Toplumsal Değişme, Yar Yay., İstanbul 1993, s.28.

²⁷ Ömer Demir ve Mustafa Acar, Sosyal Bilimler Sözlüğü, 4.Basım, Vadi Yay., Ankara 1998, s.103-104.

²⁸ Richard Appelbaum, Toplumsal Değişim Kuramları, Çev. Türker Alkan, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., Ankara t.y., s. 18-22.

gelişmesini ve zorunlu olarak katettiği ardı ardına gelen evrelerin anlatımını içerir.²⁹ Bu evrelerin Comte düşüncesindeki adı “üç hal kanunu”dur. Bu kanuna göre, insan düşüncesi birinci aşamada olayları ve olguları kendisi ile kıyaslanabilecek varlık ya da güçlere mal ederek açıklar ki, A. Comte bu dönemi “teolojik” dönem olarak isimlendirir. Bu dönemin anlayışına göre, evrendeki olaylar, değişmez kanunlarla değil, insanlarınkine benzeyen iradeler tarafından yönetilir. Devrin belirgin özelliği olayların arkasındaki Tanrı iradesinin araştırılmasıdır. Birinci evrede ilkel insan tabii olayları şahsileştirir. O, tabii varlıklarda adeta bir irade görür. Teolojik devre zorunlu olarak metafizik devreye yol açar. Metafizik dönemde doğadaki olayları açıklamak için Tanrı fikrinin yerini, niteliği belli olmayan kuvvetler almaktadır. Bu dönemde ruhlar ve doğanın eğilimleri gibi soyutlamalar gerçek varlıklar olarak algılanmaktadır. Ancak, Comte metafizik dönemi bir sonraki aşamaya hazırlık devresi olarak kabul eder. Comte’un üç hal yasaının son devresini pozitif dönem oluşturur ki, ona göre insanlığın ulaştığı en son aşama olan bu dönemde bilim ve pozitif düşünce hakimdir. İnsan, tabiat ve insanlığın hislerden uzak, objektif gözlemine yapar, olaylar arasındaki kanunları araştırır. Comte, bütün toplumların, bilginin birikmesi sonucu aynı aşamalardan geçerek sonunda bilimsel düşüncenin meydana getirdiği pozitif evreye ulaşacağını savunur. Artık bu dönem, toplumsal evrimin sonudur.³⁰

Durkheim, toplumsal değişimin ilkel toplumlardaki mekanik dayanışmadan karmaşık toplumların karakteristik özelliği olan organik dayanışmaya doğru bir gelişme sonucu ortaya çıkacağını savunmaktadır. Mekanik dayanışmanın hakim olduğu toplum yapılarında bireyler birbirinden pek az farklıdır. Aynı topluluğun bireyleri aynı duyguları hissettikleri ve aynı değerlere inandıkları için birbirlerine benzerler. Organik dayanışma, toplumda iş bölümü gelişip ihtisaslaşma artınca ortaya çıkar. Bireyler artık benzer değil, farklıdır ve bireyler arasındaki farklılaşmanın artmasıyla concensus gerçekleşir.³¹

²⁹ Sulhi Dönmezer, Toplumbilim, 11.Basım, Beta yay., İstanbul, 1994, s.29. Ayrıca Nurettin Şazi Kösemihal, Sosyoloji Tarihi, 6. Basım, Remzi Kitabevi, İstanbul 1999, s.156.

³⁰ Macit Gökberk, Felsefe Tarihi, 11. Basım, Remzi Kitabevi, İstanbul 1999, s.413. Ayrıca Tom Bottomore, Toplumbilim , Çev. Ünsal Oskay, 5. Basım, Der Yay., İstanbul 1998, s.329.

³¹ Raymond Aron, Sosyolojik Düşüncenin Evreleri, 4.Basım, Çev. Korkmaz Alemdar, Bilgi Yayınevi, Ankara 2000, s.256.

İbn Haldun, tarihi metoda dayalı metodolojisinde sosyal değişmeye gerekirci (determinist) bir açıdan bakmaktadır. İbn Haldun, sosyal değişmeyi üç kavramla açıklamaktadır. Bu kavramlar: “Ümran”, “Asabiyet” ve “Tavırlar” dır. Değişmeyi hem maddi, hem de manevi faktörlerde arayan Haldun, ümran kavramı ile ilgili açıklamalarında maddi-iktisadi bir determinizm anlayışına dayanmıştır. Çünkü o, ümran ile medeniyet ve medeni yaşayışı kastetmektedir. İbn Haldun’a göre sosyal hayat, ziraat ve hayvancılığa dayalı “bedevi” hayatla, ticaret ve zenaatların ön planda olduğu “hazari” (medeni) hayat arasında raksetmektedir. “Bedevi toplum”, göçebe hayatı yaşayan, iş bölümü ve farklılaşmanın görülmediği insan topluluğudur. “Hazeri (medeni, gelişmiş) toplum”, daha çok yerleşik hayata geçmiş, tükettiğinden fazlasını üretebilen ve refah seviyesi yüksek toplum tipidir. “Ümran” a kavuşmuş ve mukadder ömrünü yaşamış “hazari” yani medeni halklarla bunların yerine geçmek isteyen bedevi gruplar arasında bu mücadele devam ederken rol oynayan kudrete İbn Haldun “asabiye” demektedir. Toplumsal otoritenin ve devletin nüvesi bu kavramda saklıdır. Neticede ferdin ömrüne benzer, mukadder bir hayat geçiren devlet, büyüme, serpilme ve nihayette çöküş devrelerine ulaşacaktır. Ancak bir nevi dinamizm kaynağı olan “asabiye” yeni sosyal teşekkülü yaratacaktır. İbn Haldun maddi ve manevi pek çok faktörü göz önüne alarak değişme olgusunu açıklamıştır.³²

M. Weber de toplumun kültürel değişmesini gittikçe rasyonelliğe doğru yol alan doğrusal bir süreçte değerlendirmiştir. Ona göre bu değişme, değerler ve inançlar alanında olur. Toplumsal bünye meşruluğunu kaybederse karizmatik bir lider ortaya çıkar ve eski toplumsal yapının yıkıntıları üzerinde bir düzen kurar. İşte bu, Weber’in “karizmanın kurumlaşması” diye tanımladığı durumdur. Netice itibariyle Weber’in söz konusu liderleri sosyo-kültürel değişmenin motoru olarak gördüğünü söyleyebiliriz.³³ Weber’in üzerinde durduğu önemli bir konu da din ile sosyo-kültürel ve ekonomik yapı arasında birebir ilişkinin olduğu ve ikisinin etkileşimde olduğudur. Dinin ekonomik gelişmeler üzerinde olumlu etkilerinin bulunduğunu savunur.³⁴

³² Ahmet Arslan, İbn-i Haldun, Vadi Yay., Ankara 1997, s. 95-97. Doğan Özlem, Tarih Felsefesi, 2.Basım, Anahtar Kitaplar Yay., İstanbul 1996, s.28-31.

³³ Tom Bottomore- Robert Nisbet, Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi, Çev. Mete Tunçay-Aydın Uğur, Ayraç Yay., Ankara 1997, s.402-403.

³⁴ Alan Swingewood, Sosyolojik Düşüncenin Kısa Tarihi, Bilim ve Sanat Yay., Çev. Osman Akınhay, Ankara 1998, s.186-187.

Evrimci modellerle ilgili olarak ülkemizdeki örnek Ziya Gökalp'tir. Ona göre Türk toplumunu tarihi seyri, kavim devrinden ümmet devrine, oradan da millet devrine ulaşarak bugünkü duruma gelmesidir. Gökalp, kavim ve ümmet devrini bir aşama olarak görür ve bir toplum için asıl ulaşılması gereken millet olmalıdır. Millet olmak, insanına, toprağına ve kendi değerlerine dayalı, özgür bir ülke anlamlarına gelmektedir. Millet olan bir toplum kendi kültürel normlarına göre sosyal yapısını oluşturur. Gökalp, bunu hars ve medeniyet kavramlarıyla izah etmektedir. Onun harstan kastı, milli kültürdür. Ona göre, milli kültür ise bir milletin din, hukuk, akıl, estetik, dil, ekonomi ve teknikle ilgili yaşayışlarının uyumlu bir bütünüdür. Medeniyet ise, ayrı gelişmişlik düzeyinde bulunan birçok milletlerin toplumsal hayatlarının ortak bir bütünüdür.³⁵ Ona göre her medeniyet mutlaka beynelmileldir. Medeniyetin temelinde akıl ve ilim, harsın temelinde ise duygular vardır.³⁶

Diyalektik modeller, evrimci modellerin özel bir şeklidir. Evrim sırasında ortaya çıkan her aşamanın kendisini ortadan kaldıracak ve zıddını yaratacak unsurları da beraberinde getirdiğı anlayışına dayanırlar.³⁷ Diyalektik yaklaşımın ünlü temsilcisi Karl Marx'ın düşünce sisteminin başlangıç noktasını Hegel'in diyalektiğı oluşturur.³⁸ Hegel, bir bütün olarak toplumun diyalektik bir hareketlilik içinde mutlak bir amaca doğru ilerlediğini belirtmiştir.³⁹

Marx'a göre toplumsal değişmeyi belirleyen yegane unsur, toplumsal değişmeyi, toplumun kendi içinde üretim biçimi ve güçlerine bağılı olarak meydana gelen çatışmalardır. Ona göre, insanlık kaçınılmaz bir şekilde üretim ilişkilerine bağılı sınıf çatışmalarının belirlediğı devreden geçmek zorundadır. Ancak, Marx'ın yaklaşımında, toplumsal yapıların değişmesi, belli ihtilalci davranışların ortaya çıkmasına bağılıdır. Çünkü, toplumsal değişmeler, diyalektik sıçrama ve çatışmalarla meydana gelmektedir. Marx için toplumsal sınıfların temeli, bir uzlaşıda değil, bir sınıfın diğeriini sömürmesinde aranmalıdır. O, modern kapitalist toplumda, üretim

³⁵ Ziya Gökalp, *Türkçülüğün Esasları*, Toker Yay., İstanbul 1990, s.35.

³⁶ Arslantürk, Amman, a.g.e., s.127.

³⁷ Kongar, a.g.e., s. 121

³⁸ Ziyaeddin F. Fındıkoğlu, *Karl Marx ve Sistemi*, 3. Basım, Ötüken Yay., İstanbul 1981, s.140-142.

³⁹ Hans Freyer, , *Sosyolojiye Giriş*, Çev. Nermin Abadan, A.Ü.S.B.F.Yay., Ankara 1963.s.70.

araçlarına sahip üst sınıfın, ezilen ve üzerinde zor kullanılan alt işçi sınıfını kontrol altında tuttuğu kanısındadır. Marx'a göre bu ikili-sınıf modeli, sahip-köle, lord-serf ya da burjuvazi-proletarya ilişkileri olarak tarihte mütemadiyen görülmüştür. Marx için ancak çatışma bir değişim yaratabilir ve ancak çatışma, toplumsal düzeni sınıflı sömürü sisteminden sınıfsız topluma götürebilir.⁴⁰ Marx'ın sosyal sınıflar hakkındaki görüşleri, özellikle işçilerin durumlarının devamlı olarak kötüye gideceği varsayımı, devrinin gerçeklerine uymakta ise de, endüstrileşmenin sonraki gelişmelerine uymamaktadır. Örneğin birçok endüstriyel toplumda işçilerin durumu gittikçe iyileşmiş ve işçi haklarının korunmasını sağlayacak mekanizmalar geliştirilmiştir.⁴¹

Tez, antitez ve sentez üçlüsü üzerine diyalektiğini kuran Marx, insanlık tarihini bu diyalektik modele göre açıklamaya çalışmıştır. Değişme, bu diyalektik üzerinde ve doğrusal olarak ortaya çıkacaktır. Ancak, en son aşama olan sınıfsız ve istismarsız toplumdan sonra da değişme sürecektir midir? sorusu kapalı kalmıştır. Netice itibarıyla tek sebepli bir izah tarzını benimsemiş olan Marx'ın determinizm ve iradeci davranış arasında bocalayan tezatlı bir görüşe sahip olduğu belirtilebilir. Buna rağmen statik sosyoloji anlayışından farklı olarak sosyal değişim anlayışını getirmiş olması metodolojiye katkı sağlamıştır.⁴²

Yapısal-fonksiyonel modelde genel olarak iki kavram belirlemektedir. Bunlardan biri yapı kavramıdır. Yapısal-fonksiyonel yaklaşımda temel ilke, toplumsal bir yapının, o yapıyı oluşturan bütün toplumsal yapılar içinde anlam kazandığı gerçeğidir. Yapı, toplumu oluşturan temel unsurlardır. Toplumsal yapılar, fonksiyonların ihtiyaç olarak görülmelerinden sonra ortaya çıkmıştır. Yapılar, fonksiyonlara göre daha somuttur. Diğer bir kavram olan fonksiyonel olma, toplumda kendisiyle ilgili olan ihtiyacı karşılayarak diğer toplumsal yapı ve fonksiyonlarla ahenkli ve uyumlu bir bütünlük meydana getirmektir.

⁴⁰Margaret M. Poloma, Çağdaş Sosyoloji Kuramları., Çev., Hayriye Erbaş, Gündoğan Yay., Ankara 1993, s.131.

⁴¹Gerhard E.Lenski, Power and Privilege, A theory of social stratification, Mc Graw Hill Book Co., New-York, 1966, s.44.

⁴²Amiran K. Bilgiseven, Sosyal İlimler Metodolojisi, 4. Basım, Filiz Kitapevi, İstanbul 1994, s.91; Ayrıca Marxçı kuramın daha geniş eleştirisi için bkz. Antony Giddens, Sosyoloji, 3. Baskı, Birey Yay., İstanbul 1994, s.46-79; Aron ,a.g.e.,s.133-148; Erkal,a.g.e., s.207-211.

Bu model, sosyal yapı ile fonksiyonlar arasındaki ilişkilerden hareket etmektedir. Sistem, yapıyı meydana getiren unsurlar ve fonksiyonları sayesinde işlerlik kazanmaktadır. Bu nedenle, yapısal-fonksiyonel model toplumsal değişmeyi çoklu bir nedensellik içinde inceler.⁴³

Yapısal-fonksiyonel modeli ortaya atan ve geliştirenler arasında; T. Parsons, R. K. Merton, Radcliffe Brown, Malinowski sayılabilir.

Malinowski'ye göre kültürün birliği ve tümlüğü toplumdaki bütünleşmenin temelidir. Bundan dolayı kültürde tesadüf ve yararsız bir kültür unsuru bulunamaz. Böyle olunca antropolog için her kültür unsurunun toplumda ne gibi bir işleve sahip olduğunu bulmak zorunlu olmaktadır. Başka bir ifadeyle Malinowski her toplumun, ahenkli bir kültüre sahip olduğunu ileri sürmüştür. Kültür unsurlarının toplum için yararlı ve zorunlu oluşları, bu unsurların toplumdaki bir ihtiyacı karşılıyor olmasının sonucudur.⁴⁴

Parsons ise, aktörlerin davranışlarını belirlemedeki etkin faktörün toplumsal kurumlar (aile, eğitim, din, vd.) olduğunu belirtir. Buradaki aktörler halk ya da birliktelikler olabilir.⁴⁵ Toplumsal kurumlar ya da kurumsal kalıplar, bir toplumdaki hangi toplumsal eylemleri meşru ve beklenen eylem olduğunu tayin eder. Yani başka bir ifadeyle toplumsal kurumlar, bireylerin rollerinin yerine getirilmesini düzenler. Bu sebeple sosyal sistem ahenkli bir bütün oluşturur ve toplumsal sistemin doğasına aykırı kurumların oluşmasına bizzat sistemin kendisi engel olur.⁴⁶ Parsons, sosyal değişimin 'hareketli dengelerden' oluştuğunu iddia eder. Bu bağlamda dengelerden birinde meydana gelen bir değişme, diğer örüntüleri de etkileyip, değiştirerek yeni bir denge sağlanmaktadır.⁴⁷

⁴³ Kongar, a.g.e., s. 154.

⁴⁴ Dönmezer, a.g.e., s. 152-153.

⁴⁵ Ruth Wallace, Alison Wolf, Çağdaş Sosyoloji Kuramları, Çev. Leyla Elburuz, Rami Ayas, Punto Yay., İzmir 2004, s.34.

⁴⁶ Kongar, a.g.e., s. 160.

⁴⁷ Nurgün Oktik, Turizm Sektöründe Çalışan Kadınların Toplumsal Değişime Etkileri, Muğla Üniversitesi Yayınları, Muğla 2002, s.20.

2. DİN-TOPLUM İLİŞKİLERİ

Kavram olarak aşkın bir varlığa bağlanma ve bu inancın gerektirdiği düşünce ve uygulamaların bütünü şeklinde ifade edilen din, bir inanç, ibadet ve ahlak sistemidir. Ancak, bir inancın sosyal geçerliliği ya da sosyal bağlayıcılığı varsa, o inancın sosyolojik din olduğunu söyleyebiliriz. Sosyolojide din, fert ve cemiyetle olan münasebeti bakımından, psikolojik ve sosyolojik bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Tek inanca inanmak, inancın bir sistem olarak idrakinden doğan psikolojik tatmin sağladığından, ferdi alâkadar eden psikolojik bir yöne; sosyal bütünleşmeyi temin ederek cemiyeti alâkadar ettiği için sosyolojik bir yöne sahiptir.⁴⁸

Din ve toplum ilişkileri konusunun, din sosyolojisinin asıl alanı ve aynı zamanda en zor konusu olduğunu belirten G. Kehrer sosyal gerçeklik olarak dinin, din sosyolojisi tarafında iki yönüyle inceleneceğini ifade eder.

a) Sosyolojik din teorisini kurmaya gayret etmek. Bu konuda öncü olan E. Durkheim'ın çalışmaları ve sosyolojik araştırmaların sonuçlarına göre bu ancak fonksiyonalist bir teori olabilir.

b) Dini davranışı sosyal hayatın belli sektörlerinin bağlamı içinde incelemeyi denemek. Sosyolojik görevini ciddiye alan bir din sosyolojisi incelemesi , din ve toplum arasındaki karşılıklı ilişkiyi tespitle yetinmez. Yorum yapılmadan gerçeklerin sıralanması bir şey ifade etmez.⁴⁹

Dini hayat, “homo religious” (dinsel insan) olarak nitelendirilen insanların oluşturduğu toplum hayatında, diğer toplumsal olaylara indirgenmesi mümkün olmayan ve her toplumun kültürel hayatında ayrılmaz şekilde yer alan bir vakıdır. Elbette din, daima, önce tek tek bireylerin şuurunda yerleşip köklenir. İslam'da da bu böyledir; zira dini bağlamda sorumluluk, her şeyden önce tek tek akıl sahibi bireyleri ilgilendirmektedir. Bir bakıma bu, dinin varlığını sürdürebilmesi için şarttır. Bu bakımdan dinin bireysel olduğu kadar, bireyi aşan toplumsal karakteri de o kadar

⁴⁸ Amiran Kurtkan Bilgiseven, Din Sosyolojisi, Filiz Kitapevi, İstanbul 1985, s.19.

⁴⁹ Günter Kehr, Din Sosyolojisi, Çev. Semahat Yüksel , Kubbealtı Neşriyat, İstanbul 1992, s.73-75.

önemlidir ki objektifleşerek bir gruba, bir topluma mal olmayan başka bir ifadeyle cemaatleşemeyen bir din “ölü doğmuş bir cenin”e benzetilmiştir.⁵⁰

İnsanlık tarihinde çok önemli bir faktör olan din, bugün de aynı önemini devam ettirmektedir. Her şeyden önce dinin toplumsal yönlerinin incelenmesi, ön yargılardan uzak, tarafsız ve objektif bir çalışmayı iktiza eder. Bu durum, sadece modern zamanlara özgü bir durum değildir, bütün insanlık tecrübesi de bunu göstermektedir. Buradan da dini, sosyal bir hadise olarak kabul etmekten başka olanağımız olmadığını söyleyebiliriz⁵¹.

Öyleyse bir toplumda din ile toplum ilişkisi nasıl geliyor? Kısacası din ve toplum arasında karşılıklı bir etki-tepki ilişkisi bulunduğuna göre dini inançlar, pratikler, kurumlar, tutumlar ve davranışları ortaya çıktıkları toplumsal koşullardan soyutlamaya imkan yoktur. Gerçekten de dini yaşayış ve pratiklerin toplum içinde aldıkları somut durumların diğer pek çok toplumsal yapılar, koşullar ve değişmelere bağlı bulundukları hatta kaynaklarını onlardan aldıkları bilinmektedir. Bütün insanlık tarihi boyunca dinin toplumlar üzerinde kesin ve belirleyici bir etkisi olduğu gibi, dinsel eylemler ve oluşumların da toplumsal yapı, gelenek ve göreneklere büyük ölçüde bağlı oldukları görülmüştür. Bu sebeple dini hayat ve onun formlarının farklılaşmasında, grubun dini yaşayışının şiddetinin azalıp çoğalmasında, toplumsal güçlerin, tabakalaşmanın ve farklılaşmanın (cinsiyete, yaşa, mesleklere, mülkiyete ve statüye göre) önemli bir payı vardır. Hatta geleneksel motiflerin ağır bastığı ve bu sebeple dini norm ve öteki kültür unsurlarının iç içe yaşandığı kırsal yerleşimlerle, bireysel bir seçime dayalı olarak daha liberal dini pratik, tutum ve davranışların görüldüğü kentsel yerleşimler arasında da bu anlamda bir ayrışma söz konusudur. İşte bu ve burada açıklama imkanı bulamadığımız pek çok yönlerden dolayı, din ve toplum arasında karşılıklı bir etki-tepki ilişkisinin olduğu görülmektedir.⁵²

⁵⁰ Ünver Günay, *Din Sosyolojisi*, İnsan Yay., İstanbul 2000, s.209-212.

⁵¹ Din-Toplum İlişkileri Komisyonu, a.g.e., s.170.

⁵² Günay, *Erzurum ve Çevre Köylerinde Dinî Hayat*, s.31-33.

3. SOSYAL DEĞİŞME VE DİN İLİŞKİSİ

İnsanlığın ne kadar kadim tarihine, ne kadar önceki devirlerine inerek inelim, daima din vakası ile karşılaşırız. Din hem fertleri hem de toplumları etkisi altına alan bir kurumdur. Dinin fert ve toplum hayatını etkileme süreci insanlık tarihi kadar eskilere dayanır ve insanlık tarihinin ne kadar eski devirlerine inilirse inilsin bir din gerçeği ile karşılaşılır. En ilkel topluluklarda bile bir takım toplumsal gruplar içinde yaşama eğiliminde olan fertlerin hayatında dini değerler ayrı bir öneme sahip olmuştur.⁵³ Dinler aynı zamanda toplumların kendilerini tanıma ve tanıtmaya aracı olan, insanların yaşanmış tarihi serüvenleridir.⁵⁴ Din, toplumları derinden etkileyen, onların istikametini tayin eden, idamesini mümkün kılan ayniyetin muhafazasını sağlayan bir olgu olmaktadır.⁵⁵ Dinin bu anlamda bazı toplumsal değişmelere direnç oluşturması, kökü mukaddes aleme uzanan “kutsal” kategorisinde bulunması ile izah edilebilir bir durumdur. Böylece inançların değişmeyen yönleri dine bir devamlılık kazandırmaktadır.⁵⁶

Toplumsal yapının bir ögesi olarak dinin, toplumdaki genel değişmeden bağımsız olduğunu söyleyebilmek zordur. Dinin toplumsal değişmede itici ya da engelleyici bir faktör olarak değerlendirilmesiyle birlikte, dini değişmeyi toplumsal değişimin bir sonucu şeklinde ele almak da söz konusudur. Gerçekte hemen her toplum az çok hareket halinde olup özellikle moderne dünyada sanayileşme ve kentleşmenin ortaya çıkardıkları hızlı toplumsal değişmelerin toplumların geleneksel dini yaşantılarında ortaya çıkardıkları büyük değişiklikler göz önüne alınırsa, toplumsal değişme süreciyle dini yaşayış arasındaki ilişkiler bir kat daha önem kazanmaktadır.⁵⁷ Çünkü toplumsal yapıda meydana gelen değişimler toplumda yaşanan dinin kurumsal yapı, dünya görüşü, değerler ve pratikleri üzerinde değişimlerine yol açar. Çünkü her toplumsal yapı ile bu yapıyı oluşturan toplumsal değerler birbirleri ile etkileşim halindedir.

Din ve toplum arasındaki ilişkilerin karşılıklı olması, din ile toplumsal bir olay olan sosyal değişim arasındaki ilişkileri de ortaya koymaktadır. Buna göre din ile sosyal değişim arasında üç yönlü bir ilişki söz konusudur. Dinin sosyal değişmeye engel teşkil

⁵³ Hans Freyer, *Din Sosyolojisi*, Çev. Turgut Kalpsüz, A.Ü.İ.F.Y., Ankara 1994, s.31.

⁵⁴ Baykan Sezer, *Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı*, İ.Ü.E.F.Y., İstanbul 1981, s.34.

⁵⁵ Nur Vergin, "Değişim ve Süreklilik", *Türkiye Günlüğü*, S.25, Kış/1993, s.6.

⁵⁶ David Krech-Richard S. Crutchfield, *Sosyal Psikoloji*, Çev. Erol Güngör, Ötüken Yay., İstanbul 1970, s.220-222.

⁵⁷ Günay, *Erzurum ve Çevre Köylerinde Dinî Hayat*, 270.

eden bir faktör olması, sosyal değişimin temel faktör olması ve bir de sosyal değişimin din üzerindeki etkileri⁵⁸. Bunları başlıklar altında şöyle inceleyebiliriz:

3.1. Sosyal Değişme Faktörü Olarak Din

Herhangi bir din doğduğu veya girdiği sosyo-kültürel bir ortamı kendi normlarına göre değiştirmek ister. Din, bir toplumla buluştuğunda, söz konusu toplumu kendi doğrultusunda renklendirmeye çalışmaktadır. O bölgede yaşayan insanların kültürlerine girerek, kültürel dokunun kendi lehine dönüşmesini istemektedir.⁵⁹

Dinler, genelde kutsal metinlerin ve bu metinlere bağlılığın önemini vurgulamaktadır. Bu yönüyle din, yeni değerlerin yaratıcısı yerine, eski değerlerin koruyucusu olarak görülmektedir. Fakat dinin sosyal değişimde rol alması hatta yeni değerlerin yaratılmasına katkı sağlaması hususu sosyologları bu alanda araştırma yapmaya sevk etmiştir. Dinin sosyal değişimde etkisi, dinin toplumsal hayattaki konumuna bağlıdır. Eğer bir toplum, büyük ölçüde dini mekanizmalarla bütünleşirse ve diğer bütün sektörler buna bağlı olarak işletilirse o zaman dini hareketlerdeki en küçük bir değişiklik bile toplum hayatının bütününde bir değişikliğe neden olacaktır.⁶⁰

Dinin, toplumun örgütlenmesinde en önemli fonksiyonu ise, insanlara belli bir zihniyet yapısı, bir değerler sistemi kazandırmasıdır. Bir dine mensup olan fert, dinin dünya hakkındaki değerler manzumesini kabul etmekte ve davranışlarını buna göre ayarlamaktadır. Dinin dünya karşısındaki tavrı, müminlerin zihniyet yapılarını şekillendirmekte, onlara yeni bir form kazandırmaktadır. Böylece her din sahip bulunduğu değerler ve semboller sistemi ile bir ekonomik ahlâkın ve sosyal anlayışın oluşmasında önemli rol oynamaktadır.⁶¹ Son olarak, insan ve toplumlarla etkileşim halinde olan din olgusu, onların yaşamlarında da farklı şekillerde görülmektedir. Bu sosyal hayatın bir gerçekliğidir. Bu bağlamda din, hem sosyal değişimlerden etkilenmiş

⁵⁸ Günay, Din Sosyolojisi, s. 333.

⁵⁹ Ali Akdoğan, Sosyal Değişme ve Din, Rağbet yay., İstanbul 2004, s.114.

⁶⁰ Kehrer, a.g.e., s. 114.

⁶¹ Sabri F. Ülgener, Zihniyet ve Din, İslam, Tasavvuf ve Çözülme Devri İktisat Ahlakı, Der Yayınları, İstanbul 1981, s.9-45.

hem de onlar üzerinde etkili olmuştur. Bu anlamda din, zaten kendisi bir değişim unsuru olarak sunulmaktadır.

3.2. Sosyal Değişmeye Engel Olarak Din

İnsanoğlunun kutsalla irtibatını sağlayan her din tabiatı gereği muhafazakar unsurları bünyesinde barındırmakta ve iyi anlaşılmadığı ya da yanlış anlaşıldığı durumlarda sosyal değişmeyi yavaşlatan ve hatta engelleyen faktörlerden biri olabilmektedir. Başka bir ifadeyle, bir takım kutsal metinlere, sembollere ve geleneğe bağlılık, özellikle müesseseleşmiş bir dini eşyanın mevcut düzenini koruyan bir yapıya dönüştürebilmekte ve bu durumda din, genellikle, yeni değerlerin yaratıcısı olmaktan ziyade eski değerlerin koruyucusu şeklinde algılanmaktadır. Dinler sosyal değişmeyi engelleyici bir faktör olarak gözüke de, dinlerin sosyal değişme olgusunu inkar ettikleri görüşü doğru olmamakla birlikte, dinlerin sosyal değişmelerin toplumsal yapıda meydana getireceği sosyal kargaşa ve çatışmaların sosyal bütünleşmeyi zedeleyici olacağı endişesinde olduğu görülmektedir. Zira ister evrensel ve ilahi dinler olsun, isterse geleneksel ve hatta arkaik halk dinleri olsun, bütün dinler tarihi ve sosyal açıdan değerlendirildiğinde aslında değişmeyi inkar etmemekte, fakat onu bir çeşit kayıp ve gerileme ya da yaratıcı ve hayat verici bir enerjinin yitirilmesi yahut bozulması olarak görmektedir.⁶² Din, her türlü değer, norm ve kültürel yapı değişikliklerine karşı bir engel fonksiyonunu taşıdığından dolayı bazı tavır ve hareketlere kutsallık vererek bu tür hareketlerin yapılmasını, bazı hareketlere de günah fikrini bağlayarak insanların o hareketleri yapmamalarını ve bu tür davranışlardan kaçınmalarını arzulamaktadır.⁶³

Batılı toplumlarda ortaya çıkan sosyo-kültürel değişmelerle, Türk toplumunda görülen değişmeler arasında benzerlikler görülse de, İslâmiyet'te ruhban sınıfının ve kilise yapılanmasının bulunmayışı nedeniyle, sosyal değişim açısından Batılı toplumlarla önemli farklılıklar gösterdiğini de belirtmek gerekir.⁶⁴ Dinin sosyal değişmelere engel olarak görülmesi, Batı dünyasında meydana gelen sanayileşme

⁶² Günay, Din Sosyolojisi, s.334.

⁶³ Mehmet Erdoğan, Sosyal Değişme ve Dini Hayat, İSAV yay., İstanbul 1991, s. 30.

⁶⁴ Ahmet Faruk Sinanoğlu, "Toplumsal Değişim ve Din", Hikmet Yurdu, Yıl. 1, S. 2, Temmuz-Aralık 2008, s. 23-29.

süreciyle daha da ivme kazanmış ve din sosyal değişimin önünde en büyük engel olarak değerlendirilmiştir. Dine karşı çıkanların bazıları belki bizzat dinin kendisine değil, uygulamalarına karşı çıkıyor olabilir. Dinin değişmeye engel teşkil etmesi, hem dinden hem de sosyal yapıdan kaynaklanmaktadır. Bazı din ve mezhepler dünyayı anlamsız görerek öbür dünyaya yönelmektedirler. Bazı mezhepler, sadece bu dünyayı temel alarak ahireti önemsiz görmektedirler. Farklı dini anlayışlar bulunabilmektedir. İslam söz konusu olduğunda sosyal gelişme ve yeniliklere olumlu baktığı ve onları insana hizmet olarak değerlendirdiği görülmektedir. İslam hayatın realitesini göz önünde bulundurarak, zaman, mekan ve koşullara göre insan ve toplum hayatında farklılaşmanın olabileceğini, hatta olması gerektiğini vurgulamaktadır.⁶⁵

Sonuç olarak diyebiliriz ki, dinin toplum hayatındaki en önemli fonksiyonlarından birinin sosyal bütünleşmenin sağlanmasına yönelik olması, onun tarih boyunca genellikle bir istikrar faktörü olarak değerlendirilmesine neden olmuştur. Ancak bu yönü ile bile dinin sosyal değişmeyi tamamen inkar ettiğini düşünmek doğru değildir. Sosyal perspektiften bakıldığında din sosyal değişmeyi inkar etmemekte ancak onu bir çeşit kayıp veya gerileme ya da yaratıcı ve hayat verici enerjinin yitirilmesi olarak görmektedir. Çünkü zamanın değişmesi sonucu dinin asli kimliğini ve safiyetini veya yaratıcı enerjisini kaybettiği bütün durumlarda, o dinin mensupları çözümü dinin ilk günlerdeki safiyetine dönüştürmektedirler. Bunun örneklerini İslam toplumlarındaki çeşitli ihya hareketleri kadar belli bir dönemden sonra Hristiyan aleminde ortaya çıkan Protestan reform hareketlerinin hemen hemen hepsinde, ilk dönemlerin asli safiyetine dönüş ve dini sonraki ilavelerden arındırma faaliyetleri olarak görmek mümkündür.⁶⁶

⁶⁵ Akdoğan, a.g.e., s.129.

⁶⁶ Günay, Din Sosyolojisi, s.334-335.

3.3. Sosyal Değişmenin Din Üzerindeki Etkileri

Din olgusu toplumun temel unsurlarından biridir. En basitinden en gelişmişine kadar tüm toplumlarda değişimin yaşanması doğal bir süreç olduğundan dinlerin toplumlar tarafından uygulamaya geçirilmesi sürecinde söz konusu değişme din üzerinde etkili olmaktadır. Bu etki dinlerin pratik uygulamalarında daha belirgindir. İnsanlığın din tarihine genel olarak bakıldığında aynı dine mensup insanların dini algılama ve uygulamaları aynı dönemde bile farklılık göstermektedir.

İslam hukukunda “Ezmanın teğayyürü ile ahkâmın teğayyürü kaçınılmazdır.” (Zamanın değişmesi ile hükümlerin değişmesi kaçınılmazdır.) fikri prensip olarak kabul edilir.⁶⁷ Böylece modern toplumlarda ferdileşen din toplum hayatından kaybolmamış görevlerinin ve mevkilerinin farklı şekilde yorumlanmasına sebep olmuştur.⁶⁸

Din ve sosyal değişim açısından din, mukaddes metinlere bağlılık olmak itibariyle değişime engel olmakla birlikte, bu menşei tecrübenin içinde bulunduğu dinamik ruh sayesinde yerine göre sosyal değişmenin asli kaynağı fonksiyonunu üstlenmekte ve sonunda toplumda meydana gelen sosyal değişmelerin dini yaşayış üzerinde yankıları olmaktadır.⁶⁹

İnsanlık tarihinde sosyo kültürel, ekonomik ve teknolojik değişmeler Batıda 18. yüzyıldan itibaren görülmeye başlanmıştır. Bu hızlı değişim onların geleneksel yapısını, inanç ve değerlerini etkilemiş bunun yanı sıra kentleşme, okur yazarlık oranının artması, kitle iletişim imkanlarının gelişmesi toplumun genel yapısında bilim ve tekniğin belirleyici olmasını sağlamıştır. Meydana gelen bu değişmeler, zihinsel dönüşümün hayata yansımaları olarak değerlendirilebilir. Bu, dinin sosyal hayattan çekilmesi ve bilim ve teknolojinin dolayısıyla aklın hakimiyeti olarak değerlendirilebilir. Batı dünyasında yaşanan gelişmelerinin din üzerinde meydana getirdiği etkiler İslam dünyasında da görülmüştür. İslam düşüncesinde zaman, mekan ve sosyal şartlar dini hayatta bir takım değişiklikleri gerekli görmektedir. Bu çağın

⁶⁷ Akdoğan, a.g.e., s.90.

⁶⁸ Kehrer, a.g.e., s. 21.

⁶⁹ Günay, Din Sosyolojisi, s.341.

gereklerine göre davranma bir ihtiyaç olarak değerlendirilmekte ve müslümanın yeni şartlara uyum sağlaması öngörülmektedir.⁷⁰

Nitekim sosyal değişimde din daima değişimin lokomotifi olmamakta, bazen de bu değişimden etkilenen bir faktör olarak görülmektedir. Böylece toplum yapısında meydana gelebilecek değişimlerin önünde bir engel olarak görülen dinin bir yandan da içinde bulunduğu dinamikler vasıtasıyla sosyal değişimin bir parçası haline geldiği gözlenmektedir.

4. SOSYAL DEĞİŞME SÜRECİNDE KADIN VE DİN

4.1. Geleneksel Topumlarda Kadın ve Din

Gelenek; örf, adet ve töre anlamında günlük dilde kullanılır. Gelenek, toplum içinde belirli bir davranış kümesini yönlendiren, belli davranış kalıpları üreten ve insanları bu kalıplara göre davranmaya zorlayan ideolojik aygıttır.⁷¹

Sosyolojik anlamda “gelenek”, kuşaktan kuşağa aktarılan bilgi, düşünce ve kültür birikimini ifade eder. Bu aktarma işlemi toplumsal istikrar ve sürekliliği güvence altına alan sosyal bir işleve sahiptir. Gelenek kavramı sosyoloji literatüründe toplumsal bir fenomen veya bir değerler bütünü şeklinde iki farklı anlamda formüle edilmekte ise de daha çok ikinci anlamıyla ve modern olmayan toplumsal pratikleri negatif, yani olumsuz olarak nitelemek üzere kullanılan bir kavramdır.⁷²

Din, geleneksel toplumun hayat sınırlarını belirlemiş ve kuşatmış durumdadır. Toplumun kurgusunda istisnasız tek otoriteye sahiptir ve buna dayalı olarak da meşrulaştırma aracıdır. Temel değerlerini dini kutsallıklardan alan geleneksel toplumun kültürü bir bütün oluşturmakta ve kişi bu kültürü almakla toplumla bütünleşmiş olmaktadır. Dolayısıyla üyeleri arasında dini bakımından tam bir inanç ve ibadet birlik ve beraberliği mevcuttur. Toplumun tabakası ve kesimindeki fertlerin dini emirlere, yasaklara, ibadet, ayin ve uygulamalara olan riyeti genelde tamdır. Toplumun en üst tabakasındaki kişiyle en

⁷⁰ Akdoğan, a.g.e., s.107-111.

⁷¹ Mustafa Armağan, “Geleneksel Toplum”, Sosyal Bilimler Ansiklopedisi, Risale Yay., İstanbul 1990, s.87.

⁷² Neşet Toka, “Gelenekten Moderniteye”, Düşünen Siyaset, Nisan 2000, s.170.

alttaki kişinin dini boyutlara bağlılık konusunda tam bir bütünlük göstermekte ve her fert bir sosyal kontrol görevini üstlenmiş durumdadır. Esasen bu toplum tipinde dinin en önemli toplumsal fonksiyonlarından biri ve hatta en başta geleni, grup ahlakının korunması veya ayakta tutulmasıdır. Din toplumda muhafazakarlık işlerini görür. Yine din ahlak, örf, adet ve kültürün resmi koruyucusudur. Dolayısıyla geleneksel toplumda “din adamı” büyük bir öneme sahiptir.⁷³ Bu tür toplumlarda din sosyal hayatın merkezinde yer alır ve toplumda dini uygulamalara katılmayanlar parmakla gösterilecek kadar azdır.

Geleneksel ailenin yapısı içinde en önemli üye kadındır. Fakat gerek aile içindeki gerekse toplumdaki statüsü, üretim fonksiyonu ile orantılı değildir. Kadının aile ve toplum içindeki konumu çocuklarının sayısı ve yaşlılığı ile yükselir.⁷⁴ Geleneksel toplum yapısı içinde kadınlar, sosyo-kültürel denetleme mekanizmaları tarafından sıkı bir biçimde kontrol edilmektedir. Vasi uygulaması kadın denetiminin etkin yollarından biridir. Bu anlamda kadının çocukluğunda babası, gençliğinde kocası ve yaşlılığında da oğlunun denetiminde olması, toplumsal mekanizmalarla temin edilmeye çalışılmıştır. Kadın, bülüğ çağına kadar “yetişkinlik öncesi” denilen vesayete, evlendikten sonra da kocasının vesayetine tabi olmak zorunda kalmıştır.⁷⁵ Geniş aile modeline sahip olan geleneksel toplumlarda kadının ev dışında belirgin bir sosyal rolü bulunmamakla birlikte sosyal statüleri de genelde erkeklerinkinden düşüktür.⁷⁶

Kadın, geleneksel kesimde her ne kadar ikinci planda görülse de, gerçekte evin ekonomik olarak yönetilmesi tamamen olmasa da kısmen onun elindedir. Evin ihtiyaçları kadın tarafından belirlenir, erzaklar dönemlik olarak erkek tarafından temin edilir, kimi zaman bu alımlar yılda bazen bir kez yapılır. Evin hemen her türlü ihtiyacı karşılanır ve yiyecekler tamamen kadının denetimi altındadır. Kadın savurganlığa karşı son derece dikkatlidir. Dikkat edilmeden yapılan yiyecek tüketimi planlanan süreden önce biterse ek geliri olmayan ya da herhangi bir birikimi olmayan ev halkı zor günler yaşayabilir. Erkek kadın gibi evdeki önemsiz görülen ama gerçekte büyük bir önem teşkil eden yiyecek kullanımı konusunda hassasiyet göstermez, çünkü kadın bu zamana

⁷³ Günay, Din Sosyolojisi, s.358

⁷⁴ İlber Ortaylı, Osmanlı Toplumunda Aile, 5. Basım, Pan Yay., İstanbul 2002, s.63.

⁷⁵ Ney Bensadon, Başlangıçtan Günümüze Kadın Hakları, Çev. Şirin Tekeli, İletişim Yay., İstanbul 1990, s.31.

⁷⁶ Mübaccel Kıray, Ereğli Ağır Sanayiden Önce Bir Sahil Kasabası, s. 16.

gelineye kadar yani evlenmeden önce bir evin ekonomik olarak nasıl idare edileceğini annesinden öğrenir. Anne bilinçli olarak mutfaktaki her türlü detayı kızı küçük yaştan itibaren öğretir. Evlenme yaşı gelen genç kız yeni evinde bu detaylara dikkat ederse kısa zamanda aile içindeki saygınlığını en üst seviyeye çıkarır. Çünkü geleneksel kesimde gelinin geldiği eve bolluk ve bereket getirdiğine inanılır. Savurganlık yapan gelin o ev için felaket demektir.⁷⁷

Kırsalda evlilik bağları kişisel tercihlerle başlatılmıyordu. Toplumun en üst kademelerindeki kişiler arasındaki evlilik, mal varlığının miras yoluyla güvence altına alınmasını sağlayacak ya da başka ekonomik ve siyasal çıkarlar elde edecek bir araç olarak kabul ediliyordu. Köylüler ve zanaatkarlar için evlilik genellikle geçimini sağlamak için bir gereklilikti; üst sınıflar arasında olduğu kadar alt sınıflarda da evlenecek eşlerin kendileri değil başkaları tarafından seçilmeleri doğaldı. Aile içinde duygusal yakınlığın nispeten az olması bireylerin birbirlerinden fiziksel olarak ayrı kalmaları anlamına gelmiyordu. Tam tersine toplumun bütün sınıflarındaki insanlar ev içinde olsun veya dışında olsun, kişisel mahremiyetin son derece sınırlı olduğu şartlarda yaşıyorlardı. Çağdaş kapitalist toplumlarda yaşayanların büyük çoğunluğunun alışmış olduğu şekilde evlerin odalara ayrılması ancak XVIII. yüzyıl ve sonrasında yaygınlaşmıştır. Zenginlerin yaşadığı evlerin bir sürü odası olabiliyordu ama orada koridor olmadığı için bu odaların birinden diğerine geçilebiliyor, hizmetçiler efendileriyle aynı odalarda ya da onlara çok yakın bir yerde yatıyorlardı. Köylüler ve kentlerin fakir halkı bir iki odalı evlerde oturuyor, varlıklılar bile aynı odaları paylaşıyor ve odalar daha sonra olduğu gibi kullanım amaçlarına göre ayrılmıyordu. Zenginlerinkinden başlayarak evler mahremiyet sağlayan koridorları, yatak odalarında ayrı oturma odalarıyla bugünkü çağdaş biçimde planlanmaya başlandı.⁷⁸

⁷⁷ Evelyn Reed, Kadının Evrimi (I), Anaerkil Klandan Ataerkil Aileye, Çev: Şemsa Yeğin, Payel Yayıncılık, İstanbul 1994, s. 213.

⁷⁸ Anthony Giddens, Modernliğin Sonuçları, Çev. E.Kuşdil, Ayrıntı Yay. İstanbul 1994, s. 114-115.

4.2. Modern Toplumlarda Kadın ve Din

Geleneğe karşılık modernite, herhangi bir kutsal öğretiye göre örgütlenemeyen sosyal yapıdır. Bu anlamda modernite, Avrupa'da aydınlanma çağıyla başlayan ve sonraları bütün dünyayı etkisi altına alan Batı'ya özgü yaşam biçiminin adıdır.⁷⁹ Toplamları geleneksel ve modern diye ayıran sosyologlar, bu iki toplum arasında belirgin farklar ortaya koymuşlardır. Bu iki toplum tipi arasında ortaya çıkan temel farklılıklar ise bilimsel ve teknolojik bilginin gelişmesine bağlı olarak insanın tabii ve sosyal çevresi üzerinde kurduğu egemenlikle görülmektedir. Bu anlamda modern ve geleneksel insan arasında ortaya çıkan farklılık, modern ve geleneksel toplum arasındaki farklılığın da kaynağını oluşturur.

Teknolojik gelişmeler, sanayileşme ve şehirleşmenin yarattığı sosyal değişme sürecinden din kurumu da son derece etkilenmiştir. Esasen, toplumun bütün yapısal unsurları birbirleriyle öylesine yakından sıkı sıkıya bağlıdır ki, bir kurumda meydana gelen değişme diğer kurumlarda da kendini hissettirecektir. Dolayısıyla geleneksel topluma nispetle modern sanayi toplumunda gözlenen bir çok önemli farklılık sebebiyle, geleneksel toplumda hayatiyet bulduğu şekliyle dinin modern sanayi toplumunda da varlığını sürdüreceğini düşünmek hatalı olmaktadır. Çünkü, bu iki farklı toplum tipinde hayatiyet bulan dini yaşayışlara karşılaştırmalı bir göz atış, onların arasında çok büyük farklılıkların bulunduğunu bize öğretmektedir. Sosyal farklılaşma modern sanayi toplumlarında kutsal ve kutsal-dışının net bir biçimde ayrılarak çok ileri bir seviyeye erişmiştir. Böylece toplum hayatında gözlenen sekülerizasyon, olayların daima bilimsel ve rasyonel biçimde toplum hayatına yerleşmesi olgusuna paralellik arz etmektedir.⁸⁰

Kişiyi özne olarak algılayan ve bireyselleşmesine vurgu yapan modernizmde, birey kendi hareketlerini denetleme, kendini aktör olarak görme gücüne erişmiş, geleneksel algı biçimlerini ardında bırakarak modern dünya yaşamına bireyselleşmiş bir algı biçimiyle katılmaya başlamış, demokratikleşme süreçleri ve fikir özgürlüğü bireyselleşme eğilimlerinin kuvvetlenmesine neden olmuştur.⁸¹

⁷⁹ Giddens, a.g.e.,s.9

⁸⁰ Günay, Din Sosyolojisi, s. 360.

⁸¹ Defne Suman, "Feminizm, İslam ve Kamusal Alan", Nilüfer Göle (Der.), İslam 'in Yeni Kamusal Yüzleri, Metis Yay., İstanbul 2000, s.74-76.

Geleneksel toplumda sosyal hayatın merkezinde yer alan din, modern toplumda sekülerizasyon sonucu ferdileşerek toplumsal tesirini kaybetmiş ve kendi alanına çekilmiştir. Artık kişilerin özel yaşantılarıyla ilgili bir vicdan ve şahsi tercih meselesi hüviyetine bürünmüştür. Dini inançlar ve ibadetlere olan rağbet azalmıştır. Geleneksel toplumda dini uygulamalara katılmayanlar parmakla gösterilecek kadar az olduğu halde, modern toplumda kişiler dine çok az ilgi duymaktadır. Bu ilgi azlığı şehir ve çevrelerinde etkisini daha çok gösterirken, kırsala doğru dine ilgi artmaktadır. Modern toplumda geleneksel toplum içinde varolan birlik ve beraberlik ruhu çözülmüş, dine ilgisizlik ve hatta dindarlığa karşı tenkit ve inançsızlık hakim olmaya başlamıştır. Böylece geleneksel hayat anlayışları, dünya görüşleri, norm ve değer sistemleri modern toplumlarda insanların kutsiyete olan inançları azalmaya yön tutmuştur.⁸² Ancak bu durum, Necdet Subaşı'ya göre bir azalma olarak değil de sadece değişme olarak yorumlanmıştır. Geleneksel de varolan dinselliğin modern olanla birlikte değişime uğradığı gözükmemektedir. Ancak bu durum dinin yok oluşu, ya da geri çekilişi şeklinde değerlendirilemez. Genel öngörüler içinde din, sanayi öncesi toplumsal yapıları yansıtan ve buna bağlı yaşam tarzlarını formüle eden bir olgu olarak değerlendirilmekte ise de aslında bu yorumlama kendi bağlamında detaylı bir temellendirmeye ihtiyaç duymaktadır. Toplumsal değişim modernlik stratejisi içerisinde gerçekleştikçe dinde artık bir öngörü temelinde giderek işlevsiz bir konuma sürüklenecektir. Yani bilim dini devre dışı bırakacaktır. Halbuki din kendisine inananları aracılığıyla kendi alan ve sınırlarını yeniden kurmakta, modern tahayyülü zorlayacak şekilde yeni bir referans aygıtı olarak gündeme gelmektedir. “Dinin yeniden dönüşü”, “Tanrının intikamı” ya da “Denetim gücünün artması” gibi adlandırmalara konu olacak bir gelişme trendi içinde din, kendisini adeta yeniden var kılmaktadır.⁸³

Sanayi toplumuna geçişle birlikte kadınların ev dışı üretim sürecine katılımları, çocukların bakım ve yetiştirilmesini önemli bir sorun olarak ailelerin karşısına çıkmıştır. Geleneksel toplumlarda kadın fonksiyonu olarak görülen çocuk bakımı, kamusal yaşama katılan kadınların iş ağırlığına ek bir sorumluluk ve yük getirmiştir. Kadınlar iyi bir eş ve anne olma ile toplumsal yaşam içinde çalışıp kariyer elde etme arasında çelişik

⁸² Günay, Din Sosyolojisi , 363.

⁸³ Necdet Subaşı, “Modern Türkiye’de Dinin Referans Gücü”, Türkiye Günlüğü, Ocak-Şubat 2000, S. 82.

bir durumu yaşamak zorunda kalmışlardır. Sosyo-kültürel değerler iyi anne ve eş olmayı vurgularken modern yaşam algısı bireyselliği öne çıkarmış, kadınlar, modernleşmenin yarattığı bu iki çelişik yaşam tarzı arasında bireysel ve toplumsal pek çok sorunla yüz yüze gelmişlerdir.⁸⁴

Modern yaşamın sunduğu kamusal imkanlar, bireyselliğin belirginleşmesi, eğitim ve öğrenim düzeyindeki yükseliş, sosyal etkileşim ve iletişim olanaklarının artışı kadın dindarlığını da belirgin bir biçimde dönüştürmüştür. Geleneksel toplum yapısı içinde sınırlı fonksiyonlara sahip olan kadın, modern toplumlarda sosyal yaşama daha yoğun bir biçimde katılmaya başlamış, bireyselleşen modern yaşamın etkileri, kadın hayatını, dolayısıyla da kadın dindarlığını dönüştürmüş ve ferdîleştirmiştir. Modernizmin rasyonel düşünceye yüklediği anlama modern toplumların genel özelliğine uygun olarak eğitim seviyesindeki, sosyo-ekonomik düzeydeki artış ve bireysellikteki yükselişe bağlı olarak kadın dindarlığının inanç ibadet ve uygulama gibi boyutlarına duyulan ilgide belirgin bir düşüş olmuştur. Geleneksel toplumların dinî etkilerle karakterize olan ve kadını sıkı bir biçimde denetleyen muhafazakar cemaatçi yapısına karşın modern toplumların bireyselleşme eğilimi, toplumsal denetim mekanizmalarından özellikle de dinî içerikli muhafazakar denetim mekanizmalarının kadınlar üzerindeki etkilerini azaltmıştır. Modernizmin ürünlerinden olan feminist hareketler bünyesinde dinin kadın konumunu sınırlayıcı yönü sıklıkla vurgulanmıştır. Modern yaşam içinde kadınların dindarlığa olan eğilimleri de ferdî bir karaktere bürünmüş, rasyonel düşünce kuvvetlenmiş, hatta kadınların toplumsal yaşam içinde muhafazakar değerlerle denetlenerek daha düşük bir statü ve konumda bulunuşları din ve dinî faktörlerin şekillendirdiği sosyo-kültürel değerlere bağlanmış, kadın hak ve özgürlüklerinin önündeki en büyük engel olarak dinî etkilerle şekillenen ataerkil kalıplar gösterilmiştir.⁸⁵

Üniversitelerdeki akademik çalışmalar, fikirlerin yayılması, kitle iletişim araçlarıyla sosyal etkileşimin hız kazanması, demokratikleşme eğiliminin yükselmesi, çeşitli sebeplerle dine ve din adamlarına duyulan güvenin sarsılması, modernleşme

⁸⁴ Erhan Kaplan, "Çocuk Bakımı Sorunlar-Çözüm Önerileri", Necla Arat (Der.), Kadınların Gündemi, Say Yay., İstanbul 1997, s. 144-145.

⁸⁵ İlkay Şahin, a.g.t., s. 24.

sürecinde geleneksel yapıların çözülmesine ve yeni yapıların oluşumuna etki eden önemli faktörlerdendir.⁸⁶

Modernizmin ürünlerinden olan feminist hareketler bünyesinde dinin kadın konumunu sınırlayıcı yönü sıklıkla vurgulanmıştır. Modern yaşam içinde kadınların dindarlığa olan eğilimleri de ferdî bir karaktere bürünmüş, rasyonel düşünce kuvvetlenmiş, hatta kadınların toplumsal yaşam içinde muhafazakar değerlerle denetlenerek daha düşük bir statü ve konumda bulunuşları din ve dinî faktörlerin şekillendirdiği sosyo-kültürel değerlere bağlanmış, kadın hak ve özgürlüklerinin önündeki en büyük engel olarak dinî etkilerle şekillenen ataerkil kalıplar gösterilmiştir.

Aslında feminizmin ortaya çıkışında birtakım sebepler vardır. Bunlardan ilki Avrupa tarihi boyunca kadına yapılan zulüm ve haksızlıklardır. Bu zulümler Avrupa kadınının “Biz de insanız.” diye haykırmaya başlamasının en önemli sebebidir. Başka bir sebep ise Aydınlanma çağı felsefesi ve bu felsefede kadının yer alamamasıdır. Yani aydınlanma çağı düşünürlerinin de gerek eserlerinde gerekse bu dönemde uygulamaya konulan doğal haklar doktrininde kadınlara yer vermemeleri sonucunda kadınların kendi hayatlarının, kendi sorunlarının sorgulamaları ve hak talebinde bulunmaya başlamalarıdır. Başka bir neden ise, sanayi inkılabıdır. Yapılan bilimsel çalışmalarla makineleşme doğmuştur. Makineleşme sanayi devrimini, sanayi devrimi de feminizmi ortaya çıkarmıştır. Bu esnada kadınlar da çalışan işçiler arasında erkeklerin aldığı ücretin ya yarı fiyatına ya da daha azına çalışarak yer almışlardır.⁸⁷ İşçi kadınlar, düşük ücretlere, işsizliğe, ağır çalışma şartlarına, iktisadi ve siyasi haklardan yoksun olmaya baş kaldırmışlardır.⁸⁸

Ülkemizde 1982-1990 yılları arasında, öncelikle İstanbul ve Ankara gibi büyük kentlerde, az sayıda küçük grubun katıldığı eylemler düzenlenmiştir. 1982’de İstanbul’da düzenlenen ve ilk kez feminizmin açıkça kamuoyu önünde savunulduğu sempozyum, 1983’te somut dergisinde yayınlanan kadın sayfası; 1984’te İstanbul’da

⁸⁶ Zekiye Demir, Modern ve Postmodern Feminizm, Sel Yay., İstanbul 1998, s.13-20.

⁸⁷ Emine Öztürk, Türk Kadınının Feminizme Bakış Açısı (Erzurum Örneği), Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ata.Ü. S.B.E., Erzurum 2003, s.12-25.

⁸⁸ Ahmet Tabakoğlu, “Batıda Aile ve Kadın “, Sosyal Hayatta Kadın, Ensar Neşriyat, İstanbul 2005, s. 194.

kurulan Kadın Çevresi Kitap Kulübü; 1986'da Türkiye'nin de onayladığı kadınlara karşı her türlü ayrımcılığın kaldırılmasını amaçlayan uluslar arası sözleşmenin yürürlüğe girmesi için başlatılan dilekçe kampanyası; 1987'de kadın dayatmasını meşrulaştıran bir yargı kararını protesto etmek ve aile içinde kadınlara uygulanan şiddeti kınamak amacıyla yapılan yürüyüş eylemi; çeşitli yıllarda düzenlenen 8 mart kutlamaları ve gösterileri, şenlikler tartışma toplantıları, paneller; 1989'da Ankara'da toplanan Feminist Hafta Sonu Kurultayı gibi pek çok gelişme feminist yazarlar tarafından, Türkiye'de feminist hareketin gelişimi ve kurumsallaşması yönünde atılmış ciddi adımlar olarak nitelendirilmektedir.

Türkiye'de ilk Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezi, İstanbul Üniversitesi bünyesinde 1990 yılında kurulmuştur. İstanbul Üniversitesi profesörlerinden Necla Arat, Aysel Çelikel ve Türkan Saylan'ın kurduğu bu merkez, 1993 yılından itibaren akademik faaliyetlerini giderek arttırmaktadır. Daha sonra 1993 yılında Ankara Üniversitesi Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezi; 1995'te ise Çukurova Üniversitesi'nde aynı isimli bir uygulama merkezi faaliyete geçirilmiştir. ODTÜ ve Marmara Üniversitesi'nde de kadın araştırmaları için kurulmuş iki merkez bulunmaktadır. Bu tür araştırma merkezlerinin de etkisiyle kadın sorunu, siyasi ve geçici tartışmaların konusu olmaktan öte bilimsel çalışmaların ilgi alanı olacaktır.⁸⁹

4.3. Geçiş Toplumlarda Kadın ve Din

Geçiş toplum kavramı, geleneksellikten modernliğe yönelmiş ancak bu dönüşümü tam anlamıyla gerçekleştiremediği ve hızlı bir değişim süreciyle karşı karşıya olduğu için ne tam olarak modern ne de geleneksel olan, bu ikisi arasında geçiş sürecini yaşayan toplum tipini ifade etmek üzere kullanılmaktadır. Modernleşmenin özelliklerinden olan sanayileşme, şehirleşme ve beraberinde yaşanan toplumsal değerlerdeki dönüşüm, geleneksel toplumların sosyo-kültürel değer ve sosyal

⁸⁹ İhsan Capcıoğlu, Sosyal Değişme Sürecinde Din ve Kadının Toplumsal Konumu (Kastamonu Örneği), Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, A.Ü.S.B.E., Ankara 2003, s.72

yapılarında değişime neden olmuşsa da bu değişim, dünyanın her yerinde aynı hız ve nitelikte olmamıştır. Modernizm, geleneksel toplumların sosyo-kültürel yapıları üzerinde güçlü etkilerde bulunmuş, geleneksel yapılanmayı tümüyle değiştirememişse de, toplum, salt geleneksel değerlerin belirlediği sosyal yapılanma biçiminden oldukça uzaklaşmıştır.

Statik bir toplumsal yapının imkansızlığı ve değişimden kaçmanın mümkün olmayışı, toplumsal değişmeyi zorunlu kılmakta ancak, geleneksel sosyo-kültürel değerlerin toplumsal yaşamda varlığını hissettirmeye devam edişi “yeni” ile “eskiyi” karşı karşıya getirmekte ve oldukça karmaşık sosyal sorunların oluşumuna neden olmaktadır. Değişimin niteliği ve hızı, yaşanan modernleşme sürecinin toplumsal etkilerinin şiddet ve biçimine tesir etmektedir. Artan nüfus, işsizlik, kırsaldan kente göçle birlikte yaşanan gecekondulaşma ve çarpık kentleşme, menfaate dayalı ilişkilerle birlikte sosyal dayanışmanın yok olmaya başlaması ve bencillığe varan ferdiyetçilik, yaşanan değişim sürecinin olumsuz sonuçlarındandır.⁹⁰

Gelenek ve değişim arasında kalan ve güçlü sosyal değişimin yarattığı sorunlarla yüzleşen tranzisyonel toplumlarda kadın algısı ve kadınların sosyal yaşam içindeki yeri, geleneksel değerler sisteminden farklılaşan yeni oluşumlar nedeniyle pek çok sosyal sorunu beraberinde getirmiştir. Geleneksel toplumlarda dinî norm ve değerlerin etkisiyle cemaatçi muhafazakar yapılanma içinde kadına yüklenen anlam ve değer büyük olmuştur, değişimin kadına ilişkin boyutunda yaşanan sorunların da bir o kadar büyük olmasına neden olmaktadır. Zira, hızlı değişim sürecini yaşayan tranzisyonel toplumlarda kadının toplumsal yaşama katılımı, erkeklerle etkileşimi, çalışması, eğitim görmesi, aile hayatıyla sınırlı bir yaşamı sürdüren geleneksel toplum kadınından oldukça farklı bir kadın modelini yaratmıştır. Geleneksel toplumsal yaşam içinde kutsal bir renge bürünen annelik rolü ve dinî bir desene de sahip olan namus ve şeref algıları, kadının toplum içinde oldukça hassas bir konumda algılanmasına neden olmuş, ailenin ve erkeğin namus ve şerefi kadının davranış biçimine bağlanmış, geleneksel namus kodlarında yaşanan her hangi bir değişim büyük tepkilere maruz

⁹⁰ Günay, Din Sosyolojisi, s.367-368.

kalmıştır. Kadınlar, “eski” ile “yeni” arasında oldukça çetrefilli bir dönüşümü yaşamaya mecbur olmuşlardır. Kadınların hayatındaki değişim, toplumun dinî renklerle bezenmiş muhafazakar yapılanmasıyla modern değerlerin gerektirdiği bireyselleşme eğilimi arasında gelip giden oldukça zor bir değişimdir. Kadınlar, kendi konumlarında yaşanan değişim ile toplumsal bilinç altının kadına ilişkin kökleşmiş değerleri arasında kalmışlardır.

Bununla birlikte kendi sosyal ve kültürel yaşamı oldukça bunalımlı bir süreçten geçen kadın, değişim ve gelişim sürecinde sosyo-kültürel değerler ve yapılarda yaşanan dönüşümlerin daha yumuşak atlatılması yönünde etkin rol oynayabilmektedir. Özellikle aile içi otorite ilişkilerinde yaşanan değişimlerde kadının tampon görevini üstlendiği, aile bireyleri arasındaki sorunların bunalım ve çatışmaya yol açmadan atlatılması yönünde fonksiyonlara sahip olduğu görülmektedir.⁹¹

Geleneksel toplumların iki hassas olgusu olan kadın ve din olgularında meydana gelebilecek değişim ve dönüşümler çeşitli yoğunluk ve içerikteki sosyal bunalım ve protesto girişimlerinin oluşumuna neden olabilmektedir. Zira, geleneksel toplumların yaşadığı hızlı sosyal değişim süreci içinde toplumsal hayatın genelinde görülen dönüşümden dinin etkilenmemesi mümkün değildir. Modern toplumlarda görülen dinin sosyo-kültürel yaşamdan büyük oranda soyutlanması olgusuyla geçiş toplumlarında da karşılaşmaktadır. Yaşanan hızlı değişim süreci, dinî yapılar, normlar değerler, örf ve adetler için önemli bir tehdit oluşturmakta, sosyo-kültürel yaşamdaki etkinliklerinin büyük oranda silikleşmesine neden olmaktadır. Bununla birlikte dinî değerlerin bazı noktalarda zayıflaması ve silik bir görüntü kazanması mümkün olsa da, bireysel ve toplumsal yaşam içindeki etkinliğini sürdüğü de görülmektedir. Toplumun genelinde yaşanan hızlı dönüşüme paralel olarak kadınların sosyal yaşamında meydana gelen değişim ve dinin sosyal konumundaki farklılaşma, kadın dindarlığının biçim ve şiddetinin de farklılaşmasına neden olmuştur. Tam olarak bireyselleşemeyen kadın gibi dindarlığı da modern toplumsal yaşamın gerektirdiği biçimde tam olarak bireyselleşememiştir. Tranzisyonel toplumların kadın dindarlığında ritüelci, kolektif geleneksel halk dindarlığı ile bireysel dindarlık arasında gelip giden bir dindarlık

⁹¹ Bkz. Mübeccel Kıray, Toplumbilim Yazıları, Gazi Üniversitesi Yay., İstanbul 1982, s.488

biçiminin etkileri hissedilmektedir. Eğitimsizlik, sosyo-ekonomik yetersizlik, iç ve dış göçler, kadın dindarlığında mistik, büyüsel, kolektif, ritüelci halk dindarlığının canlanmasında etkili olabilmektedir.⁹²

5. TÜRKİYE’DE KIRSAL TOPLUM VE SOSYAL DEĞİŞME

Sosyal değişme, toplumun yapısında izlenebilen bir değişmedir. Zaman kesitleri arasında yapılacak bir karşılaştırma, değişmenin mahiyetine ışık tutmaktadır.⁹³ Toplumsal değişme söz konusu olduğunda sosyo-ekonomik ve kültürel alanlarda köyün topluma bağlı oluşu, dikkatin dış etmenler üzerinde toplanmasına yol açar. Dış etmenler deyimiyle köyü dıştan etkileyen etmenler kastedilmektedir. İç etmenler ise köyün kendi yapısında yer alan etmenlerdir. Fakat iç etmenlerin etkisiyle toplumsal değişme sürecinin harekete geçmesi köy toplulukları için genellikle olağan değildir. Ancak bu iç etmenler, topluluğun değişmeye yatkınlığını artırır ve onu dış etmenlerin etkisine hazır ve açık duruma getirirler.⁹⁴

Köy, yüz yüze ilişkilerin hüküm sürdüğü bir yerleşim biçimi olarak toplumsal tiplerin belki de en basiti olarak tanımlanır.⁹⁵ Şehirlerden farklı olarak kırsal alanlarda⁹⁶ gelenekler ve sosyal normlar bireylerin davranışlarını yakından etkilemektedir. Bu hususlar yardımlaşma ve dayanışma bakımından kırsal yerleşimler için bir sigorta görevi görmektedir. Ancak kırsal yerleşimler için olumsuz kabul edilen bu özelliklerin köyün modernleşmesi yönünden kısıtlayıcı olduğu düşünülse de, bu özelliklerin bilinmesi ve dikkate alınması aslında değişimi teşvik edici bir faktöre dönüştürülebilir. Gerek bu fikri zemine dayalı “planlı değişme” yoluyla gerekse dünyada ve Türkiye’de meydana gelen köklü değişiklikler yoluyla, günümüzde kırsal yerleşimlerin gittikçe kapalı bir toplum yapısından çıkarak dış dünyaya açılması, topluluğun sosyal yapısında ve değerler sisteminde değişmeler meydana getirmektedir. Mevcut toplumsal sistemde

⁹² Şahin, a.g.t., s.27-28.

⁹³ Abdullah Korkmaz, Değişme ve Farklılaşma, Doğu Kütüphanesi Yay., İstanbul 2006, s. 31.

⁹⁴ Şaban Erdiç, Sosyo Kültürel Değişme ve Din İlişkileri (Yuva Kasabası Örneği), Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, E.Ü.S.B.E., Kayseri 2001, s. 39.

⁹⁵ Nükhet Sirman, “Köy Ünitesinin Tanımlanması”, Toplum ve Bilim, S. 48-49, Kış- Bahar 1990, s.95.

⁹⁶ Cavit Orhan Tütengil, 100 Soruda Kırsal Türkiye'nin Yapısı ve Sorunları, Gerçek Yay., Ankara 1977, s.8. Buradaki kırsal kelimesi kent dışı anlamında kullanılmıştır.

değer verilen şeylerin ve ihtiyaçların nitelik ve nicelik bakımından daha iyi olmasına yarayacak yenilikler artık kırsal yerlerde kolaylıkla kabul edilmekte ve geleneksel yapının ihtiyaçlara cevap veremeyen “bakiyeleri” kolaylıkla terk edilip değiştirilebilmektedir.⁹⁷

Değişen şartlar karşısında genel çareler bulma ve onlara uyum konusunda her kültür aynı derecede kapasiteye sahip değildir. Herhangi bir yerleşim yerinde kültür değişmesi olduğu zaman, ne kadar umumi şartlara ve etmenlere bağlı olarak ortaya çıkarsa çıksın yine de mahalli tesirlerden büsbütün bağımsız olamaz. Kültür değişmelerinde yeni bir kültür unsurunun toplum tarafından kabul olunabilmesi için öncelikle onun meydana çıkmış olması, en azından muayyen bir zamanda fertlerin onunla karşı karşıya gelmesi, bu unsurun fayda temin etmesi ve mevcut sistemle uyuşması gibi etmenler önemli rol oynar. Yoksa kültürle temasa geçen toplumda memnuniyetsizlik ve huzursuzluk doğabilir.⁹⁸

Ülkemizde kırsal alandaki sosyal değişmeler özellikle 1950 yılında meydana gelen politik değişmelere bağlı olarak hızlanmıştır. Bu yıldan sonra kırsal alanlarda alt yapı (yol, su, elektrik) hizmetleri ve modern tarımsal teknoloji eskiye oranla daha yoğun bir şekilde götürülmüş, bunun sonucu olarak da kırsal alanlardaki sosyal yapı tüm ülkeyi önemle etkileyecek ölçüde değişmeye başlamıştır.⁹⁹ O. Türkdogan, bu sürekliliği etkileyen ve aynı zamanda değişimi meydana getiren başlıca nedenleri şöyle sıralamıştır:¹⁰⁰

a) Yol ve taşıt vasıtalarının köylere kadar uzanması, köylünün şehirle olan temasını sağlamıştır Böylece şehirleri sık sık ziyaret eden köylüler şehir değerlerini köylere taşımaya başlamışlardır. Bunun sonucu olarak köyde yaşayan ve şehirle teması bulunmayan yersel liderlerin yerine, şehrin değerlerini köye taşıyan kozmopolit lider tipleri ortaya çıkmıştır.

⁹⁷ Tuğaç, Yurt, Ergil, Sevil, a.g.e., s. 251.

⁹⁸ Turhan, a.g.e., s.56.

⁹⁹ Ziya Yurttaş, Fahri Yavuz, Tecer Atsan, Kırsal Sosyoloji, Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yay., No. 205, Erzurum 2007, s.31-32.

¹⁰⁰ Orhan Türkdogan, Türkiye’de Köy Sosyolojisi, IQ Kültür Sanat Yay., İstanbul 2006, s.68-71.

b) Köyün yerleşme düzeninde değişiklikler olmuştur. Geleneksel ekonomik sistemler yerine, ticari bir yapı arz eden ve bu suretle transit yol ağzlarında kurulan köyler çoğalmıştır.

c) Tarımsal teknolojinin gelişmesi, köyün sosyal sistemlerini değiştirdiği gibi köylünün üretim gücünü artırmış ve bu durum kırsal toplumda köklü değişiklikler meydana getirmiştir. Ekonomik güce kavuşan köylülerin değer yargıları değişmiş, bunların büyük bir bölümü şehre göç etme istek ve gücünü kendilerinde bulmuşlardır. Ayrıca tarımdaki makineleşme köyde büyük bir atıl işgücü meydana getirmiştir.

d) Kitle iletişim araçlarının özellikle televizyon ve gazetenin köylere yayılması değişme konusunda önemli bir aşamayı teşkil etmiştir. Özellikle televizyon, insanların duygu ve düşüncelerine, tutum ve davranışlarına büyük ölçüde ve sürekli olarak etki edebilmektedir. Köylü ve şehirliyi aynı ölçüde etki altında bulunduran bu araçlarda köy-şehir farklılaşmasının azalmasına katkıda bulunmuştur.

e) 1960'lı yıllarda başlayan yurt dışında işçi olarak çalışma imkânı Türkiye'de kırsal alandaki sosyal yapıyı sarsan ve değiştiren önemli bir olaydır. Bu imkândan daha çok köydeki sosyal tabakalaşma piramidinin alt bölümlerinde yer alanlar yararlanmışlar ve köydeki sosyal hareketliliği hızlandırmışlardır. Bu çerçevede köydeki en fakir kişinin, köyün en zengini olduğu durumlar az değildir. Yurt dışında çalışanların büyük bir bölümü henüz kesin dönüş yapmış değildir. Fakat kesin dönüş yapanların büyük bir bölümü şehirlere yerleşmekte, köyde kalanlar ise örnek tarım işletmeleri kurmakta, sosyal değişmeye de öncülük etmektedirler.

f) Köylere kadar uzanan bu yol ve taşıt vasıtaları, bazı bölgelerdeki göç olayını hızlandırmıştır. Bu göç olgusu da toplumda önemli yapısal değişmelere sebep olmuştur. Köyden şehre olan göç köy-şehir ilişkilerinin yoğunlaşmasına, böylece köylerin bir ölçüde şehirleşmesine, şehirlerin ise köyleşmesine neden olmuştur

g) Köydeki ticari gelişmeler sosyal tabakalaşmayı etkilemiş, sınıf farklılıklarını yaratmıştır. Gelirler arası bu farklılaşmalar köyde toplumsal hareketliliğin doğmasına neden olmuştur. Bu gelişmeler geleneksel aile tipinde kırılmaları beraberinde getirmiş, evlenen gençler başka yerlere taşınmışlar ve aileler küçülmüştür. Bunun sonucu olarak

birkaç neslin ve akraba grubunun bir arada yaşadığı geniş aile yerini çekirdek aileye bırakmaya başlamış ve köylerdeki bireyler arası ilişkilerde demokratikleşme gerçekleşmiştir.

6. DEĞİŞİM SÜRECİNDEKİ TÜRKİYE'DE KADIN VE DİN

Toplumsal değişme hemen hemen her toplumda varolan sosyolojik bir kavramdır. Avrupa'da başlayıp bütün dünyaya yayılan modernizm diğer pek çok ülke gibi Türkiye'yi de etkisine almış, Türkiye'yi bir taraftan geleneksel değerlerin korunduğu diğer yandan da hızlı bir değişim sürecinin yaşandığı tranzisyonel bir toplum haline getirmiştir. Ülkemizde tekamülcü bakış açısına göre bir toplumda sosyo-ekonomik değişmelere paralel olarak dinin ve geleneksel dindarlığın gerileyeceği şeklindeki varsayım bizim gibi tranzisyonel toplumlarda tersi istikamette işlerlik kazanmıştır. Değişim, geleneksel toplum modelinden modern toplum modeline, cemaat tipi bir yapılanmadan cemiyete, kapalı bir toplumdan açık topluma, sözlü kültürden yazılı kültüre, kırsal bir tarım toplumu modelinden kent tipi modern sanayi toplumuna geçiş şeklinde çeşitli biçimlerde kavramlaştırılabilen yerleşik kültürel ya da toplumsal yapıların farklı kültürel ve toplumsal yapılara dönüşmesi olgusunu ifade etmektedir. Değişim, bu kavramlardan hangisiyle ifade edilirse edilsin, Türkiye çok önemli bir yapısal ve kültürel değişim süreciyle karşı karşıyadır.¹⁰¹ Kongar'ın saptamasına göre, Türkiye böyle önemli toplumsal değişimleri yoğun biçimde yaşamış olmakla birlikte teknolojik açıdan geri kalmıştır. Bu, toplumsal yapının geleneksellikten kurtulamamış olmasıyla da alakalıdır.¹⁰² Osmanlı Devletinde, kapsamlı bir toplumsal değişmeye yol açan ilk önemli gelişme tanzimat fermanıdır. Bu ferman, Osmanlı Devletinin sosyal yapısında önemli değişmelere neden olmuştur.¹⁰³ Tanzimatla birlikte başlayan çağdaşlaşma hareketi içerisindeki kadınlara bazı hakların verildiği ve kadının yavaş yavaş tartışmaya açıldığı görülmektedir.¹⁰⁴

¹⁰¹ Günay, Din Sosyolojisi, s.368-369.

¹⁰² Kongar, a.g.e., s.316.

¹⁰³ Halil İnalcık, Tanzimat Nedir?, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Yıllık Araştırmalar Dergisi, Ankara 1940-1941, s.240.

¹⁰⁴ Bkz. Şefika Kurnaz, Cumhuriyet Öncesinde Türk Kadını: 1839-1923, M.E.B.Y., İstanbul 1992.

Osmanlı Devleti 1839 yılı kasımında Mustafa Reşit Paşa'nın Gülhane Parkı'nda Gülhane Hatt-ı Humayunu'nu okumasıyla Tanzimat Fermanı'nı yayınladı. Bu fermanla devlet batı örneğinde ıslahat yapacağını taahhüt ediyordu. Tanzimat fermanı Osmanlı devlet ve toplum yapısında hızlı bir değişimi ön görüyordu. Bu yeni süreçte Batıdaki kurumların benzerleri kuruluyor ve buna paralel olarak Türk aile hayatı ve kadının sosyal durumunda da ciddi değişimler gözleniyordu. Avrupa tarzında eşyalar Osmanlı konaklarını süslemeye başlamıştı. Avrupa yaşam tarzını taklit etme eğilimi giderek güçleniyordu. Artık zengin konaklarında kızlar ud yerine piyano çalmaya başlamıştı. O zamana kadar Osmanlı Devlet yapısında yer almayan yasalar yürürlüğe giriyor, toplumsal yapı köklü bir değişimden geçiyordu.¹⁰⁵

Kadın sorunları açısından ilk ciddi gelişmeler bu dönemde yaşanmıştır. Örneğin; 1860'larda Agah Efendi ile İbrahim Şinasi'nin birlikte yayınladıkları *Tercüman-ı Ahval* gazetesinde Türklerde evlilik kurumu ele alınmış ve Şinasi'nin din adamlarını hicveden *Şair Evlenmesi* adlı piyesi yayınlanmıştır. 1862 yılında ise, Şinasi *Tasvir-i Efkar* gazetesini çıkarmaya başlamış ve Namık Kemal kadın eğitimi sorununu ele alan *Terbiye-i Nisvan Hakkında Bir Layiha* adlı makalesini burada yayınlamıştır.¹⁰⁶ Fakat kadınların esasen aydın olarak seslerini duyurabilmeleri gazete, dergi yayını ve dernek faaliyetleri sebebiyle olmuştur. Bunlardan yayım tarihi itibarıyla kadına yönelik en eski süreli yayın olan önce "*terakki-i muadderat*" dergisini görmekteyiz.¹⁰⁷ Fakat kadınlar burada gerçek kimlikleri ile görünmekten kaçınmakta, gazetelere gönderdikleri mektupta ya sadece 'Belkıs' gibi ilk isimlerini belirtmekte, ya da 'Üsküdar'da sakine bir hanım' gibi muğlak isimler kullanmaktaydılar. 1875 tarihinde kadınlara yönelik hazırlanan "*Vakit*" yahut "*Mürebbi-i Mukadderat*" adlı dergilerin dışında en önemli yayın organı olarak, dönemin ünlü kadın yazarı Fatma Aliye Hanım'ın da aralarında bulunduğu ve büyük çoğunluğu kadınlardan oluşan bir kadro tarafından çıkarılan "*Hanımlara mahsus gazete*" görülmektedir.¹⁰⁸ Kadınların yazı ve şiirlerine yer veren *Hanımlara Mahsus Gazete* Pazartesi ve Perşembe günleri haftada iki kez yayınlanmıştır. Bu resimli gazetede çeşitli ev eşyalar ve çocuk bakımı ile ilgili bilgilerin

¹⁰⁵ Leyla Kırkpınar, Türkiye 'de Toplumsal Değişme ve Kadın, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 2001, s.92.

¹⁰⁶ Necla Arat, Kadın Sorunu, Say Yayınları, İstanbul 1986, s. 102-103.

¹⁰⁷ Ayşenur Kurtoglu, "Osmanlı Kadınlarının Gazeteleri ile İlk Tanışıklıkları", İslamiyat, C. 3, S.2, Nisan-Haziran 2000, s.87.

¹⁰⁸ Serpil Çakır, Osmanlı Kadın Hareketi, Metis Yay., İstanbul 1994, s. 23-25

yanı sıra, moda ve dikiş nakış gibi kadınların sosyal faaliyetlerine ilişkin konularda didaktik niteliği ağır basan yazılara yer verilmiştir. Yayımı 1909 tarihine kadar süren gazetede, Batı’da o günlerde savunulmakta olan daha radikal feminist tezler yerine “iyi eş, iyi ana ve iyi Müslüman olma” eğiliminin ağır bastığını görmekteyiz.¹⁰⁹ Ayrıca Fatma Aliye gazete yazılarında ve Meşahir-i Nisvan-ı İslam kitabında Müslüman kadınların tarihiyle ilgilenmiş, bu tarihten ilginç örnekler aktarmıştır. Örneğin 13. yüzyılda müderris düzeyinde 100’e yakın tekke şeyhesi bulunduğunu; bu tekkelerin kimsesiz, boşanmış veya terkedilmiş kadınlar için sığınma evi işlevi gördüğünü; buralarda kadınlara eğitim verildiğini, ünlü tarihçi İbn Hallikan’ın Zeynep Hanım’dan icazet aldığını tespit etmiştir.¹¹⁰

Ayrıca *Kadınlar Dünyasının* da ayrı bir önemi vardır. Bu derginin çıkış amacı, cins ve mezhep ayırmaksızın kadınlığın hak ve menfaatlerini müdafaa etmek olarak belirlenmiştir.¹¹¹

Tanzimat dönemi basın yayın ve edebiyat alanında bu yeni kadın imajının, eğitim ve hukuk gibi alanlarda yapılan yeni düzenlemelerle de desteklendiği ve geliştirildiği görülmektedir. 1847’de çıkarılan bir kararname ile esirlerin alım-satımı yasaklanarak İstanbul’daki esir pazarları kapatılmıştır. Bunu 1854’te beyaz esirlerin ve 1857’de siyah esirlerin alım-satımını yasaklayan kanun takip etmiştir. Miras hukuku alanında 1847 tarihinde çıkarılan bir kararname ile kız ve erkek evlat arasındaki eşitsizlik giderilmiş ve bu husus 1858 yılında yapılan toprak hukuku ıslahatı ile genişletilerek cinsiyete bakılmaksızın kız ve erkek çocuklara eşit haklar tanınmıştır. Ayrıca Arazi Kanunu ile birlikte daha önce evlenen kızlardan alınan “gelinlik vergisi” de kaldırılmıştır.¹¹²

“Tanzimat dönemi aynı zamanda kadınlara, eğitim kurumlarının da kapısını açtı. Kadınlara ilk kez 1842 yılında Tıp Fakültesi bünyesinde hemşirelik eğitimi verilmeye başlanmıştır. Bu eğitim 1838’deki Kız Rüştîyeleri (Kız Ortaokulları) ile daha

¹⁰⁹ Ayşegül Yaraman, Resmi Tarihten Kadın Tarihine, Bağlam Yay., İstanbul 2001, s. 44.

¹¹⁰ Mualla Kavuncu, “Nisvan-ı İslam”, Ed.Yıldız Ramazanoğlu, Osmanlıdan Cumhuriyete Kadının Tarihi Dönüşümü, 2. Basım, Pınar Yay., İstanbul 2000,s.89.

¹¹¹ Emine Nurefşan Dinç, Son Dönem Osmanlı Aydınlarının Kadının Toplumsal Hak ve Hürriyetlerine Bakışı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2001, s.38.

¹¹² Ömer Lütfi Barkan, Türk Toprak Hukuku Tarihinde Tanzimat ve 1274 (1858) Tarihli Arazi Kanunnamesi, Tanzimat I, İstanbul 1940, s. 397-406.

da yaygınlaşmıştır. Kadınlar ayrıca 1869 yılından itibaren sanayi mekteplerinde de eğitim görmeye başlamışlar. Bunun amacı ise başlatılan sanayi hamlesinin işgücü ihtiyacını gidermektir. Daha sonraki yıllarda görüleceği gibi bu sanayi okullarından mezun olan öğrenciler değişik sanayi alanlarında istihdam edilerek kamusal alana açılmışlardır. 1870 yılında ayrıca Darül Muallimat (Kız Öğretmen Okulları) ile kadınlardan bir eğitim ordusu oluşturma yoluna gidilmiştir. Bu okullardan mezun olan kadınlar, ülkenin değişik yerlerine gönderilerek kadınların eğitimine öncülük etmişlerdir. Kadın eğitimi, resmi düzenlemelerle hukuksal bir statüye de kavuşturulmuştur. Nitekim 1868 Maarif-i Umumiye Nizamnamesi (Kamu Eğitimi Kanunu), 6-11 yaşlarındaki tüm kız çocukların ilk okul eğitimi almalarını öngörmüştür. Bununla beraber ilk anayasa olan 1876 Kanun-i Esasi, kadın erkek tüm Osmanlı nüfusun ilk okul eğitimi almasını zorunlu kılmıştır. Osmanlı yönetimi, kadın eğitimine önemli kaynaklar aktarmış ve ülke çapında bu konuyu adeta bir seferberlik haline getirmiştir. Eğitim kurumları yaygınlaşmış ve çok sayıda kadın, eğitim imkanlarıyla tanışmıştır. Kızlar için ilk idadi ise II. Abdülhamit döneminde Münif Paşa'nın Maarif Nazırlığı sırasında 13 Mart 1880' de öğretime başlamıştır.¹¹³

1905 yılına geldiğimiz zaman kızlara eğitim veren resmi ilkokul sayısı 304, karma eğitim veren ilkokul sayısı 3621'e ulaşmıştı. Ayrıca 69'u taşrada, 15'i İstanbul'da olmak üzere 84 adet kız ortaokulu açılmıştır. 1909 yılına geldiğimizde eğitim imkanına ulaşan kadınların sayısı sadece ortaokullarda on binleri bulmuştu. Kadın eğitimi, kadınların okuma alanına giren yayınların gelişimini de beraberinde getirmiştir.

Bütün bunlar “kadın hakları” söylemi bağlamında ele alınmıyor, kadınlar için kat edilmesi gereken uzun bir yolda atılan ilk ve önemli adımlar ve birer hak olarak vurgulanmıştır.¹¹⁴ Bu arada kadınların yüksek öğrenim haklarını elde etmesinden önce 1911 yılında kızlar için ilk “*idadi*” açılmış ve bu okul 1913 yılında liseye çevrilmiştir. Kadınlar, yükseköğretime ilk defa Meşrutiyet döneminde kavuşmakla birlikte, 1914

¹¹³ Ali Budak, “Osmanlı Modernleşmesi ve Kadın”, Sivil ve Toplum, Yıl:2, S.8, Ekim-Aralık 2004, s.44.

¹¹⁴ Ömer Çaha, Sivil Kadın, Çev. Ertan Özensel, Vadi Yayınları, Ankara 1996, s.88.

yılında İstanbul Üniversitesi'nde kadınlar için hazırlanan serbest konferanslar dizisi yükseköğretimin ilk basamağı olmuştur. Hemen bir yıl sonra 1915'te, öğretmen okulları ve liseler için öğretmen yetiştirmek üzere Darülmuallimat-ı Aliye başka bir ifadeyle Kız Yüksek Öğretmen Okulu açılmıştır. Ancak tüm bu gelişmelere rağmen ülkenin ihtiyacı olan yetişmiş kadın nüfus hızlı bir şekilde büyümemiştir. 1923 yılında ülkede 1.081'i kadın olmak üzere toplam 10.202 öğretmen bulunmaktaydı.¹¹⁵

Görülmektedir ki, Osmanlı döneminin kadınları toplumda bulundukları ikincil konumdan kurtulmak ve aktif roller oynamak gibi isteklerle dikkat çekmektedirler. Bu durum, bireyselliğe giden süreci beslemekle birlikte aslında bireyselleşemedikleri de bir gerçektir. Tanzimat'la birlikte başlayan modernizm süreci toplumsal, kültürel, hukukî ve iktisadî çok yönlü modernleşme projesi Cumhuriyetle birlikte belirgin bir ivme kazanmıştır. Türk toplumunda kadının toplumdaki durumu, kılık kıyafeti, eğitimi, çok eşle evlilik gibi sorunlar, Batılılaşma hadisesine bağlı olarak ortaya çıkar.¹¹⁶

1919-1923 yılları arasında verilen bağımsızlık savaşı sırasında kadının konumu güçlenmiştir. Savaş kadınların kendilerine olan güvenlerini göstermeleri açısından önemlidir. Çünkü kadınlar erkeklerle yan yana savaşıyorlar bazen de onların görevlerini devralmışlardır. Mesela, İstanbul'un yabancı ordular tarafından işgali sırasında kadınlar, halkı işgalci güçlere karşı harekete geçirmek amacıyla direniş gösterileri ve mitingler düzenlemişlerdir. Anadolu'da ise, milli müdafaa için Anadolu Kadınlar Cemiyeti kurulmuştur.¹¹⁷

I. Dünya savaşının hemen ardından yeni bir ülke olarak tarih sahnesine çıkan Türkiye'de, modern Batı medeniyeti düzeyine erişmek temel hedef haline gelmiştir. Cumhuriyet, Türk kadınının cinsiyet, rol ve konumunda önemli dönüşümler sağlamaya çalışmış, yasal ve toplumsal düzenlemelerle bu dönüşümü gerçekleştirmeyi hedeflemiştir. Cumhuriyetle birlikte cinsiyet rollerinde yaşanan önemli algısal dönüşüm, Atatürk'ün evlatlıklarının kızlar olması durumunda simgesel olarak

¹¹⁵Tezer, Taşkiran, "Cumhuriyet'in 50. Yılında Türk Kadın Hakları", Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Cumhuriyet'in 50. Yıldönümü Yayınları:5, Ankara 1973, s.44.

¹¹⁶Ayşe Sucu, "Türkiye'de Çağdaşlaşma ve Kadın Sorunu", Tezkire, Yıl:10, S.19, Şubat-Mart 2001, s.141.

¹¹⁷Fatmagül Berktaş, "Türkiye'de Kadınlık Durumu", Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, İletişim Yay., İstanbul 1997, C. 13, s. 759.

görülebilmektedir. Erkek çocuk tercihinin norm olduğu bir toplumda Atatürk'ün manevî evlatlarının kızlar olması, değişen babalık rolüne ve kadın algısına işaret eden önemli toplumsal bir sonuçtur.¹¹⁸ Cumhuriyet dönemi boyunca bir çok mesleki, siyasal ve sosyal alanda öne çıkan kadınlar hep ilk'leri oluşturmuşlardır. Konuyla ilgili kitaplara göz gezdirildiğinde bu durum göze çarpmaktadır. Kitaplar ilk avukatlardan ilk muhtar azalarına, hatta ilk iflas edene kadar ilkleri vermektedir.¹¹⁹

Bu süre içinde kadınların bireysel ve sosyal durumlarını düzelteren birtakım yasal haklar çıkarılmıştır. 1930 yılında ilk kez sandık başına gitmişlerdir. 1933 yılında muhtar ve ihtiyarlar kurulunu seçme ve seçilebilme hakkını elde etmişlerdir. 1934 yılında da kadınlara TBMM için seçme ve seçilme hakkı tanınmıştır.¹²⁰ Buna göre” 22 yaşının bitiren her Türk, milletvekili seçme ve 30 yaşını bitiren kadın, erkek her Türk, milletvekili seçilebilme hakkına sahiptir.”¹²¹

Ülkemizde çok partili döneme geçişle birlikte toplumsal değişme ve gelişmenin hızına ve artışına paralel olarak geleneksel dindarlık formlarında belirgin bir canlanma yaşanmaya başlamıştır. Toplumun genelinde yaşanan dönüşüme paralel olarak dindarlıktaki artış 1980'lerde iyice belirginleşmiş, hızlı değişim süreci, geleneksel din, dinî kültür ve dindarlıkta belli bir sarsıntıya neden olmuşsa da dindarlıkta belirgin bir canlanışı da beraberinde getirmiştir. Yaşanan hızlı değişim sürecinde eğitim olanaklarının, sosyo-ekonomik kalkınma çabalarının, demokratikleşme eğiliminin, fikir özgürlüğünün, kitlelerin sosyal etkileşim imkanlarının, kentlileşme eğiliminin artmasına paralel olarak modernleşme sürecinin etkilerinin yoğunlaştığı çok partili dönem ve özellikle 1980'lerden sonra kadınların modernizmin olanaklarından faydalanma imkanları artmış, geleneksel toplumsal yaşam içinde evle sınırlı bir yaşam süren kadınların kamusal açılımı mümkün olmuş, sosyal yaşamın çeşitli boyut ve kurumlarındaki statü ve konumları ciddi bir değişime uğramış böylece geleneksel

¹¹⁸ Deniz Kandiyoti, "Modernin Cinsiyeti: Türk Modernleşmesi Araştırmalarında Eksik Boyutlar", Sibel Bozdoğan-Reşat Kasaba (Der.), Türkiye'de Modernleşme ve Ulusal Kimlik, Çev. Nurettin Elhüseyni, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul 1998, s.1 10

¹¹⁹ Bkz. Orhan Topçuoğlu, Cumhuriyet Döneminde Olaylarda ve Mesleklerde Basınımızda Yer Alan İlk Kadınlar, Yayınevi yok , Ankara 1984.

¹²⁰ Ayşe Güneş Ayata, Türkiye'de Kadının Siyasete Katılımı, Şirin Tekeli (Der.), 1980'ler Türkiye'sinde Kadın Bakış Açısından Kadınlar, İletişim, İstanbul 1995, s. 295 , Nermin Unat, "Toplumsal Değişme ve Türk Kadını ", Nermin A. Unat (Der), Türk Toplumunda Kadın, 2. Basım, Ekin yay., İstanbul 1982, s. 22.

¹²¹ Meral Altındal, Osmanlıda Kadın, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul 1994, s.226.

sosyo-kültürel yapının şekillendirdiği kadın algısından farklılaşan bir kadın algısı teşekkül etmiştir. Tekeli'nin tespitine göre, 1970'lerin sonları ve 1980'ler Türkiye'sinde kadın sorunu, bütün dünyadaki moda akımla Marksizmin anti-feminist değerlendirmeleri üzerine temellendirilmeye çalışılmıştır. Bundan dolayı bir önceki dönemde hakkı savunulması gereken ezilen kadın köylü, kadın olmasına karşılık bu kez ön plana çıkarılan işçi kadın olmuştur. Bu kadının hem işte, hem evde çifte emek kullanmaktan kaynaklanan sorunlarının aşılabilmesi için sosyalizm tek çare olarak sunulmuş ve kadınlar kurtuluşları için erkeklerle omuz omuza vererek sınıf mücadelesine davet edilmiştir.¹²²

7. TÜRKİYENİN DEĞİŞEN TOPLUM YAPISI VE KIRSAL KADIN

Kırsal alanlar, geleneksel yaşamın egemen olduğu, değişmelerin çok az veya hiç olmadığı cemaat tipi toplumlardır.¹²³ Bununla birlikte köy ya da kasaba gibi küçük kapalı topluluklar, şehirlerin aksine hem sosyal hareketlilik hem de düşünsel alışveriş bakımından sınırlı olduklarından geleneksel bağların çözülmesi, değerler felsefesinin değişmesi, yeni fikirlerin ve yaşam stillerinin üretilip yaygınlaştırılması açısından oldukça kısıtlı bir kapasiteye sahiptirler. Bu homojen yapıyı sağlayan manevi kültürdür. Bu nedenle de cemaat yapısı içinde sosyal bütünleşme ve bu bütünleşmeyi sağlayan inançlar kuvvetlidir.¹²⁴ Cemaat içerisinde insanlar ortak kültürleri çerçevesinde ortak düşünceye sahip olurlar.

Yerleşim yerlerine göre kadın tiplemesinin genel olarak iki şekilde yapıldığı görülmektedir. Birincisi, kırsal ve kent kadını, ikincisi de şu beş kadın tiplemesidir. Bunlar;

1. Köy Kadını

2. Kasaba Kadını

¹²² Tekeli, a.g.e., s. 32.

¹²³ Günay, Erzurum ve Çevre Köylerinde Dini Hayat, s. 55.

¹²⁴ Mehmet Fikret Gezgin, Sosyal Yapı Açısından Genel Sosyoloji Köy Sosyolojisi İlişkisi, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yay., İstanbul 1997, s.23.

3. Gecekondu Kadını

4. Kent Kadını

5. Metropol Kadını

Bu gruplandırmadaki tiplerden ilk ikisi kırsalda, son üçü de kentsel mekanlarda yaşar. Köylü kadın tipi, en eski geçmişe sahip ilk kadın tipidir. Hayatın en basit ve yalın zamanlarında biçimlenen, daha çok kendi sınırların içinde etkiyen ve etkilenen, yakın zamana kadar çevresiyle sınırlı ölçüde ilişki kurabilen bir kadındır. Gelenek ve göreneklerin hakim olduğu, işlerinde uzmanlaşmanın olmadığı, kendi gündelik hayatını idame ettirecek kadar eğitim almış kadınlardır. Kadın, çocuklarla daha yakın ilişkidedir. Statüsü gelenekseldir. Bağ, bahçe, tarla ve ev işleri kadının yükümlülüğündedir.¹²⁵

İkinci kırsal kadın tipi de kasaba kadınlarıdır. Bunlar nüfus yoğunluğu bakımından köy kadınlarının yaşadığı mekanlara göre daha büyük yerleşim yerlerinde yaşayan kadınlardır. Bu kadınlar eğitim, alışveriş, mesleki kurslar gibi imkanlardan köylü kadınlara göre daha avantajlıdır. Köylü kadınlara göre daha çok kentle iletişim içindedirler. Akraba ilişkileri de köy kadınları kadar olmasa da, yoğun ve toplumsal kontrol köydeki gibi burada da mevcuttur.¹²⁶

Köylerde kadınların örtünmesi ve erkek ziyaretçinin karşısına çıkması gibi konularda daha esnek davranmasına karşın, kasaba kadınları daha kapalı bir yaşam sürdürmektedir.¹²⁷

Kent kadını gerek eğitim düzeyinin yükselmesi ve meslek sahibi olması sonucu, gerekse ekonomik zaruretler dolayısıyla, ev dışında ücretli olarak çalışmaya başlamıştır. Kadının, ev ve aile sınırlarının dışına çıkarak, iş hayatında aktif hale gelmesi, onu aynı zamanda sosyal problemlerle, katı bir rekabet ortamı içinde yüz yüze getirmiştir. Kentli kadın dışarıda çalışarak, ekonomik yönden güçlenip aile bütçesine

¹²⁵ Çiler Sayal, Kırsal Dönüşüm Sürecinde Kent Kadını ve Sorunları Tarsus Örneği, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2004, s.56.

¹²⁶ Orçan, a.g.e., s.23-25.

¹²⁷ Birgi Canberk, Tarih İçinde Kadının Yeri ve Türk Kadını, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İ.Ü.S.B.E., İstanbul 1994, s.27.

katkıda bulunurken, bir yandan da sosyal hayat içinde yeni statü ve roller kazanmakta, diğer bir deyişle toplumdaki konumu değişmektedir.¹²⁸

Ayrıca Tekeli toplumu üç kategoride incelemektedir. Türk toplumu genç ve birbirinden farklı kültür kategorilerinin birlikte yaşadığı bir toplumsal yapılanmaya sahiptir. “Hızlı bir değişimi yaşamakta olan toplumumuz çok çeşitli kültür kategorilerine ayrılmış olsa bile bu kategorileri genel olarak üç ana tip altında ele almak mümkündür. Bunlardan ilkini geleneksel değerlerin etkili olduğu, tarımla geçimini sağlayan kırsal kültür kategorisi oluşturmaktadır. Ülkemizdeki ikinci kültür kategorisini ise büyük oranda sanayileşmiş, çağdaş batılı değerleri çoğunlukla benimsemiş kentsel kültür kategorisi oluşturmaktadır. Dikey ve yatay hareketlilikten etkilenen, rasyonel değerlerin yönlendirdiği bu kategoride aile ve birey, görece toplumun ve geleneksel değerlerin denetiminden özerkleşmiş görünmektedir. Üçüncü kategoriye ise bu iki kategorinin kesiştiği yerde duran, “yeni kentli” kültür kategorisi oluşturmaktadır.¹²⁹

Kırsal yaşam içinde yer alan kasabaların tarih boyunca çok önemli işlevlere sahip oldukları anlaşılmaktadır. Kırsal iç kesimlerle büyük şehirler arasındaki her türlü bağlantı, kasabalar tarafından kurulmuştur. Köy tipi kırsal toplumlara nazaran daha karmaşık ve tabakalaşmış bir yapıya sahip kasabalarda kamusal katılımları sınırlı ve statüleri genelde düşük olan kasaba kadınlarının toplum hayatı üzerinde, bir takım sosyal etkinlikler aracılığıyla, önemli dolaylı etkilerinin olduğu, buna karşın oynadıkları önemli ve kritik rollerin çoğunlukla fark edilmediği görülmektedir. Küçük Anadolu kasabalarında yaşam tarzları birbirinden farklı üç değişik kadın kategorisi görülmektedir. Bunlardan ilki, kasaba etrafındaki bahçelerde aralıklı olarak çalışan çoğunlukla da çevre köylerden gelen daha alt gelir düzeyindeki ailelerin kadınlarıdır. Bu kategorideki kadınların genel olarak köy kadınlarının özelliklerini taşıdıkları, cinsiyet ayrımının çok kuvvetli olmadığı, erkeklerle birlikte omuz omuza çalıştıkları görülmektedir. Birinci kategorideki kadınlar hem evde hem de dışarıda daha fazla çalışmaktadır. Toplumla daha fazla bütünleşmişlerdir. Kasabalı kadınlar içindeki bir diğer kadın kategorisini de kasabaya dışardan gelen doktor, avukat, öğretmen gibi çeşitli meslek gruplarından olan erkeklerin eşleri oluşturmaktadır. Kasaba içindeki üçüncü tip

¹²⁸ Tülin İçli, “Sosyal Değişme Süreci İçinde Kadın Suçluluğu”, H.Ü.E.F. Dergisi, C. 5, S. 2, Aralık 1988, s. 17.

¹²⁹ Tekeli, a.g.e., s.20.

kadın kitlesini ise bu iki kategorideki kadın tipi arasında kalan asıl kasabalı kadınlar oluşturmaktadır. Kasabanın yerlisi olan bu kadınlar, kadın-erkek ayrımının, dolayısıyla da toplumdan ayrılmanın en uç noktasını temsil etmektedirler.¹³⁰

Kırsal alanda kadınlar simgesel olarak dünya ile ilişkilendirilir. Bu denklik karşılıklıdır, dünya da simgesel olarak kadınla özdeşleştirilir. Bireyler, kendilerini kendi örmedikleri, iz bırakmaya da çalışmadıkları bir cinsiyet algılamaları ağı yani bir cinsiyet kültürü içinde bulmaktadırlar. Cinsiyete ilişkin bu algılar, yaşanan dünyanın bir parçası olarak ortaya çıktığından, birey tarafından görülmeleri ihtimali oldukça düşüktür.¹³¹

Kırsal kesimde, özellikle Ataerkil aile yapısında, kız çocukları ve kadınlar erkeklere kıyasla daha sıkı kontrol altındadır ve ev dışındaki problemlerden büyük ölçüde uzakta tutularak korunmaktadırlar. Kadınlık yaş, eğitim, sınıf gibi değişkenlerden bağımsız olarak, esasen “ev” üzerinden tanımlanır. Bu nedenle ev ve ev işleri, kadın öznelliğinin kurulmasını anlamak için kilit alandır.¹³² Kadından beklenen ise, her şeyden önce iyi bir eş ve anne olmasıdır. Aile içinde egemenlik ilişkileri, cinsiyet ve yaş ekseninde şekillenmektedir.

Günümüzün gelişen iş piyasasında cinsiyete dayalı meslek seçiminin varlığına karşın, kırsal alanda işgücü dağılımının çok daha az cinsiyete dayalı olduğu görülmektedir. Kırsal alanda kadınlar erkek ya da kadın işi olmasına bakılmaksızın her türlü tarımsal faaliyete yoğun bir biçimde katılmakla birlikte, ev işlerini de yürütmektedirler. Köy kadınları ev işlerini doğal bir görev olarak benimsemekte ve herhangi bir sınır tanımadan bunu yerine getirmeye çaba harcamaktadır. Örneğin kadınlar çocuk bakımı, ev temizliği, inek sağımı, el çapası vb. işleri bir sıraya koyarak bunları günün akışı içerisinde bitirmeye çalışır.¹³³ Kırsalda yapılan işler birbirinin benzeridir. Yıllar geçse de yapılan işlerin türü fazla değişmemektedir. Hanenin kadın üyeleri çok çalışır. Ev içi görevlerin çoğunu, genç kızlar ve gelinler yerine getirir. Onların sorumluluk alan ve görevleri çocuk bakımı, yemek, bulaşık, hayvanlara bakma,

¹³⁰ Mübeccel Kıray, "Küçük Kasaba Kadınları", Nermin A. Unat (Der), Türk Toplumunda Kadın, Türk Sosyal Bilimler Derneği Yay., İstanbul 1982, s. 341-359

¹³¹ Delaney, a.g.e., s.57.

¹³² Aksu Bora, Kadınların Sınıfı, İletişim Yay., İstanbul 2005, s.21.

¹³³ Mustafa Soysal, Köy Sosyolojisi, Çukurova Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yay., Adana 1998, s.88.

kışlık yiyecek hazırlığı, çeyiz hazırlama, hasta veya özürlü hane üyelerinin bakımı...Erkekler ise geleneksel erkek işlerinde yoğunlaşırlar.¹³⁴

Tablo 1: Cinsiyete Bağlı İşgücüne Katılım

Yıllar		1990	1995	2000	2005	2008	2009
İşsizlik	Toplam	8.0	7.6	6.5	10.3	9.2	13.6
	Erkek	7.8	7.8	6.6	10.3	10.4	15.8
	Kadın	8.5	7.3	6.3	10.3	15.7	21.1
İşgücüne Katılma Oranı	Toplam	56.6	54.1	49.9	48.3	47.4	48.2
	Erkek	79.7	77.8	73.7	72.2	70.4	70.5
	Kadın	34.2	30.9	26.6	24.8	25.3	26.6

(TÜİK)

Yapılan işin çeşidine bakıldığında, cinsiyete dayalı bir iş ayrışması görülmektedir. Çalışan kadınların % 51.6'sı tarımda, % 14.6'sı sanayide, % 0.5'i de inşaat ve % 33.3'ü de hizmet sektöründe çalışırken, erkeklerde tarımda çalışanların oranı % 21.7, sanayide % 21.1, inşaat % 7 ve hizmet sektöründe ise % 50.2 oranındadır. (TÜİK, 2005)

Görüldüğü gibi % 51.6 tarımla uğraşan olan kadınların ezici çoğunluğunu kır kadınları oluştururken, hizmet ve sanayi sektöründe çalışanların büyük kısmını ise kent kadınları oluşturur.

¹³⁴ Mehmer Ecevit, Kırsal Türkiye'nin Değişim Dinamikleri, Gökçeada Köyü Monografisi, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1999, s.196.

Tablo 2: Tarım-Tarım Dışı İstihdamın Dağılımı ve Kadın Oranı

Yıllar	Toplam İstihdam	Tarım	Tarım Dışı	Tarım (%)	Tarım Dışı (%)
1988	5 235	4 019	1 216	76,8	23,2
1989	5 674	4 347	1 327	76,6	23,4
1990	5 637	4 319	1 318	76,6	23,4
1991	5 893	4 553	1 340	77,3	22,7
1992	5 778	4 166	1 612	72,1	27,9
1993	4 777	3 293	1 485	68,9	31,1
1994	5 815	4 154	1 662	71,4	28,6
1995	5 958	4 270	1 688	71,7	28,3
1996	6 127	4 420	1 708	72,1	27,9
1997	5 805	3 939	1 866	67,9	32,1
1998	6 092	4 130	1 962	67,8	32,2
1999	6 335	4 209	2 126	66,4	33,6
2000	5 800	3 508	2 292	60,5	39,5
2001	5 969	3 780	2 189	63,3	36,7
2002	6 122	3 674	2 448	60,0	40,0
2003	5 892	3 447	2 445	58,5	41,5
2004	5 768	3 299	2 469	57,2	42,8
2005	5 700	2 943	2 757	51,6	48,4
2006	5 452	2 643	2 810	48,5	51,5
2007	5 528	2 616	2 912	47,3	52,7

TÜİK, 2007 Hane Halkı İşgücü Anketi.

Türkiye İstatistik Kurumundan edinilen bilgiye göre 1988 Yılı Tarım İstihdamındaki kadın oranı % 76.8 iken 2007 Yılındaki istihdam oranı % 47.3'e düşmüştür. Bunun aksine 1988 yılındaki tarım dışı istihdamı % 23.2 iken 2007 yılındaki oran % 52.7' ye yükselmiştir. Yani artık kırsaldaki kadınlar eskisine göre daha az tarımda istihdam edilmektedir. Cinsiyete dayalı mekansal bir ayrım söz konusu olmadığı ve tarlada, bağda, bahçede erkeklerle birlikte çalışmak gerektiğinden kırsal kadınları erkeklerden soyutlanmış bir yaşam sürdürmezler. Çocukların aile içinde fazla söz hakkı yoktur. Tarla sürmek, ilaçlamak, sulamak gibi mekanik süreçler daha çok evin yetişkin erkek çocuğuna düşmektedir. Tarladaki işbölümü çalışanların toplumsal

kimliklerini yadsımayan bir işbölümüdür.¹³⁵ Kırsal alanda yaşayan kadınlar tarımsal faaliyetlerle de ilgilenirler. Tarımsal faaliyetlerin yoğun olduğu toplumlarda, erkekler genellikle toprağı temizleme, işleme, kadınlar ise ürünleri dikme, çapalama, yabani otları ayıklama, hasat, depolama ve hayvan bakımı ile ilgili işlerden sorumludurlar. Ankara kırsal kesimde yapılan bir araştırmada kadınların çoğunluğunun “ürün pazarlama” (% 91.6), “hasat” (% 89.5), “toprağı ekime hazırlama” (% 88.2), “çapa yapma” (% 87.0), “sulama” (% 83.2) faaliyetlerine katıldıkları saptanmıştır. Kadınların önemli oranda katıldıkları diğer tarımsal faaliyetlerin ise, “taşıma” (% 79.0), “hayvan bakımı” (% 77.3), “budama” (% 76.9), “ekim” ve “gübreleme” (% 73.5) olduğu belirlenirken, “tarımsal mücadele”nin çoğunlukla (% 86.1) kadınların katılmadığı bir faaliyet olduğu anlaşılmıştır¹³⁶. Yani kadınlar, kırsal ekonomiyi ayakta tutan temel bir güç konumundadır.

Kırsal yapılanmanın kuşaklar boyu aktarılagelen kendine özgü gelenekleri, görenekleri, tören ve adetleri, özellikle namus ve şerefle ilgili tutum ve kanaatleri doğrudan doğruya dinî değerlerin etkisi altındadır. Din kurumunun etki ve denetimi, kırsal yaşamın geleneksel değerlerinin değişimini güçleştirmekte ve bunlardan sapmayı zorlaştırmaktadır.¹³⁷ Kırsal kesimde din bir sosyal kontrol aracı olarak da işlev göstermektedir. Dini kurallara ve gereklere (örneğin, namaz kılmak, oruç tutmak, v.b.) uyulduğu ölçüde toplum içinde saygınlık kazanma uyulmadığı ölçüde de saygınlığı yitirme yönünde sosyal kontrol işlevini yerine getirmektedir. Denilebilir ki, dinsel inançların en güçlü olduğu yöreler ve dinsel kontrolün en yoğun işlev gördüğü yöreler kırsal kesimlerdir. Çünkü geleneksel yapı içinde doğan her çocuk, yaşamını sürdürmek için edindiği her bilgi gibi dinsel bilgileri ve uygulamaları küçük yaştan itibaren anne-babasından aile büyükleri ve çevresinden doğal bir süreç içinde öğrenebilmektedir.¹³⁸

¹³⁵ Nükhet Sirman, “Köy Kadınının Aile ve Evlilikte Güçlenme Mücadelesi”, Şirin Tekeli (Der.), 1980’ler Türkiye’inde Kadın Bakış Açısından Kadınlar, İletişim Yay., İstanbul 1995, s.253.

¹³⁶ Şengül Hablmitoğlu, Kırsal Ailede Kadının İş Modelleri ve Kararlara Katılımı, Basılmamış Doktora Tezi, A.Ü. F.B.E. , Ankara 1996, s. 91.

¹³⁷ Hale A. Okçay, Kentleşme Sürecinde Evli Kadının Dinsel Tutum, Değer ve Davranışlarında Meydana Gelen Değişmeler: Karşıyaka Örneği, Basılmamış Doktora Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 1991, s.32.

¹³⁸ Ali Rıza Balaman, Gelenekler, Töre ve Törenler, Betim Yay., İzmir 1983, s. 70-71.

Kırsal kesimde dinsel törenler ve ibadetler (Ritüeller) topluluğu birleştirici, bütünleştirici bir işlevi yerine getirmektedir. Birlikte camide kılınan namaz, yağmur duasına çıkma, kurban kesme ve dağıtma, mevlit okutma, sünnet töreni, kız isteme, düğün töreni, cem töreni, hacı uğurlaması ve karşılaması doğum ve ölüm törenleri, hep tüm köylünün birlikte katılımıyla gerçekleşen dinsel ya da dinsel katkılarla donanmış törenlerdir. Bireylerin bir topluluğa, bir dine ait olma duygularını pekiştirici ve birlikte sorun çözme, paylaşma işlevlerini yerine getiren özellik taşırlar.¹³⁹ Yine, Özer Ozankaya'nın köy araştırmasına göre, İslam'ın temel direkleri arasında sayılan namaz, oruç, zekât, kurban kesilmesi ve Kur'an veya mevlüt okutulması gibi önemli sayılan beş ibadetten hiç birini yerine getirmediğini söyleyen hiç bir kadın çıkmamıştır. Bu konuda köyler arasındaki farklar önemli olmadığı gibi bu ibadetler gelişmiş bölgelerde de aynı hatta daha büyük yaygınlıktadır.¹⁴⁰ Bilindiği gibi Türkiye, din ve kadın olguları konusunda, geleneksel anlayışlarla modernizmin paradoksal etkileşimine sahne olan bir ülke görünümündedir. Bunun temelinde ise, Türk toplumunun geleneksel bir yapıdan modern bir yapıya geçiş süreci içinde bulunmasıdır.

Fakat bu süreçte gerekli yapılanmayı sağlayarak değişimi tam anlamıyla gerçekleştirememesi, tranzisyonel bir toplumun kendi iç ve dış dinamiklerinde meydana gelen uyum ve uyumsuzluk problemleriyle yüz yüze gelmesindendir. Karmaşık olan değişim ortamında “geleneksel” olanla “modern” olan başka bir ifadeyle “eski” ile “yeni” karşı karşıya gelmekte ve geleneksel olan “kutsal” ve dinî bir anlam ve form altında modern olanın karşısına çıkmaktadır.

Bu durum Türkiye'yi oldukça karmaşık bir modernleşme ve değişimin sahnesi haline getirmekte, bu durum ise kadın ve din olgularına tipik bir biçimde yansımaktadır. Değişim sürecini yaşayan Türk toplumunun genelinde olduğu gibi kadın dindarlığında da belli bir düşüş yaşanmıştır. Kadın dindarlığının genel karakteristik özelliğini gelenekse halk dindarlığı oluştursa da kadın dindarlığının yaşanış biçim ve yoğunluğu, kırsal ve kentsel kültür içinde farklılaşan formlara sahiptir.

¹³⁹ Balaman,a.g.e., 103-151.

¹⁴⁰ Özer Ozankaya, Köyde Toplumsal Yapı ve Siyasal Kültür, A.Ü.S.B.F. Yay., Ankara 1971, s. 256.

Kırsal yaşam sosyo-kültürel, ekonomik, toplumsal ilişki şekli bakımından kentlerden, dolayısıyla da modern yaşamdan nispeten farklı özellikleri barındırmaktadır. Kırsal alanlar, geleneksel yaşam türünün hakim olduğu, değişim ve gelişime çok az imkan tanıyan ya da hiç tanımayan cemaat tipi ya da kapalı toplum özelliğini taşıyan bir yapılanmaya sahiptirler. Bu yapılanma içinde din, önemli bir sosyal kontrol aracıdır. Dinî pratikler de, kırsal topluluğu birbirine bağlayıcı, birleştirici ve bütünleştirici bir fonksiyonu icra etmektedirler. Yağmur duasına çıkmak, hacı uğurlamak, düğün törenleri, kız isteme türünden tüm pratikler, dayanışma ve yardımlaşma içinde gerçekleşen dinsel içerikli ya da dinsel motiflerle donanmış törenlerdir. Geleneksel toplumların yaşadığı değişim süreci içinde toplumsal hayatın genelinde görülen dönüşümden dinin etkilenmemesi mümkün değildir. Fakat bazı noktalarda dinî değerlerin zayıflaması ve silik bir görüntü kazanması mümkün olsa da, geleneksel insanının bireysel ve toplumsal yaşantısı içindeki etkinliğini ve baskın karakterini sürdürdüğü de görülmektedir.¹⁴¹

¹⁴¹ Şahin, a.g.t., s.33-37.

İKİNCİ BÖLÜM

KONYA KIRSALINDA KADIN VE DİN

1. ARAŞTIRMA ALANININ GENEL ÖZELLİKLERİ

1.1. Coğrafi Konum

Araştırmamıza konu olan Hotamış, İç Anadolu Bölgesi'nde Konya Ovası'nın bir kesimini meydana getiren Hotamış Ovası'nın üzerinde kurulmuş tipik bir Anadolu köyü görünümünde bir kasabadır. Konya ilinin Karapınar ilçesine bağlı olup, Karapınar'ın 23 km. güney batısında ve Karapınar-Karaman yolu üzerinde yer alır. Deniz seviyesinden yüksekliği 1000 metredir.

Hotamış, Taşpınar ve Şabanlı köylerinin birleşmesinden meydana gelmiş bir nahiye merkezini oluşturmakta iken, Taşpınar köyünün belediyeleşmesi ile müstakil kasaba olmuş ve isim değişikliği yapılarak Hotamış adını almıştır. Şabanlı köyünün Hotamış'a katılımından sonra Taşpınar ve Şabanlı isimleri kasabanın iki merkez mahallesinin adı olarak kalmıştır. Hotamış, bir göl tabanı olan ve kendi adıyla anılan bir ovanın güneyinde bulunmaktadır. Doğusunda Karapınar ilçesi, batısında Ortaoba ve Sazlıpınar köyleri, kuzeyinde Akçayazı ve güneyinde İslık kasabası ve Hasanoba köyü bulunmaktadır. Düz bir araziye ve çıplak bitki örtüsüne sahiptir. İklimi, yazları sıcak ve kurak, kışları da soğuk ve yağışlı geçmektedir.¹⁴²

Avşar ve Çetmi kasabaları mevcut ilçe Taşkent'e uzaklığı 15 km, Konya iline ise 158 km. mesafede bulunmaktadır. Toros dağlarının zirvesinin yerleşik olup Göksu nehrinin doğduğu bölgededir. Doğusunda Balcılar ve Bolay kasabaları; batısında küçük ve Büyük Ilıcıpınar köyleri güneyinde Alanya ilçesi sınırları ve kuzeyinde Keçimen köyü bulunmaktadır. Alanya ilçesine uzaklığı 85 km.dir.

¹⁴² Şükrü Özüdoğru, Tarihi, Sosyal ve Kültürel Yönleriyle Hotamış, Damla Yay., Konya 1997, s. 47.

1.2.Tarihçe

Hotamış, Konya ilinin Karapınar ilçesine bağlı mütevazi bir Anadolu kasabasıdır. Hotamış'ın asıl adının Otamış olduğu belirtilmektedir. Nitekim Kaşgarlı Mahmud'un "Divan-ı Lügati't-Türk" adlı eserinde Oğuzların sesli harflerle başlayan bazı kelimelerin önüne "H,G,K" harflerini eklediği kaydedilmektedir. Oğuz Türkmenlerinde bir yere göç etmeyip yurtlarında kalanlara "Tohtamış", göçebe olarak çadırlara çıkanlara "Otamış" denilmiştir. III. Murat döneminde (1574-1595) Halep Türkmenleri arasında Beğdilli oymağının 45 hanelik bir obasının adının "Otamışlu" olduğu ve aynı obaya mensup Türkmenlere Anadolu'ya gelmesiyle Hotamışlı denilmiştir.¹⁴³

Hotamışın eski adının Suğur olması ve civarda hudut taşlarının bulunması, buranın önceleri bölgede kurulan bir hudut yerleşim yeri olduğunu gösterir. Nitekim Abbasiler zamanında askeriye sınır eyaletlerine ve hudut yerleşim yerlerine Suğur denildiği görülür. Yıllar önce Semerkant civarından gelen Türkmen oymaklarından Suğurlular gayri müslimlere ait olduğu sanılan harabe üzerinde Suğur köyünü kurmuşlar, 1750 yıllarında buraya gelen Hotamış Türkmenlerinden Şefaati oymağının gelip yerleşmesi ile köyün ismi Hotamış olarak değiştirilmiştir.

Konya'ya 80, Karapınar'a 23 km. mesafede olan Hotamış, bir göl tabanı olan ve kendi adıyla anılan bir ovanın güneyinde yer almaktadır. Doğusunda Karapınar ilçesi, Batısında Ortaoba ve Sazlıpınar köyleri, kuzeyinde Akçayazı köyü ve güneyinde İslık kasabası ile Hasanoba köyü bulunmaktadır. Kasaba düz bir araziye ve çıplak bitki örtüsüne sahiptir.

Kuruluşundan itibaren devamlı gelişen Hotamış, 1870 yılında ilk olarak nahiye olmuş, civarındaki altı merkez köy de kendisine bağlanmış ve 1992' de belediyeleşmiştir. Bugün itibariyle bu kasaba Taşpınar ve Şabanlı isimindeki iki merkez mahalleden oluşmaktadır. Şu anda kasabada 1 sağlık ocağı, 1 PTT şubesi, 1 Tarım kredi kooperatifi, 2 ilk öğretim okulu, 1 kuran kursu ve 4 camii vardır.

¹⁴³ Faruk Sümer, Oğuzlar (Türkmenler) Tarihleri-Boy Teşkilatı-Destanları, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yay., İstanbul 1992, s. 226.

Avşar kasabası da Oğuzların Avşar boyundan olup, Anadolu Selçuklu göçleri sırasında Irak ve Suriye üzerinden gelerek Kayseri ve Adana arasında bulunan Çukurova’da yerleşmişler. Moğol istilasıyla Çukurova’dan Anadolu’nun güney ve batı yönlerine dağılarak “Avşar” ismiyle bir çok yerleşim kurmuşlardır. Avşar’ın bulunduğu çevrede yedi adet oba oluşmuş, bunlar bugünkü merkezde bir müddet sonra bir araya gelerek Avşar merkezini oluşturmuşlardır. Kasabada 2 adet camii, kütüphane, PTT şubesi, Medaş, Tarım Kredi Kooperatifi, sağlık ocağı, ilköğretim ve lise mevcuttur.

1.3. Nüfus

Hotamış ilk olarak 1870 yılında kendisine bağlı 6 köy ve 2 bin 913 toplam nüfusuyla nahiye olmuşken 2008 nüfus sayımına göre Hotamış kasabasının nüfusu 2 bin 311’dir. Yine Avşar ve Çetmi kasabalarının 2008 nüfus sayımına göre toplam nüfusu 2 bin 749’ dur.

1.4. Ekonomik Özellikler

Hotamış kasabasının ekonomisi tarım ve hayvancılığa dayanmaktadır. Modern usullerle sulu ziraat ve süt inekçiliği yapılmaktadır. Nüfusun % 90’ının tarım ve hayvancılıkla uğraştığı kasabada az da olsa ticaretle uğraşan insanlar vardır. Kasabada çeşitli iş yerlerinin bulunduğu küçük bir çarşı oluşmuştur. Ayrıca haftada bir gün pazar kurulmaktadır. Un değirmeni ve fırın mevcuttur.

Çetmi ve Avşar kasabaları ise Toros dağları üzerinde olmasından dolayı geniş ekilebilir tarım arazileri yoktur. Tarım arazileri genelde Göksu nehri kolları boyundaki vadilerde ve yüksek yayla kısımlarında mevcuttur. Vadi boylarında sulu, yüksek kesimlerde kuru tarım yapılmaktadır. Beldede yapılan tahıl ve bakliyat üretimi ihtiyaca yöneliktir. Ayrıca elmacılık, kirazcılık, kavakçılık, halıcılık, bağcılık ve arıcılık başlıca gelir kaynağını oluşturmaktadır. Beldede destek amaçlı hayvancılık ve hayvan ürünleri işleme merkezi kurulmuştur. Soğuk hava depoları ve mandıralar yer almaktadır. Ayrıca kasaba halkının % 60’ı emekli aylığı almaktadır.

2. ÖRNEKLEM GRUBUNUN DEMOGRAFİK VE SOSYO EKONOMİK ÖZELLİKLERİ

2.1. Araştırma Grubunun Genel Özellikleri

Tablo 3: Evren ve Örneklem Grubunun Dağılımı

Yerleşim Yeri	Anketin Uygulandığı Yerler	Genel Nüfus	Kadın sayısı
Ova köy	Hotamış	2311	1176
Dağ köy	Çetmi	1211	645
	Avşar	1833	928

TÜİK, 2008

Türkiye İstatistik Kurumundan alınan 2008 yılı adrese dayalı nüfus sayımı sonuçlarına göre araştırma yapılan yerleşim yerlerindeki kadın nüfusu toplam 2 bin 749’ dur. Konya genelindeki kırsal kadın sayısı ise, 278 bin 515’ tir. (TÜİK, 2008)

Tablo 4: 2008 Yılı Adrese Dayalı Nüfus Sayımı Sonuçları

2008 Yılı Adrese Dayalı Nüfus Sayımı Sonuçları	Nüfus (2008)	Kadın Sayısı (2008)
Türkiye Genelindeki Nüfus	71.517.000	35.615.946
Konya Genelindeki Nüfus	1.969.868	995.168
Konya Genelindeki Kırsal Nüfusu	546.322	278.515

TÜİK, 2008

Tablodan da görüldüğü üzere edinilen sonuçlara göre, Türkiye genelindeki tüm kadın nüfusu 35.615.946’ dır. Bunun 995.168’i Konya genelindeki kadın nüfus oranıdır. Konya genelindeki kırsal nüfus ise 278.515’ tir.

2.2. Örneklem Grubundaki Kadınların Yerleşim Yerlerine Göre Durumu

Örneklem grubundaki ova ve dağ yerleşim yerlerinde bulunan kadın nüfusuna bakacak olursak,

Tablo 5: Örneklem Grubundaki Kadınların Yerleşim Yerlerine Göre Dağılımı

Yerleşim Konumu	Sayı	Yüzde
Ova	183	44,1
Dağlık	232	55,9
Toplam	415	100,0

Tabloda da görüldüğü gibi araştırmamıza katılan örneklemimizin % 55.9'u dağlık kasabada, % 44.1' i de ova kasabasında yaşamaktadır.

2.3. Örneklem Grubunun Yaş ve Doğum Yerlerine Göre Dağılımı

Tablo 6: Örneklem Yaş Gruplarına Göre Dağılımı

Yaş grupları	Sayı	%
18-25 yaş	91	21,9
26-30 yaş	49	11,8
31-40 yaş	72	17,3
41-50 yaş	79	19,0
51-60 yaş	61	14,7
61 ve yukarı yaş	63	15,2
Toplam	415	100,0

Araştırmamızda kişisel görüş sahibi olma ve bağımsız davranabilme yaşı olarak 18 ve daha yukarı yaşlar temsil edilmektedir. Araştırmamıza katılan 415 kişilik örneklem % 21,9'u 18-25 yaş grubunda, % 11,8'i 26-30 yaş grubunda, % 17,3'ü 31-40 yaş grubunda, % 19'u 41-50 yaş grubunda, % 14,7'si 51-60 yaş grubunda, 15,2'si

61 ve daha yukarısı olan yaş grubunda toplanmıştır. Katılımcıların çok büyük bir bölümü genç ve orta yaş gruplarından oluşmaktadır.

Tablo 7: Örneklemin Doğum Yerlerine Göre Dağılımı

Doğum yeri	Sayı	Yüzde
Köy	228	54,9
Kasaba	113	27,2
İlçe Merkezi	49	11,8
İl Merkezi	25	6,0
Toplam	415	100,0

Araştırmamıza katılanların % 54,9'u köy doğumlu, % 27,2'si kasaba, % 11,8'si ilçe merkez ve % 6'sı il doğumludur. Yani örneklemin büyük kısmı olan % 82,1' lik oranı köy ve kasaba doğumludur.

2.4. Örneklem Grubu ve Medeni Duruma Göre Dağılımı

Örneklemin önemli bir bölümünü % 74,5 oranıyla evli olan kadınlar oluştururken, % 14,5'i bekarlar, % 11'i dul olanlar teşkil etmektedir.

Kasabaların geleneksel değerleri, bireyin evli olmasını gerektirmekte, özellikle de kadınlar için evlilik çok önemli bir gereklilik olarak görülmektedir. Evlilik, bir kadın için korunma, sahipsizlikten kurtulma, söz hakkına kavuşma anlamlarını taşımaktadır. Hem kadınlar hem de erkekler, evliliğin, yetişkinliğin ve sosyal kimliklerinin gerekli bir bileşeni olduğuna inanarak toplumsallaşmaktadırlar. Evlenen bayanlar "kadın", bekarlar ise "kız" olarak tanımlanır ve bu tanımın sosyo-kültürel gerekleri, günlük hayatın her boyutunda, her türlü ilişkide kendini hissettirmektedir.

Tablo 8: Örneklemin Medeni Durum ve Yerleşim Yerine Göre Dağılımı

Medeni Durum		Yerleşim Yeri		
Evli		Ova	Dağlık	Toplam
	Sayı	146	163	309
	%	35,2	39,3	74,5
Dul	Sayı	10	36	46
	%	2,4	8,7	11,1
Bekar	Sayı	27	33	60
	%	6,5	8,0	14,5
Toplam	Sayı	183	232	415
	%	44,1	55,9	100,0

2.5. Örneklem Grubu ve Eşlerinin Meslekleri

Meslek ve meslekî sosyalleşme bireyin, ebeveyn ailesinden daha farklı bir aile hayatına sahip olmasına yol açabilmektedir.¹⁴⁴ Bu bakımdan ailenin sosyal statüsü genellikle bireyin meslekî rolüne dayanmaktadır.¹⁴⁵

Örneklemini oluşturan kadınların kendilerinin ve eşlerinin mesleklerini gösteren veriler aşağıdaki iki ayrı tabloda verilmiştir.

Tablo 9: Örneklemin Meslek Gruplarına Göre Dağılımı

Meslek	Sayı	Yüzde
Ev Hanımı	379	91,3
İşçi	3	,7
Öğrenci	23	5,5
Emekli	2	,5
Cevapsız	8	2,0
Toplam	415	100,0

Araştırmamıza katılanların meslek gruplarına göre dağılımında %91.3'ü ev hanımıdır. % 5.5'i öğrenci, % 1.2'si işçi ve emekli olduğunu belirtmiştir.

¹⁴⁴ Beylü Dikeçligil-Heyet. Metropolde Kariyer Meslekleri ve Aile Yapısı Temelinde Yaşama Tarzları (Ankara Örneği), Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yay., Ankara 1998, s.8.

¹⁴⁵ Fichter, a.g.e., s. 158-159.

Burada çalışmayan kadınlar yerine ev hanımı ifadesi tercih edilmiştir. Ev hanımı ifadesinin ayrıcı özelliği, çalışmış olmasına karşın, kendi evinde ailenin belli işlerini gören, fakat herhangi bir ücret almamalarıdır. Ev hanımlarının ekonomik üretim sürecine katılımları oldukça sınırlıdır. Ev kadını, ailenin günlük yaşamını düzenlemek için bütün gün çalışmış olsa da ekonomik olarak etkin görülmemektedir. Kadınlar, ailenin ekonomik hayatında ev hanımlarının etkin rollerinin olmadığını belirtmekte, ev hanımlığını pasif bir toplumsal konum göstergesi olarak değerlendirmektedirler. Günlük işleri, ev işlerini ya da çocuk bakımını anne ya da eş olmanın zorunlu, doğal bir gereği olarak görmektedirler. Kasabaların ekonomik yaşamı büyük oranda tarıma dayalı olduğundan kadınların pek çoğunun tarımsal alanda çalıştığı, fakat kendilerini çalışan kadın ya da tarım işçisi olarak değil, ev hanımı olarak nitelendirdikleri gözlenmiştir.

Ayrıca kadınların çalışabilecekleri iş alanlarının kasabada yaygın olmayışı, çalışabilmek için gerekli kişisel beceri ve yeteneklerinin bulunmayışı ve güçlü muhafazakar toplum yapısının etkisi, kadınların ev dışında çalışma imkanlarını azaltmaktadır. Anket formunda deneklerin eşlerine yönelik sorulara da yer verilmiştir. Bu sorulardan birisi de deneklerin eşlerinin meslek gruplarını belirlemeye ilişkin sorudur.

Tablo 10' da kasabada yaşayan kadınların beyanlarına göre, eşlerinin mensup oldukları meslek gruplarına göre dağılımı görülmektedir.

Tablo 10: Örneklemen Eşlerinin Meslekleri

Eş Meslek	Sayı	Yüzde
İşçi	63	15,2
Esnaf Tüccar	25	6,0
Çiftçi	121	29,2
Memur	39	9,4
İşsiz	15	3,6
Emekli	27	6,5
Serbest Meslek	62	14,9
Yurt Dışında	2	,5
Cevapsız	1	,2
Toplam	355	85,5

Bu verilerden anlaşıldığı üzere araştırmaya katılan deneklerin eşlerinin beklenildiği gibi % 29.2'si çiftçilik olarak birinci sırada yer alırken, ikinci sırada % 15.2'si işçi, üçüncü sırada %14.9'u serbest meslek sahipleri yer almaktadır. Eşlerin % 9.4'ü memur, % 6.5'i emekli, % 6'sı esnaf tüccar, % 0.5'i de yurt dışında çalışmaktadır. Örneklem grubu içindeki 60 kişi yani % 14.5'lik oran, evli olmayıp bekar olduğunu belirttiği için tabloya dahil edilmemiştir.

Kadınların eşlerine bakıldığında bazı işlerdeki yoğunlaşmalar dikkat çekmektedir. Eş mesleklerinde çiftçiler birinci sırada yer alırken ikinci sırada işçiler, üçüncü sırada serbest meslek sahipleri dördüncü sırada ise, memur grup yer almaktadır. Bu sıralamayı emekliler, esnaf ve tüccar olanlar izler.

Ankette eşlerin işsizlik oranı, % 3.6 olarak çıkmıştır. Beklenti, genel olarak işsizlik oranının daha fazla çıkması idi. Beklentilerin aksine kırsalda işsizlik oranının fazla çıkmamasının nedeni, özellikle kırsalda yaşayan bireylerin, ücretli olmasa da kendi tarla,bağ, bahçesinde çalışmasını da bir iş olarak saydıkları mülakatlardan anlaşılmıştır.

Kadınlar için eşlerinin mesleği, statü sağlayıcı özelliğinden dolayı büyük önem arz etmektedir. Kasabalı kadınlar, ailenin özellikle de kocanın statüsüne bağlı bir statüyü sahiplenmektedirler. Zira, ailenin sosyal statüsünü dış dünyada temsil eden, genellikle aile reisi, koca ya da babadır. Eş ve çocuklar aile reisinin sosyal statüsünü yansıtmakta, bu yolla koca ya da babanın sosyal statüsü eş ya da çocuklara aktarılmış olmaktadır. Bu anlamda, para kazanan ve meslek sahibi biriyle evlenmek toplumsal statü kazanmanın önemli bir yolu olarak görülmektedir. Kadının toplumsal statü kazanımı, ailenin statü kazanımına bağlı görüldüğünden, kadınlar uğraşlarını ailenin diğer üyelerinin statü kazanımı üzerinde yoğunlaştırmaktadırlar. Araştırmamız için mülakat yaptığımız kadınlar erkek statüsünün üstün olmasının gereğine vurguda bulunarak eşlerinin mesleğinin kendilerinininkinden daha iyi olmasının gerektiğini belirtmişlerdir.

2.6. Örneklem Grubunun Öğrenim Durumu

Örneklem grubunu oluşturan kadınların öğrenim durumlarını yansıtan veriler tablolarda görüldüğü gibidir. (Tablo 11)

Tablo 11: Örneklem Öğrenim Durumu

Öğrenim Durumu	Sayı	Yüzde
Okur Yazar Değil	74	17,8
Okuryazar Olup Bir Okul Bitirmemiş	27	6,5
İlkokul Mezunu	232	55,9
Ortaokul Mezunu	48	11,6
Lise Mezunu	24	5,8
Üniversite Mezunu	10	2,4
Toplam	415	100,0

Tahsil durumu ile ilgili verilere göre deneklerin % 5.8'i lise mezunu, % 55.9'u ilkokul mezunu, % 11.6'sı ortaokul mezunu, % 6.5'i ise sadece okur yazardır. Örneklem % 17.8'inin okuma yazması yoktur. Kadınlar ya hiç okula gitmediklerinden okur yazar olamamakta ya da okur yazarlıklarını işlevsel olarak günlük hayatlarında kullanmadıklarından bir süre sonra okur yazarlıkları körelmektedir.

Ankete katılan denekler arasında her eğitim düzeyinden kişilerin bulunması, örneklem temsil niteliğini artırmaktadır. İlkokul mezunu olanlar örneklem yarısından fazlasını teşkil etmektedir. Üniversite mezunu olanlar ise % 2.4'tür.

2.7. Örneklem Grubunun Sosyo-Ekonomik Düzey ve Gelir Durumu

Bilindiği üzere belli bir sosyal tabakaya mensubiyet, gerçekliği tamamlayıcı olarak ifade edilmiş olan bir sınıflandırmanın işareti değil, bilakis bilinci şekillendirme bakımından çok önemli bir olgudur. Deneklerin bir tabakaya mensubiyeti, algılanan konuların ya da nesnelerin seçimine ve biçimlendirmesine kadar etki ettiğini

sosyo-psikoloji araştırmaları göstermiştir.¹⁴⁶ Sosyo-ekonomik düzey açısından araştırmamıza katılanların kendilerini algıladıkları kategoriler arasında, yoğunluğun % 70.4 ile orta tabakada, ortanın üstü % 10.8 ve ortanın altında % 7.5 olduğu gözlenmiştir. Kendilerini  st tabakada algılayanların oranı % 2.4, alt tabakada bulunanların oranı ise sadece % 8.9'dur.

Tablo 12: Örneklemin Ailesinin Sosyo-Ekonomik Durumu

Ailenin Sosyo-Ekonomik Durumu	Sayı	Yüzde
Üst	55	13,3
Orta	323	77,8
Alt	37	8,9
Toplam	415	100,0

 rnekleminizi orta tabakada yęılmayı gösteren bu durumu, sanayileşme sürecindeki toplumların sosyo-ekonomik tabakalaşma modeline uygun bir yapılanma arz etmektedir. Ancak kişilerin kendilerini algıladıkları sosyo-ekonomik düzey ile toplumsal kategorilerin gerçek ayrımlarının birbirlerine denk düşüp düşmediği konusu tartışmalı olup, esasen çeşitli grup ve toplumlara göre de farklılıklar göstermektedir.

Yaptığımız mülakat araştırmaya katılanların özellikle alt sosyo-ekonomik tabakaya dahil edilebilecek olanların kendilerini orta tabakada görme, üst tabakaya dahil olanların ise kısmen daha aşağı tabakada görme temayülünde olduklarını gözlemledik. Burada özellikle alt tabakada bulunan kişilerin, kendilerini orta tabakada görme eğilimindeki ağırlıklı faktörlerden birinin, bu insanların kanaatkar (az ile yetinen) bir hayat anlayışına dayanmaya çalıştıkları söylenebilir. Nitekim bu görüşümüzü, ‘Zengin olmak ister miydiniz?’ şeklindeki sorumuza olumsuz cevap veren % 23.9 oranındaki deneğin % 15.9’u buna gerekçe olarak ‘kanaatkarlık eğilimlerini’ göstermişlerdir. (Bkz. Din-Ekonomi İlişkileri)

¹⁴⁶ Günter Kehr, "Din Sosyolojisi", ev. M.E. Köktaş, Din Sosyolojisi, Y.Aktay-M.E.Köktaş (Der.), Vadi Yay., Ankara 1996, s.74.

Sosyo-ekonomik düzeyin tespitinde insanların kendilerini hangi kategoride algıladıklarına önem verdiğimiz için, bunun yanında açık uçlu bir soruyla deneklerin aylık gelirini sorduk. Bu soruya verilen cevapların dağılımı da, bu konuda insanın kendisini nerede algıladığının ne kadar önemli olduğunu göstermiştir.

Tablo 13: Örneklemen Ailesinin Aylık Geliri

Ailenin Aylık Geliri	Sayı	Yüzde
500'den az	164	39,5
501-1000	176	42,4
1001-1500	45	10,8
1501-2000	14	3,4
2001 ve üstü	16	3,9
Toplam	415	100,0

Buna göre, aylık gelirin 500 TL'den az olduğunu belirten kırsal kadın oranı % 39.5'tir. Gelirinin 501-1000 arasında olduğunu belirten kırsal kadın oranı % 42.4'tür. Başka bir okuma ile 1000 TL'den az geliri olduğunu belirten kırsal kadın oranı % 81.9'dur. 1001 ila 2000 TL arasında aile geliri olan oran % 10.8 iken 2001 ve üstü gelire sahip olanlar ise % 3.9'dur. Çıkan verilere göre aylık gelir açısından ailelerin alt sınıfta oldukları görülmektedir.

2.8. Örneklem Grubunun Tüketim Araçlarına Sahip Olma Eğilimi ve Konfor Durumu

Tüketim araçlarına sahip olma eğilimini gösteren tablo 14'te örnekleme oluşturan deneklerin % 89.4'ünde buzdolabı, % 83.4'ünde çamaşır makinesi, 85.5'inde televizyon ve % 83.4'ünde telefonu bulunmaktadır. Buna karşılık % 30.1'inde koltuk takımı, % 20.7'sinde yemek masası, % 11.8'inde bulaşık makinesi ve % 33.7'sinde otomobil bulunmaktadır. Burada dayanıklı tüketim malları kategorisine giren buzdolabı, çamaşır makinesi ve televizyon gibi eşyaların, insanların genellikle çoğunluğu tarafından edinilebilen tüketim unsurları haline geldiği anlaşılmaktadır. Ancak diğer taraftan koltuk takımı ve yemek masası gibi yerine göre sadece ekonomik statüde bir

yükselmenin değil aynı zamanda kültürel anlamda da bir değişimin göstergesi sayılabilecek eşyalar edinme eğilimindeki düşüklük, bir anlamda bu değişimin düzeyiyle ilgili ipuçları vermektedir.

Tablo 14: Örneklemin Sahip Olduğu Tüketim Araçları

Sahip Olunan Tüketim Araçları	Sayı	Yüzde
Koltuk Takımı	125	30.1
Yemek Masası	86	20.7
Buzdolabı	371	89.4
Çamaşır Makinesi	346	83.4
Bulaşık Makinesi	49	11.8
Televizyon	355	85.5
Telefon	346	83.4
Otomobil	140	33.7
Toplam	1818	54.7

Kırsal alanda sosyo-ekonomik düzey ve gelirin yükselişine paralel olarak tüketim eşyalarına sahip olma ve bunları kullanma kültürü genellikle eşzamanlı gelişen bir durum değildir. Bu yüzden elde edilen sosyo-ekonomik gelişmeye çoğu zaman sosyo-kültürel gelişme eşlik edememekte ve değişim sürecinde bazen eşyalar kullanım amaçlarının dışında adeta bir statü yükselişinin göstergesi ya da gösteriş, özentî yönelimi olarak satın alınmaktadır. Nitekim yaptığımız görüşmelerde ve kişisel gözlemlerimizde evlerinde yemek masası bulunduranların, genellikle bu eşyayı evinin bir süs aksesuarı ya da çiçek vazo gibi süs eşyalarının üzerine konulduğu bir araç olarak kullanma eğiliminde olduklarına tanık olduk. Eşyaların bu bağlamda kullanım işlevleri, sahip olunan kültüre göre farklılaşmakta ve kendilerine başka anlamlar yüklenmektedir. Diğer taraftan anketi yaptığımız dönemde cep telefonunun, sadece genç kızlarda bulunduğunu ve ihtiyaç temelinde bir kullanımdan çok, adeta bir gösteriş nesnesi haline dönüştüğünü gözlemledik. Geleneksel yapıdaki ailelerin bile bu olguyu içselleştirmede fazla zorlanmadıkları, bazı deneklerimizin “çocuklarını ya da eşlerini bu sayede aradıkları anda bulabildikleri” gibi ifadelerinden anlaşılmaktadır. Bilgisayar gibi eğitim amaçlı kullanmaya müsait bir aracı edinme eğiliminde ise, büyük oranda ekonomik yükünün fazla olmasından dolayı belirgin bir düşüklük olduğu gözlenmiştir.

2.9. Ailede Birlikte Yaşanan Fertler

Hanede bulunan kişilerle ilgili tablomuz bize değişim sürecindeki örneklem kitlemizin aile yapısı hakkında bir fikir vermektedir.

Tablo 15: Örneklemin Beraber Oturdukları Aile Fertlerine Göre Dağılımı

Hanede Bulunan Kişiler	Sayı	Yüzde
Eşimle	87	21,0
Eşim Ve Çocuklarımla	187	45,1
Eşim, Çocuklarım, Annem Veya Babam	38	9,2
Annem Ve Babamla	62	14,9
Yalnız	39	9,4
Çocuklarımla	2	,5
Toplam	415	100,0

Araştırma alanımızda aile bireyleri arasında çok yakın ilişkiler bulunmakla beraber, geleneksel geniş aile modelinden çekirdek aile modeline doğru bir değişimin yaşandığını görmekteyiz. Öyle ki genelde aileler, eş ve evlenmemiş çocuklardan oluşmaktadır. Çocuklarının evlendiren aileler genelde onlara ayrı ev açmaktadır. Sosyal, kültürel, ekonomik ilişkile devam etmekle beraber, ayrı evlerde oturma tercih edilmektedir. Tablo 15'te görüldüğü üzere, örnekleme katılanların % 45.1'i eş ve çocuklarıyla, % 21'i eşiyile, % 14.9'u anne ve babasıyla, % 9.4'ü yalnız, % 9.2' si anne baba dahil ailesiyle oturmaktadır. Bulgulardan da anlaşıldığı üzere, araştırma alanımızda ikamet edenlerin büyük çoğunluğunun çekirdek aile özellikleri gösterdikleri tespit edilmiştir. Türkiye'de bu aile tipinin yaygınlığı ile uyumlu bir sonuç görünümündedir.¹⁴⁷

¹⁴⁷ N. Vergin bu konuda, Türk aile yapısı ile ilgili araştırmalarda akrabalar arasındaki ilişkilerin sıklığını, geniş aile düzeniyle karıştıran empirist yanılgılara dikkat çeker ve Türkiye'de bu anlamda yaygın aile tipinin çekirdek aile tipi olduğunu belirtir. Bkz. Nur Vergin, "Toplumsal Değişme ve Türkiye'de Aile". İlim ve Sanat, S. 14, s. 19. Ayrıca Kıray'a göre de köylerden kentlere göç eden gecekondlu mahallelerinde temel hane kompozisyonu "çekirdek aile"dir. Bkz. Mübeccel Kıray, Seçme Yazılar, Bağlam Yay., İstanbul 1999, s. 123-125.

3. DEĞİŞİM SÜRECİNDE KIRSAL HAYATTAKİ KADINLARIN DİNİ YAŞANTILARI

3.1. İnanç Boyutu İle İlgili Bulgular

İnanma (iman), terim olarak kesin kabulle bağlanılan şey, mutlak tasdik, bir hükme, bir varlığa kesin bir şekilde, samimiyetle inanıp güvenme anlamına gelir.¹⁴⁸ Bilindiği gibi bütün dinler teorik boyutu oluşturan inanç ilkelerinden kurulu belli bir sisteme sahip olup, mensuplarının da bu ilkelere inanmalarını bekler.¹⁴⁹ Ancak dinî tarihsellik ve muhtevaya göre, gerek aynı dine mensup değişik toplumlarda gerekse de aynı toplumdaki farklı kültürel yapılarda dinî inançlar çeşitli farklılıklar gösterebilir. Kurumlaşmış dinlerde dinî tecrübenin teorik ifadesi ya da öğretileri, genelde iman esaslarından meydana gelen ‘akîde’ ile ilgili konulardır. İslam dininde de bu inanç ilkeleri, dinin getirdiği teorinin özünü oluşturan bir inanç formülü olarak ‘Amentü’ de ifadesini bulmaktadır. Altı esastan oluşan bu inanç sisteminin temelini, aynı zamanda dine mensup olmanın şartı ve ilk formülü olan Tevhid ilkesi dediğimiz ‘bir olan Allah’a inanma’ ilkesi oluşturmaktadır. Dindarlığın psiko-sosyal etkileri, bireysel düzlemde dinin gündelik hayatı kontrol halinde bulunduran gücünün sınırlarını göstermesi açısından dikkat çekicidir. Böylece dindarlığın, dinin, inanç, ibadet, dini tecrübe, dini bilgi ve dini etkileme gibi kategoriler içinde kendinin ifade etme imkanı bulduğu görülmektedir.¹⁵⁰

Allah, melek, kitap, peygamber ve ahiret inancının İslam akidesinin esasını oluşturmaları, muska, büyü, fal, türbe gibi inançların ise kültürel yapılanmanın etkisiyle şekillenmiş olması göz önünde bulundurularak inanç hayatı incelenirken Amentü ile ilgili inançlar ve halk inançları şeklinde kategorik bir ayrıma gidilmiştir. Amentü ile ilgili inançlar kadınların soyut değerleri ifadelendirme güçlükleri göz önünde bulundurularak mülakat ve gözlemlerle desteklenmeye de çalışılmıştır. Zira araştırmamız bünyesinde yapmış olduğumuz ön uygulamada kadınların dinin pratik boyutunu ifadelendirmekte sıkıntıları bulunmazken, soyut dinî inançlarını somut ifadelerle anlatmakta zorlandıkları hatta ifadelendiremedikleri görülmüştür.

¹⁴⁸ Rağıb el-İsfehâni, Müfredatlı Elfâzî'l-Kur'ân, Daru's-Şâmiyye, Beyrut 1992, s.91.

¹⁴⁹ Glock Charles, "Dindarlığın Boyutları Üzerine", Çev. M.E.Köktaş, Din Sosyolojisi, Y.Aktaş M.E.Köktaş (Der.), Vadi Yay., Ankara 1998,s.254.

¹⁵⁰ Necdet Subaşı, Gündelik Hayat ve Dinsellik, İz Yayıncılık, İstanbul 2004, s.41-42.

Araştırmamızda da öncelikli olarak örneklemimizin Allah’a inanç ile ilgili durumlarını ele aldık.

3.1.1. Allah’a İnanç

İslam’ın inanç sisteminde inanılması gereken ilk esas Allah’ın varlığı ve birliğidir. İman sözlükte, kesin kabulle, tereddütsüz bağlanılan şey, tasdik etme, doğrulama, gönül huzuru ile benimseme, yürekte inanma gibi anlamlara gelir. Terim olarak ise, Hz. Peygamberi, Allah’ tan getirdiği kesin olarak bilinen hükümlerde tasdik etmek, onun haber verdiği şeyleri tereddütsüz kabul etmektir.¹⁵¹ Bu da tafsili ve icmali olmak üzere iki şekilde olur.¹⁵²

İmanın en kuşatıcı özelliği, Allah’a şüphesiz inanmadır. İslam dini, Allah’ın mutlak suretle bir tek olduğunu¹⁵³ belirtir. Her şeyi bilen ve her şeye gücü yeten bir Allah’a inanmak, ergenlik çağına gelmiş ve akıllı olan her insanın ilk ve asli sorumluluğu olduğuna göre, araştırmada kadınların İslam’ın temeli olan Allah inancı bakımından durumları, elde edilen bulgular ışığında değerlendirilmeye çalışılmıştır. Burada deneklere ilk soru olarak “Allah’ın varlığına inanıyor musunuz?” yöneltilmiştir. Bu soruda deneklere evet ve hayır şeklinde iki seçenek sunulmuştur. Tablo 16’da Allah inancı ile ilgili ifadeler ve örneklemin bu konudaki tutumları görülmektedir.

Tablo 16: Allah İnancıyla İlgili Eğilimler

Allah inancı	Sayı	Yüzde
Evet	413	99.6
Hayır	-	-
Kararsızım	1	.2
Cevapsız	1	.2
Toplam	415	100.0

¹⁵¹ Şükrü Özudoğru- Hasan Bağcı, Dini Bilgiler Rehberi , 3.Baskı, Akçağ Yay., Ankara 1991, s.35.

¹⁵² Ahmet H..Akseki, İslam, 2.Baskı, İrfan Yayınevi, İstanbul 1966, s.16.

¹⁵³ Bkz.Kuran-ı Kerim İhlas suresi Ayet 1-4, Mü’minun suresi Ayet 191.

Tabloda görüldüğü gibi bu soruya hayır diyen hiçbir denek yoktur, sadece bir denek soruyu kararsız, bir denek da cevapsız bırakmıştır. Örneklemin % 99.6' s ı Allah' a inandığını belirtmiştir.

Ü. Günay'ın Erzurum çalışmasında aynı soruya verilen cevaplardaki oranlar ise şöyledir. Rasyonel-dogmatik (% 66), taklitçi (% 17.1), kararsız (% 2.6). Elde edilen bu sonuçlarda taklitçi inancın daha baskın olduğu, bunun da araştırmanın yapıldığı zaman ve bölge ile bağlantısı olabileceğini düşünüyoruz.¹⁵⁴ M.E. Köktaş'ın İzmir çalışmasında da yine aynı soruya verilen cevaplardaki sıralama şöyledir; Kesin inanç % 83.7, problemlı inanç % 7.7, ilgisiz-inanmaz % 6.0.¹⁵⁵ N.Akyüz'ün araştırmasında ise kesin inanca sahip olduğunu söyleyenlerin oranı % 95 düzeyinde tespit edilmiştir.¹⁵⁶ Burada elde edilen sonuçlar genellikle araştırmaların yapıldığı şehirlerin sosyo-kültürel ve ekonomik yapılarındaki farklılıklardan ve bu şehirlere özgü tarihsel niteliklerden bağımsız düşünölemeyecek bir yönü olduğu açıktır. Anket dışında katılımlı gözlem yoluyla görüştüğümüz kişilerin, esas olarak dindar yapısını ve geleneksel-muhafazakar kimliğini sürdürme konusunda güçlü bir eğilimi öne çıkardıkları söylenebilir.

Kadınlarla yapılan mülakatlarda "Allah" yerine "Tanrı" kelimesinin kullanılmış olması, yer yer tepkiyle karşılanmış, Tanrı kelimesinin yadırgandığı görölmüştür. Bazı kadınlar Tanrı kelimesinin sevaba neden olmadığını buna karşın kişinin her Allah deyişinde binlerce sevap kazandığını söylemiş, Tanrı kelimesini dindar olmayanların kullandığını belirtenler olmuştur. Orta yaş ve üstü bazı kadınların Allah kelimesini söyledikten sonra "Celle Celalüh" dedikleri gözlenmiştir. "Kurban olduğum Allah" ifadesi kadınlar arasında normal konuşma kalıbı olarak sıklıkla kullanılmakta, özellikle dua ve beddua ederken bu ifadeye yaygın bir biçimde başvurulmaktadır. Kasabalı kadınların yaramazlık yapan çocuklarını "Allah baba seni yakar" şeklinde ikaz ettikleri de görölmüştür.

¹⁵⁴ Günay, Erzurum ve Çevre Köylerinde Dini Hayat, , s.73.

¹⁵⁵ Köktaş, a.g.e., s.78.

¹⁵⁶ Niyazi Akyüz, Ankara'nın Boğaziçi Semtinde Dini Hayat ve Kentleşme Üzerine Bir Araştırma, Basılmamış Doktora Tezi, A.Ü.S.B.E., Ankara 1994, s.102.

3.1.2. Peygambere İnanç

Amentü’de toplanan iman esaslarından biri de peygamberlere ve özellikle Hz. Muhammed’in Allah’ın elçisi olduğuna inanmaktır. Örnekleme katılanların bu konudaki durumları tablo 17’de görülmektedir.

Deneklere, onların peygambere olan inançlarını tespit etmek üzere “Hz. Muhammed’in peygamber olduğuna inanıyor musun?” sorusu yöneltilmiştir. Bu konuda deneklere işaretlemeleri için “evet, hayır ve kararsızım” şeklinde üç seçenek sunulmuştur.

Tablo 17: Peygamber İnancıyla İlgili Eğilimler

Peygamber İnancı	Sayı	Yüzde
Evet	415	100
Hayır	-	-
Kararsızım	-	-
Cevapsız	-	-
Toplam	415	100,0

Deneklerin hepsi Hz.Muhammed’in peygamber olduğuna inanmaktadır.

Deneklerimizin büyük çoğunluğu, peygamberlik müessesesinin oldukça önemli olduğunu belirtmekte ve Allah’ın peygamberleri vasıtasıyla insanlığa doğru yolu gösterdiğini söylemektedirler. Hatta özellikle Hz. Muhammed cevabıyla birlikte “Aleyhisselam” denmektedir. Denekler arasında “Sallallahü Aleyhi ve Sellem” ifadeleri kullanılmaktadır. Yine Hz. Muhammed’den bahsedilirken “Rasulullah” ifadesi de büyük çoğunlukla eklenmektedir.

Yine mülakat çalışmalarımızda deneklere Kur’an’da adı geçen peygamberler konusunda neler bildiklerini sordüğümüzda bize en çok, Hz. Adem’in kıssasından, Hz. Musa’nın Firavun ile mücadelesinden, Hz. İsa’nın babasız dünyaya gelişinden, Hz. Eyyub’un sabrından, Hz. Süleyman’ın kuş dili bilmesinden bahsedilmiştir. Şunu da eklemek gerekmektedir ki peygamberlerden bahsedildiğinde halk, devamlı tazim ve hürmet göstermektedir.

3.1.3. Meleklerle İnanç

“Amentü” de yer alan diğer bir iman esası ise “meleklerle iman”dır. Yaptığımız mülakatlarda, deneklerimizin çoğunluğu melekleri “Allah’ın emri ile görevlendirdiği nurani varlıklar” olarak tanımlamışlardır.

Tablo 18: Melek İnancıyla İlgili Eğilimler

Meleklerle iman	Sayı	Yüzde
Evet	415	100
Hayır	-	-
Kararsızım	-	-
Cevapsız	-	-
Toplam	415	100,0

Tablo 18’de görüldüğü üzere kırsalda yaşayan kadınların % 100’ü meleklerle inanmaktadır. Örneklemin bu konudaki tutumları diğer inançlarla ilgili tutumlara benzer bir eğilim içindedir.

İmanın şartlarından birisi olan meleklerle iman, kadınlar tarafından kesin bir inanç olarak belirtilmiştir. Kadınlar meleklerin varlığından şüphe duymadıklarını vurgulamış, her türlü hareketlerinin sağ ve sollarında bulunan birer melek tarafından bir deftere kaydedildiğini, iyi davranışlarının sağdaki kötü davranışlarının da soldaki melek tarafından gözlendiğini ifade etmişlerdir. Melek inancı, ahiret inancıyla sentezlenmiş bir biçimde algılanmaktadır. Öldükten sonra kişinin yanına iki meleğin geleceği ve ölen kişiye “Rabbin kim? Nebin kim? Kitabın ne?...” sorularını yönelterek inandığı hususları soracağı, bu soruları bilen kişileri cennete, bilmeyenleri de cehenneme götüreceği kadınların melekler hakkındaki yaygın kanaatlerindendir.

Deneklerimize “Dört büyük melek hangileridir?” diye sorduğumuzda, en çok halk arasında “ölüm meleği” diye tabir edilen Azrail’in hatırlandığı görülmektedir. Bunun yanı sıra vahiy meleği olan Cebrail ve Kıyamet günü sur’u üfleyecek olan İsrail’in de oldukça sık hatırlandığı görülmektedir. Tabiat işleri ile görevlendirilmiş

olan Mikail isimli meleğin ismini söyleyenlerin sayısı azdır. Bu meleklerin tamamını sayanların büyük çoğunluğu, öğrenci olduğunu belirtenler ya da yüksek tahsil yapanlardır. Bunun yanı sıra insanları koruyan “Hafizun”, halk arasındaki tabiriyle “Hafaza” meleklerinden, günah ve sevapları yazmakla görevli olan “Kıramen Katibin” meleklerinden, insanları kabirde sorgu-suale çekecek olan “Münker ve Nekir” isimli meleklerden bahsedenler de oldukça çoktur. Kadınların hemen hepsi meleklerin cinsiyetlerinin olmadığını belirtmiştir. Meleklerle olan inançlarını ifade eden kadınlar şeytana da inandıklarını, melek ve şeytanın bir birine zıt iki ayrı varlık olduğunu ve meleğin iyiliği şeytanın da kötülüğü simgelediğini söylemişlerdir. Şeytan kavramıyla ilgili olarak kadınlar yaygın bir biçimde cennetten kovulma hikayesini anlatmış ve “Havva anamız ve Adem babamız şeytan tarafından kandırıldığı için cennetten kovuldu” ifadesini sık sık tekrarlamışlardır. Şeytan, insanların düşmanı olarak görülmekte, bu düşmanlıktaki ortaklarının da cinler olduğuna, şeytanın Allah’a isyan ettiğine, meleklerin ise itaat ettiğine inanılmaktadır.

3.1.4. Kur’an’a İnanç

Müslümanların kabul etmesi gereken inanç esaslarından bir diğeri de, İslam dininin temel kutsal metni olan Kur’an’a ve onun bütün olarak hiçbir değişikliğe uğramadan günümüze ulaştığına inanmaktır. Örneklelimize bu konuda sorduğumuz "Kur'an-ı Kerim'e inanıyor musunuz?" sorusuna verilen cevapların dağılımı aşağıda görülmektedir.

Tablo 19: Kur’an’a İnanma İle İlgili Eğilimler

Kutsal Kitaplara İman	Sayı	Yüzde
Evet	414	99.8
Hayır	-	-
Kararsızım	1	,2
Cevapsız	-	-
Toplam	415	100,0

Müslümanların kabul etmesi gereken inanç esaslarından bir diğeri de, İslam dininin temel kutsal metni olan Kur'an'a ve onun bütün olarak hiçbir değişikliğe uğramadan günümüze ulaştığına inanmaktır. Tablodan da anlaşılacağı gibi araştırmamıza katılanların % 99.8'i Kur'an'ın Allah'ın kalamı olup hiç değişmeden günümüze ulaştığına inanmaktadır. Bu konuda kararsız olduğunu belirtenler % 0.2 oranındadır.

Görüşmüş olduğumuz kadınlar kitaplara kesin bir biçimde inandıklarını ifade etmişlerdir. Kitaplara iman çerçevesinde özellikle Kur'an'a inanmanın gereğini vurgulamış, diğer kitaplar zamanla bozulduğunu için değiştirilmeden önceki orijinal hallerine inanmanın gerektiğini belirtmişlerdir. Kur'an'ın "Hak kitap" olduğu, değişmeden günümüze kadar geldiği ve Kur'an'a inanmadan Müslüman olunmayacağı kadınlar arasında yaygın ortak bir kanaattir. Kitaplara inandığını söyleyen kadınlar kutsal kitap ismi olarak Kur'an ve İncil'i yoğun bir biçimde zikretmişlerdir.

Yaptığımız mülakatlar sonucunda kadınların kutsal kitaplar arasında Kur'an'a özel bir değer verdiklerini görmekteyiz. Kadınlar, son din olan İslâm dininin kitabı olarak tasvir ettikleri Kur'an'ın, son kitap olduğunu belirtmekte ve Kur'an'a büyük bir saygı duyduklarını, bundan dolayı da "Kur'an" yerine, "Kur'an-ı Kerim" ya da "Kur'an-ı Azimüşşan" dediklerini söylemektedirler.

Kur'an işlemeli kılıflar içinde, duvara asılarak muhafaza edilmekte, abdestsiz dokunmanın günah olduğuna inanılmaktadır. Saygı ifadesi olmak üzere Kur'an'ın göbek hizasından yukarda tutulmasına özen gösterilmekte ve ilk ele alındığında üç kez öpülerek alna götürülmektedir.

Kadınlar arasında özellikle tartışma ve anlaşmazlık durumlarında "Kur'an'a el basma" şeklinde tarif edilen uygulamalar yaygındır. Herhangi bir tartışmada sözüne inanılmayan kadın Kur'an üzerine elini koyarak yemin etmektedir. Bu yolla Kur'an, kendi söylem ve haklılıkları için şahit gösterilmekte, yalan söyleyen kişinin lanetleneyeceğine ve çarpılacağına inanılmaktadır. Bu doğrultuda olmak üzere "Kur'an, Mushaf çarpsın ki..." şeklinde yapılan yeminlerin de oldukça yaygın olduğu görülmüştür.

Araştırmamız bünyesinde kadınlara Kur'an okumayı bilip bilmedikleri sorulmuştur.

Tablo 20: Kur'an Okumayı Bilme Durumu

Kur'an Okumayı Biliyor Musunuz?	Sayı	Yüzde
Evet	273	65,8
Hayır	142	34,2
Toplam	415	100,0

Yine örneklemin Kur'an okuma ibadeti de oldukça yaygındır. Deneklerimizin % 96.9'unun evinde Kur'an-ı Kerim mevcuttur. Deneklerimiz, Kur'an-ı Kerim'e büyük saygı göstermektedir. Kur'an'ın Allah (c.c) tarafından insanlığa bir rahmet ve hidayet kitabı olarak gönderildiğine,¹⁵⁷ onun Allah katından olduğu konusunun asla şüphe götürmeyeceğine inandıklarını belirtmişlerdir.

Yapılan başka bir çalışmada kadınların % 52.5'i Kur'an okumasını bilirken, % 47.5'i ise Kur'an okumasını bilmemektedir. Bu, araştırma alanımızdan daha düşük bir oranı göstermektedir.¹⁵⁸

İslâm dininin temel kaynağı durumunda olan Kur'an-ı Kerim'i Arapça'sından okumayı bilmek ve Kur'an'ı zaman zaman okumak, araştırma yaptığımız kasabalarda bir ibadet olarak telakki edilmektedir. Okul çağındaki çocuklar yaz tatillerinde mutlaka camilerde veya Kur'an kurslarında açılan yaz Kur'an kurslarına gönderilir, Kur'an'ı Arapça'sından okumak öğretilir, namaz için gerekli olan sure ve dualar ezberletilir ve diğer bazı dinî bilgiler verilir.Örnekleminizin Kur'an'ı okumayı bilme durumu ile ilgili sorumuza verdikleri cevaplar tablo 21'de de görüldüğü gibi yaş değişkenine göre farklı eğilimler ortaya koymaktadır.

¹⁵⁷ Kur'an-ı Kerim, Araf suresi, Ayet 204.

¹⁵⁸ Beşir Atalay, Köy Gençliği Üzerinde Sosyolojik Bir Araştırma, Büyükgeçit Köyü Araştırması, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Erzurum 1979, s.128.

Tablo 21: Kuran Okumayı Bilme İle Yaş Grupları Arasındaki İlişki

		Yaş						Toplam
Kuran Okumayı Bilme		18-25 Yaş	26-30 Yaş	31-40 Yaş	41-50 Yaş	51-60 Yaş	61 ve Yukarı Yaş	
Evet	Sayı	80	39	45	53	36	20	273
	%	87,9	79,6	62,5	67,1	59,0	31,7	65,8
Hayır	Sayı	11	10	27	26	25	43	142
	%	12,1	20,4	37,5	32,9	41,0	68,3	34,2
Toplam	Sayı	91	49	72	79	61	63	415
	%	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

$$X^2=58.020 \quad SD.5 \quad P<0.05 (,000)$$

Kur'an okumayı bilmenin yaşa bağlı olarak farklı özellikler gösterdiği tablo 21'de görülmektedir. Bu konuda yaş yükseldikçe Kur'an okumayı bilme oranının azalmakta olduğunu görürüz. Kur'an okumayı bilenler en çok genç yaşlarda yığılma göstermektedir. Okumayı bilmeyenlerin oranının yüksek olduğu grup 61 ve yukarı yaş aralığında bulunan kadınlardır. Yapılan mülakatlarda kadınlar aslında Kur'an'ı okumayı çok istediklerini fakat Arapça okumayı bilmediklerini belirtmişlerdir. Ama yine de okumayı bilenlerin oranının yüksek olmasındaki en önemli faktör, kasabalarında görevli bulunan kadın din görevlileridir. Yaşları yüksek kadınlarla yapılan görüşmelerde kendilerine Kur'an okumayı bilip bilmedikleri sorusu yöneltildiğinde "Tabii biliyorum. Hem de bu yaştan sonra öğrendim." şeklinde cevap vermişlerdir.

Tablo 22: Kur'an Okumayı Bilme İle Eğitim Düzeyi Arasındaki İlişki

		Öğrenim Durumu						Toplam
Kuran Okumayı Bilme		Okur Yazar Değil	Okuryazar Olup Bir Okul Bitirmemiş	İlkokul Mezunu	Ortaokul Mezunu	Lise Mezunu	Üniversite Mezunu	
Evet	Sayı	22	14	169	41	20	7	273
	%	29,7	51,9	72,8	85,4	83,3	70,0	65,8
Hayır	Sayı	52	13	63	7	4	3	142
	%	70,3	48,1	27,2	14,6	16,7	30,0	34,2
Toplam	Sayı	74	27	232	48	24	10	415
	%	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

$$X^2=61.785 \quad SD.5 \quad P<0.05 (,000)$$

Örnekleminizin farklı eğitim düzeylerine sahip olan kategorilerinde, Kur'an okumayı bilme konusunda önemli farklılaşmaların ortaya çıktığı anlaşılmaktadır. Nitekim tablo 22'de ele alınan eğitim düzeyi ile Kur'an okuma arasındaki ilişkiye baktığımızda, farklı öğrenim düzeyleri arasında belli farklılaşmalar meydana gelmektedir.

Eğitim seviyesi yükseldikçe Kur'an bilme oranı da yükselmektedir. Bunun tersi olarak Kur'an okumayı bilmeyenlerde ise eğitim seviyesi yükseldikçe bilme oranında da azalma görülmektedir. Bu bağlamda okumayı bilenlerde ortaokul mezunlarında yığılma görülmektedir.

3.1.5. Ahirete İnanç

İslâm'da hem bir kutsal kitap, hem de diğer inanç esaslarının zikredilip belirlendiği bir vesika olan Kur'an'da ahiret kelimesi birçok yerde Allah'a imandan hemen sonra zikredilmektedir.¹⁵⁹ Bilindiği gibi Kur'an, dünya hayatının da ihmal

¹⁵⁹ Kur'an-ı Kerim, Bakara suresi Ayet 177, Nisa suresi Ayet 38, Tevbe suresi Ayet 44.

edilmemesi gerektiğini, çünkü ahiretin dünyada kazanılacağını, ahirette mutlu olmanın, dünyadaki yaşayışa bağlı bulunduğunu ifade etmektedir¹⁶⁰.

Örneklelimize bu konuda sorduğumuz "Ahirete inanıyor musunuz?" sorusuna verilen cevapların dağılımı aşağıda görülmektedir.

Tablo 23: Ahiret Hayatına İnanma Eğilimi

Ahiret hayatı	Sayı	Yüzde
Evet	414	99.8
Hayır	1	,2
Toplam	415	100,0

Kadınlar arasında ahiret inancının ve bu inanca ilişkin çok sayıdaki motifin oldukça yaygın ve kuvvetli olduğu gözlenmiştir. Görüldüğü gibi ahiret hayatına inananların oranı bir hayli yüksektir. (% 99.8) Sadece bir kişi inanmadığını belirtmektedir.

Cennet ve cehenneme inandıklarını söyleyen kadınlar, cennetin Allah’a inanan, ibadet eden ve insanlara iyilik eden kişilerin, cehennemin ise Allah’a inanmayan ibadet etmeyen ve etrafına kötülük eden kişilerin yeri olduğunu belirtmişlerdir. Cennetteki rahat yaşam ve cehennemdeki azap hakkında da uzun masalsı anlatımlara müracaat etmişlerdir. Kadınlar, cennette her istenilen şeyin kişiye verileceğine, hiçbir sıkıntı çekilmeyeceğine ve orada ebediyen kalınacağına, cehennemde yakıtı insanlar olan büyük bir ateşin yandığına, günahkarların burada tekrar tekrar yanacağına, türlü azaplara maruz kalacağına nihayetinde de günahlarından kurtulunca cennete gireceğine inanmaktadırlar. Yapılan mülakatlarımızda kadınlar, bu dünyanın bir imtihan yeri ve çilelerin bu imtihanın bir parçası olduğunu benimsenmekle beraber, çile çekmeye dinî

¹⁶⁰ Komisyon, İlmihal (İman ve İbadetler), C.I, Divantaş, İstanbul 2000, s. 117-118.

bir anlam atfetmektedir. Onlara göre insanlar, yaptıkları işlerin iyi ya da kötü oluşlarına göre zaten bu dünyada bir şekilde karşılıklarını görmektedirler. Ancak insanlar, bu dünyaya Allah tarafından imtihan için yollanmışlardır. Bundan dolayı işin dünya boyutu olduğu gibi, ahirette de mükafat ya da ceza söz konusudur.

“Öbür dünya”, “Ölümünden sonraki hayat” şeklinde tanımlanan ahiret inancı kadın dindarlığında önemli bir güdüleyici özelliğindedir. Çeşme, cami, okul yaptırma ya da yapımına yardım etme gibi kalıcı hayır işleri ahiret inancının şekillendirdiği etkinliklerdir. Dünyada yapılan her türlü iyi ya da kötü davranış biçiminin ahirette karşılığını bulacağına inanılmaktadır. Ayrıca öldükten sonra da bir yaşamın olduğunu belirten kadınlar bu çerçevede olmak üzere sık sık “Sırat köprüsü”nden, “Kevser ırmakları”ndan bahsetmiş, insanların tekrar dirileceğine ve peygamberin müslümanlara rehberlik edeceğine dair uzun masalsı söylemlere başvurmuşlardır. Öteki dünyada kıldan ince, kılıçtan keskin “sırat” isimli bir köprünün olduğuna ve günahkarların bu köprüden düşüp cehennemde yanacağına, iyi kulların ise köprüyü rahatça geçeceğine ve cennete gireceğine inanılmaktadır. “Kevser pınarları ya da ırmakları” ise öteki dünyada bulunan ve insanların serinlemesine yarayan baldan tatlı suyu olan bir kaynak olarak tanımlanmaktadır.

3.1.6. Kadere İnanç

Kader sözlükte “ölçü, miktar, bir şeyi belirli ölçüye göre yapmak ve belirlemek” anlamına gelir. Terim olarak yüce Allah’ın, ezelden ebede kadar olacak bütün şeylerin zaman ve yerini, özellik ve niteliklerini, ezeli ilmiyle bilip sınırlaması ve takdir etmesi demektir. Allah’ın ilim ve irade sıfatlarıyla ilgili bir kavram olan kader, evreni, evrendeki tüm varlık ve olayları belli bir nizam ve ölçüye göre düzenleyen ilahi kanunu ifade eder. Allah’ın ezelde dilediği şeyleri, zamanı gelince ezeldeki bilgi ve takdire göre yaratmasına da kaza demektir.

Tablo 24: Kaza ve Kadere İnanma Eğilimi

Kaza kadere iman	Sayı	Yüzde
Evet	413	99.6
Hayır	-	-
Kararsızım	1	,2
Cevapsız	1	,2
Toplam	415	100.0

Kader ve kazaya inanmak iman esaslarındandır. Araştırma alanımızda kader ve kaza inancına bağlılık derecesine baktığımızda, deneklerimizin % 99.6'sının kader ve kaza inancına sahip olduklarını görmekteyiz. Kaza ve kader inancı, yöre halkı arasında çoğunlukla “kader” adı altında toplanmaktadır. Yaptığımız mülakatlar sonucunda deneklerimizin çoğunluğu bu konu için “takdir-i ilahi” ya da “alın yazısı” demektedirler. Kader ve kaza kelimelerini tanımlamalarını istediğimizde büyük çoğunluk, kaderi tanımlamaya çalışmış, kaza kelimesini ise tam olarak tanımlayabilen çok az kişi olmuştur. Özellikle kırsalda kadınlar arasında “Takdir-i ilahi” diye nitelendirilen bu inanç, sosyal hayatta etkisini gösteren bir inançtır. Çoğunlukla insanların, güç yetiremediği olaylar karşısında ya da başına gelen problemler için “kader, kısmet buymuş, elden bir şey gelmez” diyerek büyük ölçüde Allah'ın emrine tam bir teslimiyet gösterdiği görülmektedir.

Her türlü hayır ve şerrin Allah'tan geldiğine inanma ve yaşanan tüm olayların altında bir hikmet arama çabası kadın dindarlığının belirleyici özelliklerindendir. “Allah böyle buyurduysa vardır bir hikmeti” ya da “her şeyde bir hayır vardır” söylemi gerçeği yakalamaya engel olmakta kaderci ve hayali bir dünyanın kurulmasını da beraberinde getirmektedir. Kadınlar arasında çok yaygın olan bu anlayış, gerçekten kaçış için iyi bir savunma mekanizması oluşturmaktadır. Acı dolu olaylar ve sıkıntılı durumlar karşısında kişiye dayanma imkanını sağlamaya yönelik işlevi, kaderci eğilimi güçlendirmektedir. Kaderci anlayış, kadınların hayatında çeşitli görüntü ve biçimleri altında ortaya çıkabilmektedir. Kadınlar, hayatlarına ilişkin bazı olumsuzlukları Allah'ın kendileri hakkında mutlaka daha iyi bir şeyi dilediğini söyleyerek yaşanan

sosyal gerçeğin ardında başka gerekçeler arayarak açıklamaktadırlar. Mutlak bir teslimiyetin kendini hissettirdiği bu geleneksel algı biçiminde güçsüz, edilgin ve zayıf olduğunu vurgulama eğilimi kendini hissettirmektedir. Kadınlar kadere isyan etmenin günah olduğuna ve yazılanın başa geleceğine inanmaktadırlar.

3.1.7. Halk İnanışları

Büyü, sihir ve falcılık gibi şeylere inanmak ve bunlarla uğraşmak İslam dininde yasaklanmıştır. Buna rağmen, bu tür inanç ve uygulamaların çeşitli halk katmanlarında yayılma imkanı bulmuştur.

Müslümanlıkta ruhban sınıfının bulunmayışı, dinin kişi ve toplum hayatının tüm yönlerini düzenlemek gibi bir iddiayı taşımayışı, geniş bir mubahlar alanında karar yetkisinin kişiye bırakılması, halk inançlarının toplum arasında yayılmasına zemin hazırlamıştır. “Söz konusu halk inançlarının bütünleştirici ve aynı inanışta olanlarda belli bir dinî heyecan yaratma özelliği, onun yüzyıllar sonra varlığını muhafaza etmesini de açıklar, özellikle İslâm’ın bazı inançlar konusundaki kesin yasaklarına rağmen Müslüman olmuş toplumlar, eski inanç ve folklorlarında yer almış olan inançları bırakmaları kolay olmamış, onları çeşitli şekillere büründürerek devam ettirmişlerdir. Hatta onları İslami kisve altında yaşatmaya çalışmışlardır.”¹⁶¹ Halk tabakasındaki insanların çözüm yolu olarak halk kültürünün ve dininin imkanlarını kullanmalarında pratik sebeplerin etkili olduğu görülmektedir. Halk kültürü, insanların maddi ve manevi ihtiyaçlarını daha kısa yoldan kestirme olarak karşılayabilmektedir.¹⁶²

“Belirtilmelidir ki halk inançları, sadece eğitim seviyesi düşük zümreler arasında görülen bir olgu değildir. Çağdaş kültürün en yüksek seviyesine erişen batılı milletlerin halk topluluklarında da eski çağlardaki müşrik inanışların izlerini

¹⁶¹ Abdurrahman KÜÇÜK, "Erzincan ve Çevresindeki Halk İnanışlarına Toplu Bakış", İ.Ü. M.T.F.K.B., C.IV, Kültür ve Turizm Bakanlığı Mifad Yay., Ankara 1987, s.254; A Yaşar OCAK, "XV-XVI. Yüzyıllarda Osmanlı Resmi Dini İdeolojisi ve Buna Muhalefet Problemi", İslami Araştırmalar, C.4, S.3, İstanbul 1990, s.191-192; Ethem Ruhi FİĞLALİ, Çağımızda İtikadî İslâm Mezhepleri, Selçuk Yay., İstanbul 1986, s.26-27.

¹⁶² Şerif Mardin, Din ve İdeoloji, İletişim Yay., İstanbul 2005, s.169.

görmekteyiz. İnandıkları dinin kuralları içerisinde daha önceki dinlerden mutlaka bir takım inanışlar, adetler girmiştir”¹⁶³

Dinin emrettiği birçok ibadet yanında, halk arasında dini değer atfedilen bazı uygulamaların araştırma bölgemizde yaşadığını gözlemiş bulunuyoruz. Biz de bu açıdan yöre içerisinde bu tür inançlara olan bağlılık derecesini tespit etmeye çalıştık.

Bunlar arasında, büyü, nazar, kurşun dökme, türbe ziyareti, adak adama, muska yazdırma gibi inanışlar gelmektedir. Bu verilere göre muska yazdıranların oranı % 11.6, kurşun döktürenlerin oranı % 2.7, büyü yaptıranların oranı % 2.4, adak adayanların oranı % 39.5, türbe ziyareti yapanların oranı % 53, nazara inanlar ise % 58.6’lık oranı kapsamaktadır. Nazara inananların oranıyla adak adayanların oranı arasındaki yakınlık da ilginçtir. Bu durum, nazara inananlar ile adak adayanlar arasında bir ilişki olduğunu ve iki sonucun birbiriyle tutarlı olduğunu ortaya koymaktadır.

Tablo 25: Halk İnançlarına İnanırlık Durumu

Halk İnançları	İnanıyorum		İnanmıyorum	
	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde
Muska yazdırmak	48	11.6	367	88.4
Nazar	243	58.6	172	41.4
Büyü	10	2.4	405	97.6
Türbe	220	53	195	47
Adak	164	39.5	251	60.5
Kurşun döktürmek	11	2.7	404	97.3

Görüldüğü gibi deneklerimiz arasında en çok inanıldığı belirtilen inanç, nazar inancıdır. Nazarla ilgili inançta büyüünün tersine bir orantı vardır. Nazara inananlar % 58.6 ile temsil edilirken, büyüye inandığını belirtenlerin oranı % 2.4’ü bulmaktadır.

Nazar, halkımız arasında “göz değmesi, göze gelme” diye adlandırılan bir inançtır. Nazarın varlığının, Kur’an-ı Kerim’de bir ayetle temellendirilmesi dolayısıyla

¹⁶³ Kemalettin Erdil, Yaşayan Hurafeler, T.D.V.Y., Ankara 1988, s.13.

İslâmî olarak kötü görülmeyen nazar bu seviyede temel bulabilmektedir. Nazar inanç ve etkinlikleri, kadınlar arasında oldukça yaygın bir uygulanırlık imkanına sahiptir. Nazar isabet eden kimsenin kendisine, malına ve eşyasına bir zarar geleceğine inanılır. Bir eşyanın kırılmasından ya da çatlamasından anlaşılmakta, eşyanın kırılışı nazarın çıkışına, nazardan kurtuluşa yorulmaktadır. Bu nedenle nazarın isabetinden ve etkisinden korunmak üzere bazı tedbirlere başvurulmaktadır. Bu korunma ve kurtulma tedbirleri olarak ikiye ayrılır.

“Maşallah” ya da “Allah nazardan korusun” demenin nazardan korunmaya ve nazar değdirmemeye yaradığı inancı da yaygındır. Öyle ki kadınlar arasında nazarı değen kişilerin kolayca ayırt edilebilmesini sağlayan bir sisteminin bile geliştirildiği gözlenmiştir. Sarışın ve renkli gözlü insanların nazarının çok değdiğine ve bu insanların genelde kötü niyetli kimseler olduğuna inanılmaktadır. Korunma tedbirleri olarak çocuklara, at, dana, inek vb. hayvanlara, ev, dükkan, otomobil gibi eşyaya nazar boncuğu, at nalı, üzerlik otundan yapılan kolyeler takılmaktadır. Böylece nazarın isabetinden korunulacağına inanılmaktadır. Ayrıca nazar muskalarının da kullanıldığı görülmektedir. Nazar isabetinden kurtulmak içinse kurşun veya mum döktürülmekte, nefesi keskin hocalara okutulmaktadır. Bazen de “üzerlik otu” yakılarak dumanı ile tütülenilmektedir¹⁶⁴.

Özellikle yeni doğmuş bebek veya hayvan, bahçe, ev, hasat edilmiş ürünler gibi bereketi ifade eden ve azalmasından endişe edilen şeyler için mutlaka “maşallah” denmesi istenmekte, “maşallah” dememek kıskançlığa, kalbin kötü olmasına ve kötü niyetliliğe yorumlanmaktadır. Kişi, hayranlığını belirtirken “maşallah” demezse şaka yollu uyarılmaktadır. Nazarının değmemesini isteyen kişilerin tükürme yoluna başvurdıkları da gözlenmiştir. Özellikle yeni doğan bebeğe nazar değdirmemek için bebeğin yüzüne yavaşça tükürülmektedir. Bu nazarla ilgili uygulamalarda dinin etkisi olduğu gibi, batıl halk inançlarının da etkisi olduğunun göstergesidir. Nazardan korunmak için genellikle nazar isabet etmemesi istenilen kişiye ya da eşyaya mavi boncuk ya da iğde dalından yapılmış süs eşyaları takılmaktadır. Yine mülakatlarımızdan edindiğimiz bilgiye göre, yer yer nazar için muskalar da yazdırılmaktadır.

¹⁶⁴ Sedat Veyis ÖRNEK, Türk Halk Bilimi, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1977, s. 168.

Nazardan korunmak için bu yollara başvurulurken, nazar değmiş olan kimse için dualar okunmakta ya da kurşun dökülür. Nitekim anketimizden çıkan sonuca göre deneklerimizin % 2.7'si kurşun dökme inandığını belirtmektedir. Kadınlarda özellikle ileri yaşlarda bu tür inançlara bağlılığın yaygın olduğu görülmektedir. Araştırma bölgemizde kurşun dökme işiyle bizzat uğraşan bazı kimseler vardır. Bu tür kurşun dökme olayları esnasında bazı kazaların da meydana geldiğini, bize anlatılanlardan öğrenmiş bulunuyoruz.

Muskaya inanma durumunun gösterildiği tablo 25'te kırsal alanda yaşayan kadınların % 11.6' sı muskaya inandığını, % 88.4' ü de inanmadığını söylemiştir. Kadınların büyük çoğunluğu muskaya inanmadığını ve muska yaptırmadığını söylese de muska yaptırmanın oldukça yaygın bir uygulama olduğu gözlemlerimiz sonucunda anlaşılmıştır. Yörelerde muska yazdığı her kez tarafından bilinen belli kişiler bulunmaktadır. Bu kişilere hastalıklara şifa aramak, çocuk ya da mal mülk sahibi olmak, eşin düzelmesini sağlamak ya da cinlerin olumsuz etkilerinden korunmak için müracaat edilebilmektedir. Gözü değdiğine inanılan kişilerin kötü etkilerinden korunmak amacıyla, muska takma adeti öne çıkmaktadır. Arapça yazılarla yazılmış her türlü metne belirli bir kutsiyet izafe edilmekte muska olarak yazılmamış olsa bile her türlü beklenti için muska niyetiyle değerlendirilebilmektedir. Çeşitli amaçlarla yazdırılan muskaların kullanım şekilleri de birbirinden oldukça farklıdır. Yazdırılan muska kişi tarafından üzerinde taşınabildiği gibi özellikle şifa amacıyla yaptırılan muskalar su içinde ıslatılarak suyu içilmekte ve hastalıklardan kurtulmaya vesile olacağına inanılmaktadır.

Büyü inancına baktığımızda ise deneklerimizin % 2.4'ü büyüye inandıklarını belirtmişlerdir. Büyü, gerçekte bir takım gizli yöntemlerle tabiat üstü güçlere başvurmak suretiyle insanlara ve toplumsal yaşamın akışına etki edebileceği, olayların istenilen yönde değiştirilebileceğine inanmaktan ibarettir. Büyü olaylarına en eski çağlardan bilim ve tekniğin, rasyonel düşüncenin gelişimlerinin oldukça büyük boyutlara ulaştığı günümüzün modern dünyasına kadar hemen hemen her toplumda rastlanmaktadır. Üstelik tarih boyunca din ve büyüün konuları arasında o denli bir yakınlık ve iç içelik görülmüştür. Bu durum büyüün mü dinden; yoksa dinin mi

büyüden çıktığı hususunda pek çok teorilerin ortaya atılmasına neden olmuştur. Bununla birlikte büyü hemen hemen tüm dinler tarafından tehlikeli görülmüş ve insan ruhunu yaratıcı dışındaki olumsuz güçlere yönlendirdiği için yasaklanmıştır.¹⁶⁵ İslâm dini, sihri inkar etmemiş, fakat yasaklamıştır. Değişik münasebetlerle bu durum Kur'an-ı Kerim'de zikredilmiştir¹⁶⁶ Ancak şunu söylemeliyiz ki “Birbirine taban tabana karşıt iki ayrı doğaüstü kuvvete dayanan büyü ve din birbirlerini doğuramayacakları gibi, bir ve aynı kökten de çıkmış olamazlar. Hareket noktalarında paralellik olmakla birlikte evrimleri boyunca birbirleriyle karışmaları olanaklıdır”¹⁶⁷.

Özellikle kadınların bu tür inanış ve adetlere çok daha meyyal oldukları gözlemlenmiştir. Büyü yaptırma etkinlikleri kadınlar arasında yaygın olsa da kadınların büyüden ve büyü yaptıranlardan korktukları görülmüştür. Büyü yaptırmakla meşhur kadınların evine gittiklerinde ikram edilen şeyleri Nas ve Felak okuyarak yediklerini vurgulamışlardır. Büyücülerin ve büyü yaptıran insanların bu işi genelde kötü amaçlarla yaptıkları konusunda yaygın bir kanaat vardır.

Büyüye çeşitli şekillerde dinî bir renk kazandırılmakta, ondan kaçış için de dinî eylemlere başvurulmakta, her iki durumda da kadınlar için genel geçer olan düşünce büyüünün var olduğu noktasında düğümlenmektedir.

Nitekim yaptığımız mülakatlar sonucunda büyüye inandığını belirten deneklerimiz de büyüünün genellikle kötü amaçlar için yapıldığını belirtmiş, büyüye inandıklarını fakat bunun yapılmasının doğru olduğu anlamına gelmediğini eklemişlerdir. Kişisel görüşme ve gözlemlerimizde, araştırmaya katılanların genel olarak İslam'da büyüye inanmanın ve büyü yaptırmamanın haram olduğu konusunda yeterli bilgi düzeyine sahip oldukları ve bunu böylece kabul ettikleri görülmüştür.

Araştırma yapılan bölgelerde türbe ziyaretleri de bir hayli yaygın durumdadır. Konya'nın diğer şehirlere göre zengin bir tarihsel ve kültürel mirasa sahip olması, bir bakıma türbe ziyareti fenomeninin araştırma alanımızda güçlü olmasının önemli nedenlerinden birini oluşturur. İsmail Hakkı Konyalı, Konya Tarihi isimli eserinde

¹⁶⁵ İbn-i Haldun, Mukaddime, Çev. Zakir Kadiri Ugan, C.III, M.E.B.Y., İstanbul 1970, s.3

¹⁶⁶ Kur'anı Kerim A'raf suresi ayet 115-116, 132; ; Maide suresi Ayet 110; En'am suresi ayet 7; Yunus suresi ayet 76-77, 81; Hud suresi ayet 7; Enbiya suresi ayet 3; Şuara suresi ayet 40.

¹⁶⁷ N. Şazi Kösemihal, Sosyoloji Tarihi, Remzi Kitabevi, İstanbul 1968, s.306.

sadece şehir merkezinde tarihi özelliği olan 51 türbe ve zaviyeden bahsetmektedir.¹⁶⁸ Kadınların çoğu türbelerin önünden ya da mezarlıktan geçerken mutlaka bir dua okumaktadır. Bazen kadınlar türbeleri kendi başlarına ziyaret ederler. Böyle ziyaretler özeldir, adak adanır, üzüntü ve acılardan arınılır.¹⁶⁹

Nitekim tablo 25'teki verilere göre türbeleri ziyaret edenlerin oranı % 53'e ulaşırken, türbe ziyaret etmeyenlerin oranı % 47'yi bulmaktadır.

Türbelere ve ziyaret yerlerine bağlılığın, ilk dönem halk efsanelerinden ve özellikle de her şehrinde bir azizi olan; velileri ziyaret etmek, kutsal yerlere adak adamakla kişinin affolunacağına düşünülüşü Hristiyan inancından geçtiği¹⁷⁰ söylene de insanlara Tanrıya aracı güçler vasıtasıyla ulaşma, daha kolay ve garantili göründüğünden türbe ziyareti inancının yaygınlaştığı anlaşılmaktadır. Zira, İslam dininde ruhban sınıfının ve kitlelerle Tanrı arasında aracılık edecek kişilerin bulunmayışı, türbe ve velilere yönelme durumunu artırmış görünmektedir. İnsanlar, günlük yaşamları içinde Tanrıya kendilerinden daha yakın olduğuna inandıkları araçlar vasıtasıyla başvurmayı tercih etmekte, bu araçları da velilerin şahsında somutlaştırmaktadırlar. Bu veliler kendilerine türbeleri ya da mezarları kadar yakındır.

Türbeler insanların sorunlu ya da üzüntülü oldukları zamanlarda ziyaret ettikleri mekanlardır. Hastalıklardan şifa bulmak ve özellikle çocuk sahibi olmak için bir güven ve ümit kaynağı olarak türbeler ziyaret edilebilmektedir. Pilot uygulama yapılan Hasanşeyh köyünde bulunan ve çocuksuz kadınların çocuk sahibi olmalarında etkili olduğuna inanılan bir türbe vardır. Türbeye köy haricinden ve şehir merkezinden gelen ziyaretçilerin sayısı az değildir. Köy merkezinde ve cami avlusunda bulunan türbe yıpranmış bir görünüm arz etmektedir.

Araştırma bölgemizde yaygın olan uygulamalardan biri de adaktır. Türbe inanç ve uygulamalarına da eşlik eden adak ve dilekte bulunma, kadınlar arasında oldukça yaygın olan bir diğer halk inancıdır. Adak, fert ya da ailelerin, çözülmesi zor bir problemle karşı karşıya kaldığında veya olmasını çok istedikleri bir işin olmasını temin etmek için, Allah'a bir iş yapacağına dair söz vermesidir .

¹⁶⁸ İ.H.Konyalı, Konya Tarihi, Yeni Kitap Basımevi, Konya 1964, s.575-781

¹⁶⁹ Lindisfarne, a.g.e., s.261.

¹⁷⁰ Şemseddin Günaltay, Hurafeler ve İslam Gerçeği, Hazırlayan: Ahmet Gökbel, Marifet Yay., İstanbul 1997, s.283

Tablo 25'teki verilere göre hanesinde adak adayanların oranı % 39.5'i bulmakta, adak adamayanların oranı ise % 60.5 olmaktadır.

Kasabalarda kadınlar, özellikle ev sahibi olmak, bir hastalıktan kurtulmak, çocuk sahibi olmak, eşiyle olan geçimsizliğinin sona ermesi, askerde olan oğlunun sağ dönmesi, kızının iyi bir evlilik yapması, çocuklarının bir iş ya da meslek sahibi olması için adakta bulunmaktadır. Adanan dileğin gerçekleşmesi için fakir giydirmek ya da doyurmak, kurban kesmek, mevlit okutmak, fakir veya muhtaçlara sadaka verme, hatim indirmek, oruç tutmak, namaz kılmak, yasin okumak vaad edilmektedir. Kadınlar, dileğin gerçekleşmesi halinde vaad edilen hayrın mutlaka yapılmasının gerektiğine aksi halde maddi ve manevi kısmetlerinin bağlanacağına inanmaktadır. Bazı kadınlar adaklarını yerine getirmediğinde rüyalar vasıtasıyla sürekli olarak uyarıldıklarını belirtmişlerdir.

3.2. Dini Pratikler ve İbadet Boyutu İle İlgili Bulgular

Kulluk yapmak, tapmak, boyun eğmek gibi anlamlar içeren ibadet, niyete bağlı olarak yapılması sevap olan, özel bir şekilde yapılan itaat ve fiillerden meydana gelmektedir.¹⁷¹ Müslüman demek, evvela Allah'ın varlığına, vahye, Peygamberin resul olduğuna inanan ve yine şartlar şeklinde tadad edilen (sayılan) ilkeleri kabul eden kişidir.¹⁷² İslam dininde iman ve ibadet iç içedir.¹⁷³ İslam alimleri ibadetleri genel olarak üç grupta toplamışlardır :

Bedenle yapılan ibadetler: Namaz, oruç, dua.

Malla yapılan ibadetler: Zekat, fitre, kurban.

Hem mal hem de bedenle yapılan ibadetler: Hac.

Araştırmamızda, İslam'da zorunlu olarak sorumlu bulunulan ibadetler konusundaki inanç ve tutum ele alınmaya çalışılacaktır.

¹⁷¹ Hüseyin K. Ece, İslam'ın Temel Kavramları, Beyan Yay., İstanbul 2000, s.282.

¹⁷² Mehmet Gündem, Mehmet S. Aydın ile İçerik Kritik Bakış Din - Felsefe - Laiklik, 2.Baskı, İyi Adam Yay., İstanbul 2000, s.51.

¹⁷³ Bkz. Kur'an Kerim Bakara Suresi, Ayet 172; Meryem Suresi, Ayet 96; Ahkaf suresi, Ayet 5.

İbadet fenomeni, bütün dinlerde, dindarlığın kendini gösterdiği genel boyutlardan birisidir ve insanların dini yönelimlerinin dışı vurumunu içermektedir.¹⁷⁴ İbadetler aynı merkezi tecrübe tarafından harekete geçirilen kişileri birleştirip bütünleştirerek, farklılıkları ortadan kaldırılır.

Dinin iki unsuru olan iman ve ibadetin hangisinin önce geldiği veya fertte hangisinin önce yerleştiği tartışılrsa da, her ibadetin arka planında tanrı ve kutsal inanç düşüncesi mevcut olduğu gibi, mutlaka her dinî inanç da dinî ibadet ve fiillerle bütünleşmiş durumdadır.¹⁷⁵

İslam'ın şartlarından birisi olan kelime-i şahadet Allah'ın varlığını ve birliğini, Muhammet peygamberin Allah'ın kulu ve resulü olduğunu kabul etmek ve onaylamak esasına dayalı bir ifade biçimidir. İslam inanç sistemine göre kişinin Müslüman olması ve müslümanlığın pratik gereklerini icra etmesi kelime-i şahadet getirmesine bağlıdır. Araştırma alanımız içindeki kadınların kelime-i şahadet getirmeyi bildikleri ve farkında olmadan yaptıkları bir davranışın imanlarına zarar verebileceği endişesinin etkisiyle kelime-i şahadet getirmeyi alışkanlık haline getirdikleri gözlenmiştir. Kelime- şahadet getirmenin özellikle yaşlı kadınlar arasında çok yaygın olduğu görülmüştür. Kelime-i şahadet, zaten Müslüman olan kasabalı kadınlar için İslam'a girmekten daha çok imanlı ölmek için önem arz etmektedir.

Bu araştırmada biz, yukarıdaki tasnif esas olmak üzere İslam'da zorunlu olarak yerine getirilmesi gereken (farz) ibadetlere katılmayı, dinî metinleri ibadet amacıyla okuma ve duaya verilen önemi de dinî pratikler boyutunda ele almaya çalıştık.

3.2.1. Namaz Kılma Durumu

Namaz, gerek Kuran'ı Kerim' de¹⁷⁶, gerekse Hadis-i Şerif'lerde¹⁷⁷ imandan sonra en çok durulan, akıl ve baliğ olan her müslümanın yerine getirmekle yükümlü olduğu, İslam'da merkezi yer tutan bir ibadettir.

¹⁷⁴ Glock, "Dindarlığın Boyutları Üzerine", a.g.e., s.261-273.

¹⁷⁵ Mehmet Taplamacıoğlu, Din Sosyolojisi , A.Ü.İ.F.Y., Ankara 1983, s. 178

¹⁷⁶ Kuranı Kerim, Nisa Suresi, Ayet 103; Bakara Suresi, Ayet, 238.

¹⁷⁷ Bkz. Buhari, İman/2; Müslim, İman/35; Nesai, Salat/8.

Tablo 26: Günlük Namaza Devam Durumu

Günlük Namaz	Sayı	Yüzde
Devamlı	290	69,9
Ara sıra	125	30,1
Toplam	415	100,0

Araştırmamız bünyesinde kadınların dindarlığın pratik boyutuna olan yönelişlerini ölçebilmek için İslam dininde çok önemsenen bir pratik olan namaz kılma durumları incelenmiştir. Ara sıra kılanlar % 30.1, sürekli namaz kılanlar ise % 69.9 oranındadır.

Deneklerimiz de namaz kılma ile ilgili tutumlarında pek çok faktörün etkili olduğunu belirtmektedir. Günlük namazlarını devamlı kıldığını belirten deneklerimizin çoğunluğu bu ibadetin Allah'ın bir emri olduğu, yerine getirilmesiyle insanın bir vazifesinin yerine getirdiğini, üstelik namazlarını bu şekilde kıldıkları için kendilerini huzurlu hissettiklerini ifade etmektedirler.

Günlük namazlarını ara sıra kıldıklarını belirtenler, günlük meşgalelerinden ya da ihmalden dolayı devamlı namaz kılamadıklarını belirtmektedirler. Bazıları ise namaz kılmak istediklerini, ancak bu alışkanlığı elde edemediklerini söylemektedirler. Bunun yanı sıra, bu konunun insan ile Allah arasında kalması gerektiğini, özel bir mesele olduğunu, sorgulanmaması gerektiğini belirtenler de olmuştur.

Tablo 27: Günlük Namaz Kılma İle Öğrenim Durumu Arasındaki İlişki

Günlük Namaz		Öğrenim durumu						Toplam
		Okur Yazar Değil	Okuryazar Olup Bir Okul Bitirmemiş	İlkokul Mezunu	Ortaokul Mezunu	Lise Mezunu	Üniversite Mezunu	
Devamlı	Sayı	66	19	158	21	21	5	290
	%	89,2	70,4	68,1	43,8	87,5	50,0	69,9
Ara sıra	Sayı	8	8	74	27	3	5	125
	%	10,8	29,6	31,9	56,2	12,5	50,0	30,1
Toplam	Sayı	74	27	232	48	24	10	415
	%	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

$$X^2=34.448 \quad SD.5 \quad P<0.05 (,000)$$

Namaz kılma durumu eğitim düzeyine göre de bazı dikkat çekici eğilimleri göstermektedir. Beş vakit namazını kılanların okur yazar olmayanlardaki oranı % 89.2 iken bu oran üniversite mezunlarında % 50'lik bir değere düşmektedir. Bu oranda namaz kılmama konusunda eğitim değişkeninin önemli bir etken olarak öne çıktığı görülmektedir. Öte yandan her gün beş vakit namaz kıldığını söyleyen bayanlarda eğitim düzeyi yükseldikçe namaz kılma oranı düşmekte, sadece günlük namazlarının bazılarını kıldıklarını söyleyen bayanlarda da eğitim düzeyi düştükçe nadiren ya da ara sıra kılma oranı azalmaktadır.

Tablo 28: Namaz Kılma İle Yaş Grubu Arasındaki İlişki

Günlük Namaz		Yaş						Toplam
		18-25 yaş	26-30 yaş	31-40 yaş	41-50 yaş	51-60 yaş	61 ve yukarı yaş	
Devamlı	Sayı	45	26	44	62	57	56	290
	%	49,5	53,1	61,1	78,5	93,4	88,9	69,9
Ara sıra	Sayı	46	23	28	17	4	7	125
	%	50,5	46,9	38,9	21,5	6,6	11,1	30,1
Toplam	Sayı	91	49	72	79	61	63	415
	%	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

$$X^2=56.942 \quad SD.5 \quad P<0.05 (,000)$$

Araştırmamıza katılan bayanların yaş durumlarının namaz ibadetini yerine getirmedeki etkilerini görmek istediğimiz bu tablodan anlaşıldığı kadarıyla değişkenler arasında anlamlı bir farklılaşma bulunmaktadır. Yaş grupları ile namaz kılma arasındaki ilişkileri gösteren tablo 28'e baktığımızda, kadınlarda beş vakit namaz kılma tutumu yaş grupları büyüdükçe yükselme eğilimi göstermektedir. Bu veriler kadınlarda günlük beş vakit namaz kılma tutumunda yaş değişkeninin etkili bir faktör olduğunu göstermektedir. Günlük namazları ara sıra kılanlarda ileri yaş gruplarına doğru gidildikçe azalma eğilimi taşıdığı görülmektedir. 18-25 yaş grubunda % 50.5 olan beş vakit namaz, ileri yaş grubuna doğru yoğunluğu azalmaktadır. 51-60 yaş grubunda % 6.6'ya inmektedir. Yaş değişkeni ile namaz kılma tutumu arasındaki ilişkinin karşılaştırılması, toplumda namaz kılma eğiliminin artışıyla yaş faktörüne bağlı kılma yaygın anlayışıyla örtüşmektedir. Sonuç olarak günlük beş vakit namaza bağlılık, yaşlar ilerledikçe yükseldiği gibi, bu durum tersine namazı ara sıra kılma konusunda da yaşlar ilerledikçe azalma olmaktadır.

Mülakatımız esnasında anket uyguladığımız kadınlardan biri namaz kılmayan yaşlı kayınvalidesi için “bir ayağı mezarda hala alını secdeye değmez” diyerek toplum içinde yaşlı kişilerin namaz kılmalarının bir ön kabul olduğu fikrine işaret etmiştir.

Tablo 29: Namaz Kılma İle Medeni Durum Arasındaki İlişki

Günlük Namaz		Medeni Durum			
		Evli	Dul	Bekar	Toplam
Devamlı	Sayı	215	43	32	290
	%	69,6	93,5	53,3	69,9
Ara sıra	Sayı	94	3	28	125
	%	30,4	6,5	46,7	30,1
Toplam	Sayı	309	46	60	415
	%	100,0	100,0	100,0	100,0

$$X^2=19.988 \quad SD.2 \quad P<0.05 (,000)$$

Araştırmamıza katılan bayanların medeni durumlarının namaz ibadetini yerine getirmedeki etkilerini görmek istediğimiz bu tablo 29'dan anlaşıldığı kadarıyla değişkenler arasında anlamlı bir farklılaşma bulunmaktadır. Buna göre dul (% 93.5 devamlı ve % 6.5 ara sıra) ve evli (% 69.6 devamlı ve % 30.4 ara sıra) olan bayanların günlük namaz ibadetini neredeyse düzenli olarak yerine getirdiği, bekar (% 53.3 devamlı) bayanlarda ise oranın görece azaldığı görülmektedir. Bu durum kırsal alanda kadınların evlilik öncesi ve sonrası için dini ibadetlerinde bir farklılaşmanın olduğunu göstermektedir. Sonuç olarak bu tablo bize araştırmanın bağımsız değişkenlerinden biri olan medeni durumun bayanların namaz ibadetlerini yerine getirme konusunda etkili olan unsurlardan biri olduğunu ifade etmektedir. Yani günlük namaz ibadetini yerine getirme davranışı/sorumluluğu bayanların medeni durumlarına göre anlamlı bir şekilde farklılaşmaktadır.

Görülüyor ki evli ve bekarların namaz ibadetine bağlılıklarında bir farklılaşma belirmekte, evlilerin daha düzenli ve oturmuş, istikrarlı bir hayatı olması dolayısıyla namaza bağlılıkları daha yüksek seviyede gerçekleşmektedir. Bekarlar ise düzensiz ve istikrarsız bir hayata sahip olmaları dolayısıyla namaz ibadetini yerine getirmeleri düşük seviyede gerçekleşmektedir. Ayrıca bekarlar arasında namaz kılma, yaşlılığın bir işareti olmak üzere yaşlanınca yapılması gereken bir ibadet olarak algılanmaktadır.

Tablo 30: Günlük Namaz Kılma İle Ailenin Sosyo Ekonomik Durumu Arasındaki İlişki

Günlük Namaz		Ailenin Sosyo Ekonomik Durum			
		Üst	Orta	Alt	Toplam
Devamlı	Sayı	35	232	23	290
	%	63,6	71,8	62,2	69,9
Ara Sıra	Sayı	20	91	14	125
	%	36,4	28,2	37,8	30,1
Toplam	Sayı	55	323	37	415
	%	100,0	100,0	100,0	100,0

$$X^2=2.647 \quad SD.2 \quad P<0.05 (,026)$$

Gelir düzeylerine göre namaz kılma durumunu gösteren tablo bu konuda dikkat çekici bazı eğilimleri öne çıkarmaktadır. Gelir durumuyla namaz kılma ilişkisinin gösterildiği tablo 30'da düzenli namaz kılmanın orta gelir diliminde % 71.8 ile en yüksek, alt gelir diliminde de % 62.2 ile en düşük değerine eriştiği, orta gelir dilimindeki kadınların beş vakit namazı zaman zaman (% 28.2) kılma oranlarıyla genel olarak daha düşük olduğu görülmektedir.

Ancak burada gelir düzeyi düştükçe ibadetleri yerine getirmedeki bu yükselişin yorumlanmasında, dinle yoksulluk arasında indirgemeci bir bağlantı kurulması kolaycılığına düşülmemesi gerekmektedir. Zira geleneksel toplumlarda zenginliğin derin bir dindarlık göstergesi olarak da işlev gördüğü göz ardı edilmemelidir. Sahip olunan zenginliğin Hac ve Zekat gibi bazı ibadetleri gerçekleştirmede sağlayacağı imkanların yanı sıra toplumsal dayanışmanın ve gelişmenin inşasındaki rolüne ilişkin dinî teşviklerin yoğunluğu, zenginlikle dindarlık arasında birbirini iten bir ilişki kurmayı güçlendirmektedir.

Tablo 31: Nafile Namaz Kılma Durumu

Nafile Namaz	Sayı	Yüzde
Devamlı	59	14,2
Ara sıra	262	63,1
Hiç	94	22,7
Toplam	415	100,0

Nafile namazlar, günlük beş vakit kılınan namazların, cuma, bayram ve teravih gibi namazların dışında olup, kılınması Allah tarafından emredilmemiş olan, ama kılınırsa kişinin sevabının artacağına inanılan, Hz. Muhammed'in bazen kılıp bazen da terk ettiği nakledilen, belirli zamanlarda kılınan namazlardır. Bu namazların günlük yani günün belirli zamanlarda kılınanları olduğu gibi (kuşluk, evvabin, teheccüd), yılın belirli kutsal gecelerinde kılınanları da (tesbih namazı) vardır. Fertlere kılmaları emredilmeyen bu namazların, kişinin arzusuna bırakılması dolayısıyla fazla ilgi görmesi beklenmemektedir.

Araştırmamıza katılanların nafile namaz kılıp kılmadıklarıyla ilgili sorumuza verilen cevaplar arasında sık sık nafile namaz kıldığını söyleyenlerin oranı % 14.2’de kalmakta, ara sıra kıldığını belirtenlerin oranı ise % 63.1’e yükselmektedir. Hiç nafile namaz kılmadığını belirtenlerin oranı ise % 22.7’dir.

Yaptığımız mülakatta deneklerimizin bazıları kuşluk, evvabin ve teheccüd gibi nafile namazlar da kıldıklarını ifade etmektedirler. Yine özellikle kadınlar arasında, geleceğe ait bazı konular hakkında bazı ip uçları elde edebilmek için kılınan istihare namazı, bir dileğin yerine gelmesi ümidiyle kılınan hacet namazı, özellikle Ramazan ayında kılınan tesbih namazları gibi nafile namazlar da oldukça yaygındır. Önemli bir işi veya isteği gerçekleşen kişinin Allah’a şükretmek maksadıyla kıldığı şükür namazı da bölgede kılınan nafile namazlar içinde yaygın olanlardandır.

3.2.2. Oruç Tutma

Dini pratikler boyutunda ele alınan, İslam dininin farz kıldığı ibadetlerden bir diğeri de oruçtur. Oruç, fizyolojik ihtiyaçları ihmal etmeden, imsak vaktinden iftar vaktine kadar bir amaç uğruna ve bilinçli olarak yeme, içme ve biyolojik yaklaşımdan uzak durmaktır.

İslam’ın farz kıldığı¹⁷⁸ Ramazan orucundan başka bazı sebeplerle (nezir gibi) tutulan oruç çeşitleri de vardır. İnsanların isteklerine bırakılan bu nafile oruçlar, Hz. Muhammed’in uygulamaları içinde yer aldığı için, Peygamber’in sünnetine uymak ve Allah’ın rızasını kazanarak daha çok sevap elde etmek maksadıyla tutulur. Bu oruçlar özellikle Ramazan ayından önceki iki ayda, üç aylar olarak tavsif edilen Recep ve Şaban ayları içinde her pazartesi ve perşembe günlerinde tutulmaktadır.

Ramazan ayının toplumun genelinde yarattığı manevi havaya bağlı olarak bu ay süresince Konya’da kırsal alandaki kadınlarda dindarlıkta belirgin bir canlanmanın olduğu görülmüştür. Toplum genelinde oruç tutmak, yoğun bir ilgiyle karşılanmaktadır. Oruç tutma eğiliminin yüksekliğini, orucun yılda bir defa bir ay boyunca yapılan bir ibadet olması, ramazan orucuyla insanların normal günlük alışkanlıklarının değişmesi ve diğer ibadetlere nazaran daha belirgin toplumsal bir karaktere sahip olmasıyla

¹⁷⁸ Kurani Kerim, Bakara Suresi, Ayet 183-184.

açıklamak mümkündür. Ramazan ayı süresince toplumsal hayatta belirgin bir dönüşümün yaşandığı görülmektedir. Erkekler gündüz evlerinden dışarı fazla çıkmamakta, genelde uyumakta ya da evlerinde dinlenmektedirler. Bununla birlikte kadınlar yine erkenden kalkmakta, ev işlerini yapmakta ve iftar sofraları hazırlamaktadır. Kadınlar günlük işlerinin yoğunluğu içinde ibadete de geniş bir vakit dilimini ayırmaktadır. Özellikle Kur'an öğrenme eğilimi artmakta, kadınlar arasında düzenlenen ve bir kişinin Kur'an okuduğu diğerlerinin de takip ettiği "mukabele" uygulaması yaygınlaşmaktadır.

Cemaatle birlikte yerine getirilen ibadet çeşitlerine yoğun ilgi gösterirken kişisel olarak yapılan ve kimsenin görmediği ibadetleri yerine getirmek hususunda daha düşük bir eğilime sahiptir. Bu durum, kişi için başkalarının ne dediğinin ya da cemaat düşüncesinin önemli oluşuyla açıklanabilir. Orucun, senede bir ay yerine getirilmesi ve Ramazan ayında toplumun yaşadığı manevi atmosfer, bu ibadete bağlılık oranının yüksek olmasını sağlamıştır. Teravih namazına katılımın vakit namazları ile karşılaştırılamayacak kadar yoğun olduğu bu ayda, oruç ibadetinin görüldüğü üzere örneklemin büyük bir kesimi tarafından benimsenmiştir. Benzer araştırmalarda da oruç ibadetinin büyük bir çoğunlukla yerine getirildiği tespit edilmiştir.¹⁷⁹

Ramazan ayında zekat, sadaka gibi ibadetlerin dışında iftar yemekleri de sosyal yardım açısından önem taşımaktadır. Ramazan ayı süresince en az birkaç akşam iftara misafir çağırılması gerekli görülmekte, bu yolla evin bereketinin artıracığına inanılmaktadır. Yenilen yemeklerin özellikle de iftar yemeklerinin ölümlere de ulaştığına inanılmakta ve yemekten sonra "geçmişlerinizin canına değsin" denilmek suretiyle ölümlere rahmet okunmaktadır.

Kadınlar, ramazan süresince adet olduklarında oruç tutmamakta, fakat aile fertlerinin hatta yaşı küçük erkek çocuklarının yanında bile karınlarını doyurmamaktadırlar.

¹⁷⁹ Akif Hayta, "İbadetler ve Ruh Sağlığı", Gençlik, Din ve Değerler Psikolojisi, (Editör, Hayati Hökelekli), Ankara Okulu Yay., Ankara 2002, s.130.

Tablo 32: Oruç İbadeti

Oruç İbadeti	Ramazan Orucu		Mübarek Günler	
	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde
Devamlı	401	96,6	79	19,1
Ara sıra	14	3,4	336	80,9
Toplam	415	100,0	415	100,0

Araştırmamıza katılan kadınların % 96.6'sı ramazan orucunu devamlı olarak, % 3.4'ü zaman zaman oruç tuttuğunu belirtmiştir. Oruç tutmadığını söyleyen kimse olmamıştır. Örneklemimizin hemen hemen tamamı farz olan Ramazan orucunu tutmaktadır. Yukarıda anlattığımız şekilde mübarek günlerde oruç tutma oranı sürekli yerine getirenlerde % 19.1, ara sıra tutanlarda % 80.9'dur.

Tablo 33: Oruç Tutma İle Yaş Grupları Arasındaki İlişki

Ramazan Orucu		Yaş						Toplam
		18-25 Yaş	26-30 Yaş	31-40 Yaş	41-50 Yaş	51-60 Yaş	61 ve Yukarı Yaş	
Devamlı	Sayı	87	46	71	76	59	62	401
	%	95,6	93,9	98,6	96,2	96,7	98,4	96,6
Ara sıra	Sayı	4	3	1	3	2	1	14
	%	4,4	6,1	1,4	3,8	3,3	1,6	3,4
Toplam	Sayı	91	49	72	79	61	63	415
	%	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

$$X^2=2.959 \quad SD.5 \quad P<0.05 (,036)$$

Yaş grupları ile oruç tutma davranışı arasındaki ilişkinin ele alındığı tablo 33'te bu konuda değişik yaş kategorilerine göre farklılaşan tutumlar görülmektedir. Bu verilere göre ramazan orucunu devamlı tuttuğunu belirtenlerdeki en yüksek oranın 31-40 yaş aralığında (% 98.6) yoğunlaştığı anlaşılmaktadır. Buradan da oruç ibadetine her yaş grubundan değişik oranlarda rağbet olduğunu çıkarabiliriz.

Tablo 34: Oruç Tutma İle Medeni Durumu Arasındaki İlişki

Ramazan Orucu		Medeni Durum			
		Evli	Dul	Bekar	Toplam
Devamlı	Sayı	301	44	56	401
	%	97,4	95,7	93,3	96,6
Ara Sıra	Sayı	8	2	4	14
	%	2,6	4,3	6,7	3,4
Toplam	Sayı	309	46	60	415
	%	100,0	100,0	100,0	100,0

$$X^2=2.714 \quad SD.2 \quad P<0.05 (,025)$$

Medeni durum da, oruç ibadetine bağlılığı etkileyen önemli bir faktördür. Deneklerimizin bekar, evli ya da dul olmalarının oruç ibadetine olan bağlılığı etkileyebileceğini düşünmekteyiz. Bekarların % 93.3'ü, dul kadınların % 95.7'si Ramazan orucunu tuttuğunu belirtmiştir. Buradan da, bekarlara oranla evli ve dul olanların oruç ibadetine daha bağlı olduklarını söylememiz mümkündür.

Genç kızlar ramazan ayı boyunca ev işlerinde annelerine yardım etmekte, aynı zamanda oruçlarını tutup anneleriyle birlikte ibadetlere özellikle de teravih namazına ve Kur'an okuma toplantılarına iştirak etmektedirler. Ramazan ayının kadınların cami ve cemaat ibadetlerine katılımını artırdığı gözlenmiştir. Kadınlar ramazan ayı dışında cami ibadetlerine katılmamakta, ramazan ayı süresince de camiye ancak, erkeklerden ayrı bir yerde ve örtülü olarak girmektedirler. Farz bir namaz olmayışına ve yılda bir ay kılınmasına karşın teravih namazına duyulan yoğun ilgi, ramazan ayında toplumsal dindarlığın artışında etkili olmaktadır. Kadınların teravih namazına katılım düzeyi oldukça yüksektir.

Bu konuda yaptığımız mülakatlar sonucunda, Ramazan orucunun tamamını tuttuğunu belirtenler, bu ibadetin Allah'ın emri olduğunu söylemektedirler. Ramazan orucunun yanı sıra, nafile oruç da tuttuğunu belirtenler, nafile oruç vasıtasıyla Allah'ın rızasına kavuşacaklarını düşündüklerini belirtmektedirler. Yörelere nafile oruçlar en

çok mübarek gün ve gecelerde tutulmaktadır. Bunun yanı sıra üç aylarda da nafile oruçlar tutulmakta, yine Şevval ayında da altı gün oruç tutulmaktadır. Aşure gününde de nafile oruç tutulduğu gibi, bazı kişiler bunların dışında pazartesi ve perşembe günleri çok sevap olduğundan, nafile oruçlar tuttuklarını belirtmişlerdir. Hiç oruç tutmayanlar arasında, bazıları hastalıktan dolayı oruç tutamadıklarını belirtmişlerdir. Düzenli şekilde oruç tutmayanların büyük çoğunluğu, bu ibadetin yerine getirilmesi gerektiğini ancak, zahmetli ve dayanılması zor bir ibadet olduğundan, bu ibadeti düzenli bir şekilde yerine getiremediklerini belirtmişlerdir.

3.2.3. Zekat Verme Durumu

Zekat, mali bir ibadettir. Kur'an-ı Kerim'de otuzdan fazla yerde geçmektedir.¹⁸⁰ Zekatın kelime anlamı “ artma, çoğalma, arıtma ve bereketlendir.” “Doğru söylemek, sözünü tutmak”, anlamına gelen sızk kökünden alınmış olan ve Kur'an ve Sünnet'te zekat anlamında da kullanılmış olan sadaka kelimesi, daha sonraki devirlerde gönüllü mali ödemeler için kullanılmaya başlanmıştır. Fıkıh terminolojisinde ise zekat, Allah'ın belirli yerlere sarf edilmek üzere dince zengin sayılan kişilerin mallarından belirli bir payın alınması işlemini ifade eder”¹⁸¹. Mali bir ibadet olan zekatla ilgili tutumları tespit etmek için sorduğumuz soruya verilen cevaplar Tablo 35'te görülmektedir.

Tablo 35: Zekat İbadeti

Zekat İbadeti	Sayı	Yüzde
Her Yıl Veririm	261	62,9
Bazı Yıllar Veririm	52	12,5
Zengin Olsaydım Verirdim	10288	24,6
Toplam	415	100,0

¹⁸⁰ Bu ayetlerden bazıları şunlardır: Kur'an-ı Kerim, Bakara Suresi, Ayet 43, 83, 110, 177, 277; Al-i İmran Suresi Ayet 180; Nisa suresi Ayet 77, 162; Maide Suresi, Ayet 55; A'raf Suresi, Ayet 156; Tevbe Suresi, Ayet 5, 11, 18, 34, 71.

¹⁸¹ Komisyon, İlmihal (İman ve İbadetler), C.I, s.423.

Kadınların % 62.9'u zekatı her yıl verirken, % 12.5'i bazı yıllar verir, % 21.2'si zengin olma durumunda vereceğini, % 3.4'ü hiç vermediğini ifade etmiştir. Ancak kadınlar arasındaki yaygın kanaate göre, eğer bir kimse nisap miktarı malı olduğu halde o malın zekatını vermezse ya da eksik verirse Allah (c.c) o malı onun elinden alır, ya da o kişiye bu yaptığından dolayı bir musibet verir. Bundan dolayı, deneklerimizin çoğunluğu zengin malında fakir ve düşkünlerin de hakkı olduğunu söylemekte ve zekatlarını verdiklerini belirtmektedirler. Ayrıca mal veya paranın ne kadarının zekat olarak verileceğinin de kadınlar tarafından bilinmediği, gözlemlediğimiz olaylardandır.

Tablo 36: Zekat İbadeti İle Ailenin Sosyo Ekonomik Durumu Arasındaki İlişki

Zekat		Ailenin Sosyo Ekonomik Durum			
		Üst	Orta	Alt	Toplam
Her Yıl Veririm	Sayı	40	202	19	261
	%	72,7	62,5	51,4	62,9
Bazı Yıllar Veririm	Sayı	11	37	4	52
	%	20,0	11,5	10,8	12,5
Zengin Olsaydım Verirdim	Sayı	4	84	14	102
	%	7,3	26,0	37,8	24,6
Toplam	Sayı	55	323	37	415
	%	100,0	100,0	100,0	100,0

$$X^2=18.906 \quad SD.6 \quad P<0.05 (,004)$$

Örnekleminizin zekat verme ile ilgili tutum ve davranışları tablo 36'da görülmektedir. Ekonomik temele dayanan zekat ibadetinin gelir düzeyi ile olan ilişkisine baktığımızda genel olarak bu sorumluluğun da gelir seviyesine uygun olarak yerine getirilme eğilimi taşıdığı anlaşılmaktadır. Her yıl zekatını verenlerin % 72.7'si üst ve % 62.5'i ile orta gelir kategorilerinde yer almaktadır.

Bazı yıllarda zekat verenler daha çok üst tabakada yoğunlaşmaktadır. Bu durum örnekleminizin az sayılamayacak bir oranının bu ibadet görevini yerine getirme isteğinde olduğunu göstermektedir. Nitekim, maddi durumu uygun olduğunda zekat

vermek istediklerini belirtenlerin % 37.8 ile en çok alt gelir grubunda yoğunlaşması ve onu sırasıyla % 26 ile orta ve % 7.3 ile üst gelir gruplarının takip etmesi, gelir grupları ile bu davranış arasındaki anlamlı ilişkiyi tamamlayan bir eğilime işaret etmektedir.

3.2.4. Kurban Kesme

Yaklaşmak anlamına gelen kurban, dinimizce ibadet maksadıyla belirli bir vakitte belirli şartları taşıyan hayvanı usulünce boğazlamak ya da bu şekilde boğazlanan hayvan demektir. Gerek fert, gerekse toplum açısından çeşitli yararlar taşıyan, mali bir ibadet olan kurbanın dini hükmü vaciptir.¹⁸² Diğer ibadetlerde de olduğu gibi, ferdi olmasının yanında, sosyal ve ahlaki yönleri de olan kurban, hicretin ikinci yılında emredilmiştir. Kurban, toplumda sosyal adaletin gerçekleşmesine, yardımlaşma ve dayanışma ruhunun diri tutulmasına, bireyin kendini toplumun bir üyesi olarak hissetmesine ve bayram sebebiyle kardeşlik duygularının yükselmesine katkıda bulunur.

Kurban kesme ile ilgili tutumları sorulan kişilerin verdikleri cevaplar tablo 37’ de görülmektedir.

Tablo 37: Kurban İbadeti

Kurban İbadeti	Sayı	Yüzde
Her Yıl Kesirim	333	80,3
Maddi Durumum Olduğunda Kesirim	82	19,7
Toplam	415	100,0

Örneklemimizin kurban kesme ile ilgili tutumları tabloda görülmektedir. Araştırmamıza katılanların % 80.2’si her yıl kurban kestiğini, % 16.6’sı de maddi durumu uygun olduğunda kestiğini belirtmektedirler. Kurban kesmenin gerekliliğine inanmayanların oranı ise % 3.1’dir. Evine yıl boyunca et girmeyen veya çok az et alıp yiyebilen muhtaç insanların et ihtiyaçlarının kurban kesenler tarafından karşılanması da,

¹⁸² Kuranı Kerim, Kevser Suresi, Ayet 2.

toplumun gelir seviyesi düşük kesimindeki insanlar açısından ekonomik bir fonksiyon ifa etmektedir.

Buradan da kadınların kurbanı büyük ölçüde bir ibadet olarak kabul ettiklerini, ancak Allah tarafından ibadetin gücü yeten bireylerce yerine getirilmesinin emredildiğini düşündüklerini görmekteyiz. Konuyu pratik açıdan değerlendirdiğimizde kurban, senede bir defa uygulandığından dolayı, bu ibadete ilgi oldukça büyüktür. Mali bir ibadet olması açısından durumu müsait olan aileler, bu ibadeti her yıl düzenli olarak yerine getirmektedirler. Durumları müsait olmadıklarında ise kurban kesemediklerini belirtmektedirler.

Tablo 38: Kurban İbadeti İle Ailenin Sosyo Ekonomik Durumu Arasındaki İlişki

Kurban İbadeti		Ailenin Sosyo Ekonomik Durum			
		Üst	Orta	Alt	Toplam
Her Yıl Kesirim	Sayı	51	256	26	333
	%	92,7	79,3	70,3	80,3
Maddi Durumum Olduğunda Kesirim	Sayı	4	67	11	82
	%	7,2	20,7	41,9	19,7
Toplam	Sayı	55	323	37	415
	%	100,0	100,0	100,0	100,0

$$X^2=9.825 \quad SD.4 \quad P<0.05 (,043)$$

Kurban kesme ile sosyo-ekonomik düzey arasındaki ilişkiye baktığımızda, her yıl kurban kesenlerin % 92.7'si üst tabakada, % 79.3'ü orta, % 70.3'ü alt tabakada olarak şekillenmiştir. 'Maddi durumum uygun olduğunda kesirim' diyenlerin genel olarak alt ve orta tabakada yoğunlaştığı görülmektedir. Kurban kesme ibadeti açısından sosyo-ekonomik düzeye göre farklılaşan tutumlar görülmektedir. Kurban kesmenin gelir durumuna göre gösterdiği dağılımdan da anlaşılacağı üzere her gelir diliminde kurban kesmeye ilgi büyüktür.

Kasabalardaki kadınlara oranla erkeklerin daha fazla kurban kestiğini yaptığımız mülakatlar sonucunda tespit ettik. Çünkü kadınların çoğu çalışmamaktadır.

Ancak, ekonomik durumu müsait olan kadınlar, bu ibadeti yerine getirdiklerini belirtmektedirler. Kurban, sadece dinî bir gereğin icrası amacıyla değil, en azından birkaç aylık et ihtiyacını karşılama, toplum gözünde prestij kaybetmeme ve bunların yanında da dolaylı olarak yardımlaşma gayeleriyle kesilmektedir.

Kadınlar kurban kesmeyi bireysel bir ibadet olarak görmemekte, ailenin kurban kesmesi durumunda kendilerinin de kurban kesmiş olacağı kanaatini taşımaktadırlar. Kadınlarda biz duygusunun ben duygusundan daha güçlü olduğu ve aile düzeyinde yapılan dinî pratikleri diğer her türlü ailevî etkinlik gibi kendilerine mal ettikleri anlaşılmaktadır. Bu durumda evin geçiminin erkek tarafından sağlanması belirgin bir rol oynamaktadır.

3.2.5. Hac İbadeti

Hac, Allah'a ibadet kastıyla belirli zamanda ihramlı olarak Arafat denilen kutsal mekanda vakfe yapmak, sonra Mekke'de bulunan Beytullah'ı usulüne uygun olarak ziyaret ve tavaf etmektir. İslam'a göre, haccın şartlarını üzerinde taşıyan her müslümanın, hayatında bir kez ibadet gayesiyle ziyaret etmesi farz kılınmıştır.¹⁸³ Hac, diğer ibadetlerden farklı olarak hem beden hem de malla yapılan bir ibadettir. Hac ibadetine gösterilen bu ilgi, geçmişten günümüze devam etmektedir. Hac ibadeti, yerine getirmesi gereken kimselerin bedenlen sağlıklı, mal itibarıyla de zengin olmalarını gerektirdiğinden, genellikle ileri yaşlarda yerine getirilebilen bir ibadettir. Kadınlar arasında da durum bu şekildedir. Kişilerin maddi imkanları olsa bile, genellikle bu ibadet ileri yaşlara bırakılmaktadır.

¹⁸³ Kur'anı Kerim, Al-i İmran suresi, Ayet 97.

Tablo 39: Yaş Gruplarına Göre Hacca Gidenlerin Sayısı

	Hacca gidenler		
Yaş grubu	Toplam	Erkek	Kadın
Toplam	114 312	55 882	58 430
-20	231	66	165
21-25	612	193	419
26-30	2 016	889	1 127
31-35	4 198	1 933	2 265
36-40	6 266	3 162	3 104
41-45	10 087	4 478	5 609
46-50	14 694	6 869	7 825
51-55	22 060	10 688	11 372
56-60	20 896	10 352	10 544
61-64	12 623	6 457	6 166
65+	20 629	10 795	9 834

Diyanet İşleri Başkanlığı, 2008.

2008 Yılında Türkiye’de hacca giden kadın sayısının yaklaşık yarısı 51-61 yaş arasında bulunmaktadır. Buna mukabil en az katılım ise 20 yaş altı ve 25 yaş arasındır. Bu durum kadınlar arasında ileri yaşlarda hacca gitme fikrinin her kadar da yaygın olduğu görüşünü desteklemektedir. Bunun sebebi ise “Hac tutma” düşüncesidir. Bu ise kişinin, hacca gidinceye kadar yapılan özellikle günah olan davranışlarda daha rahat davranmak istemesinden dolayıdır.

Hacca gidince insanın günahlarının kesin olarak bağışlanacağına inanıldığı için hac dönüşünde dini sınırlara daha da riayet edilmeye çalışılır. Hacca gidip gelenler için özel bir anlam ifade etmekte, yakın çevrelerinde bu insanlar isimlerinin önüne koyulan ‘hacı’ unvanı ile anılmaktadırlar. Hacca giden kimselerin yalan söylememesi, yemin etmemesi, ağır başlı olmaları beklenir. Aksi takdirde, bu kişilere karşı bir güvensizlik duyulur. Son yıllarda özel seyahat şirketlerinin de hac seyahatlerine gitmesine izin verilmesiyle birlikte hacca gitme eğilimi daha da artmıştır. Kutsal topraklara giden kimseler hac farızasını yerine getirmenin yanı sıra, yaptıkları alışverişlerle de yakınlarına hediyeler getirmektedirler. Hac dönüşü getirilen ve ziyaretçilere ikram

edilen hurma ve zemzem suyunun kutsal ve şifalı olduğuna inanılmaktadır. Ayrıca bazı kadınların hac dönüşü getirdikleri zemzemin bir kısmını öldüklerinde cenazelerinin yıkanmasında kullanılmak üzere ayırdıkları gözlenmiştir.

Örneklemimizin Hac ile ilgili durumu tablo 40'ta görülmektedir. Buna göre bir defa hacca gidenler örneklemimizin % 8.7'ini oluşturmaktadır. Ancak maddi durumu elverdiğinde gitmek isteyenler ise % 91.3 oranındadır. Hacca gitme isteğinin, ekonomik düzeylerinin orta ve altındaki gruplar arasında daha yaygın olduğu, kadınların ekonomik yönden hacın mali şartlarına sahip olmamalarına rağmen, eşleri tarafından adeta bir ödül olarak götürüldükleri tespit edilmiştir.

Tablo 40: Hac İbadeti İle Ailenin Sosyo-Ekonomik Durum Arasındaki İlişki

Hacca gitme		Ailenin Sosyo Ekon.Durum			
		Üst	Orta	Alt	Toplam
Bir Defa Hacca Gittim	Sayı	11	23	2	36
	%	20,0	7,1	5,4	8,7
İmkanım Olursa Gideceğim	Sayı	44	300	35	379
	%	80,0	92,9	94,6	91,3
Toplam	Sayı	55	323	37	415
	%	100,0	100,0	100,0	100,0

$$X^2=10.388 \quad SD.2 \quad P<0.05 (,006)$$

Bir kez hacca gittiğini belirtenlerin en yoğun bulunduğu sosyo-ekonomik kategori % 20 ile üst düzeyde ortaya çıkmıştır. Alt düzeylere doğru inildikçe bu oranın düşmesi de söz konusu olmaktadır. Nitekim, orta sosyo-ekonomik düzeyde (% 7.1) daha sonra da ve alt (% 5.4) gruplarda kendini gösterdiği anlaşılmaktadır. Hac ibadetinin ekonomik açıdan belli bir yeterliliği gerektirmesi ile ilgili sayılabilecek bu verilerin, diğer bir anlamı da sosyo-ekonomik düzey artışı ile ibadetleri yerine getirme eğiliminde bir artış ifade etmekte oluşudur. Mülakatlarımız esnasında hacca gitmek

istemediklerini belirtenler olmuştur. Bunun nedeninin ise, hacca gitmek yerine fakir insanlara yardım etmenin daha önemli olduğuna inanmaları olarak açıklamaktadırlar. Bir insanın yanı başında asli ihtiyaçlarını bile karşılayamayan insanlar dururken, ekonomik açıdan iyi durumda olan kişilerin hacca gitmelerinin doğru olmadığını belirtmektedirler.

Hacca gitmiş olanlar bu şekilde Allah'ın emrettiği bir ibadeti yerine getirdikleri için mutlu olduklarını, insanın ömründe bir defa mutlaka bu ibadeti yerine getirmesi gerektiğini, kendilerinin yaşadıkları bu manevî duygunun her şeyin üstünde olduğunu, bir defa hacca giden kimsenin ömrü boyunca mutlaka tekrar gitmek isteyeceğini belirtmektedirler. Hacca gitmediklerini, ancak mutlaka gitmek istediklerini belirten kişiler ise, Hz. Peygamber'in her karışında izinin bulunduğu, bütün dünya Müslümanlarının kendisine yönelerek namaz kıldığı "Beytullah", yani "Kabe"nin orada olması nedeniyle hacca gitmek istediklerini belirtmişlerdir. Ancak, bu kişiler hacca öncelikle Allah'ın emri olduğu için gitmek istediklerini de eklemektedirler.

Tablo 41: Hac İbadeti İle Eğitim Düzeyi Arasındaki İlişki

		Öğrenim Durumu				
Hac İbadeti		Okur Yazar Değil	İlkokul Mezunu	Ortaokul Mezunu	Üniversit e Mezunu	
Bir Defa Hacca Gittim	Sayı	15	16	3	5	36
	%	14,9	14,8	6,9	7,1	8,7
İmkanım Olursa Gideceğim	Sayı	86	216	45	29	379
	%	85,1	85,2	93,1	92,9	91,3
Toplam	Sayı	101	232	48	34	415
	%	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

$$X^2=7.100 \quad SD.5 \quad P<0.05 (,021)$$

Tablo 41, eğitim düzeyi ile hacca gitme arasında anlamlı bir ilişkiye işaret etmektedir. Hacca gitme isteğinin öğrenim düzeyi düşük olanlarda daha az olduğu ve eğitim düzeyi yükseldikçe bu eğilimin artma yönünde olduğu görülmektedir. İleride

imkan bulursa gideceğini belirtenlerin daha çok lise ve üniversite mezunları arasında yaygın olduğu anlaşılmaktadır. Hac ibadeti hakkındaki bu verilerin, diğer bir anlamı da bazı yaklaşımlarda olduğu gibi hacca gitme isteğinin ilkökul ve altında bir eğitim düzeyine sahip olanlardan meydana geldiği beklentisine aykırı bir gelişmeyi ifade etmekte oluşudur.

3.2.6. Dua İbadeti

Dinî tecrübenin sübjektif yönü olarak kabul edilebilecek olan dua etme, bilindiği gibi kişileri psikolojik yapısıyla yakından ilgili bir olgudur. Camide veya çeşitli dinî törenler esnasında toplu halde yapılan duaların yanı sıra kişisel dualarında dinî pratik açısından bir dindarlık göstergesi olarak ele alınabileceğini düşünüyoruz. Toplumumuzda özellikle geleneksel kesimlerde namazın dışında gündelik hayatın çeşitli süreç ve aşamalarında dua etmenin çok yaygın bir uygulama alanı olduğu bilinmektedir. Ancak bu olgunun sadece geleneksel kesimlere münhasır kalmadığını ve çeşitli şekil, sıklık ve durumlar altında toplumun bütün kesimlerinde dinî tecrübenin bir tezahürü olarak sürdüğünü söylemek mümkündür.

Örneklem grubumuza dua etmeyi sorduğumuzda aşağıdaki tablo ortaya çıkmıştır.

Tablo 42: Dua Etme Durumu

Dua Etme Durumu	Sayı	Yüzde
Düzenli Ederim	116	28,0
Bazen	299	72,0
Toplam	415	100,0

Örneklemin dua ile ilgili davranışları incelendiğinde (Tablo 42) % 72 'sinin bazen dua ettiğini, % 28' inin düzenli olarak dua ettiğini öğreniyoruz. Dua etme ile yaş grupları arasındaki ilişki incelendiğinde, ileri yaşlara doğru düzenli olarak dua etme eğiliminin arttığı gözlenmiştir.

Tablo 43: Dua Etme İle Yaş Grubu Arasındaki İlişki

Dua Etme		Yaş						Toplam
		18-25 Yaş	26-30 Yaş	31-40 Yaş	41-50 Yaş	51-60 Yaş	61 ve Yukarı Yaş	
Düzenli	Sayı	13	15	17	25	19	27	116
	%	14,3	30,6	23,6	31,6	31,1	42,9	28,0
Bazen	Sayı	78	34	55	54	42	36	299
	%	85,7	69,4	76,4	68,4	68,9	57,1	72,0
Toplam	Sayı	91	49	72	79	61	63	415
	%	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

$$X^2=17.080 \quad SD.5 \quad P<0.05 (,004)$$

18-25 yaş gruplarında düzenli olarak dua etme oranı % 14.3 iken 31-40 yaşlarında % 23.6 ve 61' in üstünde % 42.9 'a çıkmaktadır. Bazen dua ettiğini belirtenlerde ise bunun tersine bir eğilim, yani yaş grupları küçüldükçe artan bir tutum çizgisi bulunmaktadır.

Örneklemimizde 18-25 yaş grubu % 85.7 ile bazen dua ettiklerini belirtenlerin en yaygın olduğu kesimi oluşturmuştur. İkinci yaygın grubun 31-40 yaş grubu olduğunu görürüz. (% 76.4) Genç kategorilerde bazen dua etme tutumun sıklığının düşük olduğunu söylemek hatalı bir yaklaşım olacaktır. Örneklemimizin dua etme ile yaş değişkeni arasındaki bu görüntüsü, yaşa bağlı olarak dinî pratiklerde bir artışın meydana gelmesi ile ilgili genel varsayımlara uygun düşmektedir.

3.3. Dini Yaşayışın Bilgi Boyutu

3.3.1. Dinî Bilgi Düzeyi

Dinî bilgi seviyesi, kişilerin aldığı eğitimin niteliği ve düzeyi ile yakından alakalıdır. Biz de bu açıdan araştırmamız bünyesindeki kadınlara, dinî bilgi düzeyleri hakkında düşüncelerini öğrenmek üzere “ Yeterli derecede dinî bilgiye sahip olduğunuz kanaatinde misiniz?” sorusunu yönelttik ve dinî bilgilerini yeterli bulup bulmadıklarını tespit etmeyi amaçladık. Konu ile ilgili sonuçları tablo 44’te görmemiz mümkündür.

Tablo 44: Dini Bilgi Düzeyi

Dini Bilgi Düzeyi	Sayı	Yüzde
Çok İyi	83	20,0
İyi	180	43,4
Orta	152	36,6
Toplam	415	100,0

Tablodan anlaşıldığı üzere örneklemimizin % 20'si ibadetlerini sağlıklı olarak yerine getirebilmek için gerekli olan dinî bilgi düzeyinin çok iyi olduğunu belirtmekte, % 43.4'ü iyi olduğunu, % 36.6'sı orta derecede bir bilgi düzeyine sahip olduğunu belirtmektedir. Araştırmamıza katılanların dinî bilgi kaynakları arasında % 53.5 ile en fazla olarak din görevlilerinde yoğunlaşması, bir anlamda hem dinî bilgi düzeyini iyi görme tutumunun yüksekliği, hem de bu bilginin içeriği hakkında bir fikir vermektedir.

Tablo 45: Dini Bilgi Düzeyi İle Yaş Grubu Arasındaki İlişki

		Yaş						Toplam
Dini Bilgi Düzeyi		18-25 Yaş	26-30 Yaş	31-40 Yaş	41-50 Yaş	51-60 Yaş	61 Ve Yukarı Yaş	
Çok İyi	Sayı	18	6	16	24	7	12	83
	%	19,8	12,2	22,2	30,4	12,5	19,0	20,0
İyi	Sayı	42	26	34	28	29	21	180
	%	46,2	53,1	47,2	35,4	47,5	33,4	43,4
Orta	Sayı	31	17	22	27	25	30	152
	%	34,0	34,7	30,6	34,2	40,0	47,6	36,6
Toplam	Sayı	91	49	72	79	61	63	415
	%	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

$$X^2=32,616 \quad SD.20 \quad P<0.05 (,037)$$

Örneklemin dini bilgi düzeyinin yaş grupları ile olan ilişkisini değerlendirdiğimizde çok iyi bilgi düzeyi kategorisinde 41-50 ve 31- 40 yaş grupları diğer yaş gruplarına göre belirginlik arz etmektedir. Dinî bilgi düzeyi iyi olanlarda ise

genel olarak ileri yaşlarda bir düşme göze çarparken orta ve genç kuşakta daha yüksek ve dengeli bir dağılım ortaya çıktığı anlaşılmaktadır. Orta düzeyde bilgi düzeyine sahip olanlar daha çok ileri yaşlarda yaygınlık gösterirken görülmektedir. Kırsalda yaşayan kadınların dinî bilginin yeterliliğinden dinî gereklerin yeterince icra edilişi, dinî bilginin yetersizliğinden de dinî gereklerin yeterince yerine getirilemeyişi anlamında kullandıkları gözlenmiştir.

3.3.2. Dini Bilginin Kaynakları

Araştırmamıza katılanların dinî bilgilerini nereden öğrendiklerini de araştırdık. Değişim sürecinde kadınların dini bilgi edinme kaynaklarındaki farklılaşmaların saptanması, değişimi anlamamız açısından önemlidir. Örneklemimizin dini bilgi edinme kaynakları ile ilgili tutumları aşağıda görülmektedir.

Tablo 46: Dini Bilgi Kaynakları

Bilginin Kaynağı	Sayı	Yüzde
Ailemden	116	28,0
Kendi Kendime	42	10,0
Din Görevlisinden	222	53,5
Okuldan	33	8,0
Cevapsız	2	,5
Toplam	415	100,0

Görüldüğü gibi ilk sırayı din görevlisi almaktadır. Din görevlileri aracılığıyla elde edilen dinî bilgi, tahmin edilebileceği gibi çoğunlukla yaz tatillerinde açılan Kur'an kursları yoluyla sağlanmaktadır. Kısa dönemli Kur'an kurslarında ise temel amaç ya da ağırlıklı olarak güdülen hedefin, kısmen inanç ve ibadetlerle ilgili bilgileri vermekle birlikte daha çok Kur'an'ı yüzünden okumayı öğretmekle sınırlı kaldığı aşıkardır. Ancak düzenli eğitim kurumu olarak Kur'an kurslarının, araştırma bölgemizde dinî bilgi kaynakları arasındaki önemini korumaya devam ettiği gözlenmiştir. Özellikle kız

çocuklarını okutmama eğilimindeki ailelerin büyük çoğunluğu, çocukları ilkokulu bitirdikten sonra Kur'an kurslarına göndermektedirler.

TÜİK sonuçlarına göre, Türkiye'deki bireylerin % 58'i dini bilgilerini aile ya da akraba çevresinden, % 15.7'si din görevlilerinden % 10.3'ü okuldan, % 6.6'sı dini kitaplardan, % 6.4'ü Kur'an Kursundan öğrendiğini belirtmiştir.¹⁸⁴

Geleneksel değerlerin hakim olduğu Konya kasabalarındaki kadınlar, İslam dininin gereklerini küçük yaşlardan itibaren annelerinden ve büyüklerinden öğrenerek sosyalleşmektedirler. Bu anlamda bir toplumsal kontrol aracı olarak din, kadınlar üzerindeki denetim gücünü erken yaşlardan itibaren hissettirmektedir. Kadınların cami ve Kur'an kursundan aldıkları din eğitimi hakkında iyi anılarının olduğu, Kur'an'ı geç yaşta da olsa köylerine tayin edilen kadın din görevlisi sayesinde öğrendiklerinden bahsettikleri gözlenmiştir.

Örneğimizizin dinî bilgi kaynakları sıralamasında ikinci sırayı ise ailesinden öğrendiklerini belirtenler (% 28) yer almaktadır.

Kadınların dinî bilgi kaynağı olarak genelde ilk tercihlerinde din görevlisi, ikinci tercihlerinde ailesi, üçüncü tercihlerinde de kendi kendine öğrenme çabalarını gösterdikleri görülmüştür. Erken yaşlarda dinî eğitim alamamış kişilerin daha sonraki yaşlarda bu eksikliği kendi çabalarıyla telafi etme yoluna gidermeye çalıştıkları gözlemlenmiştir.

3.3.3. Dini Konuda Danışma Çevresi ve Evde Bulunan Dini Kitaplar

Örneğimizizin dinî bilgi kaynaklarının yanı sıra karşılaştıkları dinî problemleri hangi referanslara baş vurarak çözümledikleri konusu da, bir değişim göstergesi olarak ele alınmıştır. Nitekim deneklerimize "Dinî herhangi bir probleminiz olduğunda öncelikle kimlere müracaat edersiniz?" diye sorduğumuzda araştırmamıza katılanların % 43.4'ü din görevlilerine başvurduğunu, % 24.3'ü ailesine, % 17.8'i dini

¹⁸⁴ Aile Yapısı Araştırması, T.C. Başbakanlık Türkiye İstatistik Kurumu Matbaası, Ankara 2006, s.22.

kitaplara başvurduğunu, % 9.9’u bu konuda bilgi sahibi olduğuna inandığı tanıdıklarına başvurduklarını ifade etmişlerdir. Tablo 47’de dinî konularda en yaygın danışma çevresini (% 43.4) oluşturan din görevlilerinin, geniş anlamda geleneksel toplumdaki fonksiyonlarını kaybetmiş olmakla birlikte, dinî alanda bir referans olarak belli ölçülerde itibar gördüğü anlaşılmaktadır. Diğer yandan bu olgu, Konya’daki resmi dinî organizasyonun, geniş kitlelere ulaşmadaki niceliksel zenginliğini de göstermektedir.

Tablo 47: Dini Konuda Çevreye Danışma Durumu

Dini Konularda Danışma Çevresi	Sayı	Yüzde
Aile	101	24,3
Din Görevlileri	180	43,4
Din K. Öğretmeni	16	3,9
Çevrede Dindar Tanınan Kimseye	41	9,9
Dini Kitaplara	74	17,8
Cevapsız	3	,7
Toplam	415	100,0

Diğer önemli bir nokta da, kişilerin dinî bilgilerini elde ettikleri kaynaklarıdır. Bundan dolayı da kişilerin evlerinde bulundurdıkları dinî kitapların türü de, konunun aydınlanması açısından önemlidir. Çünkü dinî kitaplar kişilerin aldığı dinî eğitimin yanı sıra, dinî bilgi elde edilebilen, karşılaşılan problemlerde kendilerinden istifade edilen ikinci önemli başvuru kaynağıdır.

Biz de, deneklerimizin evlerinde bulundurdıkları dinî kitapların dinî bilgi açısından önemli olduğunu düşünerek, deneklerimize “Evinizde hangi dinî kitaplar bulunur?” sorusunu yönelttik. Deneklerimizden, evlerinde Kur’an-ı Kerim, Tefsir, Hadis kitapları, İslâm İlmihali, namaz hocaları ve dua kitaplarından hangileri olduğunu belirtmelerini istedik

Bulgulara göre örneklemimizin evlerinde en çok bulunan kitaplar, Kur'an ve meali (% 96.9) ile namaz hocası ve dua kitapları (% 89.4) olmuştur. Örneklem kitlemizin beslenmiş olduğu diğer dinî kaynaklar da Kur'an-ı Kerim dışındaki popüler dinî kitaplardır. Ayrıca hadis (% 72.5), İslam tarihi ile ilgili kitaplar, (% 67.7) İslam ilmi (% 66.5) ve tefsir (% 56.6) kitaplarına sahip bulunduğu görülmüştür. Bu kitapların hiçbirine sahip olmadığını bildirenlerin oranı ise % 3.4'tür.

Tablo 48: Evde Bulunan Dini kitaplar

Evde Bulunan Dini Kitap		Sayı	Yüzde
Kuran	Var	402	96,9
	Yok	13	3,1
	Toplam	415	100
Hadis	Var	301	72,5
	Yok	114	27,5
	Toplam	415	100
Tefsir	Var	235	56,6
	Yok	180	43,4
	Toplam	415	100
Fıkıh	Var	276	66,5
	Yok	139	33,5
	Toplam	415	100
Siyer	Var	281	67,7
	Yok	134	32,3
	Toplam	415	100
Namaz Hocası,Dua Kitapları	Var	371	89,4
	Yok	44	10,6
	Toplam	415	100
Hiçbiri Yok	Var	401	96,6
	Yok	14	3,4
	Toplam	415	100

Kur'an-ı Kerim'in yanı sıra namaz hocaları ve dua kitapları, hemen hemen her evde mevcut iken, tefsir, hadis vb. kitaplar ise dinî kültür düzeyi daha yüksek olan bir kısım ailelerde mevcuttur. Elde edilen bu verilere ek olarak kişisel mülakatlarımızda deneklerin genel olarak, gerek gündelik hayat içerisinde gerekse toplumsal hayatta

pratik ilgi ve ihtiyaçlarına cevap vermeye yönelik dinî kitapları edinme eğiliminde olduğu gözlenmiştir. Yine bu görüşmelerimizde örneklemin, Kur'an'ın okunup anlaşılması ve dolayısıyla evlerde mealli Kur'an bulundurma yönünde, geleneksel yaklaşımdan farklılaşmayı ifade eden güçlü bir eğilime sahip oldukları görülmüştür.

Bunlara ek olarak yörelerdeki gözlemlerimiz ve yine yaptığımız mülakat çalışmaları sonucunda da gördük ki, yöre halkı arasında büyük ölçüde geleneksellik hakim olup, yöre kadınları arasında namaz hocaları, dua kitapları ve dinî hikaye ve romanların yanı sıra, menkıbe tarzında yazılmış dinî kitaplar oldukça fazla okunmaktadır. Özellikle Yasin ve mevlit toplantılarında bu tür kitaplardan faydalanılmakta ve dinî hikayelere de yer verilmektedir. Bu da dinî bilgi düzeyi, dinî bilgilerin elde edildiği kaynakların özellikleri ve halk tarafından problemlerin çözümünde kullanılma derecelerinin dinî eğitim konusunda ne kadar önemli bir yer arz ettiğinin bir göstergesidir.

4. DİNİN TOPLUMSAL ETKİSİ KARŞISINDA KIRSAL KADIN

4.1. Din-Eğitim İlişkilerindeki Değişmeler

Dinî faktörler, toplumsal yapıyı oluşturan diğer kurumlar üzerinde olduğu gibi, eğitim üzerinde de oldukça etkilidirler. Dinin eğitim ile münasebetlerini, onun üzerindeki etkisini ve din eğitimi konusunu incelemeden önce, eğitim kavramının tanımlanmasının doğru olacağını düşünmekteyiz.

“Genel olarak eğitim, bireyin davranışlarında kendi yaşantısı yoluyla ve kasıtlı olarak istendik değişme meydana getiren bir süreç olarak tanımlanmaktadır.”¹⁸⁵ Eğitim, geniş anlamda kişinin toplum değerlerine ve yaşama biçimlerine sağlıklı uyumuna yardım eden bir süreç olarak görülebilir.¹⁸⁶ Her toplum, eğitim, telkin ve taklit gibi çeşitli yollarla kendi kültürü, değerleri, sembolleri, gelenek ve görenekleri ve kurumlarına uygun düşen davranış modellerini üyelerine aktarmak suretiyle, toplum içerisinde yaygın bir şahsiyet tipini oluşturur. Kişinin içinde yaşadığı topluma

¹⁸⁵ Selahattin Ertürk, Eğitimde Program Geliştirme, Hacettepe Üniversitesi Basımevi, Ankara 1972, s.13.

¹⁸⁶ Fatma Varış, Eğitim Bilimine Giriş, A.Ü.E.B.F. Yay., Ankara 1985, s.17

katılmasını sağlayan bu sürece “sosyalleşme” (socialisation) denmektedir. Sosyalleşme sayesinde insan, toplumun ortaya koyduğu tavır ve hareket modellerinin, örneklerinin ve düşünme biçimlerini öğrenmektedir. Böylece sosyalleşme kişinin toplumun kültürü ile bütünleşmesini ve içinde yaşadığı topluma uyum sağlamasının mümkün kılan bir mekanizmadır. Sosyalleşme toplumun, kişinin diğerleri ile birlikte yaşayabilmesi için ondan beklediklerinin temsil eder.¹⁸⁷

İnsanın manevî duygularının geliştirilmesinde, din eğitiminin rolü büyüktür. İnsan sadece maddi bir varlık olmadığı için, onun manevî hayatının da terbiye edilmesi gerekmektedir. Bu önemli konu ihmal edildiği zaman insanlar inançsızlık, manevî değer boşluğu, çeşitli buhranlar ve ahlaki bunalımlar gibi hiç de arzu edilmeyen hallerle karşı karşıya kalabilirler. Diğer bir deyişle, maddenin esiri olmuş, ahlak, fazilet, vatanseverlik, sevgi ve şefkat gibi insana yakışan özelliklerden uzak, ruhsuz bir insan halini almış olurlar.¹⁸⁸

Bu açıdan toplumlar için büyük önem taşıyan din ve eğitiminin ülkemizdeki durumuna baktığımızda, ülkemizde, camiler, cuma ve bayram hutbeleri, vaazlar, Kur'an-ı Kerim ve dinî bilgiler öğretimi ile geleneksel yaygın eğitim müesseselerinde din eğitimi yapıldığı gibi, örgün eğitim müesseseleri olan okullarda da din eğitimi verildiğini görürüz. Ülkemizde okullarda, din eğitimi ilk defa 1 Şubat 1949 sayılı bir tamimle ilkokullara (program dışı) din derslerinin konmasıyla başlamış, 4 Kasım 1950'deki ikinci bir kararla din derslerinin program içine alınmasıyla bu konuda bir gelişme kaydedilmiş, 1951'de İmam Hatip Okullarının açılmasını 1956'da ortaokullara din derslerinin konması takip etmiştir. Nihayet 1959-1960 öğretim yılında Yüksek İslâm Enstitüleri hizmete girmiş, daha sonraları ise 20 Temmuz 1982 tarih ve 41 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile Yüksek İslâm Enstitüleri İlahiyat Fakültelerine dönüştürülerek, Din Eğitim ve Öğretim faaliyetlerinin bütün yurt sathında milletimizin manevî kalkınmasında faydalı hale getirilmesi yolundaki çalışmalara devam edilmiştir¹⁸⁹.

¹⁸⁷ Arslantürk, Amman,a.g.e., s. 159.

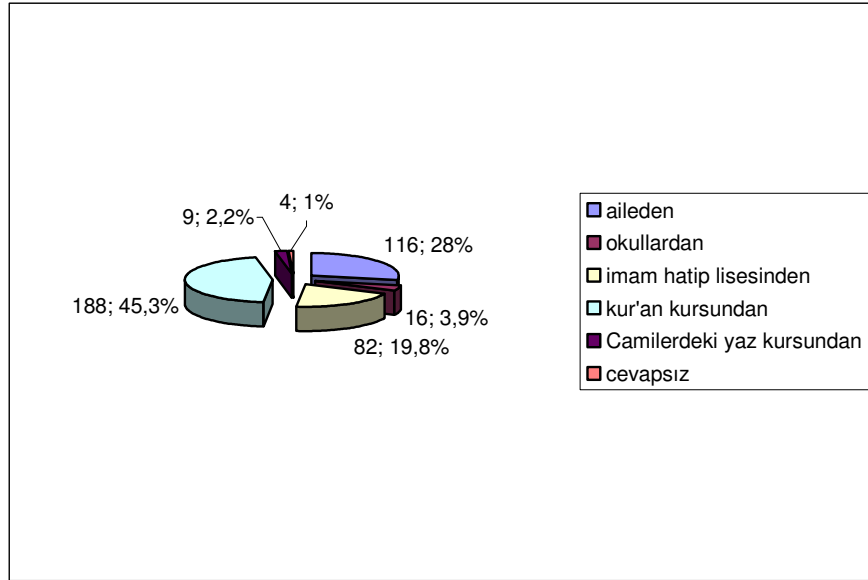
¹⁸⁸ Mücteba Uğur," Türkiye'de Din Eğitimi", Diyanet Gazetesi, S.79, Ankara 1965, s.1 1

¹⁸⁹ Veli Ertan, Hasan Küçük, Cumhuriyet Devrinde Din Eğitimi, Din Müesseseleri ve Din Alimleri, Turdavi Basım, Doyuran Matbaası, İstanbul 1976, s.52-53.

Biz de bu açıdan araştırmamızın bu bölümünde, araştırmamıza katılan kadınların din eğitim ve öğretimi ile ilgili yaklaşım ve tutumlarını ele aldık. Bu konuda özellikle çocuklar için öngörülen en uygun dinî bilgi edinme kaynakları ve düzeyi hakkındaki görüşleri sorulmuş, eğitim ile inançlar arasındaki ilişkiler ve din görevlileri hakkındaki kanaatler öğrenilmeye çalışılmıştır. Araştırmaya katılan kadınların, çocukların dinî bilgilerini en iyi nereden öğrenebilecekleri konusundaki görüşleri Grafik 1’de görüldüğü gibi şekillenmiştir.

Grafikte de görüldüğü üzere örneklemimizin % 45.3’ü dinî bilgilerin en iyi öğrenilebileceği yer olarak Kur’an Kurslarını görmektedir. Bunu sırasıyla % 28 oranıyla aile ve % 19.8 oranlarıyla İmam Hatip Liseleri takip etmektedir. Devletin genel resmi okullarından diyenlerin oranı % 3.9 ve camilerde açılan yaz kurslarından diyenler de % 2.2 oranlarında kalmışlardır.

Grafik 1: Çocukların Dinî Bilgilerinin En İyi Nereden Öğrenileceği Hakkındaki Görüşler

Bu veriler örneklemimizin dinî bilgileri en iyi edinme kaynağı olarak Kur'an kurslarını ön planda tuttuğunu göstermektedir.¹⁹⁰ Örneklemin Kur'an Kurslarını bu anlamda öne çıkarması ve bu konuda gerek İmam Hatip Liselerini gerekse okulları Kur'an Kurslarına göre daha az tercih etmesi, ilgi çekici sonuçlar olarak görünmektedir. Bilindiği gibi Türk toplumunda Kur'an öğrenimi geleneksel olarak büyük önem atfedilen bir eğitimidir. Kur'an Kursları bu anlamda Kuran'ı yüzünden okumayı, hıfzıtmeyi temin eden ve temel ilmiyal bilgileri öğreten eğitim kurumları olarak şekillenmiştir. Araştırma alanımızdaki kadınların kız çocuklarını küçük yaşlarda Kur'an Kursuna göndermelerinin çok yaygın bir eğilim olduğu gözlenmiştir. Özellikle eğitimi sürdürmeyen kız çocuklarının evlenmeden önce Kur'an Kursu ve Dikiş Nakış Kursu gibi iki temel kursa gönderilmesinin adeta vazgeçilmez bir zorunluluk gibi algılandığı görülmektedir.

Örneklem kitlemizin, çocukları için dinî bilgileri edinebileceği ikinci kaynak olarak aileyi görmesi, ailenin bütün diğer kurumlara karşılık daha önemli bir kurum olarak önemini koruduğunu göstermektedir. Burada elbette ailenin kişileri hayata hazırlayan yani sosyalleştiren ilk ve önemli kurum olma özelliği göz ardı edilmemelidir. Aile insanın hem psikolojik hem de biyolojik gelişiminde, çocukların yetiştirilmesi konusunda önemli sorumlulukları bulunan bir birim olduğundan¹⁹¹ çocukların dinî sosyalizasyonunda etkin roller icra etmektedir.

Küçük yaşlardaki çocuklara İslam'ın ve imanın şartları aile büyükleri tarafından ezberletilmektedir. Allah, melek, peygamber, kitap inancı yerleştirilmeye, ibadet esasları anlatılarak beraber tatbik edilmeye çalışılmaktadır. Erkek çocukları küçük yaşlarda dedeleri tarafından camiye götürülmekte ve dinî hayatın pratik boyutuna alışması sağlanmaktadır. Aile içinde çocuğun dinî hayata olan ilgisini artırmak için bazı teşviklere de başvurulmaktadır. Aile büyüklerince çocuğa oruç tuttuğu gün sayısınınca para verilmekte, böylece çocuk oruç tutmaya teşvik edilmektedir.

¹⁹⁰Türkiyedeki Kuran kurs sayısı 7230, kursiyer sayısı ise 183403'tür. Konya genelinde bulunan resmi Kur'an Kurslarının sayısı 314 'tür. Yine bu kurslara devam edenlerin sayısı 8841' dir. Öte yandan Türkiye genelinde sayısı 394'e ulaşan İmam-hatip liselerinin 16 tanesi Konya'da bulunmaktadır. Yine Türkiyedeki cami sayısı 80053 iken Konyadaki sayı 2954'tür. Bkz. Diyanet İşleri Başkanlığı İstatistikleri 2008.

¹⁹¹ Antony Giddens, Sosyoloji, 3. Baskı, Birey Yay., İstanbul 1994, s.384.

Tablo 49: Çocuklar için Gerekli Görülen Din Eğitimi Düzeyi

İfadeler	Sayı	Yüzde
Sadece İslam'ın Şartını Öğrensin	10	2,4
Kuran Okusun Yeter	56	13,5
Doğruluğu Dürüstlüğü Öğrensin	26	6,3
Dinin Gerçek Anlamını Öğrensin	28	6,7
Hepsi	295	71,1
Toplam	415	100,0

Örnekleminizin çocukları için en uygun gördükleri dinî bilgi kaynakları dışında, çocuklarının alması gereken din eğitiminin düzeyi ile ilgili düşüncelerini de sorduk. Sorduğumuz soruya kadınların % 2.4'ü sadece İslam'ın namaz, oruç gibi şartlarını öğrenmesini yeterli görürken, Kur'an'ı okuyup anlayabilecek düzeyde din eğitimi almasını söyleyenlerin oranı % 13.5, dininin gerçek anlamını öğrensin diyenler % 6.7, sadece ahlaki kuralları, doğruluğu, dürüstlüğü öğrensin diyenler ise % 6.3 oranına ulaşmaktadır. Bu maddelerin bir tanesini yeterli görmeyip hepsini çocukları için gerekli görenlerin oranı ise, % 71.1'dir.

Din ve eğitim ilişkileri çerçevesinde, özellikle dinî eğitim konusunda din görevlileri ve vaazların toplum içerisinde önemli bir yeri vardır. Dinî bilgiyi edinmenin ve sübjektif dinî hayatın canlılığının önemli kaynaklarından birisi de vaazlar ve dinî sohbetler olmaktadır. Günümüzde dinî sohbet ve vaazların artık sadece camilerle sınırlı kalmayıp, teyp ve video kasetleri, radyo ve televizyon yayınları gibi bir takım kitle iletişim araçları ile daha geniş kitlelere ulaşması, ister istemez onların etki alanını da genişletmektedir.

Kadınların dinî sohbet ve toplantıdan genelde cemaat toplantılarını anladıkları görülmüştür. Gün ve ev gezmelerinin içeriğinde yaşanan aşınma bu toplantı günlerinin belli dinî cemaatlerin sohbet günlerine dönüşmesine neden olabilmektedir.

Araştırma yaptığımız yörelerde kadınların din eğitim ilişkilerinde önemli etkileşim ve bilgi edinme kaynaklarından biri olarak vaaz ve dinî sohbetlere olan ilgisi ve katılım düzeyleri ölçülmeye çalışılmıştır.

Tablo 50: Dinî Sohbet ve Toplantılara Katılma

İfadeler	Sayı	Yüzde
Özellikle Dinlemeye Gitme	184	44,3
Zaman Zaman Dinler	231	55,7
Toplam	415	100,0

Örneklelimize yönelttiğimiz “Zaman zaman dinî sohbet ve vaaz dinlemek için gayret eder misiniz?” şeklindeki sorumuza araştırmaya katılanların %53.7’si zaman zaman dinlemeye gittiğini, % 44.3’ü özellikle dinlediğini ve sadece % 1.5’i ise hiç dinlemek istemediğini belirtmişlerdir. Örneklelimizin büyük çoğunluğunun (% 98) bu etkileşim kanalına açık bir halde olduğu anlaşılır.

Araştırma alanımız olan Konya’da çeşitli dinî grup ve cemaatlara yakın görünen yerel radyo ve televizyon kurumlarının belli bir yoğunluğa sahip olduğu gözlenmiştir. Gerek kendi gözlemlerimizde gerekse kendileriyle görüştüğümüz bazı radyo yayıncılarından edindiğimiz bilgiler ışığında, dinî yayın yapan radyo ve televizyonların canlı programlarına kadınların çok yoğun biçimde katılma eğiliminde oldukları anlaşılmıştır. Geleneksel anlayışta çok zor rastlanabilecek bu tarz bir ilişki imkanının, kadınların dinî anlayış ve pratiklerinde bazı değişimlere yol açması kaçınılmaz görünmektedir.

Bununla birlikte hiçbir tarikat ve cemaat bağlantısı olmaksızın kadınlar arasında özellikle ramazan ayında çeşitli dinî sohbet ve toplantıların düzenlendiği gözlenmiştir. Bu toplantılarda Kur’an okunmakta, sohbetler edilmekte ve ilahiler söylenmektedir. Komşular arasında düzenlenen sohbet toplantıları dönüşümlü olarak her hafta birinde yapılmakta, misafirlere çeşitli ikramlarda bulunmaktadır.

Tablo 51: Dini Sohbetlere Katılma İle Yaş Grubu Arasındaki İlişki

		Yaş						Toplam
Dinî Sohbet Ve Toplantıya Katılma		18-25 Yaş	26-30 Yaş	31-40 Yaş	41-50 Yaş	51-60 Yaş	61 Ve Yukarı Yaş	
Özellikle	Sayı	21	19	26	53	33	32	184
Dinlemeye Gitme	%	23,1	38,8	36,1	67,1	54,1	50,8	44,3
Zaman	Sayı	70	30	46	26	28	31	231
Zaman Dinler	%	76,9	61,2	63,9	32,9	45,9	49,2	55,7
Toplam	Sayı	91	49	72	79	61	63	415
	%	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

$$X^2 = 39,244 \quad Sd.5 \quad P < 0,05 (0,00)$$

Tablo 51’de dinî sohbet ve toplantılara katılım ile yaş ilişkisi incelenmiştir. Araştırmamıza katılan bayanların yaş durumlarının dinî sohbet ve toplantılara katılımındaki etkilerini görmek istediğimiz bu tablodan anlaşıldığı kadarıyla değişkenler arasında anlamlı bir farklılaşma bulunmaktadır. Dinî sohbetlere sıklıkla katılma eğiliminin orta yaş ve üstü kadınlarda yoğunlaştığı görülmüştür. Ara sıra katılma eğiliminin en yüksek genç kuşakta arttığı yaş ilerledikçe oranda azalma görülmektedir. Yani dinî sohbet ve toplantılara katılım davranışı bayanların yaş durumlarına göre anlamlı bir şekilde farklılaşmaktadır.

20. yüzyılın başına kadar İslâm dininin öğretilmesinde rol alan vaizler ve hatipler daima toplumun aydın kesiminden, verdikleri eğitim de toplumun genel seviyesinden yüksek olmuştur. Ayrıca eski kapalı toplum yapıları din görevlerinin cemaatlerini yakından tanıyabilmelerine imkan vermiştir. Günümüzün değişen ve karmaşık hale gelen şartlarında cemaatin benzerliği kalmamış ve cemaate ulaşmak ve onun seviyesine göre bilgi sunmak imkanı azalmıştır¹⁹².

¹⁹² Beyza Bilgin, Eğitim Bilimi ve Din Eğitimi, A.Ü.İ.F.Y. No: 185, Ankara 1985, s. 105.

Din görevlisinin kişiliği, bilgi kapasitesi, eğitim metodu ve dinî anlayışı problem olduğu gibi, cemaatteki fertlerin kişiliği, bilgi seviyesi, din anlayışı, hatta siyasi görüşü ve mezhep mensubiyeti de, bu ilişkilerde etkili unsurlardır.¹⁹³

Günümüz toplumlarına baktığımız zaman ise, özellikle sanayileşmenin etkisiyle meydana gelen bilgi boyutundaki değişimle birlikte,¹⁹⁴ din görevlilerine olan bakış açısı da zamanla farklılaşmıştır. Önceleri toplum içerisinde yerine getirdiği dinî görevlerin yanı sıra, pek çok toplumsal meseleyi çözüme kavuşturan din görevlileri, zamanla itibar kaybetmiş, günümüzde ise özellikle kentlerden başlayarak daha küçük toplumlara kadar büyük ölçüde sadece maaşlı-kadrolu görevliler olarak nitelendirilmeye başlanmışlardır.

Araştırma alanımız olan Konya kırsalına baktığımızda ise, din görevlilerinin yöre içerisinde belli bir prestije sahip olduklarını görmekteyiz. İmam, vaiz gibi din adamları toplum içerisinde tanınmakta ve toplumdan belli bir saygı görmektedirler. Ancak, çağımızda hakim olan teknolojik imkanların halka sunduğu kitap, gazete, dergi, televizyon gibi kitle iletişim araçları vasıtasıyla halk sadece yöresinde bulunan din görevlilerini değil; topluma mal olmuş diğer insanları da tanımakta, onları dinleyerek dinî ve toplumsal konularda kanaat sahibi olmaktadır. Yaptığımız görüşmelerde kadınların popüler olmuş bazı cemaat temsilcisi veya vaizlerinin kasetlerinin çoğalttığı belirtilmiştir . Böylece de dinî bilgiler edinirken eskiden olduğu gibi yalnızca yöresinde bulunan din adamlarının her konudaki bilgisine güvenme zorunluluğu ortadan kalkmıştır.

Bu faktörleri göz önünde bulundurarak biz de yörede din görevlilerinin dinî hayat içerisindeki yerlerini tespit etmek ve dinî eğitim konusundaki yöredeki etki derecelerini saptamak üzere deneklerimize “ Bir din görevlisinin hayatınızı değiştirecek önemli bir etkisi oldu mu ?” sorusunu yönelttik. Konu ile ilgili sonuçları tablo 52’de görmemiz mümkündür.

¹⁹³ Akyüz, a.g.t., s.173

¹⁹⁴ Margaret M. Poloma, Çağdaş Sosyoloji Kuramları, Çev. Hayriye Erbaş, Gündoğan Yay., Ankara 1993, s.326.

Tablo 52: Vaazdan Etkilenme Durumu

Vaazdan Etkilenme	Sayı	Yüzde
Evet	257	61,9
Hayır	158	38,1
Toplam	415	100,0

Örnekleminizin gerek geleneksel düzeyde sadece cami ortamlarında gerekse de kitle iletişim araçlarında gerçekleştirilen dinî sohbet ve vaazlardan etkilenme durumu yukarıdaki tabloda görülmektedir. Araştırmamıza katılanların % 61,9'u herhangi bir vaiz veya din görevlisinin hayatlarında değişikliğe yol açacak kadar bir tesiri olduğunu belirtmişlerdir. Ortaya çıkan bu sonuç örnekleminizin aynı zamanda dinî vaaz ve sohbetlere olan ilgisini de yansıtmakta ve bu etkileşim kanalına olan hassasiyetini göstermektedir. Bu konuda din görevlilerinin etkisi olmadığını belirtenlerin oranı ise % 38,1'dir.

Bir vaizin veya din görevlisinin vaazından etkilendiklerini belirtenler yaş gruplarında genel olarak orta yaş dönemi olan 41-50 (% 13,5) yaşları arasında; yerleşim yeri açısından değerlendirdiğimizde ise ovada bu soruya evet diyenlerin oranı % 32,8 iken, dağ kırsalında % 29,2'dir. Hayır diyenler ovada % 11,3 iken, dağ kırsalında % 26,7'dir. Buradan da dağdaki kırsal kesime oranla ova kırsalında dinî inanç, tutum ve davranışların şekillenmesinde din görevlilerinin daha fazla etkili olduğunu söylememiz mümkündür.

Konuyu eğitim durumu açısından değerlendirdiğimizde ise, bu soruya evet cevabını verenlerin ilkökul mezunu olanlar % 36,4 iken, okuma yazması olmayanların % 9,6'sı, ortaokul mezunları % 5,5, lise mezunları % 4,1, üniversite mezunu olanların ise % 1'dir. Yine bu soruya en fazla hayır cevabını verenler de aynı şekilde ilkökul mezunudur. Oranı % 19,5'dir. Buradan da kişilerin dinî inanç ve tutumlarının şekillenmesinde din görevlilerinin etkisi tespit edilirken eğitim seviyesinin önemli bir faktör olduğunu görmekteyiz. Bu konuda eğitim seviyesi yükseldikçe din görevlilerinin etkisinin azalmakta olduğunu görürüz. Nitekim yüksek tahsilli olan kişiler bu konuda

din görevlilerine ihtiyaç duymadan kendilerinin de araştırmalar yaparak sonuca vardıklarını belirtmektedirler.

Konuyla bağlantılı olarak araştırmamıza katılanlara ‘din görevlilerinin topluma ne kadar faydaları olduğu’ hakkındaki kanaatlerini sorduk. Tablo 53’te görüldüğü gibi örneklemin % 77.6’sı din görevlilerinin (imam, müezzin vb.) topluma çok faydalı olduğu görüşüne katılmaktadır. % 0.7’de kalmaktadır. Ancak iyi bir öğrenim görürlerse daha faydalı olabileceğini belirtme tutumu % 21.5’tir.¹⁹⁵

Tablo 53: Din Görevlilerinin Faydalı Olması İle Eğitim Düzeyi Arasındaki İlişki

		Öğrenim Durumu						Toplam
Din Görevlilerinin Faydalı Olması		Okur Yazar Değil	Okuryazar Olup Bir Okul Bitirmemiş	İlkokul Mezunu	Ortaokul Mezunu	Lise Mezunu	Üniversite Mezunu	
Çok Faydalı	Sayı	65	19	186	35	12	5	322
	%	87,8	70,4	80,2	72,9	50,0	50,0	77,6
İyi Öğrenim Görürlerse Faydalı Olabilir	Sayı	9	8	46	13	12	5	93
	%	12,2	29,6	19,8	27,1	50,0	50,0	22,4
Toplam	Sayı	74	27	232	48	24	10	415
	%	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

$$X^2 = 21.656 \quad Sd.5 \quad P < 0,05 (0,001)$$

Öğrenim düzeylerine göre verilen cevaplara baktığımızda, eğitim düzeyi arttıkça çok faydalı bulma görüşünde düşüş meydana geldiğini görüyoruz. Okur yazar olmayanlarda % 87.8’i din görevlilerinin topluma çok faydalı olduklarını düşünürken, bu görüşe ortaokul mezunlarının % 72.9 oranında, lise ve üniversite mezunlarının % 50 oranında katıldıkları tespit edilmiştir. Topluma iyi öğrenim görürlerse faydalı

¹⁹⁵ Türkiye toplam Din hizmetlerinde görev alan kişi sayısı 75311 iken Konya’daki bu sayı ise 2930’dur. Bkz. Diyanet İşleri Başkanlığı 2008 İstatistikleri.

olacağını düşünenlerin en çok üniversite ve lise mezunları arasında (% 50) yaygın olduğu görülmüştür.

Tablo 54: Kadın Din Görevlisine İhtiyaç Duyma Durumu

Kadın Din Görevlisine İhtiyaç Durumu	Sayı	Yüzde
Evet	405	97,6
Hayır	10	2,4
Toplam	415	100,0

Tabloda görüldüğü gibi örneklemin çok büyük bir çoğunluğu kadın din görevlisine ihtiyaç duyduğunu belirtmiştir.¹⁹⁶ (% 97.6) Araştırma alanımız olan kasabalarda resmi olarak görev yapan kadın din görevlisi vardı. Gözlemlerimize göre bu görevli memureler, kadınlara Kur'an ve dini bilgi öğrenimi konusunda yardımcı olmaktadır. Birçok yaşı ilerlemiş kadın Kur'an'ı çok istediği halde öğrenemediğini "bu yaştan sonra" tabirinin kullanarak ancak Kur'an okumayı öğrendiğini söylemiştir. Hatta sayıca daha fazla kadın din görevlisine ihtiyaç duyduğunu belirtmişlerdir. Bu tabloda göstermektedir ki ilgili resmi kurumlar kırsal alanlardaki ihtiyacı henüz karşılayamamaktadır.

Öte yandan geleneksel şartlar altında ailenin daha fazla belirleyici olduğu toplumsallaştırma, okul hayatı ve öğrenimle de devam etmektedir. Bu anlamda kırsal kökenli kadınlar çocukların eğitimi ve meslek edinmeleri ile ilgili bazı anlayış ve tutum değişimleri yaşamaktadırlar.

Çocuklarının kendilerine göre daha sağlıklı ve güvenceli iş edinmeleri için onları prestijli, resmi güvencesi yüksek meslek alanlarına yöneltmek istemektedirler. Çocukların seçmesini istedikleri meslekle ilgili görüşler sorulduğunda genel bir tercih eğilimi olduğu anlaşılmaktadır.

¹⁹⁶ Konya merkezinde toplam 14 vaize görev yapmaktadır. Ayrıca 250 tane bayan Kur'an Kurs öğreticisi görevini devam ettirmektedir. Bkz. Konya Müftülük İstatistikleri 2009.

Tablo 55: Çocukları İçin Seçilmesi İstenen Meslekler

Meslekler	Kız		Erkek	
	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde
Doktor	66	15.9	212	51.1
Mühendis	10	2,4	50	12.0
Öğretmen	143	34.5	105	25.3
Avukat	15	3.6	26	6.3
Ebe-Hemşire	69	16.6	4	1,0
Ev hanımı	98	23.6	-	-
Cevapsız	14	3,4	18	4.3
Toplam	415	100,0	415	100,0

Tablo 55’te görülebileceği gibi genellikle kadınların erkek çocuklarından beklentileri, daha çok öğrenim gerektiren yüksek konumlu mesleklere yönelik görünmektedir. Erkek çocuklarının seçmesini istedikleri meslekler arasında doktorluk ve öğretmenlik gibi toplumsal ve ekonomik statüleri ile güvenlikleri nispeten yüksek olan bürokratik konumlu meslekler ağırlıklı tercihi oluşturmaktadırlar. Fakat kız çocukları için en çok öğretmenlik (% 34.5) uygun meslek olarak görülmesine rağmen ev hanımlığı ikinci ağırlıklı yönelim olarak görülmektedir. Bu eğilimde, kadının ev dışında çalışmaması gerekliliğinin etkili olduğunu düşünüyoruz. Yapılan başka bir çalışmada erkek çocuklarının seçmek istedikleri meslekler arasında ilk üç sırayı öğretmenlik (% 25), doktorluk (% 15), subay, polis, jandarma gibi üniformalı meslekler (% 12) yer almaktadır. Kız çocuklarında öğretmenlik (% 40), doktorluk (% 14), ebelik ve hemşirelik (% 14) ön plana çıkmaktadır.¹⁹⁷ Yine başka bir araştırmada kız çocuklarının öğretmen olmasını isteyenlerin oranı % 22.2, ev kadını olmasını isteyenler % 24.5 iken erkek çocuklar için en çok % 50.5 oranında doktor, mühendis, avukat gibi serbest meslek sahibi olmasını istemektedir. Onu izleyen grup % 7 gibi düşük bir oranla memurluğu istemektedir.¹⁹⁸

F.Özbay’ın 1973 yılında yaptığı araştırmasında 15-49 yaşları arasındaki evli kadınlara oğulları ve kızları için hangi mesleği istedikleri sorulmuştur. Kırsal kesimdeki

¹⁹⁷ Nurettin Yıldırak, Türkiye’de Köy Çocukları, Ayyıldız Matbaası, Ankara1990, s.140.

¹⁹⁸ Emre Kongar, Türkiye Üzerine Araştırmalar, Remzi Kitabevi, İstanbul 1996, s.224.

her dört anneden biri kızlarının öğretmen olmasını istemiştir. Köyde kızlar için düşünülen en iyi ikinci meslek ise ev kadınlığıdır. (% 21) Kızlarının doktor olmasını isteyenler % 3, hemşire veya ebe olmasını isteyenler % 14'tür. Annelerin çoğu ise oğulları için öğretmenlik istemektedir.¹⁹⁹

Tablo 56: Çocukları İçin Uygun Gördükleri Öğrenim Durumu

Hangi Öğrenim Mezunu Olmalı	Kız		Erkek	
	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde
İlköğretimi Bitirmeli	38	9,2	10	2,4
Liseyi Bitirmeli	9	2,2	6	1,4
Fakülteyi Bitirmeli	28	6,7	34	8,2
Okuyabildiği Kadar Okumalı	340	81,9	365	88,0
Toplam	415	100,0	415	100,0

Elbette bu tür tercihlere, zaman içerisinde gerek döneme hakim olan zihniyet ve yönelişler, gerekse de bazı mesleklerde söz konusu prestij değişiklikleri etkili olmaktadır. Tabloda görüldüğü şekilde, deneklerin büyük çoğunluğu hem erkek hem de kız çocukları için sınırlama olmaksızın öğrenimlerini devam ettirmelerini istemişlerdir. Kadınların % 81.9'u kız için, % 88'i de erkek için "okuyabildiği kadar okumalı" şeklinde düşünmüştür. Fakat araştırmamıza katılanların % 9.2 gibi azımsanmayacak bir kesimi kız çocukları için sadece ilkokulu yeterli görmüşlerdir. Aynı denekler erkek çocuğu için ise ikinci sıralamada % 8.2'lik bir oranla sadece fakülte mezunun olmasının yeterli görmüştür. Erkek için lise ve ilkokulu yeterli görenler ise % 3.8, kız için ise % 11.4'ünü oluşturmaktadır. Bu durum, yapılan başka bir çalışmada da görülmektedir. Kırdaki kız çocukları için okuyabildiği kadar okumalı diyenlerin oranı % 56.79, ilkokulu bitirmeli diyenler % 17.11, fakülte bitirmeli diyenler ise % 16.25, lise öğrenimi yeterli görenler ise % 5.79' dur. Erkek çocukları için okuyabildiği kadar okusun diyenler % 71.23, fakülte okusun diyenler % 20.69, liseyi bitirmeli diyenler % 4.35, ilkokulu

¹⁹⁹ Ferhunde Özbay, Türkiye'de Kırsal/ Kentsel Kesimde Eğitimin Kadınlar Üzerindeki Etkisi, Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, İstanbul 1978, s.11.

bitirsin diyenler ise % 2.46'dır.²⁰⁰ Burada da erkek çocuklar için yüksek tahsili yeterli görmeyip ilerisini de isteyenlerin oranı kız çocukları için isteyenlerden daha yüksektir.

4.2. Dini Tutum ve Davranışların Ekonomik Ahlak ve Davranışlarla İlişkileri

Dinin, toplumsal yapıyı oluşturan diğer kurumlarla olan karşılıklı ilişkileri çerçevesinde değinilmesi gereken önemli bir konu da, din ile ekonomi arasındaki ilişkilerdir. Kurumsal olarak toplumsal yapının alt sistemlerinden birini oluşturan ekonomi, toplumun diğer alt sistemleri ile sıkı ilişki içinde olup toplum kültürünün önemli bir parçasını meydana getirir. Bu anlamda din ile ekonominin karşılıklı etkileşimi, sosyologların üzerinde önemle durduğu konulardan birisini teşkil eder. Bu konuda Max Weber'in çalışmaları dikkati çekmektedir. Weber' in çalışmalarıyla birlikte toplumların ekonomik hayatları üzerinde dinî-ahlaki inanç ve kanaatların büyük ölçüde etkili olduğu gerçeği ortaya çıkmıştır. Nitekim Weber, Avrupa'da gelişen akılcı kapitalizmin temellerini Protestan ahlakından aldığını belirtmiştir.²⁰¹

İslam'ın getirmiş olduğu bazı değer yargıları, toplumsal hayatın diğer alanlarında olduğu gibi ekonomik hayat ve ilişkiler üzerinde de etkilidir. Gündelik hayatın basit gibi görünen ayrıntılarından toplumun genelinde yaygınlaşmış bir kabul, zihniyet ve dünya görüşü düzeyine kadar çeşitli aşamalarında bu olgunun yansımalarına rastlamak mümkündür. Kişilerin sosyo-ekonomik durumları, dinî hayat üzerinde etkili olan önemli bir faktördür ve değerlendirmeler yaparken bu faktörün dinî hayat üzerindeki etkisine yer verdik. İslâm dini zenginliği üstün tutmakla beraber, zenginliğin insanoğlu için bir övünç vasıtası olmaması gerektiğini vurgulamıştır. Bu konuda Kur'an-ı Kerim'de insanoğlunun sahip olduğu zenginliğin dünya hayatının bir ziyneti ve imtihan vasıtası olduğunu vurgulayan pek çok ayet-i kerime mevcuttur.²⁰² Çalışmamızda araştırma alanımız olan Konya'nın kırsal bölgelerindeki kadınların ekonomik davranış ve faaliyetleri ile dinî hayatları arasında bir etkileşim olup

²⁰⁰B. Atalay, M. Konaş, S. Beyazıt, K.Madenöğlü, Türk Aile Yapısı Araştırması, Devlet Planlama Teşkilatı Yayınları, Ankara 1992, s.200.

²⁰¹Kongar, a.g.e., s.100.

²⁰²Kur'anı Kerim, Kehf Suresi, Ayet 46; Tegabün Suresi, Ayet 15; Tevbe Suresi, Ayet 34-35.

olmadığını araştırdık. Biz de bu açıdan deneklerimize “Zengin olmak ister misiniz?” sorusunu yönelterek yöre halkının zenginlik hakkındaki kanaatlerini tespit etmeye çalıştık. Konu ile ilgili sonuçları tablo 57’de görmemiz mümkündür.

Tablo 57: Zenginlik İsteme Durumu

Zengin Olmak İster Misiniz	Sayı	Yüzde
Evet	250	60,2
Hayır	99	23,9
Fikrim Yok	66	15,9
Toplam	415	100,0

Örneklemimizin zenginlik konusundaki tutumlarını öğrenmek amacıyla sorduğumuz soruya deneklerin % 60.2’si zengin olmak istediklerini belirterek olumlu cevap vermiş, % 23.9’u zenginliği istemediğini ve % 15.9’u da bu konuda bir fikri olmadığını ifade etmiştir.

Tablo 58: Zenginlik İsteme Nedeni

Zengin Olmayı İsteme Sebebi	Sayı	Yüzde
Gelecek Garantisi Altına Almak İçin	119	28,7
Güç Ve İktidar İçin	5	1,2
Fakirlere Yardım İçin	126	30,3
Cevapsız	165	39,8
Toplam	415	100,0

Zengin olmayı arzu edenlerin % 28.7’si bunu, daha iyi geçim şartlarına ve refah düzeyine sahip olarak geleceğini garanti altına almak için, % 30.4’ü dinimizin helal kazancı ve ticaretle uğraşmayı emretmesinin yanında ihtiyaç sahibi insanlara,

çevreye yardım ederek vatana millete faydalı olmak için, % 1.2'i de güç ve iktidar sağladığı için istedikleri tespit edilmiştir.

Tablo 59: Zengin Olmayı İstememe Nedeni

Zengin Olmayı İstememe Sebebi	Sayı	Yüzde
Dünya Malı Geçicidir	66	15,9
Zenginlik Dinden Uzaklaştırır	14	3,4
Zenginlik Felaket Getirir	19	4,6
Cevapsız	316	76,1
Toplam	415	100,0

Zengin olma konusunda olumsuz görüş bildiren az sayıda (% 23.9) deneğin % 15.9'u bunu kanaatkarlık ve mal-mülkün geçici olması düşüncesiyle istemediğini, % 3.4'ü sahip olunan mal, mülk ve serveti yerinde kullanamayıp dini yaşamdan uzaklaştıracağı endişesiyle ve % 4.6'sının da insanı kötü yollara sevk edip problemleri artırdığı, huzursuzluk kaynağı olduğu için istemediklerini ifade etmişlerdir. Veriler örneklemimizin büyük çoğunluğunun zenginliğe olumlu baktığını göstermektedir. Zenginliğe bu olumlu bakışta, dinin en etkili motive edici faktör (% 30.3) olarak öne çıkması dikkat çekicidir.

Tablo 60: Meşru Kabul Edilen Kazanç Yolları

Meşru Kazanç Yolları	Sayı	Yüzde
Çalışarak Kazanmak	396	95,4
Kumar ve Piyango Gibi Şans Oyunları	1	,2
Faize Para Yatırmak	4	1,0
Cevapsız	14	3,4
Toplam	415	100,0

Örnekleminizin meşru kazanç yolları hakkındaki kanaat ve anlayışları tablo 60'ta görülmektedir. Buna göre araştırmamıza katılanların % 95.4'ü, yani tamamına yakını çalışarak kazanmayı meşru kazanç yolu olarak görürken, faiz gelirini meşru görenler % 1 iken kumar, piyango ve şans oyunlarından elde edilen geliri meşru görenler % 0.2 düzeyinde kalmışlardır. Tabloda görüldüğü gibi çalışarak kazanmanın yüksek oranda çıkması, kişinin alın teri ve emeği ile geçimini sağlamayı güdüleyen kültürel anlayışın etkili olduğunu göstermektedir.

Bu konuda yöredeki genel kanaat, insanın alnının teri ile helal yoldan elde edeceği kazancın makbul olduğu yolundadır. Kumar ya da herhangi bir yolla elde edilecek haksız kazancın kişiyi mutlu etmeyeceğine ya da ileride bu durumdan dolayı kişinin başına bir felaket geleceğine olan inanç oldukça kuvvetlidir. Bunun yanı sıra yörede kişilerin geçimlerini teminde olduğu gibi hayatın her safhasında yapılan her işin helalinden olmasına önem verilmektedir.

Bu açıklamalara ek olarak, yaptığımız mülakat çalışmalarında gördük ki, halkın büyük çoğunluğu zenginliğin baki olmadığına, zaman içerisinde fakir bir insanın zengin olmasının muhtemel olabileceği gibi, zengin bir insanın da fakirleşeceğine inanmaktadırlar. Bu da bu konudaki dinin etkisinin diğer bir kanıtıdır. Ancak, yine de yörede zenginlik büyük itibar gören bir durumdur, özellikle iş imkanlarının oldukça sınırlı olduğu günümüzde, gençlerin çoğu kısa yoldan zengin olmayı arzulamaktadırlar. Bundan dolayı, gençlerin eş seçiminde aileleri yurt dışında çalışan kişilerle evlenmeyi ön planda tutmaları da dağ yöresinde oldukça sık rastlanan bir durumdur.

Örnekleminizin meşru kazanç yollarında ortaya çıkan bu eğiliminin, alışverişlerde de benzer bir doğrultu izleyip izlemediği tespit edilmeye çalışılmıştır. Araştırmamıza katılanların alışveriş yaptıkları yerleri tercih etmelerinde, işletme sahiplerinin dindar olup olmamasının ne derece etkili olduğu konusundaki tutumları tablo 61'de gösterilmiştir.

Tablo 61: Alışveriş Tercihinde Dindarlığın Etkisi

Alışveriş Tercihinde Dindarlığın Etkisi	Sayı	Yüzde
Dindar Olandan	356	85,8
Fark Etmez	59	14,2
Toplam	415	100,0

Buna göre araştırmamıza katılanların % 85.8'i dindar olandan alışveriş yapmayı tercih edeceklerini belirtirken²⁰³ bu konuda bir fark gözetmeyeceğini söyleyenler % 14.2 oranında temsil edilmişlerdir.

Tablo 62: Alışveriş Tercihinde Dindarlığın Etkisi İle Eğitim Düzeyi Arasındaki İlişki

Alışverişte Dindarlığın Önemi		Öğrenim Durumu					
		Okur Yazar Değil	İlkokul Mezunu	Ortaokul Mezunu	Lise Mezunu	Üniversite Mezunu	Toplam
Dindar Olandan	Sayı	59	233	38	20	6	356
	%	79,7	88,8	79,2	83,3	60,0	85,8
Fark Etmez	Sayı	15	26	10	4	4	59
	%	20,3	11,2	20,8	16,7	40,0	14,2
Toplam	Sayı	74	259	48	24	10	415
	%	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

$$X^2 = 15.714 \quad Sd.5 \quad P < 0,05 (0,008)$$

²⁰³ Araştırma alanımızda dindar olarak bilinen esnaftan alışveriş yapma eğilimine ilişkin tespit ettiğimiz oran (% 85.8) Toprak-Çarkoğlu'nun Türkiye genelini kapsayan çalışmalarında elde edilen orandan (% 49.3) yüksek görünmektedir. Bkz. Ali Çarkoğlu – Binnaz Toprak , Türkiye'de Din, Toplum ve Siyaset, Tesev Yay., İstanbul 2000 , s.89. Bu farklılığın din-ekonomi ilişkilerinde Konya'nın özel durumuna yönelik bazı ipuçları içerdiğini düşünüyoruz.

Eğitim düzeyine göre alış veriş konusundaki tutumların dağılımında anlamlı farklılaşmalar göze çarpmaktadır. Dindar olan esnaf veya tüccardan alış veriş tercihinde bulunacağını söyleyenlerin en yaygın olduğu eğitim kategorisi ilkokul mezunlarıdır. (% 88.8), ortaokul mezunlarında %79.2, lise mezunlarında % 83.3'e ve üniversite mezunlarında ise % 60'a düşmektedir. Öğrenim seviyesi yükseldikçe dindar olandan alış veriş yapma tutumunda düşme eğilimi görülürken, aynı zamanda alış veriş tercihlerinde dindar veya dine karşı az ilgili gibi bir ayrım gözetmediklerini belirtenlerde öğrenim seviyesi yükseldikçe bir artışın ortaya çıktığı anlaşılmıştır. Ancak bir başka açıdan bakıldığında, üniversite mezunlarının çoğunluğu dindar olanlardan alış veriş yapmayı tercih etmesi, örneklemimizin bu konudaki tutumlarının şekillenmesinde dinin etki düzeyi hakkında bir bilgi vermektedir.

4.3. Din İle Kişiler Arası İlişkilerdeki Değişimler

Sosyal ilişki, toplumu meydana getiren insanlar arasındaki benzerlik ve farklılardan doğan, gruba birlikte mensup olma duygusu ve bu durumdan karşılıklı olarak haberdarlık hissi ile desteklenen bir ilişki tipidir.²⁰⁴ Birden fazla kişilerin veya grupların bağlantılarıyla oluşan sosyal ilişkilerin, toplum bütünü dışında düşünülmesi mümkün değildir.²⁰⁵ Şehirsel yapıya göre daha birincil özelliklere sahip ilişkilerin yaygın olduğu geleneksel-kırsal ortam bir çok alanda farklı tezahürlerin ortaya çıkmasına da yol açar. Buna göre gündelik hayat içerisinde kişiler arası konuşma-sohbet ortamının en çok gerçekleştiği arkadaşlık ve komşuluk çevrelerinde bile farklı çevre, kültür, eğitim ve gelir düzeylerine göre şekillenen bir içerikten söz etmek mümkündür.

Komşularla olan ilişkilerin düzeyi konusunda da, dağ ile ovalık kırsal arasında büyük bir farklılık göze çarpmamaktadır.

Günümüzde modern koşulların etkisiyle komşuluk ilişkilerinde bir zayıflama olduğu bariz bir gerçektir. Bu da içerisinde yaşadığımız dünyanın durmadan değişmesiyle ilintilendirilebilir. Ancak, Raymond Aron'un da belirttiği gibi, insanlık tarihi sadece gelişme ve değişmeden ibaret değildir, insanlık tarihi aynı zamanda

²⁰⁴ Amiran K. Bilgiseven, Genel Sosyoloji, , 5.baskı , Filiz Kitabevi, İstanbul 1995, s.234.

²⁰⁵ Dönmezer, a.g.e., s.136; Erkal, Sosyoloji, s.170.

muhafazakar bir karaktere de sahiptir.²⁰⁶ İşte komşuluk ilişkileri de değişime maruz kalan, ancak yine de etkisini yitirmemiş olan sosyal ilişkilerden birisidir.

Kişilerin sosyal yaşamında, içinde yetiştikleri aile ortamının büyük önemi kadar, bulundukları sosyal çevre de onları etkilemektedir. Komşuluk ilişkileri de bu çevrenin bir parçasıdır. Araştırma alanımıza giren yöreden seçtiğimiz deneklerimizin komşularıyla ilişkilerinin düzeyini tablo 63'te görmemiz mümkündür.

Kırsaldaki kadına baktığımızda, komşuluk ilişkilerinin oldukça sıkı olduğu görülmektedir. Nitekim komşularıyla ziyaretleştğini ve yardımlaştığını söyleyenlerin oranı % 89.6'dır. Buna rağmen komşularını hiç tanımayanların oranı % 1.2 gibi oldukça cüzi bir düzeydedir. Komşularıyla sadece tanıştığını belirtenler ise % 9.2 oranındadır. Bu da kadınlar arasında daha çok samimi, yardımlaşmaya dayanan birincil ilişkilerin hakim olduğunu göstermektedir.

Tablo 63: Komşularla İlişki Düzeyi

Komşularla İlişki Düzeyi	Sayı	Yüzde
Komşularımla Ziyaretleşiriz	372	89,6
Komşularımla Sadece Tanışıyoruz	38	9,2
Komşularımı Hiç Tanımam	5	1,2
Toplam	415	100,0

Dini inanç ve tutumun, duygular, düşünceler ve davranışlar üzerinde olduğu gibi sosyal ilişkiler ve ilgiler üzerinde de belli bir etkisi vardır. Kadınların çevresindekilerle dini konuda sohbet sıklığı aşağıdaki tabloda görülmektedir.

²⁰⁶ Raymond Aron, Sanayi Toplumu, Çev. A. O. GÜNER, Boğaziçi Yay., İstanbul 1974, s.73.

Tablo 64: Çevredekilerle Dini Konuda Sohbet Sıklığı

Çevredekilerinizle Dini Konuda Ne Sıklıkta Sohbet Edersiniz	Sayı	Yüzde
Sık Sık	90	21,7
Ara sıra	286	68,9
Hiç	38	9,2
Cevapsız	1	,2
Toplam	415	100,0

Araştırmamıza katılan kadınlara öncelikli olarak yönelttiğimiz “Çevrenizdekilerle dinî konularda ne sıklıkta sohbet edersiniz?” sorusuna, örneklemimizin % 21.7’si sık sık, 68.9’u ara sıra konuştuğunu ve % 9.2’si de çevreleriyle dinî konularda hiç konuşmadıklarını belirtmişlerdir. Veriler örneklemimizin büyük çoğunluğunun arkadaş ve komşu gibi yakın çevredeki kişiler arası ilişkilerinde, dinî konuların çeşitli düzeylerde ve sıklıkta gündeme geldiğini göstermektedir.

Örneklemimize kişiler arası ilişkilerde dinin etkileri ile ilgili olarak yönelttiğimiz bir diğer soru da, “arkadaş ve komşular gibi yakın çevrelerinin dindarlıklarına önem verip vermedikleri” konusunda olmuştur.

Tablo 65: Yakın Çevre Dindarlığı

Yakın Çevre Dindarlığı	Sayı	Yüzde
Çok Önemli	361	87,2
Fazla Önemli Değildir	54	12,8
Toplam	415	100,0

Araştırmamıza katılanların % 87.2’sinin yakın çevrelerinde bulunan arkadaş ve komşularının dindar olup olmadıklarına baktıklarını ve bunun kendileri için çok önemli olduğunu belirtirken, % 12.8’i bu tutuma katılmadıklarını söylemişlerdir. Bu verilere göre birincil ilişkilerin hakim olduğu informal alanda örneklemimizin büyük bir çoğunluğu, çevresinin dindar olup olmadığına dikkat etmektedir. Yaptığımız mülakatlar esnasında, yönelttiğimiz soruya karşılık kadınların, tereddüt etmeden “Tabii ki önemli, önemli olmaz mı” diyerek cevap verdikleri görülmüştür. Bu anlamda çevreyle kurulan

ilişkilerde dindarlık önemli bir faktör olarak öne çıkarken, aynı zamanda ilişki kurulacak çevrelerin de bir şekilde temel özelliği olmaktadır.²⁰⁷

Arkadaşlık ve komşuluk ilişkilerinde kendisine belirleyici bir rol atfedilen dindarlığın, başka bazı ilişkilerde de görülmesi kaçınılmazdır. Bu sonuçlar, araştırma alanımızdaki insan ilişkilerinde kişinin sübjektif olarak karşısındaki fertte veya fertlerde gördüğü dindarlık, etkili bir faktör olarak fonksiyon görmektedir.

Tablo 66: Yakın Çevrenin Dindarlığına Önem Verme İle Öğrenim Düzeyi Arasındaki İlişki

		Öğrenim durumu					
Yakın Çevrenin Dindarlığına Verilen Önem		Okur Yazar Değil	İlkokul Mezunu	Ortaokul Mezunu	Lise Mezunu	Üniversite Mezunu	Toplam
Çok Önemli	Sayı	65	235	35	19	7	361
	%	87,8	89,7	72,9	79,2	70,0	87,2
Fazla Önemli Değildir	Sayı	9	24	13	5	3	54
	%	12,2	10,3	27,1	20,8	30,0	12,8
Toplam	Sayı	74	259	48	24	10	415
	%	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

$$X^2 = 18.569 \quad Sd.5 \quad P < 0,05 (0,002)$$

Yakın çevrenin dindar olup olmadığına önem verme tutumunun, örneklemimizin eğitim düzeyleri bakımından bazı farklılıklar ortaya koyduğu anlaşılmaktadır. Tablo 66’da ele alınan bu karşılaştırmaya göre arkadaş ve komşularının dindar olup olmadığına önem verenlerin en çok ilkokul mezunu (% 89.7) ve okur yazar

²⁰⁷ Celalettin Çelik’in Şehirleşme ve din konusunu ele alan ve Konya genelinde uygulanan çalışmasında yakın çevre olan arkadaş ve komşuların dindarlıklarına önem verme eğiliminin (Arkadaş ve komşuların dindar olması önemlidir-% 58.1) bizim araştırmamızda tespit ettiğimiz verilere yakın değerlerde çıkmış olması, bu konuda bazı genellemelere gitme imkanı vermektedir. Bkz. Çelik, a.g.e., s.300., Ayrıca Bkz. Çarkoğlu- Toprak, a.g.e., s.89.

olmayan gruplarında (% 87.8) yaygın olduğu anlaşılmıştır. Bu tutuma % 70 oranıyla en az üniversite mezunu kategorisinde rastlanmıştır. Bu sonuç, düşük eğitimli kimselerin dinî duygu ve eylemlere daha fazla yöneldikleri kanaatiyle tutarlılık arz etmektedir. Dindarlık şartının çok da önemli olmadığını düşünenlerde ise eğitim seviyesi yükseldikçe önem vermeme oranı da artmıştır. Eğitim düzeyi ile yakın çevrenin dindarlığına önem verme tutumu arasında belli düzeylerde bir bağlantıdan söz etmek mümkün ise de genel olarak negatif tutumun yüksek eğitimli gruplara özgü bir tavır ya da yönelim olduğunu söylemek mümkündür. Zira pozitif tutum yani çevrelerinin dindar olup olmadığına önem verenler eğitim düzeyi düştükçe artmaktadır.

4.4. Din-Aile İlişkilerindeki Değişimler

Aile, toplumla ilgili en küçük sosyal birimlerden biridir. Aile, üyeleri arasındaki kişilerden ve ilişkilerin yapılaşmasından doğan kurum olarak tanımlanabilir.²⁰⁸ Samimiyet, psikolojik ve sürekli ilişkiler aile kurumunun temel özellikleridir. Aile üyeleri arasındaki çeşitli rollerin organizasyonu aile sistemini oluşturur.²⁰⁹ Aile, toplumsal ve dini değerlerin ilk aktarıldığı bir yer olma özelliğini taşımaktadır. Toplumun sürekliliği için aile vazgeçilmez bir unsurdur. Bu anlamda aile, en güçlü birincil ilişki gruplarından olduğu için, kişinin tutum ve değerlerinin oluşumunda ayrı bir öneme sahiptir. Geçmişten günümüze farklı toplumlar içerisinde farklı aile tipleri ortaya çıkmıştır. Başlıca aile tipleri şunlardır²¹⁰:

a) Geniş aile, çekirdek aile: Geniş aile, içinde büyük ana ve babaların, dede ve torunların birlikte yaşadıkları, evlenen erkek çocukların eşlerini aile içine getirdikleri aile tipidir. Özellikle tarım ekonomisine dayanan toplumlarda rastlanır.

Çekirdek aile ise, sadece ana baba ve çocuklardan oluşur. Özellikle şehirleşmiş sanayi toplumlardaki aile tipidir.

²⁰⁸ Arslantürk-Amman, a.g.e., s.289.

²⁰⁹ Veysel Uysal, Türkiye’de Dindarlık ve Kadın, Değerler Eğitimi Merkezi Yay., İstanbul 2006, s.24

²¹⁰ Ozankaya, Toplumbilim, s.359.

b) Aile tipleri arasında “ataerkil aile” ve “anaerkil aile” olmak üzere iki ana tipe ayrıca değinmelidir.²¹¹

Anaerkil aile tipinde, bütün otorite anada ve kadında toplanmaktadır. Böyle bir sistemin tam olarak ilkel toplumlarda bulunup bulunmadığı şüphelidir. Bu tip ailede hısımlık aile kanalına göre belirlemekte, çok kere koca, karının aile konutunda oturmakta, aile içindeki otoriteyi kadının hısımlarından bir erkek kullanmaktadır. Ataerkil aile tipinde ise, her şey babanın kişiliği etrafında toplanmıştır.

Nikahlanan kişiler bakımından;

a) Tek eşli

b) Çok eşli

Le Play ise aileyi;

a) Babaerkil aile

b) Kök aile

c) Kararsız aile diye üçe ayırmaktadır.²¹²

Aile, bütün insan toplumlarında her zaman mevcut bulunmuş bir ilk gruptur; insanın en derin ve köklü, kısmen organik nitelikteki özelliklerine dayanan aile, evrensel bir sosyal kurumdur. Bununla beraber aile örneği toplumdan topluma büyük farklılıklar göstermektedir.²¹³ Toplumun sürekliliğini sağlayan, vazgeçilemeyen temel bir unsur olan aile, yapı olarak zamanla değişmeye uğramasına rağmen ondan vazgeçilememektedir. Bu vazgeçilememe özelliği, onu reddeden rejimler için de geçerlidir.²¹⁴ Yine Türk toplumunda bu ayrımlara ek olarak, birbirinden değişik özellikler gösteren başlıca üç aile türü ayırt edebiliyoruz. Köy, kasaba ve kent aileleri.²¹⁵

²¹¹ Dönmezer, a.g.e., s 201.

²¹² Arslantürk-Amman, a.g.e., s.291-292.

²¹³ Dönmezer, a.g.e., s 195.

²¹⁴ Mustafa Erkal, Sosyal Meselelerimiz ve Sosyal Değişme, Mayaş Yay., Ankara 1984, s.96

²¹⁵ Yasemin Ersoy, Sosyal Değişme Sürecinde Mutfak Kültürü: Gecekondu Ailelerinde Örnek Uygulama, Basılmamış Doktora Tezi, İ.Ü.S.B.E., İstanbul 2000, s.41-44.

Köy ailesi asıl olarak tarım ve hayvancılık yapan ve bunu değişen ölçülerde de olsa, kendi tüketimi için yapan bir ailedir. Kasaba ailesi, asıl olarak küçük esnaf ve zanaatkar, küçük tüccar, toprağını kendisi işlemeyen çiftçi, küçük memur ve bir ölçüde de işçi ailelerinden oluşur. Çoğunluğunun kökeni kasaba ve köylerdir. Kent ailesi ise, tarımdan tümünden kopmuş, işçi, bürokrat ya da küçük ve büyük serbest meslek aileleridir.

Ailenin önemli fonksiyonlarından biri çocuklarını yetiştirmek ve içinde yaşadıkları topluma uygun hale getirmektir. Diğer taraftan aile ve evlilik, akrabalıkla başlayan seri sosyal ilişkilerin de nedenini oluşturur. Gerek yeni akrabalık ilişkilerinin zorladığı açılımlar ve gerekse de çocukların toplumsal hayata hazırlanmasında ebeveynlerin üstlendikleri roller, kişilerin evlilik nedeniyle toplumsal bütünleşmeye daha uygun hale gelmelerini sağlar. Bu bakımdan konuşulan dilin, değerlerin, normların, inançların ve kültürün kazandırılmasında ailenin bir çok fonksiyonunu yerine getirmektedir.²¹⁶

Evlilik

Evlenme, insan hayatındaki en önemli adım olup, evrensel olarak kabul edilmiş toplumsal bir kurumdur.²¹⁷

Evlilik bütün dinlerde olduğu gibi²¹⁸ İslam dininde de kutsal bir hüviyete sahiptir. Din, aile hayatının her safhasında büyük bir önem taşımaktadır. Ancak, evlilik hadisesi yeni bir ailenin başlangıcı anlamına geldiğinden, biz de bu konu içerisinde evlilikle ilgili kanaatlere yer vererek, kadınların ailenin kuruluş aşamasında din faktöründen nasıl etkilendiğini tespit etmeye çalıştık. Eş seçimi yapılırken de dikkat edilmesi gereken ilk şey, küfuv meselesidir. Küfuv, herkesin kendi ailesi seviyesinde kız aramasına denmektedir.²¹⁹ Denklik, evlilikte ilk şart olup, eşlerin her açıdan birbirleriyle uyumlu olmasını gerektirmektedir. Bu anlamda özellikle deneklerimizin eş seçiminde, evlenecekleri ya da evlendikleri kişide diğer özelliklerin yanında dindar olup

²¹⁶ Mustafa Aydın, Kurumlar Sosyolojisi, Vadi Yay., Ankara 1997, s.37-40.

²¹⁷ Emel Öztürk, Sosyolojik Açıdan Kadın Evlilik İlişkisi, İ.Ü.S.B.E., Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1997, s.1.

²¹⁸ Asife Ünal, Yahudilik 'te, Hristiyanlık'ta ve İslam 'da Evlilik, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1998, s. 19

²¹⁹ Mahir İz, Din ve Cemiyet, 2. Baskı, Med Yay., İstanbul 1979, s.228.

olmamasına verdikleri önem, din-aile ilişkilerinde meydana gelen değişimi gözleme imkanı verecek bir gösterge olacaktır. Biz de bu açıdan din faktörünün, eş seçiminde etkisinin ne derecede olduğunu tespit etmek üzere deneklerimize “Sizce eş seçiminde dikkat edilmesi gereken en önemli özellik nedir?” diye sorduk. Konu ile ilgili bilgileri tablo 67’de görmemiz mümkündür.

Tablo 67: Eşini Seçerken Dikkat Edilen Hususlar

Eş Seçimi	Sayı	Yüzde
Zenginlik-Kariyer	48	11,6
Güzellik-Köklü Aileye Mensubiyet	78	18,8
Dindarlık	289	69,6
Toplam	415	100,0

Tablo 67’ye baktığımızda, deneklerimizin % 69.6’sı, eş seçiminde dindarlığın en önemli özellik olduğunu belirtmiştir. Deneklerimizin % 18.8’i de adayda bulunması gereken en önemli özelliğin güzellik/yakışıklılık ve ailenin köklü olmasına dikkat ettiğini belirtmiştir. Adayda en önemli özellik olarak zenginlik ve kariyer olmasını isteyenlerin oranı ise % 11.6’dır.

Damadın dindar olması, özellikle dindar aileler için önemli bir tercih nedenidir. Dindar aileler kızlarını dindar olmayan biriyle evlendirmeme eğilimindedirler. Geleneksel değerlerin hakim olduğu aileler kızın namus ve şerefini koruyabilecek bir damatlarının olmasını yeterli görmektedirler. Bununla birlikte dindarlık özelliğinin dindar insanın içki ve kumarının bulunmayacağı yaygın kanaatinden dolayı kıza eziyet edilmeyeceğinin, namus ve onurunun korunacağını bir göstergesi olarak değerlendirildiği ve bu anlamda bir tercih nedeni olabildiği de gözlenmiştir.

2006 Aile Yapısı Araştırması sonuçlarına göre, kadınların evlenecekleri erkeklerde aradıkları özelliklerin başında, % 95 oranla “ bir işinin olması” seçeneği yer almaktadır. Bunu % 90.4 oranla “ona aşık olması” ve % 87 oranla “ aile yapısının

benzer olması” seçenekleri takip etmektedir.²²⁰ Bir işinin olmasının bu kadar yüksek oranda olması, evlilikte ekonominin önemini göstermektedir. Yapılan mülakatta, kadınlar artık ailelerde ekonomik sıkıntıların aile içinde geçimsizliğe yol açtığını düşündüklerini belirtmişlerdir.

Örnekleminizin eş seçiminde dindarlığa önem verme tutumunda eğitim durumu değişkenine göre dağılıma bakıldığında,

Tablo 68: Eş Seçimi İle Eğitim Düzeyi Arasındaki İlişki

		Öğrenim Durumu				
Eş Seçimi		Okur Yazar Değil	İlkokul Mezunu	Ortaokul Mezunu	Lise Mezunu	Toplam
Zenginlik- Kariyer	Sayı	9	23	9	7	48
	%	12,0	12,7	18,8	26,8	11,6
Güzellik- Köklü Aileye Mensubiyet	Sayı	24	39	8	7	78
	%	20,5	14,0	16,7	19,7	18,8
Dindarlık	Sayı	68	170	31	20	289
	%	67,5	73,3	64,5	53,5	69,6
Toplam	Sayı	101	232	48	34	415
	%	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

$$X^2=18.778 \quad Sd.10 \quad P< 0,05 (0,043)$$

Eş seçiminde dindarlığa önem verme tutumunun eğitim düzeyine göre çeşitlilik içerdiğini tablo 68’e bakıldığında görmek mümkündür. Eşinin dindar olmasına önem verenlerin en yaygın olduğu eğitim kategorisini ilköğretim mezunları oluşturmuştur. (% 73.2) Ortaokul mezunlarında % 64.6 ve lise mezunlarında ise % 53.7’ye inmiştir. Bu veriler, eğitim düzeyi yükseldikçe eş seçiminde dindarlığa verilen önemde bir düşme olduğunu göstermektedir. Ancak genel oranlara baktığımızda, eşin dindar olmasına

²²⁰ Aile Yapısı Araştırması, T.C. Başbakanlık Türkiye İstatistik Kurumu Matbaası, Ankara 2006, s.9.

önem verme tutumunun örneklemimiz açısından yüksek bir düzeyde olduğunu söyleyebiliriz.

Örneklemimizi oluşturan kadınların yaptığı evlilik türünü merak ederek bu konu üzerine bir soru sorduk.

Tablo 69: Evlenme Biçimi

Evlenme Biçimi	Sayı	Yüzde
Görücü Usulü İle	282	68,0
Tavsiye Üzerine	28	6,7
Flört Ederek	20	4,8
Kaçarak	18	4,3
Zorla	3	,7
Cevapsız	4	1,0
Bekar	60	14,5
Toplam	415	100,0

Örneklem büyük bir çoğunluğu (% 68) evliliğini görücü usulü ile yapmıştır. Araştırma yapılan bölgede kaçma, zorlama ve flört oranı (% 9.8) çok düşüktür. Antalya merkez ve köylerinde yapılan başka bir çalışmada, kadınların yaklaşık yarısı (% 52.5) görücü usulüyle, % 42'si tanışıp anlaşılarak, % 4.7'si kaçarak, % 0.8'i internetten tanışma gibi başka yollarla evlendiğini açıklamıştır.²²¹

Evlenen kız için "evlendi", "verildi", "başı bağlandı" ifadeleri kullanılmaktadır. Gelin erkek evinde "el kızı" olarak görülmekte ve yeni ailesi olan damadın ailesiyle ilişkisi sürekli olarak sorgulanmakta, damadı kendi ailesinden soğutup uzaklaştırabileceği endişesi her zaman canlı tutulmaktadır. Kendi ailesince, özellikle de annesi tarafından vefa anlayışı ya da borç algısıyla sentezlenmiş bir sadakat ve bağlılığa zorlanmak, damat için büyük bir baskı oluşturmaktadır.²²² Bu sorun genelde gelin-kaynana çatışmalarının oluşmasıyla sonuçlanmaktadır.

²²¹ Nurşen Özçelik Adak, Sağlık Sosyolojisi, Kadın ve Kentleşme, Birey Yay., İstanbul 2002, s.254.

²²² Damadın anneye olan manevi bağımlılığının sosyal sonuçları ile ilgili ayrıntılı bilgi için Bkz. Werner Schiffauer, "Peasants Without Pride Migration, Domestic Cycle and Perception Of Time", Paul Stirling (Der.), Culture and Economy Changes, The Eothen Press, Cambridge 1993, s.67-68

Tablo 70: İlk Evlilik Yaşı

İlk Evlilik Yaşı	Sayı	Yüzde
12-13	17	4,1
14-16	52	12,5
17-20	202	48,7
21-24	67	16,1
25 ve üstü	5	1,2
Cevapsız	12	2,9
Bekar	60	14,5
Toplam	415	100,0

Tabloda görüldüğü gibi örneklemin yarısına yakını (% 48.7) evliliğini 17-20 yaş aralığında yapmıştır. Bu yaş aralığı kırsalda normal görülmektedir. Evliliğin daha yukarısı yaş için geç olduğu düşünülmektedir. Oysaki kentte normal görülen 25 ve üstü yaştan, kırsal için geç olduğu düşünülmektedir. TÜİK, kır nüfusta ilk evlilik yaşının % 58’inin 18-24 aralığında olduğunu açıklamıştır. Orta Anadolu’da ise bu oran % 58.1’dir. 18 yaşın altında evlilik kırdan % 24.6, Orta Anadolu’da % 26.1’dir.²²³

Türk Medeni Kanununun 124. Maddesine göre, “Erkek veya kadın on yedi yaşını doldurmadıkça evlenemez. Ancak, hakim olağanüstü durumlarda ve pek önemli bir sebeple on altı yaşını doldurmuş olan erkek veya kadının evlenmesine izin verebilir. Olanak bulundukça karardan önce ana ve baba veya vasi dinlenir.”

Türkiye’de özellikle kırsal kesimlerde yasal evlenme yaşının altında erken evlenmelere rastlanmaktadır. “ Özellikle kızların yasal yaşın altında evlendikleri genel bir kanı olarak ileri sürülür. Buna neden olarak da, tarımsal işletmelerde insan gücüne olan ihtiyaç nedeni ile kadının önemli görevinin aile işletmesinde çalışacak çocukları yetiştirmek olduğu gösterilir.”²²⁴

²²³ Aile Yapısı Araştırması, T.C. Başbakanlık Türkiye İstatistik Kurumu Matbaası, Ankara 2006, s.5.

²²⁴ Eralp Özgen, “Erken Evlenme, Başlık, Kadın Kaçırma”, Türkiye’de Ailenin Değişimi, Yasal Açından İncelemeleri, Türk Sosyal Bilimleri Derneği Yayını, Ankara 1984, s.28.

Tablo 71: Olması Gereken Evlilik Yaşı

Evlilik Yaşı	Sayı	Yüzde
14-16	4	1,0
17-18	41	9,9
19-20	231	55,7
21-24	126	30,4
25 ve üstü	13	3,1
Toplam	415	100,0

Örneklemin evlilik için düşündüğü yaş 19-20 yaş aralığıdır. 21-24 yaşını düşünen grup ikinci sırada yer almaktadır. (% 30.4) Evlilik yaşını 25 ve üstü yaş döneminde olması gerektiğini belirtenler % 3.1' lik dilimi kapsamaktadır. Buradan da şehir hayatında evlilik için normal görülen 25 ve üstü yaş döneminin kırsal alanda kabul görmediği anlaşılmaktadır. Ayrıca bu durum ilk evlilik yaşı olarak 17-20 yaş aralığında bulunanlar için de uygunluk arz etmektedir.

Tablo 72: Örneklem Grubunun Eşiyle Paylaşım Durumu

Eşiyle Her şeyi Paylaşma	Sayı	Yüzde
Cevapsız	47	11,3
Kısmen Anlatırım	210	50,6
Tamamen Anlatırım	113	27,3
Anlatmam	45	10,8
Toplam	415	100,0

Kadınla kocasının konuştuğu konular çeşitlendiği gibi, eskiden birçok sorunlarını içine atmak durumunda bulunan kadın, artık çoğunlukla hemen hemen her konuda kocasıyla konuşabilmekte, ona içini dökülebilmektedir. Özellikle genç kadınlar artık eski görgünün ortadan kalktığını, kocalarıyla daha rahat oturup görüşebildiklerini, hatta kaynanalarından, görümcelerinden şikayet edebildiklerini anlatmaktadırlar. Bu konuya kadın deneklerin verdikleri cevapları tabloda görülmektedir.

Buna göre kadınların % 27.3'ü eşiyile her şeyi rahatlıkla paylaşmakta, % 50.6'sı kısmen paylaşmakta, % 10.8'i de hiçbir şey anlatmadığını belirtmektedir. Bu durumun, kadın açısından olumlu değişmelere en çok çekirdek ailelerde rastlanması, aile kurumundaki değişimin aile ilişkilerini de değiştirdiğinin göstergesi olabilir. Kadınlarla kocaları arasındaki mahremiyet artmış, birbirlerinden gizli saklılarının kalmaması çekirdek ailenin gelişmesinin sonucudur. Bu durum başka bir çalışmada da görülmektedir. Bu araştırmaya göre, kadınların % 62.7'si her şeyi kocasıyla konuştuğunu, % 21.6'sını ise her şeyi paylaşmadığını belirtmektedir.²²⁵

Araştırmamıza katılan kadınlara dinî nikahlarının olup olmadığı sorusu yöneltilmiştir. Ailede evlilikle ilgili kanaatler konusunda zikredebileceğimiz evliliğin resmileştirilmesi ve ilan edilmesi anlamına gelen nikah konusu da oldukça önemlidir. Bu açıdan biz de bu konuyu başlı başına değerlendirmeye karar verdik. Kırsaldaki dinî nikahla ilgili kanaatleri tespit etmeye çalıştık. Tablo 73'te konu ile ilgili bilgileri görmemiz mümkündür.

Tablo 73: Dinî Nikah Durumu

Dini nikah Konusundaki Tutum	Sayı	Yüzde
Sadece Dini Nikah Yeterlidir	22	5,3
Sadece Resmi Nikah Yeterlidir	11	2,7
Hem Resmi Hem Dini Nikah Olmalıdır	382	92,0
Toplam	415	100,0

Tablo 73'e göre deneklerimizin çoğunluğunun dinî nikaha büyük önem verdiği görülmektedir. Nitekim deneklerimizin % 5.3'ü dinî nikahın mutlaka gerekli olduğunu belirtirken; % 92'si resmi nikahın öncelikli olduğunu, ancak dinî nikahın da olmazsa olmaz bir özelliğe sahip olduğunu belirtmektedirler. Dinî nikahı gereksiz bulanların oranı % 2.7'dir. TÜİK sonuçlarına göre, bireylerin yapmış oldukları evliliklerin

²²⁵ Erdoğan Güçbilmez, Yenimahalle ve Kayadibi Karşılaştırmalı Bir Köy Araştırması, A.Ü.S.B.F., Ankara 1972, s.212.

% 85.9’unda hem resmi hem de dini nikah kıyılmıştır.²²⁶ Konya’da yapılan bir araştırmada da evlilerin hem resmi hem dini nikah olmalıdır şeklinde düşünenler, % 95.8 oranındadır. Sadece resmi nikah diyenler % 2.8, sadece dini nikah diyenler % 1.4’tür.²²⁷

Araştırmamızın verilerinden dinî nikah konusunda kadınlar arasında belirgin bir hassasiyetin olduğu anlaşılmıştır. Dinî nikahı olmayan kadına rastlanmamış, resmi nikah ve dinî nikahın her ikisinin de yapılmış olduğu gözlenmiştir. İslam dininde akit yani “sözleşme” olarak kabul edilen nikah, okunan duaların etkisi ve toplumun evlilik ve aile kurumuna yüklediği değerin de bir yansıması olmak üzere çok önemli kabul edilmekte ve kutsallaştırılmaktadır. Dinî nikah, evliliği meşrulaştıran ve kutsayan dinî bir pratik görünümündedir. Zaten inancın toplumsal hayat için bir referans teşkil ettiği geleneksel toplumlarda dini ve resmi nikah yan yanadır. Resmi nikah hukuki nitelik taşıması, dini nikah ise o evliliğe kutsal bir anlam katması nedeni ile tercih edilmektedir.

Yaptığımız mülakat çalışmaları sonucunda genel kanaat, dinî nikah kıyıldıktan sonra artık kız ve erkeğin birbirine helal olduğu yönündedir. Bundan dolayı aileler evlenecek çifte daha fazla görüşme imkanı sağlamaktadırlar. Ancak, dinî nikah kasabalarda bazı istisnalarla birlikte resmi nikahtan hemen önce ya da sonra kıyılmakta ve akabinde de kısa süre içerisinde düğün yapılmaktadır.

Kadınlar, resmi nikaha kendilerini güvencede hissetmelerini sağladığı için büyük önem vermekte, dinî nikahı ise bağlayıcılığı olmayan, dua amacıyla yapılan bir uygulama olarak değerlendirmektedirler. Dinî nikah kıyılırken icra edilen törenin kadınlarca garipsendiği, buna rağmen dinî nikahın mutlaka gerekli görüldüğü gözlenmiştir.

²²⁶ Aile Yapısı Araştırması, T.C. Başbakanlık Türkiye İstatistik Kurumu Matbaası, Ankara 2006, s.6.

²²⁷ Konya Büyükşehir Belediyesi, Konya’da Hayat Tarzı, Sosyal Doku Projesi Kent Araştırmaları 2, İstanbul 2006, s.168.

Tablo 74: Çokevlilik Fikrine Katılım

Çokevlilikle İlgili Düşünceler	Sayı	Yüzde
Katılmam	362	87,2
Kısmen Katılırim	26	6,3
Katılırim	27	6,5
Toplam	415	100,0

Kadınların evlilik hayatlarıyla ilgili olmak üzere araştırdığımız bir diğer husus da oldukça tartışmalı bir konu olan çok eşlilik konusudur. Anketimize katılan kadınlara maddi durumu iyi olan erkeklerin birden fazla kadınla evlenebileceği görüşüne katılıp katılmadıkları sorulmuştur. Kadınlardan % 87.2'si bu görüşe hiçbir şekilde katılmazken, % 6.3'ü kısmen katılmış, % 6.5'i ise katılmıştır.

Sosyo-kültürel yaşam içinde çok eşliliğe neden olan pek çok etmen bulunmaktadır. Savaşlar, tabii afetler sonucunda ortaya çıkan kadın erkek nüfusundaki dengesizlik, tarıma dayalı toplumlarda emeğe duyulan ihtiyaç, kısırlık, çok eşliliğin bazı toplumlarda erkeğe prestij sağlayan bir uygulama olarak görülmesi, kimi toplumlarda liderlere, şeflere, yaşlı kimselere bu konuda ayrıcalıkların tanınmış olması, çok çocuk ve kadına sahip olarak erkeğin sosyal ve politik bir güç haline geldiği, kadının getirdiği çeyiz ve mallarla erkeğin servetinin genişlediği durumlarda çok eşlilik uygulamasına rastlanmaktadır.²²⁸ Kadınların eğitim düzeyleri ne olursa olsun genel olarak çok eşliliğe karşı oldukları görülmüştür. Örneklelimizi oluşturan kadınların eş müdahalesiyle karşılaşp karşılaşmadığını merak ederek bu konu üzerine bir soru sorduk.

²²⁸ Nuran Elmacı, "Poligami: Çok-Eşli Evlilikler", Necla Arat (Der.), Türkiye'de Kadın Olmak, Say Yay., İstanbul 1996, s. 109

Tablo 75: Dini Gereklere Eş Müdahalesi

Eş müdahalesi	Sayı	Yüzde
Karışmaz	247	59,5
Yapmam İçin Karışır	64	15,4
Yapmam İçin Karışır	7	1,7
Tavsiyede Bulunur	57	13,7
Cevapsız	40	9,6
Toplam	415	100,0

Araştırmamıza katılan kadınlara, eşlerinin dinî gerekleri yerine getirmek hususunda kendilerine karışıp karışmadıkları sorulmuştur. Eşlerin, genel olarak hanımlarına dinî gerekleri yerine getirmede karışmadıkları ve kararı kadına bıraktıkları görülmüştür. Kadınların % 59.5'i eşinin kendisine müdahale etmediğini söylerken, % 15.4'ü gerekleri yapması için karıştığını, % 13.7'si dinî gerekleri yapması için eşinin tavsiyede bulunduğunu, yedi kadın ise eşinin gerekleri yapmaması için kendisine baskı yaptığını söylemiştir.

Kasabalardaki kadınların özellikle giyimleri, erkeklerin bulunduğu topluluklardaki hareketleri, evden dışarı çıkışları eşleri tarafından denetlenmektedir. Kadınların dini tutum ve davranışlarının, eşlerinin müdahalesi olmasa bile toplumun muhafazakar yapısının etkisiyle sosyal hayattaki etkinliklerinin ve görünürlüklerinin büyük oranda eşleri tarafından belirlendiği gözlemlenmiştir.

Toplum içindeki cinsler arasındaki güç ilişkileri ve denetleme mekanizmalarının din tarafından meşrulaştırıldığı farklı bağlamlarda vurgulanmaktadır. Buna örnek olarak, araştırma yaptığı bölgede erkeklere günah kavramını soran Shankland, günahı erkeklerin eşe itaatsizliğin dolaylı bir anlatımı olarak kadınların giyimleri çerçevesinde algıladıkları sonucuna ulaşmıştır.²²⁹

²²⁹ David, Shankland, "Alevi and Sünni in Rural Antolia", Paul Stirling (Der.), Culture and Economy Changes in Turkish Villages, The Eothen Press, Cambridge 1993, s.50.

Din aile ilişkileri arasında aile reisinin, dinî ve geleneksel nedenlerle aile fertlerinin giyimlerine karışma tutumunun özellikle müslüman toplumlarda dinî hayat içerisinde ele alınabilecek yaygın bir olgu olduğu söylenebilir.

Aile, farklı sosyologlar tarafından hem sosyal bir grup, hem sosyal bir sistem,²³⁰ hem de bir sosyal birlik²³¹ olarak ele alınıp incelenen, fert ve toplum arasındaki iletişim bağlarını kuran sosyal bir organizasyondur. Aile içi şiddet, insanların bedensel ve ruhsal açıdan zarar görmesine, yaralanmasına ve sakat kalmalarına neden olan bireysel veya toplu hareketlerin tümüne şiddet denilebilir. Aile içi şiddet ise bu tür bir hareketin aile içinde gerçekleşmesi durumunu ifade eder.²³² 20 Aralık 1993'te Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda kabul edilen “ Kadınlara Yönelik Şiddet'in Ortadan Kaldırılması Bildirisi”nde, kadına yönelik şiddet, gerek kamu yaşamında, gerekse özel yaşamda kadınlara fiziksel, cinsel veya psikolojik olarak zarar veren veya zarar verici sonuçlar olması muhtemel, cins temeline dayalı her türlü davranış olarak kabul edilmiştir.²³³ Biz de örneklemimizde aile içinde şiddet yaşanma durumu ve varsa uygulanan şiddet türü için bazı sorular sorduk.

Tablo 76: Aile İçi Şiddet

Aile İçi Şiddet Durumu	Sayı	Yüzde
Evet	97	23,4
Hayır	318	76,6
Toplam	415	100,0

Tablo 72'ye göre kadınların % 76.6'sı aile içinde şiddet görmediğini belirtirken, % 23.4'ü şiddete maruz kaldığını belirtmiştir. Sorular evli, bekar herkesi kapsadığından bu şiddet baba ya da eş tarafından yapılmıştır. Başka bir çalışmaya göre

²³⁰ Arslantürk, Amman, a.g.e., s.307.

²³¹ Samuel Keing, Sosyoloji (Toplum Bilimine Giriş), çev., S. Sucu, O. Aykaç, Ütopya Kitapevi Yayınları, İstanbul 1966, s. 134.

²³² Uludağ Üniversitesi Tıp Fakültesi Aile Hekimliği Anabilim Dalı Ders İndeksi, Aile İçi Şiddet Tanımı ve Nedenleri, <http://aile-hekimligi.uludag.edu.tr/ders5.html>, (Erişim: 16 haziran 2009)

²³³ Canan Arın, Kadına Yönelik Şiddet, Ed. Ayşe Bertkay Hacımırzaoğlu, 75 Yılda Kadınlar ve Erkekler, Tarih Vakfı Yay., İstanbul 1998, s.202.

hayatı boyunca eşinden en az bir kez fiziksel şiddet görmüş kadınların oranı Türkiye örnekleminde % 35' tir.²³⁴ 2006' daki Aile Yapısı Araştırması sonuçlarına göre 24.647 kişi ile yapılan anket uygulamasında şiddet yalnızca "eşi ile anlaşmazlık durumunda eşinin verdiği tepki" çerçevesinde sorulmuş, buna karşılık kadınların % 8'i bu durumda eşinin zor kullandığını belirtmiştir.²³⁵

Uygulanan şiddet türünü öğrenmek için sorduğumuz soruya ise örneklemin % 14.7'si sözlü, % 10.1'i ise fiziksel şiddet gördüğünü belirtmektedir. Bu oranlar Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da daha fazla çıkmaktadır. Yapılan araştırmaya göre sıklıkla sözlü şiddete maruz kalan kadınların oranı % 25.9, fiziksel şiddet görenlerin oranı % 15.4'tür.²³⁶

Dayak konusunda sosyo-psikolojik içerikli pek çok araştırma yapılmıştır. Eşlerini döven erkeklerin kendi çocukluklarında benzeri olaylara tanık oldukları ve bir model olarak şiddeti benimsedikleri öne sürülmektedir. Şiddet, eşin alkol kullanımına bağlı olabileceği gibi, iş stresine, psikolojik sorunlara bağlı olarak da gerçekleşebilmektedir. Şiddet uygulayan erkekler ve dövülen kadınlar çeşitli sosyo-kültürel yapılardan, farklı eğitim düzeyinden olabilmekte, bu anlamda bir homojenlik bulunmamaktadır. Türk toplumunda şiddet sonucu boşanmaya başvurma oranı oldukça düşüktür.²³⁷

Bütün dinlerde olduğu gibi İslam dininde de neslin devamına büyük önem atfedilmektedir. Müslümanlıkta doğum kavramı "dünya" ile ilişkilendirilerek ele alınmakta, doğum, "dünyaya gelmek" tabiriyle tanımlanmakta ve öbür dünyadan gelmenin dolaylı bir anlatımını oluşturmaktadır.²³⁸ Doğum olayını sınırlama ya da doğum kontrolü İslam dininde oldukça tartışmalı bir konu olsa da anne karnına düşmüş bir ceninin öldürülmesinin yasaklığı hususunda İslam bilginleri fikir birliği etmiştir.

²³⁴ Ayşe Gül Altınay, Yeşim Arat, Türkiye'de Kadına Yönelik Şiddet, Punto Yay., İstanbul 2008, s.79.

²³⁵ Aile Yapısı Araştırması, T.C. Başbakanlık Türkiye İstatistik Kurumu Matbaası, Ankara 2006, s.14.

²³⁶ Pınar İlkcaracan, Türkiye'nin Doğu Bölgelerinde Kadın Cinselliği Bağlamının İncelenmesi, Der. Pınar İlkcaracan , Müslüman Toplumlarda Kadın ve Cinsellik, İletişim Yay., İstanbul 2003, s.148.

²³⁷ Şahika Yüksel, "Eş Dayaağı ve Dayaağı Karşı Dayanışma Kampanyası", Şirin Tekeli (Der.), 1980'ler Türkiye'sinde Kadın Bakış Açısından Kadınlar, İletişim Yay., İstanbul 1993, s.241-244.

²³⁸ Delaney, a.g.e., s.81.

Bununla birlikte değişen ekonomik ve toplumsal koşullar insanları sınırlı sayıda çocuk yapmaya yöneltmekte, bu durum cinsel ahlakı önemli ölçüde değiştiren doğum kontrol yöntemlerinin kullanımını gerekli kılmaktadır. Üremeyi kontrol eden tekniklerin çoğalmasıyla birlikte kadınlar dinî kanaatleriyle somut yaşamlarının gerekleri arasında çelişkili bir durumu yaşamak zorunda kalmışlardır.

Tablo 77: Doğum Kontrolü Hakkındaki Düşünceler

Doğum kontrolüne taraftar mısınız	Sayı	Yüzde
Evet	293	70,6
Hayır	77	18,6
Fikrim Yok	45	10,8
Toplam	415	100,0

Örnekleimize yine aile yapısındaki değişimleri izlemeye yönelik olarak doğum kontrolü ile ilgili kanaatlerini sorduk. Araştırmaya katılanların kadınların % 70.6'sı doğum kontrolüne taraftar olduğunu belirtirken, % 18.6'sı buna karşı olduğunu ve % 10.8'i de bu konuda bir fikri olmadığını söylemiştir. 10 yıl önce yapılan başka bir araştırmada ise sonuçlar benzer çıkmaktadır. Buna göre Konya kırsalında yaşayan kadınların % 68'i doğum kontrolünü uygun bulurken, % 18'i uygun bulmadığını ve % 14'ü ise cevap vermemiştir.²³⁹

Kadınların doğum kontrolüne karşı olma tutumunun genel olarak dinî gerekçelere dayandırılmaya çalışılmasının yaygınlığı ve geçerliliği, araştırma alanımızda da kendini göstermiş ve bu konuda içinde şüpheden kesin inanca kadar etkin olan çok farklı anlayışlarla karşılaşmıştır.

Ailelerin doğum kontrolünün genellikle kadınlar tarafından uygulandığı görülmektedir. Erkekler bu duruma pek yanaşmamaktadır.²⁴⁰

²³⁹ Alime Ülkü Ermetin, Konya Bölgesinde Kırsal Alanda Tarımsal Üretimde Kadının Yeri ve Önemi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Konya 1999, s.85.

²⁴⁰ Nevin Meriç, Değişen Kadın Yaşamı, Elest Yay., İstanbul 2004, s.157.

Örneklem grubunun şu an sahip olduğu çocuk sayısını öğrenmek istedik. Sonuç aşağıdaki tabloda görünmektedir

Tablo 78: Örneklemin Sahip Olduğu Çocuk Sayısı

Sahip olunan Çocuk sayısı	Sayı	Yüzde
1	33	8,0
2	52	12,5
3	87	21,0
4	65	15,7
5	45	10,8
6	23	5,5
7	13	3,1
8	9	2,2
9	2	,5
10	2	,5
Yok	16	3,9
Cevapsız	8	1,9
Bekar	60	14,5
Toplam	415	100,0

Ailelerin sahip oldukları çocuk sayısına göre sıralamaya bakıldığında, en yüksek oran % 36.7 ile üç ve dört çocuk sayısı yer almaktadır. Bunu % 12.5 ile iki ve % 10.8 ile beş çocuk takip etmektedir. Buna rağmen tek çocuk sahibi olanlar % 8, beşten fazla çocuğa sahip olanların oranı % 11.8’dir. Hiç çocuk sahibi olmayanlar veya henüz çocuk yapmayan ise % 3.9’ tur. Buna göre kırsal alandaki hane başına düşen çocuk sayısı 7.97’ dir.

Araştırmaya katılan kadınların istedikleri çocuk sayısını yansıtan veriler aşağıdaki tabloda sunulmuştur.

Tablo 79: Örneklem Grubunun İstedığı Çocuk sayısı

İstenen Çocuk Sayısı	Sayı	Yüzde
1	21	5,1
2	99	23,9
3	143	34,5
4	80	19,3
5	29	7,0
6	13	3,1
7	7	1,7
8	4	1,0
9	1	,2
10	3	,7
Cevapsız	15	3,6
Toplam	415	100,0

İstenen çocuk sayısı ile sahip olunan çocuklar arasında bir ilişki bulunmaktadır. Örneklemin % 34.5'i üç çocuk istemektedir. Sahip olunan çocuk sayısında da en yüksek oran üç idi. Ailelerin istedikleri çocuk sayısı ile sahip oldukları çocuk sayısına bakıldığında her iki tabloda da en yüksek oranın üç çocuk olduğu görülmektedir. Sahip olunan çocuk sayısında ikinci yüksek oran (% 15.7) dört çocuk iken istenen çocuk sayısındaki ikinci oran ise (% 23.9) iki çocuk sayıdır. Yine sahip olunan çocuk sayısındaki en yüksek üçüncü oran (% 12.5) iki çocuk iken istenen çocuk sayısındaki üçüncü oran (% 19.3) ise dört çocuk sayıdır.

Araştırmaya katılan kadınların istedikleri çocuk cinsiyetini yansıtan veriler aşağıdaki tabloda sunulmuştur.

Tablo 80: Örneklem Grubunun İstedığı Çocuk Cinsiyeti

İstenen Çocuk Cinsiyeti	Sayı	Yüzde
Kız	201	48,4
Erkek	161	38,8
Fark etmez	53	12,8
Toplam	415	100,0

Araştırma bulgularına göre, örneklemin % 48.4'ü kız çocuğuna, % 38.8'i erkek çocuğuna sahip olmayı istemektedir. Buna karşılık örneklemin % 12.8'i de erkek ya da kız fark etmez diyerek çocuk cinsiyeti beyanında bulunmamıştır.

Beklenenin aksine kız çocuğunun daha fazla istenmesi dikkat çekici bir durumdur. Yapılan başka bir çalışma da bunun göstergesidir. Araştırmaya göre, beklenen çocukların cinsiyeti söz konusu olduğunda, erkeklerin kızlara oranla ağırlık kazandığı görülmektedir. Buna göre, bir tane kız çocuğunu kendisi için yeterli görenler % 63.8, hiç istemeyenler % 3.7 iken bu oran erkek çocuğunun bir tane olmasını isteyenlerde % 42.1, hiç olmamasını isteyenlerde % 1.6'dır.²⁴¹

Giderek çekirdekleşen aile yapısı, zorlaşan ekonomik koşullar, tarım arazilerinin parçalanarak küçülmesi ve tarımda insan gücüne duyulan ihtiyacın azalması, eğitim düzeyindeki artış erkek çocuğu sahibi olma isteğinin azalmasında etkili olmuştur.

Buna rağmen kasabalarda aile içinde kız ve erkek çocuklarına karşı geliştirilen tutumun sosyo-kültürel etkenlere bağlı olarak şekillendiği ve erkek çocuklarının kız çocuklarına nazaran görece daha özerk ve değerli kabul edildiği gözlenmiştir.

Kadınların çocuklarıyla etkileşimi çerçevesinde ilkin kadınların çocuklarına isim koyma ve koydukları isimde İslamî bir renk arama durumları incelenecektir. Kadınların çocuklarına isim koyarken dinî kanaatlerinden etkilenme durumlarını yansıtabilmek için kendilerine, isim koyarken dikkat ettikleri en önemli hususun ne olduğu sorulmuştur.

²⁴¹ Yakut Sencer, Türkiye'de Kentleşme, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1979, s.428-430.

Tablo 81: Çocuklarına İsim Koyarken Dikkat Edilen Husus

İsim Koyma	Sayı	Yüzde
Aile Büyüklerinden Birinin İsmi Olması	94	22,7
Güzel İsim Olması	48	11,6
Dini İsim Olması	229	55,2
Fark Etmez	16	3,9
Çocukların İsmi Ben Koyamıyorum	28	6,7
Toplam	415	100,0

Kadınların % 55.2'lik oranla büyük çoğunluğu çocuklarına isim koyarken İslamî bir isim olmasına özen gösterdiğini söylemiştir.

Çocuğuna aile büyüklerinden birinin özellikle de kayınbaba ve kaynananın ismini verme % 22.7 oranında belirtilmiştir. Aile içinde evlenmiş erkek evlatlardan en azından birinin çocuklarından birine anne ya da babasının ismini verme adetinin hala varlığını koruduğu gözlemlerimiz sonucunda anlaşılmıştır. Çocuğa büyükanne ya da büyükbabanın ismini verme adetinin daha çok geniş ailelerde başvurulan yaygın bir uygulama olduğu ve ataya saygı çerçevesinde algılandığı görülmüştür. Son yıllarda kadının anne babasının isminin çocuklara verilmesi uygulaması da yaygınlaşmaktadır. Örneklemin 11.6' sı ise güzel ve anlamlı bir isim olmasının yeterli olduğunu söylerken, % 6.7' si çocuklarına kendisinin isim koymadığını söylemiştir. % 3.9 oranındaki kadın ise hiçbir kritere önem vermediğini belirtmiştir.

Tablo 82: Kız Çocuğunun Serbestliği

Kız Çocuğu Erkek Gibi Serbest Olmalı Mıdır	Sayı	Yüzde
Katılıyorum	200	48,2
Katılmıyorum	215	51,8
Toplam	415	100,0

Örneklemimize sorduğumuz “Kız çocuğu erkek çocuğu gibi serbest bırakılmalı mı?” sorusuna katılmadığını bildirenler % 51.8 iken bu soruya katıldığını ifade edenlerin oranı % 48.2’ dir. Büyük kentlerde kız çocuğunun yetiştirilmesi ile erkek çocuğunun yetiştirilmesi arasında yetiştirme açısından bir fark görülmezken, kırsal toplumlarda kız çocuğu ile erkek çocuğunu yetiştirme, onlarla ilişki geliştirme kalıpları farklıdır. Kırsal yerleşim birimlerinde kız çocuğu, erkek çocuğunda olduğu gibi fazla şımartılmayıp disiplin içinde yetiştirilir.²⁴²

Tablo 83: Kızının Giyimine Müdahale

Kızının Giyimine Müdahale	Sayı	Yüzde
Evet	315	75,9
Hayır	100	24,1
Toplam	415	100,0

Örneklemimizden kızlarının giyimine karışıp karışmadıkları ile ilgili bir sorduğumuz soruya % 75.9’u kızlarının giyimlerine karıştıklarını ifade ederken, % 24.1’i karışmadıklarını belirtmişlerdir. Eğitim düzeyine göre kıyafete karışma tutumunu değerlendirdiğimizde, genel olarak eğitim seviyesinde artışla birlikte kıyafete karışma tutumunda bir düşme gözlenmiştir.

Tablo 84: Kızların Dışarıda Başörtüsüz Gezmesi

Kızlar Dışarıda Başörtüsüz Gezebilir mi	Sayı	Yüzde
Evet	42	10,1
Hayır	373	89,9
Toplam	415	100,0

Din-aile ilişkilerinde kıyafete karışma tutumu ile birlikte yine bu soruya bağlı olarak ele alınabilecek bir başka davranış tarzı da örtünme ile ilgili tutumlardır. Kızlarının giyimine karışma tutumuna bağlı olarak, “Kızlar dışarıda başörtüsüz

²⁴² Merter, a.g.e., s. 69.

gezebilir mi?” şeklinde ek bir soru daha yönelttik. Örneklemin % 10.1’i bu soruya evet şeklinde cevap verirken, % 89.9’u hayır seçeneğini işaretlemiştir. Bu durum yapılan başka bir çalışmada da görülmektedir. Buna göre, erkeklerin karısının başörtüsüz sokağa çıkmasına izin verenler 1988 yılında % 30.4 iken bu oran 1998 yılında % 58.1’e çıkmıştır. İzin vermeyenlerin oranı 1988 yılında % 65.6 iken 1998 yılında % 41.9’dur.²⁴³ Aile reisleri eşlerinin başörtüsüz çıkmasına izin verme oranı yıllar geçtikçe artmıştır.

Kasabalardaki giyim, genel olarak ileri yaşlardaki kadınlar, şalvar giyer ve üzerlerine omuzlarından aşağıya kapatacak şekilde örtü alırlar. Ama gençler etek ve bluz olmak üzere şehirdeki gibi giymektedirler. Çok nadir olmak üzere bazı kadınların alt uçları bele sokulmak, üst uçları başın üzerinden alınıp çene altında birbirine iğnelemek suretiyle car da kullandığı görülmektedir.²⁴⁴

Ayrıca buna bağlı olarak kadınlara “Kızlarınızın dinî gereklere uygun olarak örtünmelerini ister misiniz?” şeklinde ek bir soru daha yönelttik.

Tablo 85: Kızının Başını Örtme İsteme Durumu

Örtünme İsteği	Sayı	Yüzde
Evet	370	89,2
Hayır	45	10.8
Toplam	415	100,0

Kızlarının başlarını örtmelerini istediğini belirtenlerin % 89.2’si bu soruya evet şeklinde cevap verirken, % 10.8’i bu soruya hayır cevabını vermiştir. Bu oran yukarıdaki “Kızlar dışarıda başörtüsüz gezebilir mi?” sorusuna verilen cevaplarla tutarlılık arz etmektedir. Nitekim bu soruya evet diyenlerin oranı % 89.9 idi. Kızlarının başlarını örtmesini isteme ile öğrenim durumu arasındaki ilişkiye bakacak olursak,

²⁴³ Koşar Hız, Ünal Bozyer, Savaş Çağlayan, Sosyolojik Açıdan köekli Köyü Sosyo-Kültürel ve Ekonomik Değişimin Araştırılması, Muğla Üniversitesi Yay., Muğla 2002, s.73.

²⁴⁴ Erdem Sargon, “Car”, TDV İslam Ansiklopedisi, , C.7, T.D.V.Y., İstanbul 1993, s.157.

Tablo 86: Kızının Başını Örtmesini İsteme İle Öğrenim Durumu Arasındaki İlişki

Kızının Başını Örtmesini İsteme Durumu		Öğrenim durumu					
		Okur Yazar Değil	Okuryazar Olup Bir Okul Bitirmemiş	İlkokul Mezunu	Ortaokul Mezunu	Üniversite Mezunu	Toplam
Evet	Sayı	68	23	212	38	29	370
	%	91,9	85,2	91,4	79,2	70,0	89,2
Hayır	Sayı	6	4	20	10	5	45
	%	8,1	14,8	8,6	20,8	30,0	10,8
Toplam	Sayı	74	27	232	48	34	415
	%	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

$$X^2 = 11.106 \quad Sd.5 \quad P < 0,05 (0,049)$$

Kızının başını örtmesini isteyen kadınlarda en yüksek oran okur yazar olmayan (% 91.9) en düşük oran ise üniversite mezunlarındadır.(% 70) Eğitim düzeyi yükseldikçe kızlarının başını örtmesini isteme tutumunda düşme görülmektedir. Yani kızının başını örtmesini isteme durumuna olumsuz yaklaşanlarda en yüksek oran %30 oranıyla üniversite mezunlarıdır.

Esasen bu tutumla ilgili araştırma alanımızdaki geniş kabulü, Konya'nın baskın geleneksel muhafazakar karakteriyle ilişkilendirmek daha uygun düşmektedir. Özellikle kırsal kesimdekilerde, canlı bir şekilde bu tutumun muhafaza edilmeye çalışıldığı gözlenmiştir. Fakat bu olgunun kırsal kesime özgü geleneksel bir yaşam tarzı, bir kültür olarak kalmanın ötesinde, toplumun orta ve üst tabakalarında da hatta yeni ve değişik formlarda kendini yemden üretiyor olması, sırf geleneksel ve muhafazakar eğilimleri aşan bir değişim isteği ve arayışının göstergesi olmaktadır. Nitekim Göle'de bunu kamusal hayata geleneksel olandan oldukça farklı, yeni bir katılma biçimi arayışı şeklinde yorumlamak eğilimindedir.²⁴⁵

²⁴⁵ Bkz.Nilüfer Göle, Modern Mahrem, Metis Yay., İstanbul 1998, s.133.

Tablo 87: Kız-Erkek İlişkilerine Yaklaşım

Evlilik Öncesi İlişki Normal mi?	Sayı	Yüzde
Evet	68	16,4
Hayır	347	83,6
Toplam	415	100,0

Aslen İngilizce bir kelime olarak, Türk Dil Kurumu tarafından “kadınla erkeğin ileri gitmeyerek aşıktaşlık etmeleri”²⁴⁶ olarak tanımlanan flört kelimesinin değişik pek çok tanımı bulunmakla birlikte, günümüzde genellikle evli olmayan kız ve erkeklerin bir arada özel hayat yaşamalarını ifade etmek için kullanıldığı görülmektedir.

Örneklemin kız-erkek ilişkileri konusundaki tutumunu öğrenmek amacıyla sorduğumuz soruya verilen cevaplar tablo 94’te görüldüğü gibi şekillenmiştir. Buna göre araştırmamıza katılanların % 16.4’ü evlilik öncesi kız-erkek ilişkilerini normal karşıladığını belirtirken, normal karşılamayanların oranı % 83.6’dır.

Evlilik öncesi kız-erkek ilişkilerinin eğitim düzeyi açısından değerlendirmesine baktığımızda normal karşılama tutumunun eğitim düzeyi yükseldikçe arttığını, normal görmeme tutumunun da bu ilişkiye paralel olarak eğitim düzeyi yükseldikçe düştüğü tespit edilmiştir. Burada eğitim etkeni bir anlamda değişim sürecinde kız-erkek ilişkilerinde doğrudan etkileşimin yaşanmasına imkan sağlamaktadır.

²⁴⁶ Komisyon, Türkçe Sözlük, 5. Baskı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1969, s.271.

Tablo 88: Evlilik-Öncesi Kız-Erkek İlişkilerine Yaklaşım İle Eğitim Düzeyi Arasındaki İlişki

		Öğrenim Durumu						Toplam
Evlilik Öncesi İlişki Normal Mi		Okur Yazar Değil	Okuryazar Olup Bir Okul Bitirmemiş	İlkokul Mezunu	Ortaokul Mezunu	Lise Mezunu	Üniversite Mezunu	
Evet	Sayı	10	5	33	11	5	4	68
	%	13,5	18,5	14,2	22,9	20,8	40,0	16,4
Hayır	Sayı	64	22	199	37	19	6	347
	%	86,5	81,5	85,8	77,1	79,2	60,0	83,6
Toplam	Sayı	74	27	232	48	24	10	415
	%	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

$$X^2 = 7.237 \quad Sd.5 \quad P < 0,05 (0,024)$$

Yine aile içi ilişkilerde, ailedeki karar sürecine katılım, kadının çalışması, kadının statüsü, aile reisliği gibi hususlar önem arz etmektedir.

Ailedeki karar alma sürecine katılım, aile fertlerinin de statüsünü belirlemektedir. Aile reislerinin kararları sadece eşinin aldığını belirtenler % 42.9, aile büyüklerinin aldığını belirtenler % 22.7, eşiyile beraber alanlarının oranı % 21.4'ü bulmakta, eşi ve çocuklarıyla beraber karar alanların oranı % 10.1'e düşerken, kendi başına karar alanlar % 2.9'da kalarak çok düşük bir seviyede gerçekleşmektedir.

Görülüyor ki ailede alınacak kararlar konusunda aile reislerinin tutumlarında geleneksellik devam etmektedir. Ancak % 2.9 oranındaki kadın kendi başına karar alırken, % 42.9'u aile içi kararların sadece eşine ait olduğunu belirtmesi dikkat çekicidir. “Aile büyüklerime danışırım” diyenlerin oranının ikinci sırada olması, ailedeki yaşlıların otoritesinin kente oranla hala devam ettiğini göstermektedir. Sonuç olarak ailede yaşlıların otoritesi devam ettiği bir hayli belirgin olduğu ortaya çıkmaktadır.

Tablo 89: Ailedeki Karar Sahibi

Ailede Karar Sahibi	Sayı	Yüzde
Aile Büyüklerimiz	94	22,7
Eşim	178	42,9
Ben	12	2,9
Eşimle Ben	89	21,4
Çocuklarımızla Ortaklaşa	42	10,1
Toplam	415	100,0

Din-aile ilişkileri bağlamında bu süreçte önemli bir değişim göstergesi olarak alabileceğimiz tutumlardan bir diğeri de misafirle oturma uygulaması ile ilgili farklılaşmalar olacaktır. Geleneksel-kırsal hayat ya da geleneksel dindarlığın yaşandığı çevrelere özgü bir olgu olarak karşımıza çıkan ve genellikle dinî referanslara dayandırılmaya çalışılan bu uygulamada, misafir oturmalarında çeşitli yakınlık derecelerinin dışında kalan erkek ve kadınlar genel olarak ayrı oturmaktadırlar.

Haremlik-selamlık uygulaması da denilen bu gelenek, geleneksel dindarlığın hakim bir etkiye sahip olduğu kırsal alanda akraba ve komşular arasında ayrı oturma adetinin pek uygulanmadığı gözlenmiştir. Fakat yoğun bir dinî hayat yaşayan dindar kesimlerin, misafir oturmalarında bu usule uyma konusunda duyarlı oldukları gözlenmiştir. Namahrem kabul edilen kadın ve erkek misafirlerin ayrı oturması anlayışı, Konya'nın geleneksel dinî ve toplumsal hayatı içerisinde kabul görmektedir.

Araştırmamıza katılan kadınların % 8.9'u kendilerine misafir geldiğinde genel olarak kadın erkek bir arada oturduklarını belirtirken, % 20.2'si kadın-erkek ayrı oturduklarını ve % 70.8'i de duruma göre değişebileceğini söylemiştir.

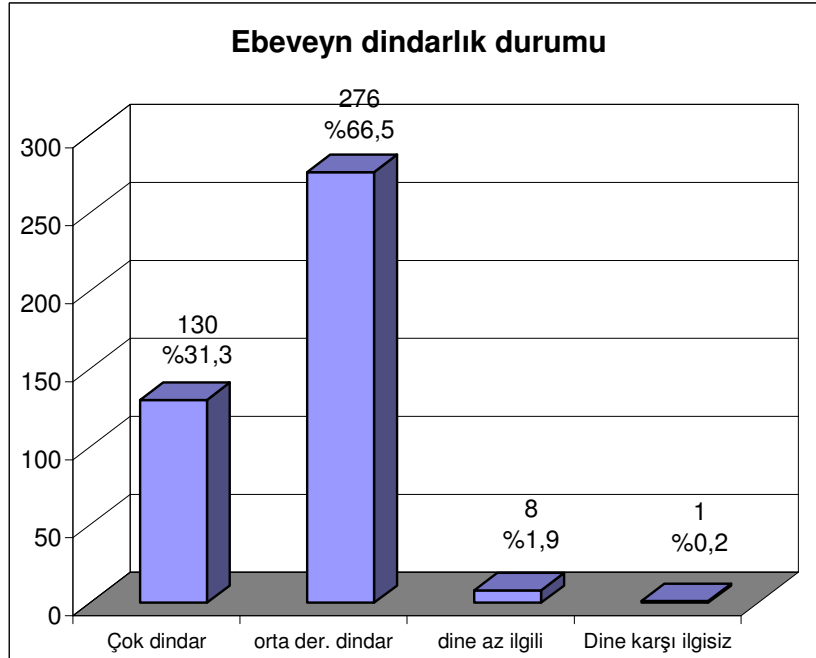
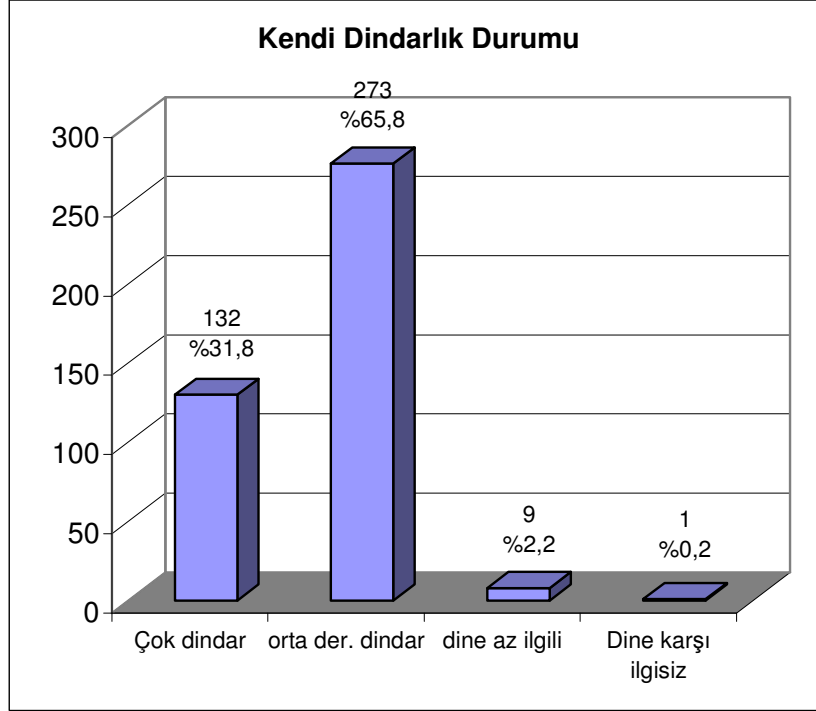
Tablo 90: Misafirle Oturma Şekli

Oturma şekli	Sayı	Yüzde
Kadın Erkek Bir Arada	37	8,9
Kadın Erkek Ayrı	84	20,2
Duruma Göre Değişir	294	70,8
Toplam	415	100,0

Misafirle birlikte oturma konusunda tutumların farklılaşması bir anlamda değişim sürecinde dindarlıkla ilgili anlayış ve uygulamalardaki farklılaşmaların aile içi ilişkilere yansıyan yönünü oluşturmaktadır. Nitekim kırsal kesimle ilgili gözlemlerimizde gerek kırsal-geleneksel hayatın akışının buna izin vermemesi gerekse de geleneksel dindarlığın bu konuda esnek bir yapıya sahip olması nedeniyle, bu tür bir sakınma tutumunun çok yaygın olmadığı anlaşılmıştır.

Kadınların kendilerinin ve anne-babalarının dindarlık durumlarını nasıl gördüklerini gözlemek, onların bu konuda aileleri ile kendileri arasında farklılaşmayı anlamamıza imkan verecektir. Bu nedenle araştırmamıza katılanlara kendilerini ve anne-babalarını dindarlık bakımından nasıl bulduklarını sorduk. Grafik 2’de görüldüğü gibi örneklemin % 31.8’i kendini çok dindar olarak görürken, orta derecede dindar olarak görenlerin oranı 65.8 düzeyine ulaşmaktadır. Dine az ilgili olduğunu söyleyenler % 2.2 ve ilgisiz olanlar ise % 0.2 oranlarında kalmışlardır. Örneklemin kendi dindarlık durumunu verilerden de anlaşılaacağı gibi kendini orta derecede dindarlık kategorisinde görme eğilimi mevcuttur. Ailelerinin dindarlık düzeyi ile ilgili verilere göre, örneklemin % 31.3’ü ailesini çok dindar bulurken, % 66.5’i orta derecede dindar, %1.9’u dine karşı az ilgili ve % 0.2’si de ailesini dine karşı ilgisiz olduğunu belirtmektedir.

Grafik 2: Deneklerin Kendilerini ve Ailelerini Dindarlık Bakımından Değerlendirmesi

Bu verilere göre örneklemin kendi dindarlık düzeyi ile ailelerini gördükleri dindarlık düzeyleri arasında belirgin yakınlıklar olmakla birlikte, bazı farklılıkların da ortaya çıktığı anlaşılmaktadır. Kendilerini ailelerine göre daha fazla dindar görürken, ailelerini orta derecede dindarlığa daha yakın kabul etmektedirler. Ailelerini dine karşı az ilgili görme oranının kendilerine göre daha az görülmesine karşın dine karşı ilgisizlikte aileleri ile kendileri aynı düzeyde çıkmıştır. Genel olarak örneklemimizin hem kendilerini hem de ailelerini çok dindar veya dine az ilgili ve ilgisiz gibi kenar konumlardan daha ziyade orta derecede dindarlığa daha yakın gördükleri anlaşılmaktadır.

Bu bağlamda, değişim sürecindeki örneklemimizin kadınların çalışması ile ilgili kanaat ve tutumlarının araştırılması, hem aile yapısında hem de bu konudaki dinî anlayışlarda meydana gelen değişimleri anlama fırsatı verecektir. Bu konu ile ilgili sorumuza verilen cevaplarda araştırmamıza katılanların % 44,3'ü kadınların çalışabileceğini istemekte ancak bunların % 55,7'si gibi büyük bir bölümü kadının çalışması konusundaki geleneksel eğilimlerini korumaktadır.

Bu sonuçlar, kadınların ailede kendilerine biçilen veya biçilmek istenen rollere karşı çıkıp daha özgürlükçü bir tutuma doğru yöneldiklerini göstermektedir.

Tablo 91: Kadınların Çalışması

Kadınlar da Erkekler Gibi Her İşte Çalışabilir mi?	Sayı	Yüzde
Evet	184	44,3
Hayır	231	55,7
Toplam	415	100,0

Kurumsal olarak aile geleneksel dinî sembol, anlayış ve uygulamaların sürdürülmeye çalışıldığı bir ortam olma özelliğini korumaktadır. Bununla birlikte gerek aile içi ilişkilerde gerekse kadınların çalışması ile ilgili anlayışlarda bu geçiş sürecine özgü bazı anlayış değişiklikleri de ciddi bir biçimde kendini göstermektedir.

Ailede kadınla erkeğin konumunun belirlenmesine yardımcı olabilecek diğer bir konu da, mirasla ilgili düşüncelerdir. İslâm dini, miras konusunda bazı durumlarda kadına erkekten daha az bir pay ayırmaktadır. Medeni Kanuna baktığımızda ise, kadın ve erkek mirastan eşit şekilde pay almaktadırlar. Biz de bu farklılığı dikkate alarak, kadınların mirasla ilgili düşüncelerinin tespitinin önemli olduğu kanısına vardık. Ve deneklerimize “Miras paylaşımında kadınlar da erkeklerle aynı alsın mı?” diye sorduk. Sonuçları tablo 92’ye görmemiz mümkündür.

Tablo 92: Miras Taksimiyle İlgili Tutumlar

Miras Paylaşımında Kadınlar da Erkeklerle Aynı Alsın mı	Sayı	Yüzde
Katılmam	103	24,8
Cevapsız	52	12,5
Katılırim	260	62,7
Toplam	415	100,0

Tablo 92’ye baktığımızda kadınların % 62.7’si bir miras taksiminde kadınla erkeğin paylarının eşit olması gerektiğini belirttiklerini görürüz. Miras taksiminin İslâm’ın emrettiği şekilde olması gerektiğini belirtenlerin oranı ise % 24.8’dir. Bu soruda cevapsız kalanların oranı da oldukça dikkat çekicidir. Nitekim % 12.5 cevapsız kalmıştır.

Tablodan da anlaşıldığı üzere kadınların büyük çoğunluğu kadınla erkek arasında böyle bir taksimde eşit davranılması gerektiğini ifade etmektedirler. Bu da her ne kadar geleneksel bir yapıya sahip olsa da, kırsalda bu konuda eşitlikçi bir tavrın sergilendiğini göstermektedir.

Pratiğe baktığımızda ise dinî ve geleneksel bir bakış anlayışının etkilerinin hala görüldüğünü söylememiz mümkündür. Çünkü, genellikle kırsal kesimde miras taksiminde erkek çocuğa daha fazla pay verilmesi gerektiği anlayışı da oldukça etkilidir. Bu yüzden aileler arasında pek çok tartışmalar çıkmakta ve senelerce süren bu münakaşaların yanı sıra, küslük de husule gelmektedir. Bu tür durumlarda taraflar mahkemeye başvurarak meselelerini halletmeye çalışmaktadırlar.

Ailelerin bir müftü ya da dinî bilgisi bakımından kendisine güvenilir bir kişinin yardımıyla aralarında miras taksimi yapmak istemeleri oldukça nadirdir. Özellikle eğitim düzeyinin yükselmesi ve kitle iletişim araçlarının da etkileriyle, bu durumda en çok kendilerinin mağdur olduklarını belirten kadınlar, büyük ölçüde mirastan eşit pay almalarının en doğal hakları olduğunu savunmaya başlamışlardır.

4.5. Kitle Haberleşme ve Boş Zaman Değerlendirme Tutum ve Davranışları

4.5.1. Kitle Haberleşme Araçlarıyla İlgili Davranışlar

Grup hayatının sürekliliği insanlar arasındaki fikir, kanaat ve haber alışverişini, insanların düşünce, duygu ve izlenimlerini birbirine aktarmalarını, yani iletişimi zorunlu kılar. İnsanlar esasta iletişimi, haberleşmeyi yüz yüze yaparlar. Ancak zamanla toplum her gün biraz daha karmaşık nitelik kazanınca mesajlar, yöneltilecek gruplar büyük genişlik kazanır ve yüz yüze haberleşme, iletişim yetersiz hale gelir.

Kişinin artık bildiği, tanıdığı kişiye değil, tanımadığı ilk ilişkiler içinde bulunmadığı diğer insanlara mesajlar yöneltmesi gerekir. Bu nitelikteki iletişim bazı tekniklerle, belirli bir teknoloji uygulanarak çoğaltılıp güçlendirilerek, çok sayıda kişiyi etkileyecek biçime getirilmesine kitle iletişimi, kullanılan araçlara da kitle iletişim araçları denir.²⁴⁷

Kitle iletişim araçları, diğer toplumsallaştırma araçlarına oranla daha yenidirler, kişiler arası etkileşime doğrudan katılmazlar. Matbaanın bulunmasından sonra bir birliğe, bir kitleye hitap etme olanağı doğmuştur. Yakın bir geçmişte basın, radyo, televizyon, sinema gibi araçların hızla gelişmesi, kitle iletişimde büyük sıçramaların gerçekleşmesine olanak sağlamıştır. Bir birliğin tümüne veya bir kitleye genel bir biçimde hitap eden toplumsallaştırma ajanları için özel kategorilerden biri olan

²⁴⁷ Sulhi Dönmezer, a.g.e., s. 383-384.

kitle iletişim araçları, modern toplumlarda yetişkinlerin olduğu kadar gençlerin de önemli bir toplumsallaştırma ajanı olmuştur.²⁴⁸

Modernleşmeyle birlikte Türkiye’de kitle iletişim araçlarının artışı ve iletişim dünyasında kitlelerin talebine cevap verme gereğinin çeşitli nedenlerle kendisini hissettirmesi, basın yayında az miktarda görülen İslamî temaların canlanışına belirli bir meşruiyet sağlamıştır.²⁴⁹

Günümüzde özellikle çok köklü bir etki gücüne sahip olan televizyonun en ücra kırsal alanlara kadar uzanan yaygınlığı, onu bu anlamda toplumsal etkileşimin ve değişimin en önemli araçlarından biri haline gelmesini sağlamıştır. Sadece spora, haberlere ya da sinemaya ayrılmış yeni özgün kanallar, radyolar yeni hizmetlere ön ayak olmamış, uydu, kablo ve internet yayınları gibi yeni dağıtım hizmetleri popüler kültürün dönüşümünde büyük rol oynamış, tüketici haline getirdiği kitleleri adeta bir ‘kitle toplumu’ haline dönüştürebilme gücünü elinde tutmuştur.²⁵⁰

Bir toplumun sosyal ve dinî hayatını incelerken, onu kitle iletişim araçlarının etkisinden bağımsız düşünmek mümkün değildir. Ancak önemli olan, bu faktörün içtimai düşünüş ve davranışta ne derece etkili olduğunun tespit edilmesidir.²⁵¹

Kasabalarımıza baktığımızda ise çok az istisnalar bulunmakla birlikte radyo, televizyon, telefon her evde bulunmaktadır. Çanak anten ise özellikle gelir durumu iyi olan ailelerin faydalandığı bir kitle iletişim aracıdır.

Yine özellikle değinmemiz gereken önemli bir kitle iletişim aracı da her ne kadar işlevinde farklı amaçlarla kullanılsa da cep telefonudur. Cep telefonu zengin-fakir ayrımı olmaksızın kasabalarda çoğu ailede mevcuttur. Hatta pek çok ailede anne, babanın ve çocukların cep telefonları vardır. Bu da kitle vasıtalarının da köylere

²⁴⁸ Önal Sayın, Sosyolojiye Giriş, 2.Baskı ,Üniversite Kitapları, İzmir 1994, s.169.

²⁴⁹ Mardin, a.g.e., s.155.

²⁵⁰ Gordon Marshall, Sosyoloji Sözlüğü, Çev. Osman Akınhay-Derya Kömürcü, Bilim ve Sanat Yay., Ankara 1999, s .484-485.

²⁵¹ Tahir Çağatay, Günün Sosyolojisine Giriş, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınlan: 797, Kültür Eserleri Dizisi No.90, Ankara 1987, s 89.

yayılması olayının ne kadar önemli bir aşamaya gelinmesini sağladığını göstermektedir.²⁵²

Biz de bu açıdan, incelediğimiz yörede kitle iletişim araçlarının sosyal ve dinî hayattaki yerini araştırdık.

Tablo 93: Gazete Okuma Alışkanlığı

Gazete Okuma Durumu	Sayı	Yüzde
Her Gün Okurum	9	2,2
Ara sıra Okurum	44	10,6
Elime Geçtikçe Okurum	92	22,2
Hiç Okumama	270	65,1
Toplam	415	100,0

Bilindiği gibi gazete, kitle iletişim araçlarının oluşturduğu iletişim ağının vazgeçilmez unsurlarından biridir.²⁵³ Kadınların boş zamanlarını değerlendirmede acaba gazete okuma dereceleri nedir? Araştırmamıza katılanların % 2.2'si her gün gazete aldığını, % 10.6'sı ara sıra aldığını, % 22.2'si nadiren ya da eline geçtikçe okuduğunu ve % 65.1'i ise hemen hemen hiç okumadığını belirtmişlerdir. Her gün gazete alıp okuduğunu söyleyenlerin oranı örneklemimiz açısından çok düşük kabul edilebilecek bir oran olup, bu çevrede gazete okuma alışkanlığının kadınlar arasında yaygın olmadığını gösterir. Ayrıca bu oranlar N. Akyüz'ün Ankara çalışmasında bulunduğu oranlara da yakın bulunmaktadır. (Devamlı % 22.9, ara sıra % 47.8, nadiren % 13.3, hiç okumayanlar % 14.6)²⁵⁴

Kitle iletişim araçlarının asli görevi halkı eğlendirmek, haber, bilgi vermek ve eğitime katkıda bulunmaktır. İşte asıl problem eğitime katkı fonksiyonunun yerine getirilmesinde ortaya çıkmaktadır. Eğitmekten maksat, geniş halk kitlelerinin bilmelerine imkan olmayan konularda, onlara çeşitli maksatlarla yol göstermek ve yeni

²⁵²Orhan Türkdoğan, Köy Sosyolojisinin Temel Sorunları, 2. Baskı, Dede Korkut Yay., İstanbul 1977, s.46.

²⁵³Nabi Avcı, Kitle Kültürü Enformatik Cehalet, Rehber Yayıncılık, Ankara 1990, s. 102.

²⁵⁴Akyüz, a.g.e., s.88.

bilgi edinmelerini sağlamaktır.²⁵⁵ Ancak şunu da önemle belirtmeliyiz ki kitle iletişim araçlarından televizyonun etkisi oldukça büyüktür. Şehir değerlerini yayan bir eğitim aracı da olan televizyon, kırsalda yaşayanların hayatının bir parçası haline gelmektedir. Gündelik hayatın önemli bir kısmında ve genellikle akşamları boş zaman etkinliği olarak televizyon izlenmektedir.

Televizyon, haberleri, drama programları, belgeselleri ve eğitici programları ile ailelerin kültürel şekillenme sürecinde belirleyici rol oynamaktadır. Sadece kırdan şehre göçen aile fertleri için değil, bütün aileler için değişik düzeylerde örnek alacakları, nefret duyacakları, bilgi kaynağı olarak kullanacakları bir odak olarak işlev görmektedir. Özellikle kadınların önemli bir kısmının ev işi yapmaları dolayısıyla vakitlerinin büyük bir kısmını evde geçirdikleri düşünülürse televizyon yayınlarının kadınlar üzerinde daha fazla rol oynayacağı ortaya çıkmaktadır.²⁵⁶ Kitle iletişim araçları içinde televizyon, en yaygın ve etkin araç konumunda görünmektedir. Bunun nedeni ise, televizyon programlarının belli bir yaş grubu, cinsiyet, eğitim düzeyi ve toplumsal sınıf gözetmeksizin herkes tarafından tüketilmesi olarak açıklanabilir. Ayrıca televizyon evin içerisinde, herkesin elinin altında ve sadece bir kereye mahsus olmak üzere, alınırken para ödenmesi karşılığında büyük bir maliyet gerektirmeyen bir kitle iletişim aracıdır. Tüm bunlar göz önüne alındığında televizyonun etkili bir araç olduğu yargısını ve fonksiyonlarının daha da önem kazandığını pekiştirmektedir.²⁵⁷

²⁵⁵ Mahmut Tezcan, Eğitim Sosyolojisine Giriş, Eğitim Fakültesi Yayınları. 91, Ankara 1981,s.390; Sulhi Dönmezer, Toplumbilim, 11.Basım, Beta Yay., İstanbul 1994, s.178.

²⁵⁶ Bu konuda yapılmış bir çalışma için bkz. Veysel Batmaz, Türkiye'de Televizyon ve Aile, Aile Araştırma Kurumu Yay., Ankara 1993.

²⁵⁷ Serpil DüNDAR, “Ana Haber Bültenlerinde Toplumsal Cinsiyetin Sunumu”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İ.Ü.S.B.E., İstanbul 2003, s. 6.

Tablo 94: Televizyon İzlenme Durumu

Tv İzleme Durumu	Sayı	Yüzde
Haber Programları	98	23,6
Dizi Filmler	82	19,8
Filmler	10	2,4
Müzik Eğlence Programları	23	5,5
Spor Ve Maç Yayınları	1	,2
Dini Ve Ahlaki Programlar	165	39,8
Tv Seyretmiyorum	36	8,7
Toplam	415	100,0

Televizyon yayınlarında en çok seyredilen programlar arasında ise % 39.8 ile dini ve ahlaki programlar gelmekte, % 23.6 ile haberler gelmekte, film ve dizi filmleri izleyenlerin oranı % 22.2, müzik eğlence programlarını izleyenler ise % 5.5’lik bir oranı teşkil etmektedir.

Dinî programları izlediklerini söyleyenlerin yine önemli bir bölümü, bunu daha çok muhafazakar-dindar eğilimli televizyon kanallarını seyreteceklerini belirtmişlerdir. Dolayısıyla bu oranların sadece program seçimini ifade etmeyip aynı zamanda eğilime göre tercih edilen televizyon kanallarına işaret eden bir yönünün olduğunu belirtmemiz gerekir. Kadınlar bir taraftan iş yaparken diğer taraftan da bu programları seyretecektirler.

Kadınların özellikle kadınlara yönelik sabah programlarından haberdar oldukları gözlenmiştir. Televizyonda kadınlara yönelik olarak TRT’de hazırlanan programların tarihi 1982 yılına rastlar. Aile ve Kadın programları adıyla anılan bu programların yayın amacı: “Kadın ve ailenin toplum içindeki yerini belirtmek, ekonomik, sosyal ve kültürel gelişmemizde ailenin ve kadının önemli görevleri olduğu inancını güçlendirmek, kadın hak ve görevleri bilincini yoğunlaştırmak, medeni haklar,

toplum hayatı, eğitim, kültür ve sağlık konularındaki meselelerin çözümüne yardımcı olmaktır.”²⁵⁸

Haberlerin yüksek oranda seyredilmesi toplumsal meselelere duyulan ilgiyi gösterirken film, dizi film ve müzik-eğlence programları genellikle boş zamanları değerlendirme aracı olarak seçilmektedir. Televizyon seyretme biçimi aile fertlerinin bir odada bir araya gelerek toplu halde izlemesi şeklindedir.

Kırsalda yaşayan kadınların kitap okuma alışkanlığına baktığımızda şöyle bir tablo çıkmaktadır;

Tablo 95:Kitap Okuma Alışkanlığı

Kitap Okuma Durumu	Sayı	Yüzde
Evet	192	46,3
Hayır	223	53,7
Toplam	415	100,0

Kadınların % 46.3’ü kitap okuduğunu, % 53.7’si ise kitap okuma alışkanlığına sahip olmadığını belirtmiştir. Yine kitap okuyan kadınların tercih ettikleri yayın türü öğrenilmek istenmiştir. Örneklemin, % 8.7’si hikaye ve roman türü, % 34.7’si dini ve ahlaki içerikli yayınları, % 2.4’ü macera ve aşk türü kitapları okumayı tercih etmiştir. % 0.5’lik bir kesim ise evde ders kitaplarının okumayı tercih ettiğini belirtmiştir. Kadınların boş zamanlarında yeterli bir okuma ilgisine sahip olmadıkları görülmektedir. Kadınların okudukları yayınlar arasında, dini ve ahlaki içerikli kitapların en çok tercih edilen olması, kadınların dini eğitime verdikleri önemi göstermektedir. Duygusal tatmin, heyecan, macera arayışı eğilimlerine uygun olarak da roman ve macera türü kitaplar okunmaktadır.

Yine kadınlara gençlerin televizyondaki gördükleri yaşantıya özentisi durumu sorulduğunda büyük bir kısım olan % 81.7’si evet cevabını vererek gençlerin özendiğini belirtmiştir. % 18.3’ü de hayır cevabını vermiştir. Yapılan başka bir çalışmada, bu

²⁵⁸ Nilüfer Timisi, Medya ve Kadın: Temel Sorun Noktaları, 20.Yüzyılın Sonunda Kadınlar ve Gelecek Konferansı, Ed. Oya Çitci , Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü Yay., Ankara 1998, s.411.

soruya verilen evet cevabını verenlerin oranı, % 87, hayır diyenlerin oranı ise % 12.5'tir.²⁵⁹ Yani kadınlar gençlerdeki tutum değişikliğini, televizyon kanallarında izledikleri yaşıntıya özenmeye bağlamaktadır.

4.5.2. Boş Zaman Değerlendirmeye İlgili Davranışlar

Geleneksel toplumlarda boş zaman değerlendirme faaliyetleri günlük hayat içinde tam olarak ayrılmış bir halde bulunmamaktadır. Zira, geleneksel algı biçimi, şimdiki zamanı geçmişin içinde hapsederek zaman değerlendirme tutumunda oldukça farklı bir içeriği geliştirmiştir. Bireyin günü “iş zamanı” ve “boş zaman” diye ayrılmış olmayıp iş, zaman ve mekan bakımından diğer eylemlerden tam anlamıyla sıyrılmış değildir.²⁶⁰ Dinlenme, eğlenme ve zevk alma gibi günübirlik olarak gözüken ama insan hayatının önemli bir kısmını içine alan boş zamanları değerlendirme, bireylerin çalışma gibi rutin işleri bırakıp tüm bağımlılık ve zorunluluklardan kurtulduğu bir zaman dilimidir.²⁶¹ Yukarıda söz konusu edilen üç formun içeriğini ise genellikle bilgilenme, sanat faaliyetleri ve diğer hobisel davranışlar oluşturmaktadır.²⁶²

Boş zamanları değerlendirme kurumu, kişinin fiziki ve zihni dinlenme gereksinimini karşılar. Yardımcı kurum olarak, oyun, spor, dans ve resim, müzik, drama gibi estetik sanat sistemlerini içerir.²⁶³ Modern toplumlarda nüfus artışı, şehirleşme, sanayileşme, bilimsel ve teknik gelişmeler, çalışma saatlerinin azalışı, eğitimin yaygınlaşması, dini ve ahlaki değer ve tutumlarda değişimler ile kitle iletişim araçlarında meydana gelen önemli gelişmeler boş zaman üzerinde etkili olmuş belli başlı toplumsal etkenleri oluşturmaktadır.²⁶⁴ Kasabalarda karı-kocanın ortak boş zaman değerlendirme etkinlikleri, akşamları birlikte gidilen akraba ve komşu gezmeleriyle sınırlıdır. Kocalar evde pek vakit geçirmemekte, kadınlar da eşlerinin dışarıdaki hayatına pek fazla karışmamaktadır.

²⁵⁹ Tülay Er Uğuzman, Beypazarı'nda Sosyal-Kültürel Yapı ve Değişme, Beypazarı Belediyesi Kültür Yayını, Ankara 2002, s.31.

²⁶⁰ Antony Giddens, Sosyoloji Eleştirel Bir Yaklaşım, Çev. M.R. Esengün- İ. Öğretir, Birey, 2. Baskı, İstanbul 1994, s.26.

²⁶¹ Birsen Gökçe, Toplumsal Bilimlerde Araştırma, Savaş Yay., Ankara 1988, s.93.

²⁶² Aydın, a.g.e., s.218.

²⁶³ Fichter, a.g.e., s.116.

²⁶⁴ Mahmut Tezcan, Boş Zamanları Değerlendirilme Sosyolojisi, Atilla Kitapevi, Ankara 1994. s.51 -60.

Tablo 96: Boş Zaman Değerlendirme Tutumları

Boş Zaman Değerlendirme Durumu	Sayı	Yüzde
Arkadaş Ziyareti	83	20,0
Tv İzlemek	49	11,8
Kitap Okumak	43	10,4
Ev İşleri İle Meşguliyet	173	41,7
Belli Bir Şey Yapmam	66	15,9
Cevapsız	1	,2
Toplam	415	100,0

Araştırmamıza katılanların boş zaman değerlendirme tutumlarını incelediğimizde, kadınların % 10.4'ü boş zamanlarında kitap okuduğunu, % 11.8'i televizyon izlediğini, % 41.7'si el işleri ile meşgul olduğunu % 20'si arkadaş ve komşu ziyaretinde bulunduğunu belirtmiştir. TÜİK sonuçlarına göre, Türkiye'deki kadınların % 55.9'u gazete okuma, % 62.8'i el işleri ile uğraşı, % 43.3'ü kitap okuma, % 21'i spor yapma ile uğraşmaktadır.²⁶⁵

Kırsal kesimde kadınlar boş vakitlerinin olmadığından yakınlara, devamlı tarla, bağ, bahçede işleriyle uğraştıklarını ifade etmekte, ondan vakit kalırsa da ev ve ev işleriyle ilgilendiklerini söylemektedirler. Bununla birlikte kadınların boş vakit etkinlikleri içinde kadınlar arası ziyaretlerin önemli bir yer işgal ettiği görülmüştür.

Televizyon, radyo gibi kitle iletişim araçlarının bu etkinliklerdeki ağırlıkları, boş zaman faaliyetlerinin büyük bir dilimini evde değerlendiren bir nüfus yapısı çizmektedir. Görülüyor ki televizyon hem bir eğitim, hem de bir eğlence aracı olarak büyük bir seyirci kitlesine hitap etmektedir.

²⁶⁵Aile Yapısı Araştırması, T.C. Başbakanlık Türkiye İstatistik Kurumu Matbaası, Ankara 2006, s.20.

4.6. Dinî Yaşantıda Bireyselleşme ve Cemaatleşme Eğilimleri

Dinini uygun şekilde yaşama yolları ile ilgili kanaat ve tutumlar, geleneksel yaşamda yer alan kırsal kökenli kadınların dinî anlayış ve yaşantılarında değişebilen eğilimlerini anlamamıza imkan verecektir. Bunu ortaya koymak amacıyla sorduğumuz “Size göre dini gereklere uygun bir biçimde yaşayabilmenin yolu nedir?” sorusuna aldığımız cevaplar tablo 97’de görülmektedir.

Tablo 97: Dini Gereklere Uygun Yaşam Yolu

Dini Gereklere Uygun Yaşama Yolu	Sayı	Yüzde
Bir Şeyhe Bağlanmak	113	27,2
Bir Dini Gruba Girmek	82	19,8
Dini İnançlara önem Veren Derneğe Üyelik	95	22,9
Kendi Bilgim Ve Araştırmalarım	115	27,7
Cevapsız	10	2,4
Toplam	415	100,0

Buna göre örneklemimizin % 27.2’si bir anlamda tarikata girmeyi de ifade eden “bir mürşide (şeyhe) bağlanmak” seçeneğini işaretlemiş, % 19.8’i de bir dinî grup veya cemaate girmeyi belirtmişlerdir. Farklı özelliklere sahip olmakla birlikte her iki seçeneği bir dinî cemaat ve grup içinde olma arzusu başlığı altında toplamak mümkündür. Bu durumda araştırmamıza katılanların yaklaşık yarısına yakını (% 47.0) İslam’ı gereklerine göre yaşayabilmenin ancak bir dinî grup ve cemaat içinde bulunmakla mümkün olacağı görüşündedir. Dinî grup ve cemaatlere göre daha ikincil-resmi ilişkilerin ve yönetmeliklerin etkin olduğu dinî amaçla kurulmuş vakıf ve sivil oluşumları desteklemenin, uygun bir yaşama yolu olduğunu ifade edenlerin oranı ise % 22.9 olarak çıkmıştır. Araştırmamıza katılanların en yaygın olarak temsil edildiği tutum ise % 27.7 oranıyla herhangi bir grup ve cemaate bağlanmaksızın kendi bilgi ve

birikimiyle, temel kaynakları ve Kur'an'ı bizzat okuyarak yaşanacağını belirtme tutumu olmuştur. Başka bir çalışmada, gerçek İslam'ı yaşayabilmek ve Allah'ın yolunu bulabilmek için bir mürşide ve tarikata ihtiyaç duyanların oranı % 34.7, bu görüşe olumsuz yaklaşanların oranı ise % 55.4' tür.²⁶⁶

Örneklelimiz, dinî gereklerine göre en uygun yaşama yolu konusunda farklılaşmış bazı eğilimleri ortaya koymaktadır. Kişilerin dinî, bir tarikata girerek veya bir şeyhe, mürşide bağlanarak daha iyi yaşama imkanı bulacağı görüşüyle birlikte tarikat dışı bir takım dinî grup ve cemaatlere katılmak suretiyle bunun gerçekleşebileceği görüşünde olanlar azımsanamayacak bir düzeyde çıkmıştır. Geleneksel buyurma-itaat etme ilişkisinin hakim olduğu tarikat modeline ve cemaatçi anlayışlara göre, daha bireysel bir eğilim olan “herhangi bir gruba bağlanmaksızın kendi aklı ve bilgisiyle hareket etme” yaklaşımının çok daha düşük çıkması, bu süreçte dikkate alınması gereken anlamlı bir farklılaşmadır.

Gözlemlerimize göre tarikat mensubu aileler dönüşümlü olarak akşam sohbetlerinde bir araya gelmektedirler. Erkeklerle kadınlar ayrı ayrı yer ve günlerde toplanmaktadırlar. Erkekler genelde akşam, kadınlarda gündüz bir araya gelmektedirler. Cemaatlerin bir kadın ve bir de erkek organizatörü bulunmaktadır. Tarikat bağlantısı bulunan bazı ailelerin evlerinde radyo ve televizyon bulundurmadıkları gözlenmiştir. Sosyal ilişkilerde aynı tarikattan olma durumuna öncelik verildiği görülmüştür.

²⁶⁶ Ali Coşkun, Sosyal Değişme ve Dini Normlar, Değerler Eğitimi Merkezi Yay., İstanbul 2005, s. 202.

Tablo 98: Dini Gereklere Uygun Yaşam Yolu İle Eğitim Düzeyi Arasındaki İlişki

		Öğrenim Durumu				
Dini gereklere uygun yaşam yolu		Okur Yazar Değil	İlkokul Mezun u	Ortaokul Mezunu	Üniversite Mezunu	Toplam
Bir şeyhe bağlanmak	Sayı	24	69	13	7	113
	%	32,4	31,4	27,1	24,2	27,2
Bir dini gruba girmek	Sayı	18	54	6	4	82
	%	24,3	24,8	12,5	11,2	19,8
Dini İnançlara Önem veren derneğe üyelik	Sayı	15	67	8	5	95
	%	20,3	25,9	16,7	13,7	22,9
Kendi bilgim ve araştırmalarımla	Sayı	17	69	21	18	115
	%	23,0	17,9	43,8	50,9	27,7
Toplam	Sayı	74	259	48	34	415
	%	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

$$X^2=29.076 \quad Sd.15 \quad P< 0,05 (0,016)$$

Eğitim düzeyinin artışına bağlı olarak, dinî anlayış ve tutumlarda bireyselleşme eğilimi kendini göstermektedir. Dinî gereklerine uygun biçimde, yaşama yolu olarak şeyhe bağlılık fikrine katılmayı benimseyenlerin eğitim seviyesinin düşüşüne bağlı olarak artması dikkat çekicidir. Okur yazar olmayanlarda en düşük oranlarda (% 32.4) temsil edilen şeyhe bağlılık, üniversite mezunlarında en düşük seviyesindedir. Kendi bilgi ve araştırmalarıyla dini yaşam yolunu benimseyenlerde de durum aynıdır. Eğitim seviyesi yükseldikçe bireyselleşme eğilimi artmaktadır. Okur yazar olmayanlarda % 23 olan oran üniversite mezunlarında % 50.9'a çıkmaktadır. Dinî amaçlı ya da dinî amaçlara hizmet etmek maksadıyla kurulmuş dernek, vakıf vb. bazı kurumsal yapılarda gerçekleştirilen faaliyetlere katılmayı seçme davranışında eğitim değişkeni de yine belirleyicidir. Eğitim düzeyi arttıkça oran düşmektedir. Buna göre düşük öğrenim düzeyine sahip olan kişilerin, dini nitelikli kurumsallaşmış faaliyet ve organizasyonlara katılma konusunda belli bir isteklilik ve aktiviteye sahip oldukları görülmektedir.

Dinî gereklerine uygun biçimde yaşayabilme tercihleri, cemaatçi ya da bireyselci eğilimlerinde farklılaşmalar göstermiştir. Bu şekilde oluşan eğilimler ve yönelimlerin biçimlenmesinde müslüman bir insanın nasıl olması gerektiği hakkındaki kanaatlerinde belirleyici olduğu bilinmektedir. Araştırmamıza katılanların bu konudaki düşünceleri tablo 99’da gösterildiği gibi belli noktalarda odaklaşmaktadır

Tablo 99: İdeal Müslüman Tanımı

İdeal Müslüman Tanımı	Sayı	Yüzde
Dürüst Ve Kalbi Temiz Olmalı	163	39,3
İnançlı Olup İbadetlerini Aksatmamalı	194	46,7
İbadetlerini Aksatsa Bile İnançlı Olmalı	5	13,9
Toplam	415	100,0

Buna göre örneklemimizin % 39.3’ü bir müslümanın doğru, dürüst ve kalbi temiz olması gerektiğini belirtmişlerdir. “İnançla birlikte ibadetlerini de aksatmamalıdır” diyenlerin oranı % 46.7 iken bunu % 13.9 ile ibadetlerini aksatsa bile inançlı olması yeter diyenler takip etmektedir. Bu verilere göre örneklemimizin zihninde inançlı olup ibadetlerini aksatmayan, yani inanç-pratik birlikteliğine sahip bir kişiliğe sahip bir müslüman tipolojisinin yüksek düzeyde kabul gördüğü anlaşılmaktadır. İkinci sırayı oluşturan ideal müslüman tipi ise doğruluk, dürüstlük ve kalp temizliği gibi dinin ahlaki boyutunu öne çıkaran bir tiptir. Diğer taraftan ibadetleri aksatsa bile inançlı olmalı seçeneğini benimseyenlerin oranının düşük olması (% 13.9), ibadetlere verilen önemi göstermektedir.

Tablo 100: Müslüman Tanımı İle Yaş Grupları Arasındaki İlişki

		Yaş						Toplam
Müslüman Tanımı		18-25 yaş	26-30 yaş	31-40 yaş	41-50 yaş	51-60 yaş	61 ve yukarı yaş	
Dürüst ve Kalbi Temiz Olmalı	Sayı	33	23	35	31	20	21	163
	%	36,3	46,9	48,6	39,2	32,8	33,3	39,3
İnançlı Olup İbadetlerini Aksatmamalı	Sayı	42	20	31	31	33	37	194
	%	46,2	40,8	43,1	39,2	54,1	58,7	46,7
İbadetlerini Aksatsa Bile İnançlı Olmalı	Sayı	16	6	6	17	8	5	58
	%	17,6	12,3	8,3	21,5	13,1	7,9	13,9
Toplam	Sayı	91	49	72	79	61	63	415
	%	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

$$X^2 = 15.424 \quad Sd.10 \quad P < 0,05 (0,117)$$

Yaş gruplarında ahlaki boyutun en fazla orta yaşta (26-40) yaygın olduğu ve yaş yükseldikçe bu eğilimin % 32.8'e kadar indiği tespit edilmiştir. İnanç ve ibadet bütünlüğünün 60 ve yukarı yaş gruplarının üstünde daha fazla kabul gördüğü anlaşılmıştır. (%58.7)

Verilerden de anlaşıldığı gibi örneklemimizden ahlaki boyutu öne çıkmış müslüman insan tipini benimseyenler, genel olarak orta yaş düzeyinde bulunmaktadır. Öte yandan ideal müslüman tiplemesinde ortaya çıkan ahlaki unsurların ağırlıklı olduğu müslüman tasavvuru ile dinî gereklerine göre en uygun yaşama yolu seçeneklerinde öne çıkan bireyselci eğilim ile birlikte düşünüldüğü zaman değişim sürecindeki örneklemimiz açısından anlamlı bir farklılaşmanın ortaya çıktığı anlaşılmış olur.

4.7. Kırsal Kadının Dindarlık Düzeyi

Dinî hayatı çeşitli boyutlarıyla ele alan sosyolojik çalışmaların bazı soyutlamalara ve genellemelere ulaşmak için, bulgulardan yola çıkarak bir model oluşturmaları ve tipolojik değerlendirmeye gitmeleri gerekmektedir.²⁶⁷ Ayrıca, tipolojik değerlendirmelere başvurma, incelenen durumu kavramsal olarak ifade edebilme imkanını sağlayacaktır.

Araştırmamız bünyesinde görüşmüş olduğumuz deneklerin, kadınların dinî yaşantı düzeylerine ilişkin öznel değerlendirmelerinden hareketle kategoriler teşkil edilmiş ve kadın dindarlığının tipolojik çerçevesi çizilmeye çalışılmıştır. Bununla birlikte sadece anket verileri ve kişilerin öznel beyanlarıyla sınırlı kalmak yerine mülakat ve gözlem sonucunda elde edilen bulgulardan da yararlanılmıştır.

Tablo 101: Kendi Dindarlık Durumu

Kendi Dindarlık Durumu	Sayı	Yüzde
Çok dindar	132	31,8
Orta der. dindar	283	68,2
Toplam	415	100,0

Deneklerin kadınların dindarlık düzeyine ilişkin görüşlerini incelediğimizde kendilerini ‘inançlı ve ibadetlerine çok bağlı’ yani çok dindar şeklinde değerlendirenlerin % 31.8 oranında çıktığını, orta derecede dindar olduklarını yani ‘inançlı olup ibadetlerini biraz aksattıklarını’ belirtenlerin ise % 68.2 oranıyla en büyük grubu oluşturduklarını görüyoruz.

²⁶⁷ Olivier Roy, Siyasal İslamın İflası, Çev. Cüneyt Akalın, Metis Yay., İstanbul 1994, s.76-82.

Tablo 102: Dini Hayatın Değerlendirilmesi İle Yaş Grupları Arasındaki İlişki

		Yaş						Toplam
Dini Hayat Değerlendirmesi		18-25 yaş	26-30 yaş	31-40 yaş	41-50 yaş	51-60 yaş	61 ve yukarı yaş	
Çok Dindar	Sayı	18	11	15	35	23	30	132
	%	19,8	22,4	20,8	44,3	37,7	47,6	31,8
Orta Der. Dindar	Sayı	73	38	57	44	38	33	283
	%	80,2	77,6	79,2	55,7	62,3	52,4	68,2
Toplam	Sayı	91	49	72	79	61	63	415
	%	100,0	100,0	100,0	100,	100,0	100,0	100,0

$$X^2 = 25.972 \quad Sd.5 \quad P < 0,05 (0,00)$$

Araştırmamıza katılan bayanların yaş durumlarının kendi dindarlık durumunu değerlendirmesindeki etkilerini görmek istediğimiz bu tablodan anlaşıldığı kadarıyla değişkenler arasında anlamlı bir farklılaşma bulunduğu söylenebilir.

Yaş grupları bakımından dinî hayatın öznel değerlendirilmesinde kendini çok dindar olarak görenlerin özellikle orta yaşların üzerinde yaygınlık gösterdiği tespit edilmiştir. En yüksek 61 yaşın üstündekilerde % 47.6 oranıyla temsil edilen kendini çok dindar görme eğilimi, en düşük olarak da % 19.8 oranıyla 18-25 yaş grubunda görülmüştür.

Orta derecede dindarlık kategorisine girenlerin en yaygın olduğu yaş grubu % 80.2 ile 18-25 yaş döneminde çıkarken, genel olarak 18 ile 40 yaşları arasında kendini orta derecede dindar görme eğiliminin benzer düzeylerde yaygın olduğu gözlenmiştir. Dindarlıkla yaş arasında kurulan bağlantılara uygun olarak şekillenen bu ilişkide, dine karşı az ilgili olanlarında daha çok orta yaş grubunda yaygın olduğu saptanmıştır. Bu durum kırsal alanda kadınların yaşla birlikte dini ibadetlerinde bir farklılaşmanın olduğunu göstermektedir.

Örnekleminizin kadın dindarlığına ilişkin öznel değerlendirmelerinden edindiğimiz verilere göre, araştırmamıza katılanların % 68.2'ini teşkil eden büyük çoğunluğu kadınları orta derecede dindar olarak değerlendirmektedir. Orta derecede dindar kadınların en önemli özelliği ise dinî inançlara bağlılıklarına karşın dinî pratikleri yerine getirmede daha düzensiz bir eğilime sahip olmalarıdır. Sözü geçen kadınlarda geleneksel halk inanışları ile kaderci inançların etkisi oldukça güçlüdür. Bu kategorideki kadınlar, günlük hayatın yoğunluğu içinde ibadete yeterince vakit ayıramamakta, dindarlığın teorik boyutunda bir farklılaşma görünmezken pratik ve sosyolojik boyutta bir farklılaşma dikkat çekmektedir.

Örnekleminizin dindarlığın şiddeti bakımından ikinci büyük kategorisini % 31.8 ile çok dindar kadınlar oluşturmaktadır. Bu kategorinin özelliğini, inanç boyutunun yanında dinî hayatın pratik boyutunda da düzenli bir yaşantının bulunması oluşturmaktadır. Çok dindar tipinin genel özelliklerini taşıyan kadınlar, dine dünyevi hayatlarını da kapsayacak bir algı biçimiyle sarılmış durumdadırlar. Dinin toplumsal boyutunun çeşitli düzeylerde ortaya çıkmakta oluşu bu kategoride dikkat çeken bir diğer husustur.

Gözlemlerimize göre kendini az dindar olarak gören kadınlar da mevcuttur. Bu kategorinin hakim karakterini dindarlığın teorik, pratik ve toplumsal boyutuna katılımın oldukça düşük olması oluşturmaktadır. Bu kategorideki kadınların özelliğini, inançlı olmakla birlikte meşguliyetlerinden dolayı dinî hayatın pratik boyutuna fazla ilgi duymayışları oluşturmaktadır. Bu kategoride, günlük yaşamın yoğunluğu, ev işlerinin çokluğu, ihmallik, çocuklarla ilgilenmek, kalp temizliği, Allah'ın affedici oluşu gibi gerekçelerle ibadet boyutundaki seyrekliğe ilişkin farklı mazeretlerin vurgulandığı görülmektedir. Dindarlığın pratik boyutuna yönelişleri oldukça sınırlı olan bu kadınlar, çocuk bakımı, ev işlerinin koşuşturması içinde adeta kaybolmuş durumdadırlar.

Konya kırsalında bulunan kadınlarda baskın dindarlık kategorisini, değişik görünüm ve özellikleriyle geleneksel halk dindarlığının oluşturduğunu söylemek mümkündür. Kurşun döktürme, muska yazdırma, yatır ve türbeleri ziyaret etme, adak adama, mevlit okutma gibi uygulamalar bu kategorideki kadınlarca yaygın bir kabul görmektedir.

4.8. Dini Tutum ve Davranışların Siyasal Tutum ve Davranışla İlişkileri

Siyaset bilimi, siyasal otorite ile ilgili kurumların ve bu kurumların oluşmasında ve işleminde rol oynayan davranışların bilimidir.²⁶⁸ İktidarı elde etme, kullanma ve iktidarı kullanmaya katılma uğraşısı olarak siyaset, bu anlamda toplumsal hayatı yakından ilgilendiren ve insanların yaşayışlarını etkileyen bir faaliyettir.²⁶⁹

Biz çalışmamızda dindarlık ile siyasal davranış ve katılımın değişik boyutlarında söz konusu olan ilişkilerden özellikle din ile oy verme davranışı üzerinde durmayı denedik. Siyasal katılımın diğer boyutlarıyla dindarlık arasındaki ilişkilerin daha geniş düzlemde incelenmesi, çalışmamızın belirlenmiş amaçlarının ve sınırlarının dışında olup, bu konuda benzer araştırmaların bulgularının bizim tespitlerimiz ve gözlemlerimizle yeni yorumlara imkan sağlayacağını düşünüyoruz.²⁷⁰

Örnekleminize din-siyaset ilişkileri bağlamında, seçim zamanlarında herhangi bir partiye oy verirken, oy verdikleri partinin dine önem vermesine dikkat edip etmediklerini sorduk. Araştırmamıza katılanların % 94.8'i oy verdikleri partinin dine önem vermesine dikkat ettiklerini belirtirken, bu soruya olumsuz cevap verenler % 5.2 oranında temsil edilmişlerdir. Veriler örnekleminizin hemen hemen tamamına yakınının siyasal katılım yolu olarak oy verme davranışı ile dinî yaşayışı arasında bir bağ kurmaya çalıştığını göstermektedir. Yapılan başka bir araştırmada seçimlerde siyasi tercihi kullanırken oy verecekleri siyasi partinin dinle ilgili tutumunu göz önünde her zaman bulundurma oranı % 10, çoğu zaman % 56, ara sıra % 29, hiçbir zaman oranı % 5'tir.²⁷¹

Ayrıca bu durumun öncelikli olarak Konya'nın siyasal eğilimlere de yansıyan geleneksel-muhafazakar kültür yapısına sahip olmasıyla ilgili bir yönüdür. Özellikle

²⁶⁸ Ahmet Taner Kışlalı, Siyaset Bilimi, İmge Kitapevi, Ankara 1999, s.17-18.

²⁶⁹ Esat Çam, Siyaset Bilimine Giriş, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yay., İstanbul 1990, s.21

²⁷⁰ Konyada gerçekleştirilen başka bir çalışmada ise örneklemin %58,9'u oy verdikleri partinin dine önem vermesine dikkat ettiklerini belirtirken, olumsuz cevap verenler %30,8 oranındadır. Bkz. Çelik, a.g.e., s.315. Ayrıca İzmir'de gerçekleştirilen bir çalışmada oy verdikleri partinin dine önem vermesine dikkat ettiklerini belirtenler %38,1 oranında çıkarken, bu oran hayır diyenlerde %49,6 olarak şekillenmiştir. Bkz. Köktaş, a.g.e., s.185.

²⁷¹ Zeki Arslantürk, Kutsalın Dönüşü, Ayışığı Kitapları, İstanbul 1998, s.94.

1980’li yıllardan sonra yerel ve genel milletvekili seçimlerinde il olarak Konya, geleneksel-muhafazakar yapısıyla örtüşen bir oy ve eğilim tablosu çizmiştir.²⁷²

Tablo 103: Oy Verirken Dindarlığa Önem Verme İle Eğitim Düzeyi Arasındaki İlişki

Oy verirken dindarlığa önem verme		Öğrenim durumu				
		Okur Yazar Değil	İlkokul Mezunu	Ortaokul Mezunu	Üniversite Mezunu	Toplam
Evet	Sayı	70	246	42	30	388
	%	95,9	94,8	87,5	80,0	94,2
Hayır	Sayı	4	13	6	4	27
	%	4,1	5,2	12,5	20,0	5,8
Toplam	Sayı	74	259	48	34	415
	%	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

$$X^2 = 9.936 \quad Sd.5 \quad P < 0,05 (0,047)$$

Tablo 103’te eğitim düzeyi ile oy verilen partinin dine önem vermesi arasındaki ilişkiyi göstermektedir. Genel olarak eğitim düzeyi yükseldikçe oy verilen partinin dindarlığına önem verme tutumunun düştüğü anlaşılmaktadır. Okur yazar olmayanlarda % 95.9 olan önem verme oranı üniversite mezunlarında % 80’e düşmektedir. Değişkenler arasındaki bu anlamlı farklılaşma soruya olumsuz cevap verme tutumunda da kendini göstermekte ve eğitim düzeyi yükseldikçe olumsuz tutumda da artma meydana gelmektedir. Okur yazar olmayanlarda % 4.1 olan önem vermeme oranı, üniversite mezunlarında % 20’e yükselmektedir.

Araştırmamıza katılanlara sordumuz kendi dindarlıklarıyla ilgili öznel değerlendirmelerini, partilerinin dine önem vermesine dikkat etme tutumuyla da bir karşılaştırmasını yaptık. Bulgularımızda partilerinin dine önem vermesine dikkat edenlerin en yaygın olduğu kategori, kendilerini “çok dindar” olarak tanımlayanlarda % 97.7 oranıyla ortaya çıkmıştır. Onu kendilerini “orta derecede dindar” olarak

²⁷² 29.3.2009 Belediye başkanlığı seçimlerinde Konya’da genel olarak muhafazakarlığı ön plana çıkaran gelenekçi-muhafazakar partilerin merkez sağ ve sol partilere göre çok yüksek oranlarda oy alarak, siyasal tercihlerin ağırlık noktasını oluşturduğu görülmüştür.

tanımlayanlar % 92.7 oranında takip etmektedir. Bu veriler, din-siyaset ilişkisinde hassas olanların, genellikle kendilerini “çok dindar” olarak tanımlayanlar arasında yaygın olabileceği düşüncesini doğrulamaktadır.

4.9. Kadınların Gelecekle İlgili Tutumları

Bir şeyin olmasını istemek, bir şeyin arzu edilen biçimde olup biteceği konusundaki beklenti, ümit etmek, dilemek anlamlarına gelen umut, kişinin hayata, olaylara ve insanlara karşı iyimser bir bakış açısına sahip olması, geleceğe dair bir takım hedef ve beklentilerin olması için gayret sarf etmesi demektir. Çaresiz, çok kötü, yetersiz, yetenekten yoksun olmak anlamına gelen umutsuzluk ise kişinin hayatın olumsuzlukları karşısında yaşama sevincini yitirerek amaçsız, hedefsiz bir hale gelmesi, dünyaya karamsar bir bakış açısı sergilemesi, hayata katılacak cesareti gösterememesi demektir. Temel güven duygusunun kaynağını oluşturan din, insana bir dünya görüşü, olaylara bakış açısı insanın fiziki ve beşeri muhitinde akıp giden hayatına anlam vermesini sağlar.²⁷³

Dini inanç ve değerlerin başta gelen fonksiyonu insanın hayatına bir anlam kazandırmak olduğu için dini inanç ve tecrübeye sahip olan insan, hayatın yapısından kaynaklanan boşluk, anlamsızlık ve ölüm gibi insanı umutsuzluğa sürükleyen bir takım kaygıların üstesinden rahatlıkla gelebilmektedir.²⁷⁴ İslam Dini de herhangi bir sıkıntı ve zorlukla karşılaşıldığında, ümidi kesmemeyi,²⁷⁵ namaz ve sabırla Allah’tan yardım dilemeyi²⁷⁶ tavsiye eder.

Kadınların geleceklerini düşündüklerinde kendilerini nasıl hissettikleri sorulmuştur. Buna göre aşağıdaki tablo çıkmıştır.

²⁷³ Mehmet S. Aydın, Din Felsefesi, 9.Baskı, İzmir İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İzmir 2001, s.269.

²⁷⁴ Nurten Kimter, “Dini İnanç, İbadet ve Duanın Umutsuzlukla İlişkisi Üzerine”, Gençlik, Din ve Değerler Psikolojisi, (Ed. Hayati Hökelekli), Ankara Okulu Yay., Ankara 2002, s.189.

²⁷⁵ Kur’an-ı Kerim, Zümer Suresi, Ayet 53.

²⁷⁶ Kur’an-ı Kerim, Bakara Suresi, Ayet 153.

Tablo 104: Örneklem Grubunun Kendi Gelecekleri İçin Görüşleri

Ümit Durumu	Sayı	Yüzde
Ümitliyim	334	81,4
Ümitsizim	81	18,6
Toplam	415	100,0

Görüldüğü gibi örneklemin çoğunluğu (% 81.4) gelecekleri hakkında olumlu bir yaklaşım göstererek, ümitli olduklarını belirtmiştir. % 12.8 civarında bir oran ise ümitsiz olduğunu ifade etmiştir. Kadınların çoğu ümitvar tutum içindedirler. Bu durum kadınların, gelecekte iyi şeyler beklediklerini göstermektedir. TÜİK sonuçlarına göre, Türkiye’deki bireylerin % 12.6’ sı ailelerini çok mutlu, % 65.1’i mutlu, %20.1’i orta düzeyde mutlu, % 1.8’i mutsuz, % 0.4’ü ise çok mutsuz gördüklerinin belirtmiştir.²⁷⁷

Tablo 105: Ümit Durumu İle Öğrenim Durumu Arasındaki İlişki

		Öğrenim durumu						
Umut Durumu		Okur Yazar Değil	Okuryazar Olup Bir Okul Bitirmemiş	İlkokul Mezunu	Ortaokul Mezunu	Lise Mezunu	Üniversite Mezunu	Toplam
Ümitli	Sayı	51	22	201	35	19	6	334
	%	68,9	85,2	86,6	72,9	87,5	70,0	81,4
Ümitsiz	Sayı	23	5	31	13	5	4	81
	%	31,1	14,8	13,4	27,1	12,5	30,0	18,6
Toplam	Sayı	74	27	232	48	24	10	415
	%	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

$$X^2=15.833 \quad Sd.5 \quad P< 0,05 (0,007)$$

Konu, öğrenim açısından değerlendirildiğinde, tahsil durumu yükseldikçe kadınların gelecek hakkındaki umutluluk seviyesinin düştüğü görülmektedir. Nitekim gelecek hakkında ümitli olduğunu belirtenlerin oranı ilkökul mezunlarında % 86.6 iken, bu oran üniversite mezunlarında % 70’tir. Yine ümitsiz olduğunu belirten kadınların oranı ilkökul mezunlarında % 13.4 iken, üniversite mezunlarında % 30’a çıkmaktadır.

²⁷⁷ Aile Yapısı Araştırması, T.C. Başbakanlık Türkiye İstatistik Kurumu Matbaası, Ankara 2006, s.17.

Tablo 106: Ümit Durumu İle Yaş Grupları Arasındaki İlişki

		Yaş						Toplam
Umut Durumu		18-25 yaş	26-30 yaş	31-40 yaş	41-50 yaş	51-60 yaş	61 ve yukarı yaş	
Ümitli	Sayı	71	44	61	69	49	40	334
	%	78,0	89,8	84,7	92,4	80,3	63,5	81,4
Ümitsiz	Sayı	20	5	11	10	12	23	81
	%	22,0	10,2	15,3	7,6	19,6	36,5	18,6
Toplam	Sayı	91	49	72	79	61	63	415
	%	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

$$X^2 = 23.246 \quad Sd.5 \quad P < 0,05 (0,00)$$

Kadınların gelecek hakkındaki umutluluk durumuna bakıldığında, en yüksek oranlar orta yaş grubunda bulunmakta, yaş yükseldikçe umutluluk seviyesinin de düştüğü görülmektedir. Ümitli olduğunu belirten kadınların en yüksek oranı 41-50 yaş grubunda % 92.4 iken, 61 ve yukarı yaş grubunda % 63.5'tir. Yine ümitsiz olduğunu belirten kadınların 41-50 yaş grubu oranı % 7.6 iken, 61 ve yukarı yaş grubunda oranı % 36.5'tir. Genç ve yaşlı kadınların gelecek endişesini taşıdıkları görülmektedir.

Buradan kırsal alanda yaşayan kadınların öğrenim durumu ve yaşlarının, geleceğe dair iyimser ya da kötümser bir bakış açısına sahip olması yani ümitvar ya da ümitsiz olması üzerinde son derece etkili olduğu anlaşılmaktadır.

GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Kırsal Yaşamda Kadın ve Din Konya Örneği isimli bu araştırmada, Konya kırsalında yaşayan kadınların dini inanç, tutum ve davranışlarının belirlenmesi, değişim ile dini hayatları arasında meydana gelen etkileşimin dini hayatın farklı boyutlarındaki yansıma ve farklılaşmaları ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Araştırmamızda, toplumsal bir kategori olarak kadın olgusu ve sosyo kültürel değişim süreçleri çerçevesinde kadın-din ilişkisinin ele alınması ve Konya'daki kırsal nüfusta yer alan kadınların dini inanç, tutum ve yaşayışlarının din sosyolojisi bakımından incelenmesi yapılmıştır. Güçlü geleneksel muhafazakar yapısı ve yaşadığı hızlı değişim süreci, Konya kasabalarındaki kadın dindarlığını oldukça ilginç bir olgu haline getirmiştir. Uygulama yaptığımız Konya kasabaları, geleneksel bir toplum özelliği taşımakla birlikte hızlı bir değişim süreciyle de karşı karşıya bulunan, geleneksel halk dindarlığının baskın karakterine karşın, dinî hayatın yaşanan değişimle birlikte çeşitli düzey ve yoğunlukta farklılaştığı yerlerdir.

Araştırmamızda Konya kasabalarında köy ya da şehir kökenli, çeşitli sosyo-ekonomik durum ve eğitim düzeyindeki farklı meslekî gruplardan kadınların yaşadığı kesimler örneklem olarak alınmıştır.

Araştırma bulgularına göre, söz konusu değişkenlerle, dinin inanç ve ibadet boyutunda istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılaşmanın ortaya çıktığı görülmektedir. Kadınların günlük beş vakit namaz ile nafil namazları kılma, Ramazan ayında ve bazı mübarek günlerde oruç tutma gibi dinî pratikleri yerine getirme hususunda hassas oldukları gözlenmiştir. Kadınların mistik ve merasimci dindarlığa daha eğilimli ve büyüsel-şekilsel formlara daha yatkın oldukları anlaşılmaktadır. Aynı eğilim halk dindarlığının temel göstergeleri olan bazı inanç ve uygulamalara katılım konusunda da kendini göstermiştir. Halk inançlarının temel göstergeleri olan inanç ve uygulamalara katılım ve benimsemenin kadınlar arasında oldukça yaygın olduğu gözlenmiştir.

Yaşın ilerlemesine bağlı olarak dinî yaşantının şiddet ve yoğunluğunda artışların olabileceğine ilişkin varsayımımız doğrulanmıştır. Kadınlar amentü ile ilgili esaslara kesin bir biçimde inandıklarını belirtmişlerdir. Yaş grupları bakımından dinî pratikleri yerine getirme durumu ibadetlerin türüne ve uygulanış biçimine göre değişmektedir. Günlük yapılması zorunlu olan beş vakit namaz gibi sürekli dinî pratiklerin genel olarak ileri yaş gruplarına doğru daha sık yerine getirildiği görülmüştür. Dindarlığın pratik boyutuna duyulan ilgi yaşa bağlı olarak artmaktadır. Kadınların toplumsal yaşama katılım düzeylerinin kısıtlı oluşu, genelde evle sınırlı bir yaşam sürmeleri dindarlığın artışında etkili olmaktadır. Kadınların yaşları yükseldikçe, dinsel değerlere bağlanma, dinsel pratikleri yerine getirme eğilimlerinde artışın olabileceğine dair varsayımımız doğrulanmıştır. Yaşa bağlı olarak özellikle dindarlığın pratik boyutunda belirgin bir artışın olduğu görülmüştür.

İlerleyen yaşlarda dinî bilgi ile dinî pratik özdeşleşmekte ve ibadet etmek dinî bilginin ifadesi haline gelmektedir. Dinî bilginin yeterliliğinden dinî gereklerin yeterince icra edilişi, dinî bilginin yetersizliğinden de dinî gereklerin yeterince yerine getirilemeyişi anlaşılmaktadır.

Dini inançlar ve pratikler alanında yaş grupları bakımından genç yaş kategorisinin ileri yaşlara göre sergilediği olumsuz ya da negatif eğilimin dinî bilgi boyutunda farklılaştığı tespit edilmiştir. İyi derecede dinî bilgi düzeyinin ileri yaşlara göre genç yaş kategorilerinde daha yaygın olması bu durumun bir göstergesidir. Bu aynı zamanda, genç kuşakların sahip olduğu eğitim imkanlarının, dinî bilgi boyutundaki durumlarını korumalarına hatta bu boyuttaki dinamizmlerini canlı tutmalarına etkili olduğunu düşündürmektedir.

Yaş değişkeni temelinde örneklemimiz sosyo-kültürel hayatın çeşitli kurum ve aşamalarında farklılaşabilen tutumlar ortaya koymuştur. Kız-erkek ilişkileri, misafirle oturma, doğum kontrol yöntemlerine başvurma ve aile içi ilişkilerde genç kuşağın geleneksel değerlerden farklılaşan bir algı biçimine sahip olduğu ve bu anlamda genç kuşağın değişimin etkilerine daha açık olduğu görülmüştür. Orta yaş ve üstü kadınlar dinî bilgi düzeylerindeki yeterliliği ibadet etmelerine yetip yetmeyeşine bağlı olarak açıklarken genç kuşağın doğru bilgiye ulaşma güçlüklerini belirttikleri ve dinî bilginin niteliğine önem verdikleri gözlenmiştir.

Öte yandan dinî hayatın öznel değerlendirilmesinde genç kuşaktakilerin kendilerini daha çok orta derecede ve dine az ilgili kategorilerde görmeleri, toplumsal alanda değişime diğer yaş gruplarına göre daha yakın durmalarını bir ölçüde açıklayıcı görünmektedir. Ayrıca ideal bir müslüman tasavvurunda özellikle orta yaş kategorisindekilerin inanç ve pratiklere bağlılıktan ziyade ahlaki boyutu öne çıkardığı gözlenmiştir.

Eğitim düzeyindeki artış, geleneksel halk dindarlığına olan bağlılığın yerini daha rasyonel ve bireysel bir dindarlık formunun almasına neden olmaktadır. Böylece eğitim düzeyindeki artışın dini, bir ahlaki ilkeler bütünü olarak görme eğilimini yükselteceğine, dolayısıyla eğitim düzeyinin artışına bağlı olarak dinî yaşayışın şiddetinde belirgin bir düşme olacağına ilişkin varsayımımız doğrulanmış bulunmaktadır.

Alt eğitim düzeyi kategorilerinde genel olarak çevresel etkilere açık, taklitçi ve gelenekçi inanç tutumlarının yaygınlık kazanması, eğitim düzeyi ile inançlar arasında beklenen etkileşime uygun bir sonuç görünümündedir. Ancak burada eğitim düzeyinin artışıyla elde edilen niceliksel farklılaşma, dinî inançlar ve pratikler alanında bazı gevşeme ve çözülmelere yol açıyor gibi görünse de, bu dinin insan hayatı ile varoluşsal bazı konularda sağladığı anlam verici fonksiyonunu tamamen kaybetme düzeyinde değildir. Dinî ibadet ve pratikleri yerine getirme eğilimi eğitim düzeyinin artışına bağlı olarak belli düzeylerde bir azalma göstermektedir. Eğitim düzeyi yükselen kadınların dinî pratiklere daha az ilgi göstermeleri, eğitim faktörünün farklı etkiler bıraktığının göstergesi olmuştur.

Eğitim düzeyinin artışına bağlı olarak dinî hayatta belki de en yaygın gözlemlenen olgu, dinî anlayış ve tutumlarda bireyselleşme eğiliminin kendini göstermesi şeklinde olmuştur. Dinî gereklerine uygun biçimde, yaşama yolu olarak dinî cemaatlere katılmayı benimseyenlerin eğitim seviyesinin düşüşüne bağlı olarak artması dikkat çekicidir. İlkokul mezunlarında en düşük oranlarda temsil edilen bireyselci eğilim, üniversite mezunlarında en üst seviyesine çıkmaktadır. Dinî amaçlı ya da dinî amaçlara hizmet etmek maksadıyla kurulmuş dernek, vakıf vb. bazı kurumsal yapılarda gerçekleştirilen faaliyetlere katılmayı seçme davranışında eğitim değişkeninin bireyselci eğilimde olduğu kadar etkin olmadığı görülmüştür. Buna göre düşük öğrenim düzeyine sahip olan kişilerin, dini nitelikli

kurumsallaşmış faaliyet ve organizasyonlara katılma konusunda belli bir isteklilik ve aktiviteye sahip oldukları görülmektedir.

Nitekim din-siyaset ilişkilerinde de, eğitim düzeyinin artışına paralel olarak oy verilen partinin dine önem verip vermemesinde de eğitim seviyesi yükseldikçe önem durumu azalmaktadır.

Sosyo-ekonomik düzey, dindarlığın çeşitli boyutlarında değişik ölçülerde anlamlı farklılaşmalara yol açmaktadır. Sosyo-ekonomik düzeyleri düşük kadınlarda kaderci, teslimiyetçi inanç ve eğilimlerin güçlü olduğu görülmüştür. Dinî pratik ve ibadetlerle gelir düzeyi arasında anlamlı farklılaşmaların olduğu gözlenmiştir. Buna göre bulgularımız, gelir düzeyi ve sosyo-ekonomik katmanlar ile dinî hayatın yoğunluğu üzerine koyduğumuz varsayımımızı doğrulamıştır. Ancak, ramazan orucunun hemen her gelir diliminde benzer bir ilgiyle karşılandığı görülmüştür. Dinî bakımdan zenginlik şartına bağlı olarak yerine getirilen ekonomik temelli (Hac gibi) ibadetlerin ise büyük ölçüde gelir seviyesine uygun bir şekilde yerine getirilmeye çalışıldığı anlaşılmıştır. Dinî pratikleri yerine getirme, genel olarak orta gelir diliminde yoğun bir biçimde somutlaşmaktadır.

Gözlemlerimize göre evliler, bekar ve dullara göre dinin inanç ve ibadet boyutuna yönelik daha olumlu bir tutuma sahiptir. Bu duruma göre, evlilerin dini duygu ve tecrübelerinde ve dini pratikleri yerine getirme sıklığında diğer iki kategorideki bireylere göre bir yoğunlaşmanın olduğu söylenebilir. Bekarlık bireyin yaşamında kişisel sorumluluk duygusunun tam anlamıyla yerleşmediği evlilik öncesi kısa süreli bir geçiş dönemini ifade eder. Bununla birlikte evliliğin beraberinde getirdiği görev ve sorumluluklar, hem kadın hem de erkek açısından toplumsal rollerde ve ilişkilerde, karşılıklı sevgi-saygı, yardımlaşma ve sorumluluk duygularıyla birlikte değişen geniş ve paylaşımcı bir dünya görüşünün şekillenmesine uygun bir zemin oluşturmaktadır. Bunu için aile kişisel sorumluluk duygusunu geliştiren bir kurum olarak kabul edilmiştir.

Öngörüldüğü gibi araştırma alanımızda bireylerin dini inanç normlarına katılımları oldukça yüksektir. Araştırmaya katılanların neredeyse tamamı hiçbir şüphe duymaksızın amentü esaslarına inanmaktadır. Bununla birlikte, dini pratikleri yerine getirme sıklığının inanç normlarına göre daha düşük olduğu görülmektedir. İbadetlere katılım konusunda

inanç esaslarının aksine değişken bir durum söz konusudur. Sürekli katılım oranı % 60'ın üzerinde olan ibadetler; beş vakit namaz, ramazan orucu, zekat, kurban ve hac'dır. Her zaman beş vakit namaz kılanların oranı % 69.9, ramazan orucunu her zaman tutanların oranı % 96.6, her yıl kurban kestiğini ifade edenlerin oranı % 80.2'dir. Her yıl zekat verme oranı % 62.9, imkanı olduğunda hacca gitmek isteyenler % 80.7'dir.

Yerleşim çevreleri açısından yaptığımız gözlemlerde, kadınlarda dinî pratikleri kısmen yerine getirme tutumunun, yerleşim çevresine göre bir farklılaşma göstermediği; ancak düzenli olarak yerine getirilmesi gereken ibadetlerde şehre uzak bulunan kasabalarda dini hayatı, dinî pratikler ve ibadetleri yaşamada şehre yakın kasabaya göre daha yüksek oranlarda çıktığı anlaşılmıştır. Burada yerleşim çevreleri temelinde kurduğumuz genel varsayımımızın doğrulandığı görülmektedir.

Sonuç olarak, araştırmamıza katılan kadınların, ülke genelinde yaşanan hızlı sosyo-kültürel değişim sürecinden çeşitli düzeylerde etkilendikleri ifade edilmelidir. Bu değişme olgusu diğer alanlar gibi dini hayat üzerinde de etkilidir. Dolayısıyla toplumda yaşanan sosyal ve kültürel değişme süreci ile dini hayat arasında karşılıklı bir etkileşim söz konusudur. Dini, ahlaki, kültürel ve toplumsal değerlerin algılanış ve yaşanış biçimlerinde olduğu gibi geleneksel norm ve değerlerde de değişme ve farklılaşmaların olduğu görülmektedir. Ancak yüksek düzey bir entelektüel dindarlık kasaba toplumunda ciddi bir varlığa sahip görünmemektedir.

Değişim ile dini hayatın çeşitli boyutlarında ortaya çıkan etkileşimin belli bir alan üzerinde ele alındığı bu çalışmanın dışında, her bir boyutta ayrı ayrı araştırmaların yapılmasına ihtiyaç olduğu bir gerçektir. Bunun gibi dindarlığın farklı boyutları açısından yapılabilecek karşılaştırılmalı araştırmalar, dini hayatın teorik, pratik ve sosyolojik boyutlarının bu süreçle etkileşimini gözlemek açısından önem taşımaktadır. Bu anlamda yaptığımız çalışma belirli bir toplumda, belirli bir örneklem grubu ve belirli bir zamanla sınırlı olduğu için ülke ve bölge açısından daha kapsamlı sonuçlara ulaşabilmek için daha geniş inceleme ve araştırmalara ihtiyaç bulunmaktadır. Ayrıca kültürel yapıyı oluşturan aile, eğitim, ekonomi, siyaset ve boş zamanları değerlendirme gibi kurumlar ile dinî hayat arasındaki etkileşimin yansımaları, yine ayrı ayrı kurumlar temelinde derinliğine yapılacak araştırmalarla ortaya konabilmektedir.

E K L E R

EK-1 : ANKET FORMU

Bu görüşme formu, Konya kırsalında yaşayan kadınların dini yaşantısının çeşitli yönleriyle araştırmayı amaçlayan bir çalışmada kullanılmak üzere hazırlanmıştır. Araştırmamız, tamamen bilimsel bir nitelik taşıdığından, elde edilen bilgiler şahıs, kurum ve kuruluş amaçlarına hizmet etmek için kullanılmayacaktır.

Araştırmamızda doğru ve geçerli sonuçların elde edilebilmesi, sizin sorulara vereceğiniz cevapların samimi ve gerçeğe uygun olmasına bağlıdır. Katkınız için teşekkür ederim.

1- Kasabanızın ismi.....

2- Yerleşim konumu 1 () Ovalık
2 () Dağlık

3- Yaşınız:

- 1. () 18-25
- 2. () 26-30
- 3. () 31-40
- 4. () 41-50
- 5. () 51-60
- 6. () 61 ve daha yukarı

4- Medeni durumunuz nedir?

- 1. () Evli
- 2. () Dul
- 3. () Bekar

5- Doğum yeriniz?

- 1. () Köy
- 2. () Kasaba
- 3. () İlçe merkezi
- 4. () İl merkezi

6- Eşinizin mesleği nedir?

- () 1- İşçi
- () 2- Esnaf, tüccar
- () 3- Tarım ve hayvancılık
- () 4- Memur
- () 5- işsiz
- () 6- Emekli (işçi ,memur ,bağkur)
- () 7- Serbest meslek sahibi
- () 8- Yurt dışında çalışıyor
- () 9- Başka (Belirtiniz).....

7- Kaç çocuk sahibisiniz?

1 () 2 () 3 () 4 () 5 () 6 () 7 () 8 () 9 () 10 ()

8- Öğrenim durumunuz?

1. () Okuryazar değil
2. () Okuryazar olup bir okul bitirmemiş.
3. () İlkokul mezunu
4. () Ortaokul ve dengi mezunu
5. () Lise ve dengi mezunu
6. () Yüksekokul veya Fakülte mezunu

9- Aşağıdaki eşyalardan hangilerine sahipsiniz? İşaretleyiniz.

1. () Koltuk Takımı.
2. () Yemek Masası
3. () Buzdolabı
4. () Çamaşır Makinesi.
5. () Bulaşık Makinesi
6. () Televizyon.
7. () Telefon.
8. () Otomobil

10- Halen kimlerle birlikte oturuyorsunuz?

- () 1-Eşimle
- () 2- Eşim ve çocuklarımla
- () 3-Eşim, çocuklarım ve annemle
- () 4- Eşim, çocuklarım ve babamla
- () 5-Eşim, çocuklarım, annem ve babamla
- () 6-Eşim, çocuklarım, annem, babam, kardeşlerimle (gelinlerim v.b.)
- () 7-Annem, babam ve çocuklarımla
- () 8- Annem ve babamla
- () 9-Başka (Belirtiniz).....

11- Mesleğiniz

1. () Ev Kadını
2. () İşçi
3. () Öğrenci
4. () Emekli
5. () Çiftçi
6. () Diğer

12- Eşiniz sizin dini gerekleri yerine getirmenize yada getirmemenize karışır mı?

- 1.() Karışmaz bana bırakır
- 2.() Gerekleri yapmam için karışır
- 3.() Gerekleri yapmamam için karışır
- 4.() Tavsiyede bulunur
- 5.() Diğer:_____

13- Aylık ortalama geliriniz?

Yazınız.....

14- Size göre aileniz hangi sosyo ekonomik düzeye dahildir?

1. () Üst
2. () Orta
3. () Alt

15- Kendinizi dindarlık bakımından aşağıdaki gruplardan hangisine sokarsınız?

1. () Çok dindar. (İnançlı ve ibadetlerine çok bağlı)
2. () Orta derecede dindar. (İnançlı ama ibadetlerini biraz aksatıyor)
3. () Dine az ilgili. (İnançlı ama ibadetlerini hiç yapmıyor)
4. () Dine karşı ilgisiz. (Dinle ilgilenmiyor)

16- Sizce ailenizin (anne-babanız) dindarlık durumu nasıldır?

1. () Çok dindar.
2. () Orta derecede dindar.
3. () Dine az ilgili
4. () Dine karşı ilgisiz

17 - Eşiniz sizin dini gerekleri yerine getirmenize yada getirmemenize karışır mı?

1. () Karışmaz bana bırakır
2. () Gerekleri yapmam için karışır
3. () Gerekleri yapmamam için karışır
4. () Tavsiyede bulunur
5. () Diğer: _____

18 - Kaç tane çocuğunuzun olmasını istersiniz/ isterdiniz?

- 1 () 2 () 3 () 4 () 5 () 6 () 7 () 8 () 9 () 10 ()

19 - Sadece bir tane çocuğunuz olsaydı hangi cinsiyetten olmasını isterdiniz?

- 1- () Kız 2- () Erkek

20-Aşağıdaki tutum ve geleneklerden hangilerini uygularsınız veya inanırsınız?

1. () Kurşun Döktürmek	4.() Dedikodu Yapmak	7.() Nazara İnanmak
2. () Muska Yazdırmak	5.() Mevlit Okutma	8.() Adak Adama
3. () Türbe Ziyareti	6.() Kabir Ziyareti	9.() Büyü Yaptırma

21 –Günlük namazları kılma sıklıkları hangisine uymaktadır?

- 1- () Devamlı 2- () Ara sıra

22- Oruç ibadetini yerine getirme şekliniz aşağıdakilerden hangisine uymaktadır?

	Devamlı	Ara sıra
1- Ramazan orucunun tamamını tutarım	()	()
2-Bazı mübarek günlerde oruç tutarım	()	()

23- Zekat verir misiniz?

- ☐ 1- Her yıl veririm
☐ 2- Bazı yıllar veririm
☐ 3- Zengin olsaydım verirdim
☐ 4- Hiç vermem

24 -Kurban keser misiniz?

- ☐ 1- Her yıl kurban keserim.
☐ 2- Maddi durumum uygun olduğunda keserim.

25- Hac ile ilgili size uygun olan hangisidir?

- ☐ 1- Bir defa hacca gittim
☐ 2- Birden fazla hacca gittim.
☐ 3- Hacca gitmedim ancak ileride imkanım olursa gideceğim

26- Aşağıdaki esaslardan hangilerine inanırsınız?

	Evet	Hayır	Kararsızım
Allah'ın varlığına	☐	☐	☐
Ahiret hayatı	☐	☐	☐
Kaza ve kader	☐	☐	☐
Kutsal kitapların varlığı	☐	☐	☐
Peygamberlere	☐	☐	☐
Meleklerin varlığı	☐	☐	☐

27- Kur'an okumayı biliyor musunuz?

- 1-() Evet 2-()Hayır

28- İlk evlilik yaptığınızda kaç yaşındaydınız?

- 1-() 12-13 2-()14 -16 3-()17-20 4-() 21-24 arası 5- ()25 ve üstü

29 -Kadının evlilik yaşı kaç olmalıdır?

- 1-() 14-16 2-()17 -18 3-()19-20 4-() 21-24 arası 5- ()25 ve üstü

30- Nasıl evlendiniz?

1. ☐ Görücü usulüyle
2. ☐ Tavsiye üzerine
3. ☐ Flört ederek
4. ☐ Kaçarak
5. ☐ İstemeyerek zorla evlendirildim

31- Aile içinde şiddet görür müsünüz/ gördünüz mü?

- 1- () Evet 2- () Hayır

32- Cevabınız evet ise hangi şiddet türü ile karşılatınız?

- 1- () Fiziksel şiddet 2- () Sözlü şiddet 3- () Başka.....

33-Geleceğinizi düşündüğünüzde genel olarak kendinizi nasıl hissediyorsunuz?

- ☐ 1-Ümitliyim
☐ 2- Ümitsizim
☐ 3- Başka (Belirtiniz).....

34 -Boş zamanlarınızda daha çok ne yaparsınız?

- ☐ 1-Arkadaş ziyareti yaparım
☐ 2- Televizyon izlerim
☐ 3- Kitap okurum
☐ 4- Ev işleri ile uğraşırım
☐ 5- Belli bir şey yapmam
☐ 6- Başka (Belirtiniz).....

35-Günlük gazete okur musunuz?

- ☐ 1-Her gün alır okurum
☐ 2-Ara sıra alır okurum
☐ 3-Elime geçtikçe okurum
☐ 4-Hemen hemen hiç okumam

36-TV’de en çok sevdiğiniz program türü aşağıdakilerden hangisidir?

- ☐ 1- Haber programları
☐ 2- Dizi filmler
☐ 3- Filmler
☐ 4- Müzik,eğlence programları.
☐ 5- Spor haberleri ve maç yayınları
☐ 6- Dini ve ahlaki programlar
☐ 7- TV seyretmiyorum
☐ 8- Başka (Belirtiniz).....

37- Sizce gençler televizyonda gördükleri yaşantıya özenmekte midirler?

1. ☐ Evet 2. ☐ Hayır

38- Kitap okur musunuz?

- 1- ☐ Evet 2- ☐ Hayır

39- Cevabınız evet ise daha çok ne tür kitapları okursunuz?

- ☐ 1-Hikaye roman, şiir
☐ 2-Macera ve aşk kitapları
☐ 3-Dini ve ahlaki içerikli yayınlar
☐ 4- Çocukların ders kitapları
☐ 5- Başka (Belirtiniz).....

40- Zengin olmak ister miydiniz?

1. ☐ Evet. 2.(☐ Hayır. 3.(☐ Fikrim yok.

41-Cevabınız “evet” ise neden?

- () 1- Geleceğimi garanti altına almak için
- () 2- Güç ve iktidar sağladığı için
- () 3- Fakirlere yardım etmek için
- () 4- Başka.....

42-Cevabınız “hayır” ise neden?

- () 1- Dünya malı geçicidir
- () 2- Zenginlik insanı dinden uzaklaştırır
- () 3- Zenginlik felaket getirir.
- () 4- Başka.....

43- Ailenizle ilgili önemli kararlarda son söz sahibi kim olur?

- 1.() Aile büyüklerimiz
- 2.() Eşim
- 3.() Ben
- 4.() Eşimle ben
- 5.() Çocuklarımızla ortaklaşa

44-Sizce, aşağıdakilerden hangileri meşru (dine uygun) kazanç yollarıdır?

- () 1- Çalışarak kazanmak
- () 2- Kumar, piyango ve toto gibi şans oyunları.
- () 3- Faize para yatırmak.
- () 4- Başka.....

45- Çevrenizde genelde aynı fiyata satış yapan iki bakkal veya market bulunduğunu düşününüz Bunların sahiplerinden birisi dindar, diğeri ise dine karşı ilgisiz bilinmektedir. Hangisinden alış veriş yapmayı tercih edersiniz?

- () 1- Dindar olandan.
- () 2- Benim için fark etmez..

46- Seçim zamanlarında her hangi bir partiye oy verirken, oy verdiğiniz partinin dine önem vermesine dikkat eder misiniz?

- 1. () Evet.
- 2.() Hayır.

47 -Kadın için en ideal meslek nedir ?

- 1.() Öğretmenlik
- 2.() Hemşirelik
- 3.() Ebelik
- 4.() Doktorluk
- 5.() Mühendislik
- 6.() Avukatlık
- 7.() Ev hanımı
- 8.() Başka.....

48- İbadetlerinizi sağlıklı bir şekilde yerine getirebilmeniz için gerekli olan bilgi düzeyiniz nedir?

- 1.() Çok iyi.
- 2.() İyi.
- 3.() Orta.

49- Dini bilgilerinizi kimden veya nereden öğrendiniz?

- 1. () Ailemden.
- 2. () Kendi kendime okuyup araştırarak.
- 3. () Din görevlilerinden.
- 4.() Okuldan.
- 5.() Başka. (Yazınız):.....

50 -Evinizde hangi dini kitaplar bulunur?

- 1. () Kur'an ve Meali (Türkçesi).
- 2. () Hz. Muhammed'in sözlerini anlatan hadis kitapları.
- 3. () Kur'an'ı açıklayan tefsir kitapları.
- 4. () İlmihal ve Fıkıh kitapları.
- 5. () Hz. Muhammed'in ve Peygamberlerin hayatını anlatan kitaplar.
- 6. () Namaz Hocası, Dua Kitapları.
- 7. () Başka. (Yazınız):.....
- 8. () Hiç yok.

51-Eşinize her şeyi anlatır mısınız?

- 1. () Kısmen anlatırım
- 2. () Tamamen anlatırım
- 3. () Yorumlayarak anlatırım
- 4. () Anlatmam

52-Eşinizi seçerken en çok hangi özelliğe dikkat etmeyi düşündünüz/düşünürsünüz?

- () 1-Zenginlik/ Kariyer
- () 2-Güzellik/Köklü bir aileye mensub olması
- () 3-Dindar olması
- () 4-Başka (Belirtiniz).....

53- Kızınızın giyimine karışır mısınız?

- 1.() Evet
- 2.() Hayır

54- Kızınızın başını örtmesini ister misiniz?

- 1.() Evet
- 2.() Hayır

55- Evlilik öncesi kız-erkek ilişkilerini normal karşılar mısınız?

- 1. () Evet
- 2.() Hayır

56- Günümüzde erkek çocuğa tanınan serbestliğin (kural ve kontrol bakımından) aynısı kız çocuğuna da tanınmalıdır fikrine katılır mısınız?

1. () Katılıyorum 2. () Katılmıyorum

57- Doğum kontrolüne taraftar mısınız?

1. () Evet 2. () Hayır 3. () Fikrim yok

58- Dua eder misiniz?

1. () Düzenli olarak ederim
2. () Bazen

59- Evinize misafir geldiğinde nasıl oturursunuz?

1. () Kadın, erkek bir arada
2. () Kadın, erkek ayrı
3. () Duruma göre değişir

60 - Zaman zaman vaaz veya dini sohbetleri dinlemeye gayret gösterir misiniz?

- () 1- Özellikle dinlemeye giderim
() 2- Zaman zaman dinlerim

61- Her hangi bir vaizin veya din görevlisinin, sizin hayatınızı değiştirecek kadar önemli bir etkisi oldu mu?

1. () Evet 2. () Hayır

62 -Sizce din görevlileri (müftü, vaiz, imam) topluma ne kadar faydalıdır?

1. () Çok faydalıdır.
2. () İyi bir öğrenim görürlerse faydalı olabilirler.

63-Kadın din görevlisine ihtiyaç duyuyor musunuz?

1. () Evet 2. () Hayır

64- Çevrenizdekilerle dini konularda ne sıklıkta sohbet eder ya da tartışırsınız?

1. () Sık sık 2. () Ara sıra 3. () Hiç

65- Size göre çocuklar ne düzeyde din eğitimi almalıdır?

1. () Sadece İslam'ın şartlarını öğrenmesi yeter. (Namaz,dua v.s.)
2. () Kur'an'ı okuyup anlayabilecek düzeyde bir din eğitimi almalıdır.
3. () Ahlaki kuralları, doğruluğu, dürüstlüğü öğrensin.
4. () Dininin gerçek anlamını öğrensin yeter.
5. () Hepsi

66-Size göre, çocuklar din bilgilerini en iyi nereden öğrenebilirler?

1. () Aileden.
2. () Okullardan.
3. () İmam Hatip Liselerinden.
4. () Kur'an Kurslarından
5. () Camilerde açılan yaz kurslarından.
6. () Başka (Yazınız):.....

67- Size göre dini gereklerine uygun bir biçimde yaşayabilmenin yolu aşağıdakilerden hangisidir?

1. () Bir mürşide (Şeyhe) bağlanmak.
2. () Bir dini gruba girmek.
3. () Dini inançlara önem veren dernek, vakıf v.b. oluşumları desteklemek.
4. () Kendi aklım, bilgim ve araştırmalarımla
5. () Başka (Yazınız):.....

68- Size göre bir Müslüman nasıl olmalıdır?

1. () Doğru, dürüst ve kalbi temiz olmalı.
2. () İnançlı olup ibadetlerini aksatmamalı.
3. () İbadetlerini aksatsa bile, inancılı olmalı.,
4. () Başka (Yazınız):

69- Sizce çocuklar ne kadar öğrenim görmeli?

	<u>Erkek Ç.</u>	<u>Kız Ç.</u>
1. İlköğretimi bitirmeli	()	()
2. Liseyi bitirmeli	()	()
3. Fakülteyi bitirmeli	()	()
4. Okuyabildiği kadar okumalı	()	()

70- Çocuklarınızın hangi mesleği seçmesini istersiniz?

	<u>Erkek Ç.</u>	<u>Kız Ç.</u>
1. Doktor	()	()
2. Öğretmen	()	()
3. Ebe-hemşire	()	()
4. Mühendis	()	()
5. Avukat	()	()
6. Ev hanımı	()	()
7. Başka.....		

71- Kadınlar, erkekler gibi her işte çalışabilir mi?

1. () Evet
2. () Hayır

72- Kadınlar dışarıda başörtüsüz gezebilir mi?

1. () Evet
2. () Hayır

73-Dinî her hangi bir probleminiz olduğunda öncelikle kimlere müracaat edersiniz?

1. () Aileme
2. () Din görevlilerine
3. () Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi öğretmenlerine
4. () Çevrede dindar olarak tanıdıklarına
5. () Dinî kitaplara
6. () Diğer (Belirtiniz).....

74- Erkeklerin birden fazla kadınla evlenebileceği görüşüne katılır mısınız?

1. () Katılmam
2. () Kısmen katılıyorum
3. () Katılıyorum

75- “Miras paylaşımında kadınlar erkeklerle aynı hisseyi almak zorundadırlar.” Bu görüşe katılır mısınız?

1. () Katılmam
2. () Katılıyorum

76- Dinî nikah konusundaki tutumunuz aşağıdakilerden hangisi ile ifade edilebilir?

1. () Sadece dini nikah yeterlidir
2. () Sadece resmi nikah yeterlidir
3. () Resmi nikah önceliklidir ancak dinî nikah olmazsa olmaz
4. () Diğer (Belirtiniz).....

77-Komşularımız ile ilişkileriniz hangi düzeydedir?

1. () Komşularımın ziyaretleri ve yardımları
2. () Komşularımın sadece tanışıyoruz
3. () Komşularımı hiç tanımam
4. () Diğer (Belirtiniz)

78- Arkadaşlık ve komşuluk münasebeti kuracağınız kişilerin dindarlığı sizin için ne kadar önemlidir?

1. () Çok önemli
2. () Fazla önemli değil
3. () Hiç önemli değil

79-Kitle iletişim araçlarından hangilerine sahipsiniz (Birden fazla şık işaretleyebilirsiniz.)

1. () Radyo, televizyon
2. () Bilgisayar
3. () Uydu
4. () Gazete ve dergi
5. () Telefon
6. () Cep telefonu
7. () Diğer (Belirtiniz)

80-Çocuklarınıza isim koyarken dikkat ettiğiniz en önemli husus aşağıdakilerden hangisidir?

1. () Aile büyüklerinden birinin ismi olması
2. () Güzel bir isim olması
3. () İslamî bir isim olması
4. () Hiç fark etmez
5. () Çocuklarımın ismini ben koyamıyorum

81- Nafle namazları hangi sıklıkta yerine getirirsiniz?

- 1.() Devamlı
2. () Ara sıra
3. () Hiç

EK-2 : HARİTA

KAYNAKÇA

- Aile Yapısı Araştırması, T.C. Başbakanlık Türkiye İstatistik Kurumu Matbaası, Ankara 2006.
- Akdoğan, Ali, *Sosyal Değişme ve Din*, Rağbet Yay., İstanbul 2004.
- Akseki, Ahmet H., *İslam*, 2.Baskı, İrfan yayınevi, İstanbul 1966.
- Akyüz, Niyazi, *Ankara'nın Boğaziçi Semtinde Dini Hayat ve Kentlileşme Üzerine Bir Araştırma*, Basılmamış Doktora Tezi, A.Ü.S.B.E., Ankara 1994.
- Altınay, Ayşe Gül, Yeşim Arat, *Türkiye'de Kadına Yönelik Şiddet*, Punto Yay., İstanbul 2008.
- Altındal, Meral, *Osmanlıda Kadın*, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul 1994.
- Altunışık R., R. Coşkun, E.Yıldırım, S. Bayraktaroğlu, *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri SPSS Uygulamalı*, 2.Basım, Sakarya Kitabevi, Sakarya 2002.
- Appelbaum, Richard, *Toplumsal Değişim Kuramları*, Çev. Türker Alkan, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., Ankara T.y.
- Arat, Necla, *Kadın Sorunu*, Say Yayınları, İstanbul 1986.
- Arın, Canan, *Kadına Yönelik Şiddet*, Ed. Ayşe Berktaş Hacımiraçoğlu, *75 Yılda Kadınlar ve Erkekler*, Tarih Vakfı Yay., İstanbul 1998.
- Armağan, Mustafa, *Geleneksel Toplum*, Sosyal Bilimler Ansiklopedisi, Risale Yay., İstanbul 1990.
- Aron, Raymond, *Sanayi Toplumu*, Çev. A. O. GÜNER, Boğaziçi Yay., İstanbul, 1974.
- *Sosyolojik Düşüncenin Evreleri*, Çev. Korkmaz Alemdar, 4.Basım, Bilgi Yayınevi, Ankara 2000.
- Arslan, Ahmet, *İbn-i Haldun*, Vadi Yay., Ankara 1997.
- Arslantürk, Zeki, *Araştırma Metot ve Teknikleri*, İFAV Yay., İstanbul 1995.
- , *Kutsalın Dönüşü*, Ayışığı Kitapları, İstanbul 1998.
- Arslantürk, Zeki, M. Tayfun Amman, *Sosyoloji*, Çamlıca Yay., İstanbul 2001.

Atalay, Beşir, *Köy Gençliği Üzerinde Sosyolojik Bir Araştırma Büyükçeçit Köyü Araştırması*, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Erzurum 1979.

-----, M. Kontaş, S. Beyazıt, K.Madenoglu, *Türk Aile Yapısı Araştırması*, Devlet Planlama Teşkilatı Yayınları, Ankara 1992.

Avcı, Nabi, *Kitle Kültürü Enformatik Cehalet*, Rehber Yay., Ankara 1990.

Ayata, Ayşe Güneş, “*Türkiye’de Kadının Siyasete Katılımı*”, Şirin Tekeli (Der.), *1980’ler Türkiye’sinde Kadın Bakış Açısından Kadınlar*, İletişim Yay., İstanbul 1995.

Aydın, Mustafa, *Kurumlar Sosyolojisi*, Vadi Yay., Ankara 1997.

Aydın, Mustafa S., *Din Felsefesi*, 9.Baskı, İzmir İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İzmir 2001.

Balaman, Ali Rıza, *Gelenekler,Töre ve Törenler*, Betim Yay., İzmir 1983.

Barkan, Ömer Lütfi, “*Türk Toprak Hukuku Tarihinde Tanzimat ve 1274 (1858) Tarihli Arazi Kanunnamesi*”, *Tanzimat I*, İstanbul 1940.

Batmaz, Veysel, *Türkiye’de Televizyon ve Aile*, Aile Araştırma Kurumu Yay., Ankara 1993.

Bensadon, Ney, *Başlangıçtan Günümüze Kadın Hakları*, Çev.Şirin Tekeli, İletişim Yay., İstanbul 1990.

Berktaş, Fatmagül, “*Türkiye’de Kadınlık Durumu, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, C. 13, İletişim Yay., İstanbul 1997.

Bilgin, Beyza, *Eğitim Bilimi ve Din Eğitimi*, A.Ü.İ.F.Y., No: 185, Ankara 1985.

Bilgiseven, Amiran K., *Din Sosyolojisi*, Filiz Kitapevi, İstanbul 1985

----- *Genel Sosyoloji*, 5.baskı, Filiz Kitapevi, İstanbul 1995.

----- *Sosyal İlimler Metodolojisi*, 4. Basım, Filiz Kitapevi, İstanbul 1994.

Bora, Aksu, *Kadınların Sınıfı*, İletişim Yay., İstanbul 2005.

Bottomore, Tom, *Toplumbilim*, (Çev. Ünsal Oskay), 5. Basım, Der yay., İstanbul 1998.

- Bottomore, Tom - Robert Nisbet, *Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi*, Çev. Mete Tunçay-Aydın Uğur, Ayraç Yay., Ankara 1997.
- Budak, Ali, *Osmanlı Modernleşmesi ve Kadın, Sivil Toplum*, Yıl:2, S.8, Ekim-Aralık 2004.
- Canberk, Birgi, *Tarih İçinde Kadının Yeri ve Türk Kadını*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İ.Ü.S.B.E., İstanbul 1994.
- Capcıoğlu, İhsan, *Sosyal Değişme Sürecinde Din ve Kadının Toplumsal Konumu (Kastamonu Örneği)*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, A.Ü.S.B.E., Ankara 2003.
- Coşkun, Ali, *Sosyal Değişme ve Dini Normlar*, Değerler Eğitimi Merkezi Yay., İstanbul 2005.
- Çağatay, Tahir, *Günün Sosyolojisine Giriş*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları: 797, Kültür Eserleri Dizisi 90, Ankara 1987.
- Çaha, Ömer, *Sivil Kadın*, Çev. Ertan Özensel, Vadi Yay., Ankara 1996.
- Çakır, Serpil, *Osmanlı Kadın Hareketi*, Metis Yay., İstanbul 1994.
- Çam, Esat, *Siyaset Bilimine Giriş*, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yay., İstanbul 1990.
- Çarkoğlu Ali-Toprak Binnaz, *Türkiye'de Din, Toplum ve Siyaset*, Tesev Yay., İstanbul 2000.
- Çelik, Celalettin, *Şehirleşme ve Din*, Çizgi Yay., Konya 2002.
- Çubuk, M., *Türkiye'de Kentleşme Süreci ve Kırsal Alan Sorunları Kolokyum*, Mimar Sinan Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yayınları 1, İstanbul 1985.
- Day, A.Robert, *Bilimsel Bir Makale Nasıl Yazılır ve Yayımlanır?*, Çev.Gülay A.Altay, 5.Baskı, TÜBİTAK Yay., Ankara 2000.
- Delaney, Carol, *Tohum ve Toprak*, Çev. Selda Somuncuoğlu-Aksu Bora, İletişim Yay., İstanbul 2001.
- Demir, Ömer ve Mustafa Acar, *Sosyal Bilimler Sözlüğü*, 4.Basım,Vadi Yay., Ankara 1998.

- Demir, Zekiye, *Modern ve Postmodern Feminizm*, Sel Yay., İstanbul 1998.
- Dikeçligil, Beylü -Heyet. *Metropolde Kariyer Meslekleri ve Aile Yapısı Temelinde Yaşama Tarzları (Ankara Örneği)*, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yay., Ankara 1998.
- Dinç, Emine Nurefşan, *Son Dönem Osmanlı Aydınlarının Kadının Toplumsal Hak ve Hürriyetlerine Bakışı*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2001.
- Din-Toplum İlişkileri Komisyonu, Abant Platformu, Gazeteciler ve Yazarlar Vakfı Yayınları, İstanbul 2000.
- Doğan, İsmail, *Sosyoloji*, 5. Baskı, Pegem A Yay., Ankara 2002.
- Dönmezer, Sulhi, *Toplumbilim*, 11. Basım, Beta Yay., İstanbul 1994.
- Dündar, Serpil, *Ana Haber Bültenlerinde Toplumsal Cinsiyetin Sunumu*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İ.Ü.S.B.E., İstanbul 2003.
- Ece, Hüseyin K., *İslam'ın Temel Kavramları*, Beyan Yay., İstanbul 2000.
- Ecevit, Mehmet, *Kırsal Türkiye'nin Değişim Dinamikleri, Gökçeada Köyü Monografisi*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1999.
- el-İsfahani, Rağıb, *Müfredatlı Elfâzi'l-Kur'ân*, Daru's-Şâmiyye, Beyrut 1992.
- Elmacı, Nuran, “*Poligami: Çok-Eşli Evlilikler*”, Necla Arat (Der.), *Türkiye’de Kadın Olmak*, Say Yay., İstanbul 1996.
- Eralp, Özgen, “*Erken Evlenme, Başlık, Kadın Kaçırma*”, *Türkiye’de Ailenin Değişimi, Yasal Açıdan İncelemeleri*, Türk Sosyal Bilimleri Derneği Yayını, Ankara 1984.
- Ercan, Fuat, *Kırsal Yapıda Toplumsal Değişme*, Yar Yay., İstanbul 1993.
- Erdiç, Şaban, *Sosyo Kültürel Değişme ve Din ilişkileri (Yuva Kasabası Örneği)*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, E.Ü.S.B.E., Kayseri 2001.
- Erdil, Kemalettin, *Yaşayan Hurafeler*, T.D.V.Y., Ankara 1988.
- Erdoğan, Mehmet, *Sosyal Değişme ve Dini Hayat*, İSAV Yay., İstanbul 1991.

- Erkal, Mustafa , *Sosyal Meselelerimiz ve Sosyal Değişme*, Mayaş Yay., Ankara 1984.
- *Sosyoloji*, 9.Basım, Der Yay., İstanbul 1998.
- Erkal, Mustafa ve Diğerleri, *Ansiklopedik Sosyoloji Sözlüğü*, Der Yay., İstanbul 1997.
- Erkan, Rüstem, *Kentleşme ve Sosyal Değişme*, Bilim Adamı Yay., Ankara 2002.
- Ermetin, Alime Ülkü, *Konya Bölgesinde Kırsal Alanda Tarımsal Üretimde Kadının Yeri ve Önemi*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Konya 1999.
- Ersoy, Yasemin, *Sosyal Değişme Sürecinde Mutfak Kültürü: Gecekondu Ailelerinde Örnek Uygulama*, Basılmamış Doktora Tezi, İ.Ü.S.B.E., İstanbul 2000.
- Ertan, Veli, Hasan Küçük, *Cumhuriyet Devrinde Din Eğitimi, Din Müesseseleri ve Din Alimleri*, Doyuran Matbaası, İstanbul 1976.
- Ertürk, Selahattin, *Eğitimde Program Geliştirme*, Hacettepe Üniversitesi Basımevi, Ankara 1972.
- Fırlalı, Ethem Ruhi, *Çağımızda İtikadı İslâm Mezhepleri*, Selçuk Yay., İstanbul 1986 .
- Fındıkoğlu, Ziyaeddin F., *Karl Marx ve Sistemi*, 3. Basım, Ötüken Yay., İstanbul 1981.
- Fichter, Joseph, *Sosyoloji Nedir?*, Çev. Nilgün Çelebi, Atilla Kitapevi, Ankara 1996.
- Freyer, Hans, *Din Sosyolojisi*, Çev. Turgut Kalpsüz, A.Ü.İ.F.Y.,Ankara 1994.
- *Endüstri Çağı*, Çev. Becta Akarsu, H. Batuhan, İstanbul, 1953.
- *Sosyolojiye Giriş*, Çev. Nermin Abadan, A.Ü.S.B.F.Yay., Ankara1963.
- Gezgin, Mehmet Fikret, *Sosyal Yapı Açısından Genel Sosyoloji Köy Sosyolojisi İlişkisi*, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yay., İstanbul 1997.
- Giddens, Anthony, *Modernliğin Sonuçları*, Çev. E. Kuşdil, Ayrıntı Yay., İstanbul 1994.
- Giddens, Antony, *Sosyoloji*, 3. Baskı, Birey Yay., İstanbul 1994.
- Glock, Charles Y., “*Dindarlığın Boyutları Üzerine*”, Çev. M.E.Köktaş, *Din Sosyolojisi*, Y.Aktaş-M.E.Köktaş (Der.), Vadi Yay., Ankara 1998.
- Gökalp, Ziya, *Türkçülüğün Esasları*, Toker Yay., İstanbul 1990.

- Gökberk, Macit, *Felsefe Tarihi*, Remzi Kitapevi, 11. Basım, İstanbul 1999.
- Gökçe, Birsen, *Toplumsal Bilimlerde Araştırma*, Savaş Yay., Ankara 1988.
- Göle, Nilüfer, *Modern Mahrem*, Metis Yay., İstanbul 1998.
- Güçbilmez, Erdoğan, *Yenimahalle ve Kayadibi Karşılaştırmalı Bir Köy Araştırması*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara 1972.
- Günaltay, Şemseddin, *Hurafeler ve İslam Gerçeği*, Hazırlayan: Ahmet Gökbel, Marifet Yay., İstanbul 1997.
- Günay, Ünver, *Din Sosyolojisi*, İnsan Yay., İstanbul 2000.
- *Erzurum ve Çevre Köylerinde Dini Hayat*, Erzurum Kitaplığı, İstanbul 1999.
- Günay, Ünver, Harun Güngör, Vehbi Ecer, *Laiklik, Din ve Türkiye*, Adım Yay., Ankara 1997.
- Gündem, Mehmet, *Mehmet S. Aydın ile İçeride Kritik Bakış Din - Felsefe - Laiklik*, 2.Baskı, İyi Adam Yay., İstanbul 2000.
- Hablemitoğlu, Şengül, *Kırsal Ailede Kadının İş Modelleri ve Kararlara Katılımı*, Basılmamış Doktora Tezi, A.Ü.F.B.E., Ankara 1996.
- Hayta, Akif, “İbadetler ve Ruh Sağlığı”, *Gençlik, Din ve Değerler Psikolojisi*, Ed. Hayati Hökelekli, Ankara Okulu Yay., Ankara 2002,.
- Hız, Koşar, Ünal Bozyer, Savaş Çağlayan, *Sosyolojik Açıdan Kötekli Köyü Sosyo-Kültürel ve Ekonomik Değişimin Araştırılması*, Muğla Üniversitesi Yay., Muğla 2002.
- İbn-i Haldun, *Mukaddime*, Çev. Zakir Kadiri Ugan, C.III , M.E.B.Y., İstanbul 1970,.
- İçli, Tülin, “Sosyal Değişme Süreci İçinde Kadın Suçluluğu”, H.Ü.E.F. Dergisi, C. 5, S. 2, Aralık 1988.
- İlkkaracan, Pınar,” *Türkiye’nin Doğu Bölgelerinde Kadın Cinselliği Bağlamının İncelenmesi*”, Pınar İlkkaracan (Der.), *Müslüman Toplumlarda Kadın ve Cinsellik*, İletişim Yay., İstanbul 2003.

İnalçık, Halil, “*Tanzimat Nedir?*”, *Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Yıllık Araştırmalar Dergisi*, 1940-1941.

İz, Mahir, *Din ve Cemiyet*, 2. Baskı, Med Yay., İstanbul 1979.

Kandiyoti, Deniz, “*Modemin Cinsiyeti: Türk Modernleşmesi Araştırmalarında Eksik Boyutlar*”, Sibel Bozdoğan-Reşat Kasaba (Der.), *Türkiye’de Modernleşme ve Ulusal Kimlik*, Çev. Nurettin Elhüseyni, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul 1998.

Kaplan, Erhan, “*Çocuk Bakımı Sorunlar-Çözüm Önerileri*”, Necla Arat (Der.), *Kadınların Gündemi*, Say Yay., İstanbul 1997.

Karasar, Niyazi, *Bilimsel Araştırma Yöntemi*, 10. Baskı, Nobel Yayıncılık, Ankara 2000.

Kavuncu, Mualla, *Nisvan-ı İslam*, Ed.Yıldız Ramazanoğlu, *Osmanlıdan Cumhuriyete Kadının Tarihi Dönüşümü*, 2. Basım, Pınar Yay., İstanbul 2000.

Kehrer, Günter, Robertson, Roland ve Durkheim, Emile; *Din Sosyolojisi*, Çev. M.Emin Köktaş ve Abdullah Topçuoğlu, Vadi Yay., Ankara 1996.

Kehrer, Günter, “*Din Sosyolojisi*”, Çev. M.E. Köktaş, *Din Sosyolojisi*, Y.Aktay-M.E.Köktaş (Der.), Vadi Yay., Ankara 1996.

----- *Din sosyolojisi*, Çev. Semahat Yüksel, Kubbealtı Neşriyat, İstanbul 1992.

Keing, Samuel, *Sosyoloji (Toplum Bilimine Giriş)*, Çev., S. Sucu, O. Aykaç, Ütopya Kitabevi Yayınları, İstanbul 1966.

Kıray, Mübeccel, *Ereğli Ağır Sanayiden Önce Bir Sahil Kasabası*, Bağlam Yay., İstanbul 2000.

----- *Seçme Yazılar*, Bağlam Yay., İstanbul 1999.

----- *Toplumbilim Yazıları*, Gazi Üniversitesi Yay., İstanbul 1982.

Kırkpınar, Leyla, *Türkiye ‘de Toplumsal Değişme ve Kadın*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 2001.

Kışlalı, Ahmet Taner, *Siyaset Bilimi*, İmge Kitabevi, Ankara 1999.

- Kimter, Nurten, “*Dini İnanç, İbadet ve Duanın Umutsuzlukla İlişkisi Üzerine*”, *Gençlik, Din ve Değerler Psikolojisi*, Ed. Hayati Hökelekli, Ankara Okulu Yay., Ankara 2002.
- Komisyon, *İlmihal (İman ve İbadetler)*, C.I, Divantaş, İstanbul 2000.
- Komisyon, *Türkçe Sözlük*, 5. Baskı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1969.
- Kongar, Emre, *Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği*, 4. Baskı, Remzi Kitabevi Yay., İstanbul 1985.
- Türkiye Üzerine Araştırmalar*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1996.
- Konya Büyükşehir Belediyesi, *Konya’da Hayat Tarzı*, Sosyal Doku Projesi Kent Araştırmaları 2, İstanbul 2006.
- Konyalı, İsmail Hakkı, *Konya Tarihi*, Yeni Kitap Basımevi, Konya 1964.
- Korkmaz, Abdullah, *Değişme ve Farklılaşma*, Doğu Kütüphanesi Yay., İstanbul 2006.
- Köktaş, M.Emin, *Türkiye’de Dinî Hayat*, İşaret Yay., İstanbul 1993.
- Kösemihal, Nurettin Şazi, *Sosyoloji Tarihi*, 6. Basım, Remzi Kitapevi, İstanbul 1999.
- Krech, David-Richard S. Crutchfield, *Sosyal Psikoloji*, Çev. Erol Güngör, Ötüken Yay., İstanbul 1970.
- Kur’an-ı Kerim.
- Kurnaz, Şefika, *Cumhuriyet Öncesinde Türk Kadını: 1839-1923*, M.E.B.Y., İstanbul 1992 .
- Kurtoğlu, Ayşenur, *Osmanlı Kadınlarının Gazeteleri ile İlk Tanışıklıkları, İslamiyat*, C. 3, S.2, Nisan Haziran 2000.
- Küçük, Abdurrahman, “*Erzincan ve Çevresindeki Halk İnanışlarına Toplu Bakış*”, İ.Ü. M.T.F.K.B., C.IV, Kültür ve Turizm Bakanlığı Mifad Yay., Ankara 1987.
- Lenski, Gerhard E., *Power and Privilege: A Theory of Social Stratification*, Mc Graw Hill Book Co., New-York, 1966.

- Lindisfarne, Nancy, *Elhamdülillah Laikiz*, Çev. Selda Somuncuoğlu, İletişim Yay., İstanbul 2002.
- Mardin, Şerif, *Din ve İdeoloji*, İletişim Yay., İstanbul 2005.
- Marshall, Gordon, *Sosyoloji Sözlüğü*, Çev. Osman Akınhay-Derya Kömürcü, Bilim ve Sanat Yay., Ankara 1999.
- Meriç, Nevin, *Değişen Kadın Yaşamı*, Elest Yay., İstanbul 2004.
- Merter, Feridun, *1950-1988 Yılları Arasında Köy Ailesinde Meydana Gelen Değişmeler (Malatya Örneği)*, 2. Baskı, Aile Araştırması Kurumu Başkanlığı Yayınları, Ankara 1990.
- Mumdorf, Lewis, “What is a City?”, The City Reader, Ed. Richard T. Le Gates and Frederic Stout, Routledge, London 1996.
- Neyzi, Neyzi, *Beyond Tradition&Resistance*, Presented to the faculty of the Graduate School of Cornell University, 1991.
- Ocak, A Yaşar, “XV-XVI. Yüzyıllarda Osmanlı Resmi Dini İdeolojisi ve Buna Muhalefet Problemi”, *İslâmi Araştırmalar*, C.4, S.3, İstanbul 1990.
- Okçay, Hale A., *Kentlileşme Sürecinde Evli Kadının Dinsel Tutum, Değer ve Davranışlarında Meydana Gelen Değişmeler: Karşıyaka Örneği*, (Basılmamış Doktora Tezi), Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 1991.
- Oktik, Nurgün, *Turizm Sektöründe Çalışan Kadınların Toplumsal Değişime Etkileri*, Muğla Üniversitesi Yayınları, Muğla 2002.
- Olivier, Roy, *Siyasal İslâmın İflası*, Çev. Cüneyt Akalın, Metis Yay., İstanbul 1994.
- Orçan, Mustafa, *Kır ve Kent Hayatında Kadın Profili*, Harf yay., Ankara 2008.
- Ortaylı, İlber, *Osmanlı Toplumunda Aile*, 5. Basım, Pan Yay., İstanbul 2002.
- Ozankaya, Özer, *Köyde Toplumsal Yapı ve Siyasal Kültür*, Ankara 1971.
- *Toplumbilim*, 8.Baskı, Cem yay., İstanbul 1991.
- Öksüz, Enis, *Sosyal Değişme*, Sosyoloji Konferansları. 12.Kitap İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yay., İstanbul 1974.

- Örnek, Sedat Veyis, *Türk Halk Bilimi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1977.
- Özakupınar, Yılmaz, *Kültür Değişimleri ve Batılılaşma Meselesi*, T.D.V.Y., Ankara 1999.
- Özbay, Ferhunde, *Türkiye’de Kırsal / Kentsel Kesimde Eğitimin Kadınlar Üzerindeki Etkisi*, Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, İstanbul 1978.
- Özçelik Adak, Nurşen, *Sağlık Sosyolojisi, Kadın ve Kentleşme*, Birey Yay., İstanbul 2002.
- Özlem, Doğan, *Tarih Felsefesi*, 2.Basım, Anahtar Kitaplar Yay., İstanbul 1996.
- Öztürk, Emel, *Sosyolojik Açıdan Kadın Evlilik İlişkisi*, İ.Ü.S.B.E., Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1997.
- Öztürk, Emine, *Türk Kadının Feminizme Bakış Açısı (Erzurum Örneği)*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Ü. S.B.E., Erzurum 2003.
- Özüdoğru, Şükrü, Tarihi, *Sosyal ve Kültürel Yönleriyle Hotamış*, Damla Yayınları, Konya 1997.
- Özüdoğru, Şükrü - Hasan Bağcı, *Dini Bilgiler Rehberi*, 3.Baskı, Akçağ Yay., Ankara 1991.
- Poloma, Margaret M., *Çağdaş Sosyoloji Kuramları*. Çev., Hayriye Erbaş, Gündoğan Yay., Ankara 1993.
- Reed, Evelyn, *Kadının Evrimi (I)*, Anaerkil Klandan Ataerkil Aileye, Çev: Şemsa Yeğin, Payel Yayıncılık, İstanbul 1994.
- Sargon, Erdem, “Car”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.7., T.D.V.Y., İstanbul 1993, s.157.
- Sayal, Çiler, *Kırsal Dönüşüm Sürecinde Kent Kadını ve Sorunları Tarsus Örneği*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2004.
- Sayın, Önal, *Sosyolojiye Giriş*, 2.Baskı, Üniversite Kitapları, İzmir 1994.

- Schiffauer, Werner, "Peasants Without Pride Migration, Domestic Cycle and Perception Of Time", Paul Stirling(Der.), *Culture and Economy Changes in Turkish Villages*, The Eothen Press, Cambridge 1993
- Sencer, Muzaffer, "Türkiye’de Köye Yönelme Hareketleri", *Sosyoloji Dergisi*, İ.Ü.E.F.Y., Sayı: 17-18, 1962-1963.
- Sencer, Muzaffer, Yakut Sencer, *Toplumsal Araştırmalarda Yöntembilim*, Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü Yay., Ankara 1978.
- Sencer, Yakut, *Türkiye’de Kentleşme*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1979.
- Sezer, Baykan, *Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı*, İ.Ü.E.F.Y., İstanbul 1981.
- Shankland, David, "Alevi and Sünni in Rural Antolia", Paul Stirling (Der.), *Culture and Economy Changes in Turkish Villages*, The Eothen Press, Cambridge 1993.
- Sinanoğlu, Ahmet Faruk, "Toplumsal Değişim ve Din", *Hikmet Yurdu*, Yıl. 1, S. 2 , Temmuz-Aralık 2008.
- Sirman, Nühket, "Köy Kadınının Aile ve Evlilikte Güçlenme Mücadelesi", Şirin Tekeli (Der.), *1980’ler Türkiye’sinde Kadın Bakış Açısından Kadınlar*, İletişim Yay., İstanbul 1995.
- , *Köy Ünitesinin Tanımlanması*, *Toplum ve Bilim*, S. 48-49, Kış- Bahar 1990.
- Soysal, Mustafa, *Köy Sosyolojisi*, Çukurova Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yay., Adana 1998.
- Sözen, Edibe, *Toplum Yapısı, Değişimi ve Sosyal Kimlik:İki kültürün Karşılaşması*, Basılmamış Doktora Tezi, İ.Ü.S.B.E., İstanbul 1989.
- Stirling, Paul, *Turkish Village*, Charles Birchall and Sons Ltd., London 1965.
- Subaşı, Necdet, "Modern Türkiye’de Dinin Referans Gücü", *Türkiye Günlüğü*, Ocak-Şubat 2000.
- , *Gündelik Hayat ve Dinsellik*, İz yayıncılık, İstanbul 2004.
- Sucu, Ayşe, *Türkiye’de Çağdaşlaşma ve Kadın Sorunu*, Tezkire, Yıl:10, S.19, Şubat-Mart 2001.

- Suman, Defne, “*Feminizm, İslam ve Kamusal Alan*”, Nilüfer Göle (Der.), *İslam’ın Yeni Kamusal Yüzleri*, Metis Yay., İstanbul 2000.
- Sümer, Faruk, *Oğuzlar (Türkmenler) Tarihleri-Boy Teşkilatı-Destanları*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayını, İstanbul 1992.
- Swingewood, Alan, *Sosyolojik Düşüncenin Kısa Tarihi*, Çev. Osman Akınhay, Bilim ve Sanat Yay., Ankara 1998.
- Şahin, İlkay, *Gelenek ve Değişim Açısından Kadınların Dini Yaşantıları, Tutum ve Davranışları, Boğazlıyan Örneği*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, E.Ü.S.B.E., Kayseri 2002.
- Şener, Sami, “*Sosyal Değişmenin Dini Hayata Etkisi*”, *Sosyal Değişme ve Dini Hayat*, İlmi Neşriyat, İstanbul 1991.
- Tabakoğlu, Ahmet, “*Batıda Aile ve Kadın*”, *Sosyal Hayatta Kadın*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2005.
- Taplamacıoğlu, Mehmet, *Din Sosyolojisi*, A.Ü.İ.F.Y., Ankara 1983.
- Taşkıran, Tezer, 1973, “*Cumhuriyet’in 50. Yılında Türk Kadın Hakları*”, Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Cumhuriyet’in 50. Yıldönümü Yayınları:5, Ankara 1973.
- Tekeli, Şirin, “*1980’ler Türkiye’inde Kadınlar*”, *Kadın Bakış Açısından 1980’ler Türkiye’inde Kadın*, İletişim Yay., İstanbul 1995.
- Tezcan, Mahmut, *Boş Zamanları Değerlendirilme Sosyolojisi*, Atilla Kitapevi, Ankara 1994.
- *Eğitim Sosyolojisine Giriş*, Eğitim Fakültesi Yayınları. 91, Ankara 1981.
- *Sosyal ve Kültürel Değişme*, A.Ü.E.B.F. Yay., Ankara 1984.
- Timisi, Nilüfer, *Medya ve Kadın: Temel Sorun Noktaları*, Ed. Oya Çitci, *20.Yüzyılın Sonunda Kadınlar ve Gelecek Konferansı*, Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü Yay., Ankara 1998.
- Toku, Neşet, *Gelenekten Moderniteye, Düşünen Siyaset*, Nisan 2000.

- Topçuoğlu, Orhan, *Cumhuriyet Döneminde Olaylarda ve Mesleklerde Basınımızda Yer Alan İlk Kadınlar*, Ankara, Yayınevi yok, 1984.
- Tuğaç, Ahmet, İbrahim Yurt, Gül Ergil, Hüseyin Sevil, *Türk Köyünde Modernleşme Eğilimleri Araştırması-Raporu*-,DPT Yay., Ankara 1970.
- Turhan, Mümtaz, “*Köy Tetkiklerinde Kullanılacak Metotlar Hakkında Bazı Düşünceler*”, *Sosyoloji Dergisi*, İ.Ü.E.F.Y., İstanbul 1958.
- Turhan, Mümtaz, *Kültür Değişmeleri*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1972.
- Türkdoğan, Orhan, *Köy Sosyolojisinin Temel Sorunları*, 2. Baskı, Dede Korkut Yay., İstanbul 1977.
- *Türkiye’de Köy Sosyolojisi*, IQ Kültür Sanat Yay., İstanbul 2006.
- Tütengil, Cavit Orhan, *100 Soruda Kırsal Türkiye’nin Yapısı ve Sorunları*, Gerçek Yay., Ankara 1977.
- Uğur, Mücteba, “*Türkiye’de Din Eğitimi*”, *Diyanet Gazetesi*, S.79, Ankara 1965.
- Uğuzman Er, Tülay, *Dörtdivan Kasabasının Sosyal ve Kültürel Araştırması*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2000.
- *Beypazarı’nda Sosyal-Kültürel Yapı ve Değişme*, Beypazarı Belediyesi Kültür Yayını, Ankara 2002.
- Uludağ Üniversitesi Tıp Fakültesi Aile Hekimliği Anabilim Dalı Ders Indexi, Aile içi Şiddet Tanımı ve nedenleri, <http://aile-hekimligi.uludag.edu.tr/ders5.html>, (Erişim: 16 haziran 2009)
- Unat, Nermin A. (Der), *Türk Toplumunda Kadın*, Türk Sosyal Bilimler Derneği Yayınları, İstanbul 1982.
- Uysal, Veysel, *Türkiye’de Dindarlık ve Kadın*, Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları, İstanbul 2006.
- Ülgener, Sabri F., *Zihniyet ve Din, İslam, Tasavvuf ve Çözülme Devri İktisat Ahlakı*, Der Yayınları, İstanbul 1981.
- Ünal, Asife, *Yahudilik’te,Hristiyanlık’ta ve İslam’da Evlilik*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1998.

- Varış, Fatma, *Eğitim Bilimine Giriş*, A.Ü.E.B.F. Yay., Ankara 1985.
- Vergin, Nur, “Değişim ve Süreklilik”, *Türkiye Günlüğü*, S.25, (Kış/1993).
- “Toplumsal Değişme ve Türkiye’de Aile”, *İlim ve Sanat*, S. 14, 2002.
- Yalçın, Ayşe Lale, *Kinship and Tribal Organization in the Province of Hakkari, Southeast Turkey*, Submitted for the Ph.D. degree at the London School of Economics and Political Science, London 1986.
- Yaraman, Ayşegül, *Resmi Tarihten Kadın Tarihine*, Bağlam Yay., İstanbul 2001.
- Yurttaş, Ziya, Fahri Yavuz, Tecer Atsan, *Kırsal Sosyoloji*, Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yay., No. 205, Erzurum 2007.
- Yüksel, Şahika, “Eş Dayacağı ve Dayacağı Karşı Dayanışma Kampanyası”, Şirin Tekeli (Der.), *1980’ler Türkiye’sinde Kadın Bakış Açısından Kadınlar*, İletişim Yay., İstanbul 1993.
- Wallace, Ruth, Alison Wolf, *Çağdaş Sosyoloji Kuramları*, Çev. Leyla Elburuz, Rami Ayas, Punto Yay., İzmir 2004.